शिवदेव संस्कारित

रुद्रवर्ण महाविहार

छगू अध्ययन

च्वमि

हेमराज शाक्य

शिवदेव संस्कारित

रुद्रवर्ण महाविहार

छगू अध्ययन

च्वमि

हेमराज शाक्य

प्रकाशक -
२५३८ बुद्ध जयन्ती समारोह समिति
उकुबाहा:, यल ।

रवि शाक्य, इखाछेँ, यल

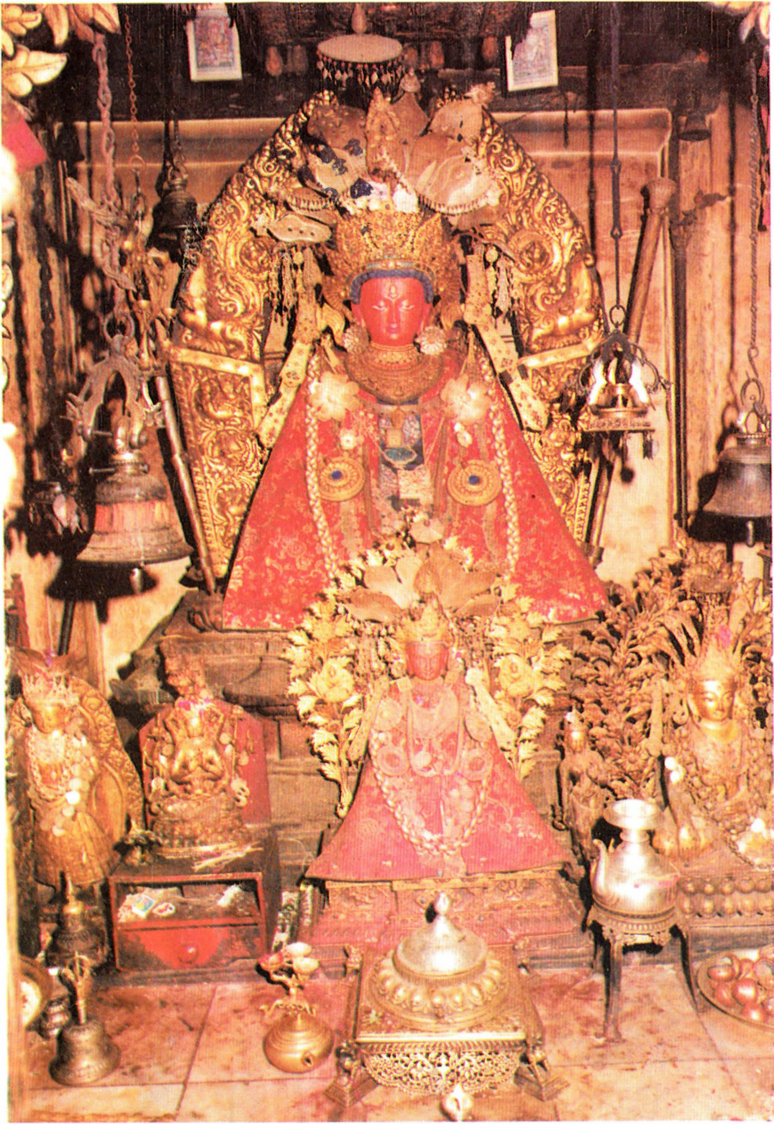
प्रकाशक -
२५३८ बुद्ध जयन्ती समारोह समिति
उकुबाहा:, यल ।

प्रकाशन मिति -
बुद्ध संवत् २५३८
ने.सं. १११४
वि.सं. २०५१
इस्वी सं. १९९४

प्रथम संस्करण : १००० गू

मू : १२५/-

थाकू :
सुभाष प्रिन्टिङ्ग प्रेस
नकबही, यल ।
फोन नं. ५२११९१

रुद्रवर्ण महाविहारया शाक्यमुनि बुद्ध (क्वा:पा: आजु)

च्वमिया थःगु छत्वाःचा खँ

श्री स्वयम्भू महाचैत्ययागु प्रभावं नेपालय् प्रागैतिहासिक इलंनिसें बुद्ध जन्मभूमि धका प्रसिद्ध जुया च्वंगु खँ भीगु बौद्ध इतिहासं (बृहत्स्वयम्भू पुराणं) कना वइच्वंगु दु । स्वयम्भू ज्योतिरुप धर्मधातु वागीश्वर दर्शन पूजन यायृतः बिज्यापिं विपश्वी शिखी, विश्वभू, ऋकुच्छन्द, कनकमुनि, काश्यप एवं शाक्यमुनिपिं व गुरु मञ्जुश्री बोधिसत्व आदि अनेक सिद्ध, योगि, आचार्यपिनिगु कृति स्वरुप थौंतक नं नेपालय् भगवान् बुद्धयागु धर्मरुपि प्रकाशं सांस्कृतिक सम्पदा त्रिरत्नालोक पुण्यकीर्ति (असंख्य बौद्धमूर्ति, आपालं बौद्ध वाङ्गमय् सद्धर्मग्रन्थ सूत्र तन्त्र व अनेक चित्रकला, तुलाँपौ, बिलँपौ, पौबाहाः एवं सांस्कृतिक वस्तु पूजोपकरणं हलंज्वलं) नेपालय् अज्जनं थिनाहे च्वनतिनि धैगु खँ नेपाःया विभिन्न क्षेत्रय् व उपत्यकाया दुने प्रतिष्ठापित विहारतसें आःतक कनाहे च्वंगु दनि ।

सम्राट् प्रियजीव अशोकया शिलालेखं भारतीय इतिहासय् बौद्ध धर्मया महत्वय् गुगु स्पष्टता हयाबिल । उगुहे स्पष्टता भीगु नेपाःया इतिहासय् व बौद्ध धर्मया महत्वय् भीगु बाहाः, बहिलं हयाः बिइफु । उलि जक मखु अज्ज भीगु बाहाः, बहीया गर्भय् इतिहास जक मखु धर्म संस्कृति, कला, दर्शन एवं पुरातत्व नं सन्निहित जुयाच्वंगु दु ।

भीगु बही, विहारयागु प्राचीन संस्कृति रितिथिति गुथि व्यबस्था अध्ययन अनुसन्धान याना स्वत धाःसा ध्व स्पष्टरुपं धायेफु - थौंकन्हेथें पूजा आजा गुथि थितिरिति जक हना च्वनेगु मात्रया थाय् मजूसे - बौद्ध धर्म, बौद्ध संस्कृति, बौद्ध कला, बौद्ध दर्शन आदि विषययागु शिक्षा दीक्षा प्रदान याय्गु, सांसारिक गृहस्थि जञ्जालं मुक्तयाना परमशान्तगु सम्बोधिज्ञान मार्गय् दुत यंकेगु बौद्ध परम्परा व बौद्ध शैलीकथं शिक्षा दीक्षा बिइगु बौद्ध स्कूलया प्रतिनिधित्व याना वइच्वंगु पवित्र भूमि खः ।

सारांशया रुपय् धाल धा:सा बौद्ध विहार संस्थापन जूगु मूलभूत उद्देश्य थ्वहे ख: कि - बौद्ध जन जीवन व सत्वार्थ हितसुख शान्ति निम्तिं सम्यकरुपं शिक्षा दीक्षा बिया आचार विचार सुधार याना परन्तु बुद्ध शासन उत्तरोत्तर अभिवृद्धि याना यंकेगु विशुद्ध भूमिरुपय् श्रद्धा आस्था तया वइच्वंगु स्थान ख: ।

थुजागु महत्वपूर्णगु आदर्शमय बौद्ध विहारयागु इतिहासला छुखेहेति नां तक नं मसिया वनिथें वनिथें च्वने धुंकल । थुजागु अवसरय् रुद्रवर्ण महाविहारयागु परिचयात्मक इतिहास च्वया जनसमक्षय् तय्दुसा अत्यन्त उत्तम जुइधैगु भालपा: थुगु विहारया इतिहास च्वय्गु ज्या जूगु जुल ।

परन्तु, हर्षया खँ थ्व ख: कि - एशिया महाद्वीपया ज्योति शान्तिनायक भगवान बोधिसत्व सर्वार्थसिद्धया जन्म, बुद्धत्वप्राप्ति व महापरिनिर्वाण जूगु त्रिमहापर्व संयोग चूला:गु स्वाँयापुन्हि कुन्हु ललितपुर महानगरस परम्परागत गुगु बुद्ध जयन्ति समारोह न्याय्का वइच्वन । वहे भ्वलय् २५३८ दँ क्यंगु बुद्ध जयन्ति महोत्सव थुगुसि थ्व उकुबाहालं न्याय्कूगु जुल । थ्व बुद्ध जयन्ति महोत्सवया उपलक्ष कया थ्वहे विहारया सर्वसंघपिंगु सदिच्छानुसार उकुबाहा:या इतिहास च्वकेगु ज्या जूगु ख: ।

प्रस्तुत पुस्तक बुद्ध पूर्णिमा स्वला न्ह्यवोजक च्वयागु जुया गुलि सन्तोषजनक जुये मा:गु ख:, उलि जुय् मफुत । कारण अनुसन्धानया ज्या न्ह्याबलें मगा:मचा:गुथें जुयाहे च्वनिगु जुल । उकिसं थ:गु अस्वस्थताया कारण व हथासं च्वय् मा:गुलिं याना थाय् थासय् द्वंविद्वं जूगु दय्फु । अतएव थुकी विज्ञपाठक वर्गपिंसं लेखकयात क्षमा बिइगु धर्म ख: । परन्तु सुझाव बिइगु कर्तव्य ख: । उगु सुझाव व आलोचनायात सहर्ष स्वागत याना च्वना ।

तर, प्रस्तुत पुस्तक जि सयासिया, विद्वान् जुया च्वयागु मखु । केवल श्री रुद्रवर्ण महाविहारस बिज्याना च्वंम्ह प्रात: स्मरणीय वसपोल तथागत सम्यक् संबुद्धप्रति श्रद्धा भक्तिं अनुप्रेरितजुया बुद्ध जयन्ति समारोह समितियागु अनुनय विनययात सहर्ष स्वीकार याना: थ:गु स्वास्थ्ययात च्यूता मतसे थ:गु अल्पबुद्धिं चाछिं थम्हं फुथे चाथें अध्ययन अनुसन्धान याना परिश्रमपूर्वक यथाशक्य प्रयत्न याना च्वया बियागु जुल ।

थुगु सफू बुद्ध जयन्तिया लसताय् जनसमक्षस प्रस्तुत याय्गु सौभाग्य प्राप्त जूगु थुकिया मूल श्रेय: उकुबाहा:या बुद्ध जयन्ति समारोह समितिया कार्यकारणी पदाधिकारी दुज:पिज:पिंगु प्रेरणा ख:, सत्प्रयासया प्रतिफल ख: ।

थुथास प्रसंगबस छ्ता खँ लुमंका च्वना कि थुगु सफू तयार निम्तिं सहानुभूति तया: फुगुचा:गु हारगुहार याना सहयोग प्रदान याना बिज्यापिं श्रद्धेय भिक्षु सुदर्शन भिक्षु सुवोधानन्द, भिक्षु ज्ञानपूर्णिक, भिक्षु अश्वघोष भन्तेपिं व अले अनागारिका धम्मावतीपिंसं थ:थ:पिंगु जीवनी परिचय व प्रकाशित सफूया नां बिया बिज्यागु जुल । अथेहे थ:गु अमूल्य समय बिया स्थलगत निरीक्षण याना थासंथाय्याग‌ु फोटोचित्र हयाब्यूपिं किजापिं - पुष्पराज शाक्य, कुलबहादुर शाक्य फोटो ग्राफर प्रदीप शाक्य । थुगुकथं सम्पूर्ण प्रेसकपि च्वयाब्यूम्ह म्ह्याय्मय्जु हिराशोभा अथेहे प्रस्तुत पुस्तकयागु आद्योपान्त प्रुफ स्वया अलसि व दिक्क मचासे करेक्सन याना दीम्ह पासा छत्रबहादुर कायस्थ व लिसें बेखाराज बज्राचार्य । नापं सफू इलय् सिधय्केत चिउता तया: ग्वहालि याना बिज्यापि, दीपिं सुभाष प्रिन्टिंग प्रेसया सकल परिवार । थ्वयूक:पिं सहयोगि सकल कल्याणमित्रपिंत दुनुगलंनिसें हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापनयासे धन्यवाद देछाया च्वना ।

थुगु पुस्तक च्वयागु व प्रकाशन जूगु कुशल मूलद्वारा प्राप्त जूगु पुण्यानुभावं थुगु लोकय् बुद्ध शासन उत्तरोत्तर बृद्धि जुया सम्पूर्ण प्राणीया दु:ख पाप मदया सर्वत्र सर्वदाकालं मंगलसुखशान्ति प्राप्त जुया अन्त्यस सर्वसत्वप्राणि संबोधिज्ञान लाभ याना काय्फुपिं जुय्मा: । अस्तु ।

विनीत -

हेमराज शाक्य

यल, (ललितपुर) महाबुद्ध ।

१२/६८ थैना

जयश्री विहार

फो.नं. ५-२३२५०

प्रकाशकया थ:गु खँ

"रुद्रवर्ण महाविहार छगू अध्ययन" नामक थुगु सफू बुद्ध संवत २५३८ दँया बुद्ध जयन्ति समारोह समिति रुद्रवर्ण महाविहार - उकुबाहालं न्याय्कूगु शुभ उपलक्ष्यस जिमिगु विशेष अनुरोधकथं भ्की नेवा: बौद्ध समाजया ख्याति प्राप्त विद्वान, संस्कृतिविद, पुरातत्व - अनुसन्धानकर्ता, लिपिविशेषज्ञ पं. श्री हेमराज शाक्यजुं शान्तिनायक भगवान बुद्धयात अनुस्मरण याना लिसें थ:त चूडाकर्मयाना तइत:गु श्री रुद्रवर्ण महाविहारयागु महत्व व गौरवप्रति ध्यान आकर्षित यासे थ:गु स्वास्थ्ययात तक नं च्यूता मतसे अमूल्य समय बिया अलसि व दिक्क मचासे धैर्यपूर्वक अध्ययन अन्वेषण याना च्वया बिज्यागु जुल ।

प्रस्तुत पुस्तक नेवा: बौद्ध संस्कृति व रुद्रवर्ण महाविहार अध्ययन अनुसन्धान याइपिं भाजु मय्जु स्वदेश तथा विदेशया पर्यटकपिंगु निम्तिं नं छगू पथ प्रर्दशक राजमार्गतुल्य उपयोगि सिद्ध जुइ धैगु जिमिसं भा:पिया ।

आशा व विश्वास दु - प्रस्तुत ग्रन्थ थौं तक प्रकाशित जूगु बौद्ध विहार सम्बन्धि सफूत मध्यय् थ्व छगु थ:गुहे विशेषता दइच्वंगु गौरवपूर्ण शैलिं जायाच्वंगु त:धंगु उपलब्धि धाय्फु ।

ख:जा वसपोलं रुद्रवर्ण महाविहार प्रति श्रद्धा आस्था तया: इलय्बिलय् रुद्रवर्ण महाविहार संक्षिप्त परिचय, रुद्रवर्ण महाविहारस्थित तालपत्र अभिलेख, रुद्र वर्ण महाविहारस्थित विभिन्न अभिलेखया सारांश अर्थ व डकुमेन्ट फ्रम दि रुद्रवर्ण महाविहार पाटन नामक सफू डा. वर्नहार्डकोलभरजु लिसे मिले जुया सम्पादन याना नं प्रकाशनय् हयाबिल । अथेहे उकुबाहा:या महाबुद्ध मन्दिरया इतिहासतक नं च्वया

प्रकाशनय् हयाब्यूगु जुल । उगु प्रकाशित कृतित स्वया नं थुगु ग्रन्थया थःगुहे विशेषता दु, महत्व दु धायगुलि गौरव दु । लिसें प्रस्तुत ग्रन्थ प्रकाशन याय् खंगुलिं सन्तोष व हर्ष नं दु ।

अतएव हनेबहःम्ह विद्वान् भाजु हेमराज शाक्यजुयात जिमिगु बुद्ध जयन्ति समारोह समितिपाखें हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापनयासे भिन्तुना, सुभाय् देछाया च्वना । अस्तु ।

प्रकाशक -

बुद्ध जयन्ति समारोह समिति

उकुबाहाः, यल ।

बु.सं. २५३८ स्वाँयापुन्ही ।

विषय - सूची　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　　पौ ल्या

विषय - सूची	पौ ल्या

विषय - सूची पौ ल्या

किपा धलः

शान्तिनायक
महाकारुणिक-श्रीसम्यक संबुद्धयात
नमस्कार

वन्दे श्रीशाक्यसिंहं सुरनरनमितं देवदेवाधिदेवं ।
संसाराब्धे प्रबुद्धं सकलगुणनिधि गौतमं बुद्धनाथं ॥
संसारे सिंहनादं सकलभयहरं स्थापितं धर्मच्छत्रं ।
त्रैलोक्यं धर्मवर्षं गुणशतनिलयं तर्पितं देवलोकम् ॥

बौद्धविहारया परम्परा

बुद्धधर्म सम्बन्धि गुलि नं नेपालय् धर्मकर्म थितिरिति संस्कृति प्रवाह जुया न्ह्याना च्वन, चलय् जुयाच्वन, आदर गौरव तया मानय् याना: वइच्वन । उपिं ब्याक्वया नं आधारस्तम्भ मूलकारण उत्पति स्थान झीगु बौद्ध विहारया पृष्ठभूमि हे खनेदया च्वनी ।

थथे धाय्बलय् नेपा:या बौद्ध संस्कृति, रितिथितिया वर्णन् इतिहास शुरु याय् न्ह्य: न्हापालाक्क थनया बौद्धविहार गुबलेनिसें उत्पति जुल, निर्माण जुल, प्रतिष्ठा जुल धैगु खँ सिइकेगु आवश्यक जू वइ । अकिं थ्वहे सन्दर्भय् अनुपम विशाल बौद्ध संस्कृति सन्निहित जुया च्वंगु बौद्ध विहारया छुं छत्वा:चा खँ प्रसंगवश थन न्ह्यथना च्वना -

नेपाल प्रतिष्ठाता वसपोल श्रीस्वयम्भूया ज्योतिरुप दर्शन, पूजन, चिन्तन, याय्त थन प्रागैतिहासिक इलंनिसें अनेक बुद्ध, बोधिसत्व, सिद्ध विद्याधर एवं आचार्य, भिक्षु आदि ज्ञानि, गुणि, पंडित व अनेक श्रद्धालु दानपतिपिं बिज्यात । गुलिंजा थुगु पवित्र पुण्यभूमि नेपा:यागु शान्त वातावरण अनुभवयासें थनंसतुं बासं च्वंच्वन ।

स्वयम्भूज्योतिरुप दर्शन निम्तिं बिज्याम्ह ककुछन्द तथागतं थव शिष्य गुणध्वज ब्राम्हण, अभयन्दद क्षेत्री आदि न्हेसल शिष्यपिन्त बदे छुयत वाकद्वार सिफुचो पर्वतस बिज्याना, चूडाकर्म याना, सर्वप्रथम बौद्ध संघयागु व्यवस्था याना: विहार निर्माण याना थकूगु खने दु । अनं लिपा वया काश्यप तथागतया पर्यायस गुणाकर भिक्षुया संविधानत्वय् विहार निर्माण जूगु गुगु विहार ख:, वहे विहारय् काश्यप तथागतया वचनं अनुप्रेरित जुया नेपा: वोम्ह प्रचण्डदेव राजायात गुणाकर भिक्षुं बदे छुना: शान्तश्री भिक्षु याना बिल । थ्वहे शान्तश्री भिक्षुं वसपोल श्रीस्वयम्भू ज्योतिरुप तोक पुय्त शान्तिकराचार्य जूगु जुल । अनं लिपा शाक्यमुनि तथागतं श्रीस्वयम्भू महाचैत्य दर्शनार्थ स्वयम्भू गोपुच्छाग्र पर्वतस च्वना मैत्रिवोधिसत्वयागु अनुरोधकथं श्रीस्वयम्भू ज्योतिरुपयागु उत्पति व विकास क्रमया गुणवर्णन ब्याख्या याना बिज्यागु धर्मचक्र महाविहार नं थ्वहे स्वयम्भू पर्वत स्थानय् जुल । थ्वयां लिपा थव गुरु उपगुप्त भिक्षु लिसे सम्राट् अशोक नं श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया दर्शन निम्तिं बिज्याबलय् थव म्ह्याय् चारुमतीं नं चारुमती विहार दय्का बिल । अथेहे श्री स्वयम्भू महाचैत्य दर्शनया लागी सिद्ध नागार्जुन, आचार्य वसुवन्धु व शान्तरक्षित आदिपिं बिज्याना नं थ:थ:गु इलय् उपयुक्त थासे विहार निर्माण याना वन । एवं प्रकारं रतिशर्मा ब्राम्हणं नं गुलिखे समय न्ह्यो किण्डोलस किमान्दोल विहार दय्का वन ।

थुगुहे रुपं विभिन्न इलय् विभिन्न समर्थवान् ख्याति प्राप्त विद्वान् आचार्यपिंसं व मेपिं बौद्ध धर्म प्रति अगाढ श्रद्धाभक्ति दुपिं रा।जा महाराजा तथा दानपतिपिंसं नं विहार दय्का वंगु खँ इतिहास साक्षि दु ।

धाय्कि - लिच्छवि जुजु वृषदेवं शान्तिशील भिक्षु जुया कुशल नेतृत्वय् श्रीस्वयम्भू महाचैत्यया पूर्णरुपेण जिर्णोद्धार यानालि स्वयम्भू पर्वतस श्रीसाम्हेंगु महाविहार दय्कल । लिसें बौद्धपुरी बन्देग्रामस बन्देजुत तय्यात मा:गु विहार दय्का बन्देपुर (बदेगां) धैगु नाम प्रसिद्ध यानाबिल । अथेहे जुजु शंकरदेवं जयश्री मिश्रयागु अनुरोधकथं श्रीमयूरवर्ण महाविहार निर्माण याना बिल । एवंक्रमं धर्मदेव राजानं जुलसां राजविहार दय्का धर्मचैत्य स्थापना यात । मानदेव राजां मानविहार दय्का वन । लिसें गुंविहार स्वयम्भूस तपस्या नं यात । परमोपासिका मृगिनीनं गन्धकुटी विहारया जिर्णोद्धार यात । नापं चातुर्विशमहायानिक आर्यापन्न भिक्षुणीसंघयात गुथि नं तयाबिल । हानं अंशुवमा नं राजविहार दय्का

थव म्ह्याय् भृकुटीयात बौद्धमूर्ति क्वसः तया सँदेशाया जुजु श्रङ्चेन्ग्यालपोयात पेन्हं बियाछ्वत । अथेहे नरेन्द्रदेव राजां आचार्य वन्धुदत्तयात उपहारस्वरुप राजकृति महाविहार (तेबाहाः) दय्का बिल । थुगुकथं देवलदेव राजां देवपाल विहार दय्का थकल । राजा चम्पादेवं फूटोविहार दय्का चैत्य स्थापना यानावन । जुजु बालार्चनदेवं नं ज्येष्टवर्ण महाविहार दय्का थकल । गुकिया नामं थौंतकं मतयाः उत्सव न्याय्का वइच्वन । शिवदेव राजां शिवदेव विहार (उकुबाहाः) दय्का वन । थ्वहे विहारयात रुद्रदेव जुजुं पूर्णरुपेण जिर्णोद्धार याना बांलाक दय्का थकल । भास्करदेव जुजुं हिरण्यवर्ण महाविहार (क्वाःबाहाः) दय्कल । थ्वहे विहारस च्वंम्ह भगवान् बुद्ध पिङ्गला रानीं दय्का थकूगु बत्तीसपुटली काहाद्वंस च्वंगु पिम्बाहाःया प्राचीन मूर्ति खः । एवंक्रमं गुणकामदेव राजां पद्मचक्र विहार, रत्नाकर महाविहार (हःबाहाः) व गुणलक्ष्मी वर्मा नं धुम्बाहाः निर्माण याना थकल । इन्द्रदेव जुजुं कच्छ्रपालगिरी महाविहार (चोबाहाः) व जयमनोहर महाविहार (सुबाहाः) दय्का वंगु जुल । थुगु किसिमं राजा महाराजापिंसं जक नं बुद्ध धर्म सेवा याना विहार दय्का वंगु मखुकि -

अपितु विद्वान् आचार्यपिंसं नं उतिकं श्रद्धाभक्ति तया विहारत दय्का थकूगु दु । उदाहरणया लागी थ्व धाय्फुकि - रतिशर्मा ब्राम्हणं किण्डोल विहार दय्कल । सुनयश्री मिश्रजुं यम्पि महाविहार (ईबही) दय्कल । महापण्डित गौतमश्री शाक्यभिक्षुं सप्तपुर महाविहार दय्कल । अथेहे ध्वसपोलया प्रधान शिष्य विद्वान् क्षान्तिश्री नं पद्मोच्च श्रीमहाविहार निर्माण याना थकल । एवंप्रकारं बौद्धाचार्य अभयराज शाक्यजुं महाबोधिमण्डप विहार (महाबुद्ध देगल) दय्कावन । हानं शाश्वतबज्र आचार्यजुं त्रिरत्न महाविहार दय्का तुण्डिखेलय् बज्रवीर महाकालया स्थापना याना थकल । मञ्जुबज्र (जामन गुरुजुं) मणिसिंह महाविहार (मुसुंबाहाः) दय्कावन, तथा लीलाबज्रजुं मन्त्रसिद्धि महाविहार (सबलबाहाः) दय्कल, अथेहे आचार्य सुरतबज्रजुं नं सुरतश्री महाविहारया (तछेबाहाः) स्थापना याना थकूगु जुल ।

उपर्युक्त बौद्ध विहारयागु प्राचीन संस्कृति, रितिथिति, व्यवस्था अध्ययन याना स्वत धाःसा ध्व स्पष्ट रुपं धाय्फु - थौंकन्हेथें पूजा व गुथि, थितिरिति हना च्वनेगु मात्रया थाय् मजूसे बौद्ध धर्म, बौद्ध संस्कृति,

बौद्ध कला व बौद्ध दर्शन आदियागु शिक्षा दीक्षा प्रदान याय्‌गु संसारिक गृहस्थि जञ्जालं मुक्तयाना परमशान्तगु सम्बोधिया मार्गय्‌ दुत यंकेगु बौद्धतालगु शिक्षा दीक्षा बिइगु बौद्ध स्कूलया प्रतिनिधित्व याना वइच्वंगु पवित्र भूमि खः ।

सारांशया रुपय्‌ धाल धाःसा बौद्ध विहारया संस्थापना जूगु मूल उद्देश्य थ्वहे खः कि - बौद्ध जनजीवन व सत्वार्थ हित, सुख, शान्तिया निम्तिं सम्यक रुपं शिक्षा दीक्षा बिया आचार विचार सुधार यायां परन्तु आदि मध्यय्‌ अन्त्येसं परिपूर्णगु, परिशुद्धगु बुद्धशासन उत्तरोत्तर बृद्धियाना यंकेगु विशुद्ध भूमिया रुपय्‌ श्रद्धातया वइच्वंगु पुण्य क्षेत्र खः ।

थुजागु प्रकारया आदर्शमय विहारत विनयादि शील भ्रष्ट जुया, शिक्षा दीक्षा मदयाः संघपिनि बिचय्‌ सद्‌भावना कम जुजुं वना परस्परय्‌ एकता, सहयोग, सहानुभूति मदया वना, धर्मकर्म बःमलाना, दीनहीन जुजुंवना, थःथःगु विहारया वास्तविक नाँ तक नं मसिया वन, लिसें थुगु विहारतय्‌गु इलय्‌ बिलय्‌ संरक्षण तकं याय्‌ मफया थौं गुलिखे विहारत स्यनाः नष्ट - भ्रष्ट जुयावन, गुलिं आःतक विद्यमान नं जुयाच्वन । थुगु ल्यनाच्वंगु बाहाः, बहीत नं आयागु स्थितिं छुं दशक लिपा इतिश्री जुइगु सम्भावना खने दु ।

थनयागु परम्पराकथं बिचाः याय्‌बले विहार स्वंगू किसिमं विभाजन जुयाच्वंगु खने दु -

१) सामान्य विहार (कच्चाबाहाः)
२) मध्यमक विहार (बही)
३) महाविहार (मूबाहाः)

थुगु सामान्य विहारय्‌ - पृथक जन तोता बौद्ध संस्कार अनुसारं दशकर्म खंकाः, त्रिशरण शिक्षापद ग्रहणयाना, पंचशील पालनयाना पूर्णरुपेन बौद्ध उपासक उपासिका जुइ धुंकूपिं कुलपुत्र - कुलपुत्रिपिं जक च्वनेगु थाय्‌यात कच्चाबाहाः धाइ ।

मध्यमक विहार - बौद्ध गृहस्थि उपासक - उपासिकायागु शिक्षा पदयाकें नाघय्‌ जुइ धुंकूपिं अर्थात्‌ बुद्ध धर्म अध्ययन - अध्यापन

याना पूर्णरुपेन ब्रम्हचर्य भिक्षु जुइपिंगु लागि जक निर्देशन यानात:गु बही- (विहार) धाइ ।

महाविहार - ब्रम्हचर्य भिक्षुजुया बुद्ध धर्म अध्ययन - अध्यापन याना ग्रन्थधूरयाकें अलग जुया: पूर्णरुपेन विनयानुसार उपसम्पदालाभि भिक्षुपिं जक च्वना विपश्यनाधूरे अभ्यास याइपिं च्वनेगु आवासीय स्थान आर्यावासयात मूबाहा: धाइ । थनहे न्हिछिया प्यंगू प्रहरय् धर्मगण्डी थाना विहारया दिनचर्या बमोजिम धर्म सन्देश न्यंकेगु ज्या जुयाच्वनी । कच्चाबाहा: व बहिली धर्मगण्डी थायगु चलन मदु ।

आगँ दिगिस - श्रावक, महायान चर्यायाकें अतिरिक्त बज्रयान चर्याया सिद्धान्त अनुसारं अभ्यास याना छगू जन्मं प्रभाश्वर धर्मकाय बुद्धत्व प्राप्त जुइगु शिक्षा दीक्षा लाभ यायगु रहस्यमय क्रिया जुइगु ख: ।

सामान्य विहार (कच्चाबाहा:) यात तोता मध्यमक विहार (बही) व महाविहारय् (मूबाहालय्) जक चूडाकर्म बदे छुय्गु चलन दु । बदे छुय् धुंकूपिं बौद्ध विहारया सर्वसंघयात बौद्ध इतिहासय् न्यागू प्रकारं नां उल्लेख यानातल -

१) बौद्ध संघ
२) भिक्षु संघ
३) जिन संघ
४) आर्य संघ
५) श्रावक संघ

थ्वहे बौद्ध संघयात परम्पराकथं न्यागू किसिमं श्रेणी विभक्त याना त:गु खने दु -

१) बज्राचार्य (गुरुभाजु)
२) शाक्यभिक्षु (बन्देजु)
३) श्रामणेर (श्रामणी वन्देजु)
४) ब्रम्हचर्यभिक्षु (विक्खु वन्देजु)
५) चैलक भिक्षु (चिबाहा: वन्देजु)

थ्वहे विहारय् च्वंपिं सर्वसंघपिं सर्व प्रथम त्रिशरण शिक्षांपद ग्रहण याना क्रमश: उपासकंनिसें थहाँ वना: ब्रम्हचर्यभिक्षु, शाक्यभिक्षु एवं बज्राचार्य जुइपिंसं बदे छुय्‌गु - दीक्षा काय्‌गु, पिइम्ह चाकलय् वनेगु, भलिं लुय्‌गु, बेताजु जुय्‌गु, नाय: लुय्‌गु, थपाजु जुयेगु अर्थात चक्रेश्वर जुय्‌गु व थपा त्वयेगु आदि कर्म खंकेगु ज्या जुइ।

थ्वहे विहारया क्वाचपाल देवता भगवान् बुद्धया न्ह्योने च्वना नित्य कर्मया रुपय् आर्यनामसंगीति ब्वनेगु, नित्यपूजा याय्‌गु, धर्मगण्डी थाय्‌गु व बहनि तुत: ब्वनेगु ज्या जुइ। अले वार्षिक पर्वया रुपय् बुसाधँ यायेगु, पाठ यायेगु, धर्म देशना यायगु, ब्रत उपासनादि धारणाी ब्वंकेगु, पूणीसेवा, गुँलासेवा, कात्तिकसेवा अष्टमिसेवा, दशमिपूजा, चह्रेपूजा, अमाइपूजा, आगँपूजा जुया च्वनि। हानं विशेष पर्वकथं महान् कार्य रुपय् बहिद्यो ब्वयेगु, बौद्ध कला प्रदर्शनी क्यनेगु व सद्धर्मयात्रा उत्सव जुइ। वथें संघ भोजन, सम्यक महादान, नराँ, पञ्जराँ न्याय्‌केगु आदि विविध महान् धार्मिक उत्सव नं जुयाच्वनी।

थुजा थुजागु बुद्ध धर्मसम्वन्धि महत्वपूर्ण व गहन विषयया ज्याखँ इलय् बिलय् जुयावना च्वंगु थ्वहे बौद्ध विहारया पृष्ठभूमिं न्वंवाना च्वंगु खने दु। धाय्‌कि सम्राट प्रियजीव अशोकया शिलालेखं भारतीय इतिहास व बुद्ध धर्मया महत्वय् गुगु स्पष्टता हयाबिल, उगुहे स्पष्टता नेपा:या इतिहासय् व बुद्ध धर्मया महत्वय् झीगु बही, बाहालं हया बिइफु। अझ बही, बाहा:या गर्भे इतिहास जक मखु संस्कृति व सभ्यताय् नं गर्भित जुयाच्वंगु दु। हानं थ्व नं धाय्‌फुकि मेमेगु बौद्ध देशथें नेपा:या बही, विहारय् केवल श्रावक यानि भिक्षुचर्या जक सिमित मजूसे महायान चर्या, बोधिसत्वकृया व तन्त्रबज्रयानया रहस्यमय कर्मक्रिया नं जुयाच्वनी। थ्वहे कारणं याना थनया बौद्ध विहारय् क्वाचपाल देवता भगवान बुद्धया च्वसं आगम स्थापना याना वयाच्वंगु खने दु। थ्वहे नेपा:या बुद्ध धर्मया इतिहासय् थ:गुहे विशेषता ख:, देन ख:, गौरव ख:।

बौद्ध विहारय् आर्यसंघया अर्थ व ज्या

नेपालय् नेवा: बौद्ध विहारया महत्व विषय कया छ्‌त्वा:चा परिचय् च्वय् धुंगु जुल। आ: थन बौद्ध विहारया आर्य संघ, बौद्ध संघया स्थान छु धैगु विषययात कया थन छ्‌त्वा:चा खँ न्ह्यथना च्वना -

सर्वसत्व हितार्थाय बुद्धशासन हेतुत: - सर्वसत्व प्राणिपिंगु हितसुख शान्ति निम्तिं बुद्ध शासन स्थापना जूगु खः । ध्वहे बुद्ध शासन संस्थापक प्रवर्त्तक वसपोल तथागत सम्यक बुद्ध खः । वहे सम्यकसंबुद्धं आज्ञाजूगु सद्धर्म सम्यक धर्म खः । ध्वहे सम्यक धर्म (बुद्ध शासन) यात भिन्नकं अभिबृद्धि याना संरक्षण याना तइपिं थुपिं आर्य संघ खः । यदि ध्व लोकय् बुद्ध अवतरित मजूगु जूसा सद्धर्म धैगु म्हसिइ मखु । यदि उगु सद्धर्मयात चिरस्थायि याय्मा:गु आवश्यक मदुसा आर्य संघया प्रयोजन मदु । खासयाना आर्य संघं थ:गु कर्तव्य व अधिकार भा:पा: सद्धर्मरुपी बुद्ध शासनयात रक्षा याना मत:गु जूसा भीसं बुद्ध हे गथे म्हसिइके फइ ? आखिर थुपिं "बुद्धधर्मस्तथा संघ एकोपि कल्पना त्रय:" - धयात:थें छम्हयां स्वम्ह वहे स्वम्हयां छम्ह जुयाच्वंगु खः । अथे जुया निम्तिं भीगु बौद्ध संस्कृति - बौद्ध पद्धतिस थथे धयात:गु दु -

सर्वबुद्ध नमस्यामि धर्मञ्च जिनभाषितं ।
संघञ्च शीलसम्पन्नं रत्नत्रयं नमोस्तुते ॥

नेपा:या थ:गु बौद्ध परम्परानुसारं बौद्ध विहार प्रतिष्ठा याइबले थेरवादीपिनिथें केवल बुद्ध मूर्ति जक स्थापना मयासे बुद्धया ज:ख धर्म - श्रीप्रज्ञापारमिता, संघश्री आर्यवलोकितेश्वर नं स्थापना याय्गु चलन दु । थुगु त्रिरत्न मूर्ति बुद्ध, धर्म, संघ तया त:गुली अपोयाना धर्म जवय्, संघ खव पाखे तयातइ । गनं गनं संघ जवय् व धर्म खवय्पाखे लानाच्वंगु नं मदुगु मखु । थथे जूगुया नं कारण दु, तर व भूल मखु । छाय्धा:सा गुगुथासय् महायान प्रधानता जुइ, अन धर्म श्रीप्रज्ञापारमिता बुद्धया ज:पाखे लाना च्वनी । गन श्रावकयान मुख्य जुइ, अन संघ श्री आर्यवलोकितेश्वर ज:पाखे तयातइगु जुल । गनं गनं मञ्जुश्री, वज्रपाणी तयात:गु नं दु । थुकिया मतलव रहस्य ध्व खः कि थन श्रावकयान, महायान जक मखु परन्तु बज्रयान, तन्त्रयान नं चलेजू धैगु अर्थ खः ।

ख:तु आर्यमञ्जुश्री मूलकल्प सूत्रया प्रमाण अनुसारं बुद्धं सर्वप्रथम प्रारम्भिक शिक्षा श्रावकयानिपिंत ऋषिपतन - मृगदावनय् धर्मचक्र प्रवर्तन याना बिज्यात । ध्वया भिंस्वदँ लिपा बुद्ध बोधियान - पारमितायान धालसां महायानिक बोधिसत्वपिंत माध्यमिक शिक्षाया विषय कया राजगृह, गृद्धकूट पर्वतय् बिज्याना परमार्थ सत्य, शून्यतायागु धर्मचक्र प्रवर्तन याना बिज्यात । अथेहे महायान धर्मचक्र प्रवर्तन याना

स्वदँ लिपा हानं धान्यकटक नगरय् श्रीपर्वतय् च्वना उच्चशिक्षा योगयोगिनी विद्याधर विद्याधरीपिंत बज्रयानया धर्मचक्र प्रवर्तन याना बिज्यागु जुल ।

ध्वहे आदर्श अनुरुप नेपा:या प्रत्येक बौद्ध विहारय् प्रस्थापित श्रीक्वाचपाल देवता बुद्ध भगवानया च्वसं च्वंगु आगँ - मू आगँ दिगीस श्रीहेरुक चक्रसम्बर गुह्यदेवतापिं स्थापना याना बज्रयानिक पद्धति अनुसार महामण्डल दर्शन बिया चतुर्दशाभिषेक कर्म खंका दीक्षा बिया वयाच्वंगु खने दु ।

ध्वहे परम्पराकथं सम्यकया दानपतिपिंसं थाय् थासय् विहारय् तानातइत:गु सम्यकया निमन्त्रणा पतिं ध्व धयाच्वंगु दु कि - आर्य संघया नामय् केवल श्रावक संघ जक मखु, बज्राचार्य, शाक्यभिक्षु, ब्रम्हचर्यभिक्षु श्रामणेरक, चैलक एवं भिक्षु - भिक्षुणी, उपासक - उपासिका तथा बोधिसत्व एवं अर्हत सहितया नां न्ह्यथना तइत:गु दु ।

थुगुहे रुपं सम्यक् न्याय्का वंपि श्रद्धालु दानपतिपिंसं उदार भाव क्यना ध्वहे सम्यकयात विभिन्न इलय् विभिन्न नामं सम्बोधन याना वइ च्वंगुया प्रमाण स्वरुप निगू - प्यंगू उदाहरण प्रस्तुत याना च्वना -

१)	संघस्य भक्तार्थ पूजार्थञ्च महामुने	४/५ गूगु शताब्दी	
२)	भिक्षुभोज्य सत्रकृतं	६ ,, ,,	
३)	चातुर्विंश महायान प्रतिपन्नार्यभिक्षुणी संघस्य	६ ,, ,,	
४)	चतुर्दिशार्यसंघ भिक्षु संघायास्माभि	६ ,, ,,	
५)	महासांघिक भिक्षुसंघस्य	७ ,, ,,	
६)	नेपालमण्डल स्वलंकरणाय सम्यक्	ने.सं.	१३५ ,,
७)	महादिशासंघ	ने.सं.	५९९ ,,
८)	आयंसंघस्त पात्रापुरण चतनजापो दोहरपा	ने.सं.	६२४ ,,
९)	अर्यसंघभ्यो भक्तदान	ने.सं.	६२९ ,,
१०)	सर्वसंघ पिण्डपात्र उपढोषित	ने.सं.	६४५ ,,
११)	आर्यसंघ पिण्डपात्रदान	ने.सं.	६५४ ,,
१२)	दिशासंघ भहाभोज्य	ने.सं.	६६७ ,,
१३)	रत्नत्रय दिशासंघ	ने.सं.	७३१ ,,
१४)	दीपङ्कर प्रमुख सर्वसंघ भोज्य	ने.स.	७५० ,,

१५)	संघ भोजन	ने.सं.	७७३	,,
१६)	पिण्डपात्र दान	ने.सं.	७८७	,,
१७)	सम्यकसंघ भोज्यदान	ने.स.	८३९	,,
१८)	सम्यक भोजन	ने.सं.	८५१	,,
१९)	सुविशुद्धआर्य सम्यक भोजन	ने.सं.	१०८८	,,
२०)	सम्यक धर्म	ने.सं.	१०९९	,,

उर्पयुक्त अभिलेखया आशयं थ्व स्पष्ट जूकि सम्यक, नराँ, पञ्जराँ जुइबले दानपतियागु मनोवाञ्छानुसार उपस्थित जूबिज्याइपिं, दान कायूत न्ह्योने दँ वइपिं वहे आर्यसंघ भिक्षुपिं खः ।

थुमित छ्राय् आर्य संघ धाल धैगु विषयय् छक नं बिचाः याये -

आर्य - आदि मध्य अन्त्यसं कल्याण जुइगु परिपूर्णगु परिशुद्धगु आचार विचार जुयाच्वंपिं, उकी छुं दोष खंकेगु थाय् मदुपिं, स्वच्छ निर्मल व पवित्र जुयाच्वंपिं छुंकथंयागु अनार्ययागु दोषं अलिप्तगु स्वभाव जुयाच्वंपिं एवं विशुद्ध स्वभावपिं जुया निम्तिं "आर्य" धयातःगु जुल ।

संघ - निपातुतिं चूपिं देव-मनुष्यपिं मध्यय् सर्व श्रेष्ठ जुया बिज्याना च्वंम्ह शास्ता तथागतयागु सद्धर्मामृत उपदेशं अनुशासित जुयाच्वंगु बुद्धशासनयात विशुद्ध रुपं संरक्षण याना च्वंपिंगु छगू समूह यात हे "संघ" धयातल ।

भिक्षु - थ्वहे संघया संस्थापक शान्तिनायक भगवानबुद्धयात परम श्रद्धा तया सद्धर्मप्रति अटल विश्वासयाना विनय अनुसारं आचरण याना, त्रिशरण शिक्षापद ग्रहण याना लोकहितार्थया लागी छगू थासं मच्वंसे सम्यक - धर्म प्रचार याना दायकपिन्सं प्रदान याःगु भोजनय् सन्तोष जुया पलाः पलाः पत्तिकं अनित्य दुःख अनात्मस स्मृति संप्रजन्य तया जुइपिं खः भिक्षु ।

थ्वहे भिक्षु - भिक्षुणीया ज्या छु खः धैगु विषयय् धर्मशास्त्रया वचन थथे खने दु *

---

* बुद्ध धर्म अंक पृ. १४ वृहतस्वयम्भूपुराणया प्रमाणकथं

सर्वासु शास्त्रविद्यासु प्रजायाश्च प्रपूरका: ।
धर्मं दद्युर्ये सर्वेभ्य: प्रज्ञापारमिता वृता: ॥
षड्भिरित्यादिभि: पारे: सत्वस्य परिपूरका: ।
उपदेशञ्च ये दद्यु: भिक्षुभावं पदं लभेत् ॥
सोपानं स्वर्गमार्गाणां धर्माणां भाण्डमेव च ।
छत्रञ्च तापदग्धानां बोधिराजमिव स्थितं ॥
सर्वेषां पापिनां मार्गे बोधिवृक्षमिव स्थितम् ।
इदृशं गुणसम्पन्नं भिक्षुभावं पदं वरम् ॥
निश्चयं ये प्रकुर्वन्ति भविष्यन्ति जिनात्मजा: ।

नेपा:या इतिहास अध्ययन याय्बले थनया बौद्ध भिक्षुपिं केवल शील नियम छ्गूयात जक ध्यानतया उपदेशक जुया सन्तोष जुया च्वंपिं मखु । परन्तु बौद्ध धर्म बौद्धकला, बौद्ध संस्कृति एंव बौद्ध दर्शन आदियागु संरक्षण व संवर्द्धन याना बोधिसत्वयागु आदर्श कया नेपा:या बुद्ध धर्मय् त:त:धंगु योगदान याना थकूगु खने दु । उकिसं थनया बौद्धाचार्य बौद्ध भिक्षु बुद्धभद्रजु प्रसिद्ध चीनिया यात्री फाहियान नाप चीन देशय् बिज्याना आपालं बुद्धधर्म प्रचार यात । अथेहे राजकुमारी भृकुटीलिसे ल्हासादेशय् वना आचार्य शीलमञ्जु नं सँदेशया आदर्श ग्रन्थ काङग्युर तञ्जुर अनुवाद याय्गुलिई आपालं गुहालि यात । ध्वयां ल्यू ल्यू लक्ष्मीश्री, शान्तिभद्र, अनन्तश्री एवं संघश्री, पुण्यमती, भारो-महापण्डित, श्रीकीर्ति आदिपिंगु नं नां न्ह्यथना त:गु दु । एवंक्रमं नालन्दा विश्वविद्यालयया मूलद्वारया पण्डित रत्नाकर अथेहे अनया अध्यापक जुया च्वंम्ह वागीश्वरकीर्ति थुगुकथं हानं विक्रमशील विद्यापीठया द्वारपण्डित कनकश्री नं दुगु जुल । उगु इलय् श्रीस्वयम्भू पर्वत स्थानया श्री शान्तिकर महाविद्यालययागु नां नं उतिकं प्रसिद्ध जू । थनया प्राचार्यपिं ख: - गुरु रत्नरक्षित्, गुरु रवीन्द्रदेव, महापण्डित, शाक्यभिक्षु बुद्धाङ्कुरपाद आदिपिं ख: । थुगु महाविद्यालयस ल्हासा, भूटान, सिक्किम, व काश्मिर थासं नं विद्याध्ययन या:वइगु जुयाच्वन *

गुगु इलय् थन बुद्ध धर्म उद्धार संघया रुपय् ख्याति प्राप्त संघ -संस्थानत नं मदुगु मखु । उदाहरणया लागी निगू प्यंगु नां थन प्रस्तुत याना च्वना -

---

* श्री स्वयम्भू महाचैत्य, पृ. १८७

१) यल, चप:टोलया बुद्धमूर्ति पादपीठ लेखय् "चातुर्विंश महायानिक संघ" यागु नां न्ह्यथना तल ।

२) थँबहीया लुँ च्वयात:गु प्रज्ञापारमिता सफुती "परम गुणालङ्कृत ज्ञानसंघ" यागु नां च्वयातल ।

३) यल श्रीवत्स महाविहारया पंचरक्षा सफुती ने.सं. ५०९ पाखे "परमसौगत संघ" धैगु नां उल्लेख यानातल ।

४) यैं, स्वयम्भूस च्वंगु "शान्तिकर विद्यापीठ" या नां नं उत्तिकं प्रसिद्ध जू ।

गुगु यल, चप:टोलया शिलालेखय् चातुर्विंश महायानया नां न्ह्यथन, उगु नीइप्यंगू किसिमया महायानया कचामचा शाखा - उपशाखा छु छु ख: उगु नां आ:तकं लुइके मफुनि । थ्व अनुसन्धानया गर्भय् तिनि धा:सां छुं मपा: ।

तर जिगु थ:गु अनुसन्धानकथं भिंन्यागू शदी पाखे च्वयात:गु वैश्रवर्ण महाविहारया शाक्य भिक्षुया संग्रहलय् च्वंगु श्री उष्णीष विजय धर्मपारंगत नां जुयाच्वंगु चैत्यया पौबाहालय् च्वयात:गु च्यागू किसिमया जक महायानया नां उल्लेख यानात:गु खनागु जुल । व छु छु धा:सा -

१) संक्षिप्त महायान
२) मध्य महायान
३) महा महायान
४) महापारंगत महायान
५) महाध्यानपारंगत महायान
६) महायोगपारंगत महायान
७) सुविशुद्धधर्मपारगंत महायान
८) अनुत्तरवज्रोपम महायान

थुगु महायानयात विभिन्न ग्रन्थय् कार्यकारण भेदं अनेक नाम च्वयात:गु दु । लिसें आधुनिक विद्वान्पिन्स नं थ:गु अनुभवं खंगु अनुसार नं न्हू न्हूगु नां छुना त:गु नं मदुगु मखु । उगु नां त प्रशंववश थन न्ह्यथना च्वना -

१) बोधिसत्वयान
२) पारमितायान
३) बुद्धबोधियान
४) महायान
५) सत्वहितयान
६) वैपुल्यवादयान
७) लोकोत्तरवादयान
८) परार्थसम्पादनब्रतयान
९) भावीबुद्धयान
१०) बोधिचित्तोत्पादयान
११) नैरात्म्यवादयान
१२) प्रज्ञायान
१३) संसारनिर्वाण एकत्वयान
१४) उदारजनतन्त्रात्मकयान

थुगु किसिमं बुद्धधर्म अन्तर्गत इलय् बिलय् विविध कारण व सिद्धान्तवस अनेक निकाय, यान, सम्प्रदाय भेद जूगु खने दत । न्ह्याको शाखा-उपशाखा, कचामचा दुसा नं अन्तस वहे त्रिरत्न - बुद्ध धर्म संघयात म्हंसिइकेगु हे मूलभूत कारण जूवइ । गुलि नं त्रिरत्नयागु उपासना याना साधनचर्यास अनुगमन जुयाच्वंपिं श्रावक, महायान, बज्रयान शासनय् च्वना ज्या यानावंपिं सकलयात नं आखिर समस्तिकरण रुपं "बौद्धसंघ" - हे जक धावनी ।

गुगु थ्व बौद्ध संघ सकलें छथाय् मुना छगूहे उद्देश्य याना ज्या जुयाच्वनिगु समारोहयातहे नेपाःया थःगु परम्पराकथं - बौद्धसंघ यांन - बौद्धसम्मेलन जुइगु बुद्धधर्म उद्धारसंघ - गुथियातहे "सम्यक्" धैगु नामं प्रसिद्ध जूगु जुल । थ्व सम्यक्स उपस्थित जुइपिं आर्यसंघ, जिनसंघ, बौद्धसंघयात "वंद्यजु" धाय्गु याना वइच्वंगु खने दु । नेपाःया बौद्धसंघयात शाक्य, बज्राचार्य, श्रामणेरक, चैलक, ब्रम्हचर्यभिक्षु आदिपिन्त वद्यजु नामं सम्बोधन याय्गु चलन इतिहासया दृष्टिकथं जुजु जयस्थिति मल्लया पर्यायनिसें चलेजूगु खने दु ।

गथेकि - जुजु जयस्थिति मल्लं भारत व नेपाःया विद्वानपिं सःता ६४ प्रकारया ज्या याइपिं गृहस्थितय्त छुखे तया शाक्यभिक्षु, श्रामणेरक, चैलक व ब्रम्हचर्य भिक्षु एवं बज्राचार्यपिन्त संन्यासिया रुपय्

तया परन्तु जातियागु थितिरीतिइ च्वने म्वापिं विभिन्न जातं च्वेयापिं धका अलग तया मान्यता बिया तल । थुपिं आर्यपिंथें आचार विचार शुद्धपिं धका सकल लोकं आदर सत्कार यानात:गु जुया निम्तिं थुमित वंद्‌यजुपिं धाल । वंद्‌यया अर्थ ख: बन्दना नमस्कार याय् योग्यम्ह । गथे सिंहलद्वीप लङ्काया हान्दुरु, बर्माया पुङ्गि व सँदेश ल्हासाय् लामा, अथेहे नेपालय् "वंद्‌यजु" धका आदर सत्कार याना च्वंगु जुल । थ्वहे वद्‌यजु शब्दया अपभ्रंश जुया बदे अथवा बरे जूवन । थ्वहे शब्दयात खय्‌भासं "बाँडा" धावंगु जक ख: । गथे पञ्चसूत्रकायात पसूका धा:वंगुथें जक ।

थुगुकथं वंद्‌यजु शाक्यभिक्षुपिंत आदर सत्कार तयावयाच्वंगु ज्वलन्त प्रमाण व छु धा:सानि - नेपाया दकले सकले श्रेष्ठगु, विश्वप्रसिद्धगु श्रीकरुणामय बुंद्योयागु रथजात्राय् शाक्यभिक्षु पांजुत द्योपाला: च्वेच्वना वइ । थुमि क्वसं ह:पा बिइपिं सेसेबाज्या द्यो ब्रम्हुत च्वना वइ । अथेहे येँदेया दक्वसिबे च्वन्ह्यागु इन्द्रजात्राया सन्दर्भय् जुयाच्वंगु कुमारी जात्राय् नं वंद्यजु शाक्यया म्ह्याय्‌मचायात सद्यकौमारीया रुपय् माने याना वइच्वंगु दनी । थ्वहे कुमारीयात श्री ५ महाराजाधिराज सरकारं परम्परागतकथं उतिकं स्वागत - सत्कार याना, प्रसाद ग्रहण याना, टीका फया वइच्वन । थ्व परम्परा अद्यापि विद्यमान तिनी । थ्व सकसिनं स्यूगु हे बिषय ख: ।

उकुबाहा: गुगु थासय् दयकल

नेपा:या नेवा: बौद्ध संस्कृतिकथं न्ह्यागु नं तत:धंगु धर्मकर्म याइबलय् उगु लसताय् छुं नं पूजा आजा याय् न्हयो निमित्त कारण कया सर्वप्रथम पूजाभ: संकल्प याइगु ख:, उगु संकल्प याय्‌त छगू संकल्प वाक्य ब्वनिगु दु । उगु संकल्पवाक्य ख: "स्वस्ति महादान वाक्य" ब्वना पूजा संकल्प याइगु परम्परा न्ह्याना च्वंगु खने दु । थुगु स्वस्ति महादानवाक्यया गर्भे दुने थ्व खँ स्पष्ट याना तइत:गु दु कि -

जम्बुद्वीपया मूलगु पुण्यभूमि नेपालमण्डलस ज्योतिरुप श्रीस्वयम्भू धर्मधातु वार्गीश्वर स्वयम्भू महाचैत्य प्रादुभार्व जुल । पल्लवित पुष्पित जुया विकसित जुल । उगु विषययात कया विस्तार वर्णन याना तइत:गु खँ नेपालमहात्म्य वृहत स्वयम्भू पुराणस उल्लेख याना तइत:गु दु । थ्व हे खँयात आधार कया भी प्रात: स्मरणीय पूर्वाचार्यपिंसं

न्ह्याथाय् न्ह्याबलें सु नं देवी देवतापिंगु अग्रय् च्वना पूजाविधि यायत पूजाभः संकल्प याय्गु निम्तिं नेपाःयागु बौद्ध इतिहास झल्के जुइगु किसिमं थुगु वाक्य रचना याना तःगु खने दु। उदाहरणया लागी थन उगु वाक्यया छुं अंश थन न्ह्यःब्वयागु जुल -

स्वस्ति अद्य। श्रीरत्नत्रय विराजमाने
श्रीशाक्यसिंह तथागत पर्याये भद्रकल्पे
सहानाम लोकघातो वैवश्वतमन्वन्तरे
सत्यत्रेता द्वापरान्ते कलियुगे प्रथमचरणे
भरतखण्डे उत्तरपाञ्चाले हैमवत्या
वासुकीक्षत्रे उपच्छन्दोह पीठे आर्यावर्त भूमे
कर्कोटक नागराजालये नागवासाभिधे
विपश्वीतथागताधिष्ठित स्कन्द पद्मकणिकायां
समुत्पन्न श्रीज्योतिरुप स्वयम्भूस्थाने
तदुत्पन्न गुह्येश्वरी खगाननादेव्यधिष्ठिते
श्रीमञ्जुश्रीयाधिष्ठित भूमौ सप्ततथागता
धिष्ठिते नेपालमण्डले श्रीसम्बर मण्डलाकारे
सदूर्जया भूमिसमे अष्टवीतराग परिवृते
ककुच्छन्दवाक्योद्भूत वाग्मती केशपाशोत्थित
केशावती मणिचूड प्रभावोत्पन्न मणिमती
वसुन्धरा प्रभावोत्थित प्रभावति महानदी
प्रवाहिते द्वादशतीर्थोपतीर्थ परिवृते
जातमात्रोच्च शंखोच्च फुलोच्च ध्यानोच्च
पर्वत प्राकारीभूते सप्तमुन्यधिष्ठिते
वज्रयोगिन्यादि योगिनी गणसंयुक्ते
अष्टमातृका अष्ट भैरव सिंहिनी व्याघ्रिणी
गणेशकुमार महाकाल हारीति हनूमद्दशक्रोध
गणसंवृते वाग्मत्या दक्षिणकोणे प्रभावत्या
उत्तरकोणे केशावत्यां पूर्वकोणे मणिमत्या
पश्चिमकोणे तत्र नेपालान्तर्गते श्रीललित्तपतने
श्रीमदार्यावलोकितेश्वर विजयराज्ये
श्रीमाणिगलादाग्ने भागे............ तस्मिन्दिने
दानपति नेपाल मण्डले ललितपुर महानगरे
श्रीशिवदेव संस्कारित श्रीरुद्रवर्णमहाविहारीय .....

थुगु स्वस्तिमहादान वाक्यं छु धया च्वन धैगु विषयय् नं संक्षिप्त अर्थ थन न्ह्य:व्वया च्वना -

थौं स्वस्तिमंगल कल्याण जुइगु कार्य शुभारम्भ याय् श्रीत्रिरत्न बुद्ध धर्म संघ गणपिं विराजमान जुया च्वंगु श्रीशाक्यसिंह तथागतयागु शासनकालय् थुगु भद्रकल्प उदय जुयाच्वंगु इलय् सहानामलोकधातु धैगु थासय् वैवस्वतमनन्तर सत्य त्रेता द्वापर बितय् जुया कलियुगया प्रथम चरणस विशाल भारतया उत्तर पाखे लानाच्वंगु संसारय् दकले सकले त:जा:गु च्वापुगुँया क्वसं बास याना च्वंगु, वासुकी क्षेत्र जुयाच्वंगु उपच्छन्दोहपीठ नामं विख्यातगु आर्यावर्त देश गनकि कर्कोटक आदि नागराजपिंगु वासस्थान जुयाच्वंगु थुगु थासय् विपश्वी तथागतं अधिष्ठान याना बिज्यागु पलेसकिपुयाकें सहस्रदल पलेस्वां नं ज्योतिरुप प्रकाश जुल। ध्वहे रश्मियाके पंचबुद्धात्मक श्रीस्वयम्भू भिन्नकं उत्पत्ति जुयाच्वंगु श्रीगुह्यश्वरी खगाननादेवी नं अधिष्ठान यानात:गु उकिसं गुरु महामञ्जुश्री नं निर्माण यानात:गु थुगु थाय् अज्ज सप्ततथागतपिंसं तक नं अधिष्ठान याना तइत:गु श्रीसम्बरमण्डलाकारया रुपय् परिणत जुया च्वंगु सुदूर्जयाभूमि नां जुया च्वंगु थुगु नेपालमण्डलस अष्टवीतरागं चा:हुला च्वंगु ऋकुच्छन्द तथागतयागु वचनं उत्पति जूगु वाग्मती तीर्थ व ऋकुच्छन्द तथागतं चूडाकर्म याना त:पिं थव शिष्यपिंगु केश मुण्डनं सिद्ध जूगु केशावति तीर्थ बोधिसत्व मणिचूड महाराजयागु चूडामणियागु प्रभावं उत्पन्नजूगु मणिमती तीर्थ दइच्वंगु उकिसं वसुन्धरादेवीयागु अनुभावं पिज्वगु प्रभावती नां जुयाच्वंगु महानदी न्ह्यानाच्वंगु लिसेलिसें द्वादशतीर्थ व उपतीर्थ ह्रद आदियाकें चा:हुला च्वंगु जामाचो, सिफूचो, फूलचो, धेलाचोथें जा:गु प्रसिद्ध ऐतिहासिक पर्वतरुपी प:खालं चा:हुला सुरक्षित जुयाच्वंगु महान् तपश्वी ऋषिपिंसं नं योग याना वंगु हानं थनहे बज्रयोगिनी, खड्गयोगिनी विजयेश्वरी, विद्याधरी संयुक्त जुयाच्वंगु अष्टमातृका, अष्टभैरव, सिंगिनी ब्यांगिनी, गणेश कुमार, महाकाल, हारीति, हनुमान व दशक्रोध भैरवपिंसं संरक्षित याना तइत:गु वाग्मतीया दक्षिणय् प्रभावतिया उत्तरय् केशावतिया पूर्वय् मणिमतीया पश्चिमपाखे लानाच्वंगु थुलि लक्षण गुणं सम्पन्न जुया श्रीशोभा अभिबृद्धि जुयाच्वंगु अतिकं प्रसिद्धगु थुगु नेपालमण्डलया अन्तर्गतय् लानाच्वंगु श्री आर्यावलोकितेश्वर विराजमान जुयाच्वंगु थुगु श्री ललितपुर महानगरया श्रीमणिगल प्रासाद मंग:लाय्कूलीं पूर्वो दक्षिण भागय् सुप्रतिष्ठित जुयाच्वंगु लिच्छवीकुलकेतु महाराजाधिराज श्रीशिवदेव जुजुं दय्कूगु थुगु ओकुलि श्रीरुद्रवर्णमहाविहार जुल।

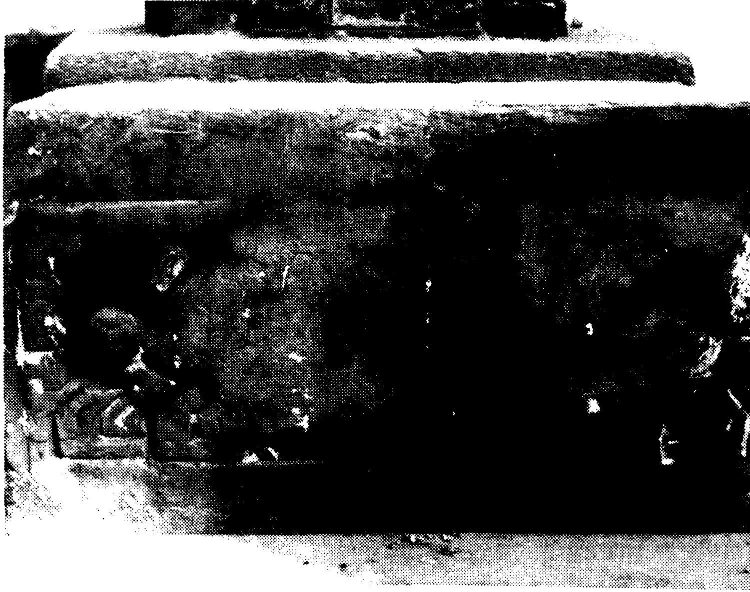
आः खँ वइ - जुजु शिवदेवं ओकुबाहाः दय्केत नीस्वनेत थुगु थाय् छ्याय ल्यल जुइ धैगु बारे थुथास थःगु तर्क व प्रमाणस्वरुप छगू परिचर्चा प्रस्तुत याना च्वना -

धयातःगु दु - उकुबाहाःया छगू पुलांगु दाफाभजन सफूती "शिवदेववचना" धैगु म्यें छ्पु दु । थुगु दाफा म्यें ध्व खँया आश्रय संकेत यागु दु कि उकुबाहाः निर्माण जुइ न्ह्यो अर्थात् उकुबाहाः मदुनिबले थुगु थासय् सम्राट अशोक महाराजं थःगु सम्बोधि यात्राया भ्व्लय् थव गुरु उपगुप्त भिक्षुयागु उपदेश अनुरुप श्री स्वयम्भू महाचैत्य दर्शनार्थ नेपाः बिज्याःबलय् किराती जुजु थुङ्कोया पर्याय अत्यन्त सुन्दरशान्त वातावरणमय पवित्र भूमि यल देशस तथागत शाक्यमुनि बुद्धयागु अस्थिधातु गर्भय् तया धातुचैत्य नामं अशोक महाराजं चतुस्तूप प्यंगः थूर दय्का वन धयातल । खःजा नगरया दथुस छ्गः नं अशोक स्तूप धातुचैत्यया स्थापना याना वन धाइ । थुगु चैत्यस्तूप निर्माणया भ्व्लय् दूरदर्शी महाराज अशोकं प्राणिपिंगु हितसुख शान्तिया लागी सुख सुविधा प्रदानया निम्ति थाय् थासय् मार्गान्तरे यात्रुपिंगु हितया लागी क्षुतपिपासा शान्तिया निम्तिं जलाश्रय पुखू, हिति, जधुं दय्का वन । लिसें सूर्यया निभाः तापं बचय् यायत सिचुसे च्वंकेत लँय् लँय् सिमा नं पिना थकल थुगु रुपं वावो फय्वो पाखें बचय् यायत अनाथ दुःखी दरिद्रपिं बासं च्वनेत धकाः फले, सतः आदि यागु नं व्यवस्था याना वन धैगु सम्राट् अशोकयागु इतिहासं कना च्वंगु दु ।

थ्वहे भ्व्लय् यल देशस थूर स्थापना याये धुंका उगु इलय् थुगु सुन्दर शान्त व पवित्र भूमियात वर्तमान उबाहालय् अत्यन्त उपयुक्त स्थान भाःपाः अवश्यनं थुगु थासय् अशोकं थःगु नामं जनहित सुख शान्ति निम्तिं हिति, सिमा, फले स्थापना याना थकल जुइ । थुलि जक मखु अशोकया इतिहास ब्वनेबलय् थ्व नं स्पष्ट जूकि अशोकं थाय् थासय् धर्मचक्र, अशोकचक्र, हरिञ्चक्र, अशोकस्तम्भ एवं अशोक चैत्य स्थापना याना करुणा व शान्ति प्रधानगु बुद्ध धर्म प्रचार प्रसार याना थकूगु खने दु ।

थ्वहे सम्राट् अशोकयागु कीर्ति स्वरुप उकुबाहाःया भूमिस प्रस्थापना याना थकूगु आशय खने दु । धाय्कि उदाहरणया निम्तिं "शिवदेववचना" धैगु दाफा म्येंय् थ्व खँ उल्लेख याना तइतःगु दु कि -

थन थुगु थासय् अशोसिमा, अशोफले, अशोहिति दु धका स्पष्टं धयात:गु दु । खनं ख: थनया पुलांपिं ज्याथ-जिथि, बुढा-बूढीपिंसं उबाहालय् अस:सिमा, अस:फले, अस:हिति दु धका धाइ । थुकिया निस्सा प्रमाण पविर्तनशील समय परिस्थितिवश उगु पुरातात्विक बस्तु ह्रास जुजुं वनालि भूगभर्मय दुने बिलीन जुल जुइ । तथापि भ्रीसं ध्व नं बिचा: याय् फुकु थुगु विषयय् छुं नं छुं जनश्रुति-अनुश्रुति व अवशेष ल्यं दनि। । थुकिया दसुप्रमाण छु धा:सा अस:हिती, अस:फले, अस:सिमा दु धैगु जा "शिवदेववचना" धैगु लोक म्यें - दाफा म्यें नं प्रमाणित जूगु खनेदु ।

धर्मचक्त अशोक चक्र प्राचीन प्रस्तर कला

अशोकस्तूप थूर ध्वहे थाय्या निकटवर्ती स्थान उबाहा:या ल्यूनेसं लगं थूर विद्यमान जुयाच्वंगु दनि । अथेहे अशोक चैत्यजा थुगु विहारया मूलचैत्यया रुपय् प्रतिष्ठित जुयाच्वंगु दु । हानं अस:हिति उबाहा: त:ज:या मूलुखा न्ह्योनेसं दु धैगु लोकोक्ति प्रसिद्ध जू । थुगु थासय् चैत्य स्थापना याना अस:हिति तोपुया तल धाइ । ध्व हे हितिया छुं अवशेष हितिधा: दुंगुर उबाहा:त्वाया थान गणेशया न्ह्योने खने दनि । थुगु रुपं अशोकया

प्रतीक अथवा बुद्ध धर्मया शुभ प्रतीक चला निम्ह ज:ख: तया थ्वया दथुस चतुआर्यसत्यया दिव्य प्रतीक धर्मचक्र तया:त:गु प्रस्तरकलाय् निर्मित जुयाच्वंगु थुगु चिन्ह: उबाहाइलय् च्वंगु अशोकचैत्यया बेदिकास सुरक्षित जुयाच्वंगु दनि । थुजागु प्रकारया प्राचीन अशोकचक्र - धर्मचक्र यें, यल, ख्वपया गुगुं त्वा, बाहालय् खने मदु दर्शन मदु धयां अत्युक्ति जुईमखु । थ्व उबाहा:या थ:गुहे विशेषता ख:, अत्यन्त महत्वपूर्ण दुर्लभगु - अमूल्यगु बौद्ध सम्पदाया महान अवशेष ख: धका धाय्फु । थुगु अमूल्यनिधि थौंतक नं उबाहा:या परिधी च्वना अशोकया कीर्ति स्वरुपं सुरक्षित जुया च्वंगु दनि ।

थुजागु प्रकारया आधार - प्रमाण बिचा: याय्बले उकुबाहा:या थासं निसन्देह जुजु शिवदेवया परिकल्पना सार्थक जूगु खने दु ।

बौद्धविहारया पुरातात्विक पृष्ठभूमि

बुद्ध महापरिनिर्वाणं २०० दँ लिपा सम्राट् अशोकया थ:गु तीर्थयात्राया झ्वलय् किराती राजा थुङ्कोया पर्यायस थव गुरु उपगुप्तभिक्षु, महारानी तिष्यरक्षिता व म्ह्याय् चारुमती आदि नापं व्वना काठमाण्डू उपत्यकाय् वया: बुद्धधर्म प्रचार यात । थुकिया ज्वलन्त उदाहरण साक्षि स्वरुप यलय् प्यखें प्यंग: थूर विद्यमान जुयाच्वंगु दनि । अथेहे ग्वलयया चारुमती विहार स्थापना याना वन ।

ख:ला थथे पौराणिक काल व अनुश्रुतिकालया दृष्टि कथं जक वर्णन याइबलय् थौं कन्हेया वैज्ञानिक युगयात मलोगुथें जुइफु । तर पुरातात्विक साधनयागु प्रमाण स्वरुप प्राचीन अभिलेखयागु प्रमाणकथं खँ ल्हात धा:सा नं नेपाल अधिराज्य दुने लुया व:गु दकले सकले पुलांगु बुद्धधर्म सम्बन्धि उल्लेख जुयाच्वंगु लुम्बिनी अंचल स्थित निग्लीहवायागु शिलालेख जुयाच्वन । थ्व शिलालेखय् ऐतिहासिक सप्तमानव बुद्धपिं मध्यय् न्याम्हम्ह कनकमुनि बुद्धयागु अस्थिधातु तया दय्का त:गु स्तूप जिर्णोद्धार यानात:गु विषय उल्लेख याना त:गु जुल । थुगु अभिलेख अशोकया राज्याभिषेकं झिंप्यदँ लिपा थ:गु सद्धर्म यात्राया झ्वलय् स्थापना याना थकूगु ख: । थ्वया लिपायागु शिलालेख ख: लुम्बिनी बनय् च्वंगु बुद्ध शाक्यमुनि जन्म जूगु विषय कया "हिदबुद्ध जाते सक्यमुनीति" धका अभिलेख अंकित याना थकूगु जुल । थुगु शिलालेख अशोकया राज्याभिषेकं नीदँ लिपा स्थापना याना थकूगु ख: ।

काठमाण्डू उपत्यकाया दुने च्वंगु लिच्छविकालिन अभिलेखयात बिचा: याना स्वत धा:सा नं गोपुच्छगिरी पर्वत वर्तमान स्वयम्भू पर्वस्थानय् च्वंगु लिच्छवि कालया शिलापत्रस - "क्षेत्रञ्चाक्षयं दतं .... विहारे" धका उल्लेख जुयाच्वंगु मानदेव जुजुया आजु शंकरदेव जुजुं बौद्ध विहारया लागी अक्षय दान स्वरुप जग्गा प्रदान याना त:गु खँ अंकित याना तल । अथेहे पशुपतिस्थित जयदेवयागु शिलापत्रय् नं थथे उल्लेख याना तइत:गु दु -

श्रीमान् बभूव: वृषदेव इति प्रतीतो
राजोत्तम: सुगतशासन पक्षपाती
अभूतत: शंकरदेवनामा श्रीधर्मदेवो ऽ प्युदपादि तस्मात्
श्रीमानदेवो नृपति स्ततो ऽ भूत्ततो महीदेव इति प्रसिद्ध :

थुगु श्लोकया आशय थ्व ख: कि जुजुपिं मध्यय् उत्तम धाय्का च्वंम्ह बुद्ध शासनयागु धर्म हे जक मानय् याइम्ह वृषदेव धैगु नामं प्रसिद्ध जुयाच्वंम्ह थ्वइगु पाखें शंकरदेव जन्म जुल, शंकरदेवया पाखें धर्मदेव उत्पन्न जुल । थ्वहे धर्मदेवया पाखें ऐतिहासिक प्रथम मानदेव राजा उदय जुल थ्वहे मानदेवपाखें महीदेव धैम्ह प्रसिद्ध राजा दत धका: उल्लेख याना तल ।

आदि मध्यय् अन्त्यसं कल्याणदायकगु पवित्रगु सर्व गुण सम्पन्नगु शान्ति व महाकरुणा प्रधानगु - बुद्ध धर्म प्रति अगाढ आष्ठा, प्रतिष्ठा तया परम्परानिसें थौंतक नं राजा महाराजापिंसं सुनां गुबले छु छु सेवा प्रस्तुत याना वइ च्वन धैगु खँ प्रशंगवश उदाहरणया निम्तिं छुं खँ थन न्ह्य:ब्वया च्वना -

१)	राजा वृषदेवं............	सौहावचैत्य दय्का प्रतिष्ठा यात ।
२)	राजा शंकरदेवं..........	बौद्ध विहार निम्तिं जग्गा प्रदान यात ।
३)	राजा धर्मदेवं.............	राजविहार दय्का धर्मचैत्य स्थापना यात ।
४)	राजा मानदेवं............	थ:गु नामं मानविहार दय्का गुँविहारस तपस्या यात ।
५)	बौद्ध उपासिकां	बौद्ध किन्नरी जातकया नाना चित्र अंकित याना शोभा बृद्धि यात ।
६)	राजा अंशुवर्मा...........	राजविहार दय्का थव म्ह्याय् भृकुटीयात बौद्धमूर्ति क्वस: सहित राजा

श्रङ्गचेन्ग्याल्पोनाप विवाह याना बिल ।

७) देवलदेव राजां........... देवपाल विहार निर्माण याना बिल ।

८) राजा शिवदेवं............ शिवदेवविहार, नन्दीशालाविहार व मणिपुर जैवविहार, श्री मानिधरजीव विहार निर्माण यात ।

९) राजा चम्पादेवं.......... फूटोविहार दय्का चैत्य स्थापना यात ।

१०) राजा नरेन्द्रदेवं.......... शिवदेव विहारयात थ:गु राजस्वकर तक नं छुं अंश भाग नियतयाना ब्यूगु दु लिसें आचार्य वन्धुदत्तयात राजकृति विहार समेत दय्का बिल ।

११) राजा बालार्जुनदेवं....... करुणामय श्रीबुंगमलोकेश्वरयात थ:गु मुकुट समेत द्वहलपा बिल ।

प्रशंववश थन लिच्छविकालया शिलापत्रय् अंकित जुयाच्वंगु प्राचीन बौद्धविहारया नां थन प्रस्तुत याना च्वना -

१) स्वयम्भूस्थित शंकरदेवया शिलापत्रस बौद्ध विहारया नां न्ह्य:थना तल ।

२) यल चप:टोल तुरणविहारया बुद्धपादपीठ लेखस अंशुवर्माया इलय् गन्धकुटी विहार जिर्णोद्धार जूगु खँ उल्लेख याना तल ।

३) हाडिगाँया अंशुवर्माया शिलापत्रस -

(१) (साम्हें) गुँ विहार
(२) मान विहार
(३) राज विहार
(४) खर्जुरीका विहार
(५) मध्यमक विहार
(६) सामान्य विहार

४) यल यंगुबाहा:या नरेन्द्रदेवया शिलापत्रस -

(१) शिवदेव विहार
(२) मानदेव विहार
(३) खर्जुरीका विहार
(४) मध्यमक विहार

(५) अभयरुची विहार
(६) कल्याणगुप्त विहार
(७) चतुर्भालटसन विहार
(८) राज विहार

५) पशुपतिया बज्रघरस च्वंगु नरेन्द्रदेवया शिलापत्रस -
(१) शिवदेव विहार
(२) खर्जुरीका विहार

६) नक्शाल नारायण चौरय् च्वंगुजयदेवया शिलापत्रस-
(१) अजिका विहार
(२) जीववर्म विहार

७) यल, च्यास:या जयदेवया शिलापत्रस -
(१) पुष्पवाटिका विहार

८) यल इबहीया नरेन्द्रदेव समयया जधुंस -
(१) सुजातप्रभ विहार

च्वय् उल्लेख यानागु सम्पूर्ण बौद्ध विहार लिच्छविकालयागु विहार धाय्फु ।

शिवदेव विहार उकुबाहा:या परिचर्चा

प्राचीनकाल लिच्छवि इलंनिसें परम्परागत आश्रय जुया च्वंगु पलिस्वाँ थें पल्लवित पुष्पित व विकसित जुजुं वयाच्वंगु बौद्ध धर्म ख: । थथे बौद्ध धर्म अन्तरराष्ट्र जगतय् प्रचार प्रसार जुइफूगु आपा आपालं लोक आष्ठा, प्रतिष्ठा अभिवृद्धि जुया हा: काय्फूगु मूल कारण हेतु ख: बौद्ध इतिहासया धापुकथं मूलत: प्यंगू भागय् विभक्त याना त:गु खने दु -

१) बुद्धोपदेशित त्रिपिटक ८४००० चयप्यद्वल धर्मस्कन्धया प्रचार ।
२) बौद्ध संघया संस्थापना जूगु ।
३) बौद्ध विहारया संस्थापन व बौद्ध विहारयात आवश्यक बौद्ध

सम्पदायागु निर्माण कार्य ।

४) महाकरुणा व सत्य शान्तिस आधारित आदर्श व व्यवहार जुया च्वंगु बुद्ध शासनया स्थापना ।

तथागतं आज्ञा जुयाबिज्यागु त्रिविध नवाङ्ग बुद्ध प्रवचन अनुसार आचरण याइपिं भदन्त आयुष्मान आर्य बौद्ध संघ भिक्षु-भिक्षुणी, उपासक - उपासिकापिं च्वना धर्माचरण याइगु पवित्रभूमियात विहार धका धाइ । मेगु अर्थय् भगवान बुद्धपिं बिज्यानाच्वंगु स्थानयात नं विहार धाय्‌गु चलन दु । थ्वहे परम्परा अनुसार विहार धैगुलिइ च्वय् कनागु प्यंगू प्रकारया ज्या सम्यक रुपं जुया च्वनी ।

थुजागु पवित्र पुण्यभूमि विहार दय्‌के निम्तिं गुलिनं लिच्छवि जुजुपिसं श्रद्धा - आष्ठा तया बुद्ध शासनयागु सेवा याना वन । उपिं मध्यय् लिच्छवि कुलकेतु महाराज शिवदेव नं छम्ह महान् बुद्ध भक्त खः धैगु स्पष्ट प्रमाण अभिलेख व इतिहासं कनाच्वंगु दु । नेपाःया स्वर्णयुग जुयाच्वंगु लिच्छवि समय इश्वी खुगु शताव्दी राजा शिवदेवं शासन चलय् याना च्वन । थ्वय्‌कलं जनहित सुख निम्तिं न्यायनीतिपूर्वक ४१ दँ व ६ ला तक राज्य चलय् यात । थुगु समय छन्हु जुजुया मति च्वनकि संसारीक भोगविलासपाखें विरक्त जुया थथे मती चिन्तन यात - "अहो ! थ्व संसारीक विषय न्ह्याक्व भोगविलास याःसां गुबलें सन्तोष धैगु दैमखु । अकिं मनुष्य जीवन सफल याय्‌त केवल विषय प्रपंचय् जक भुलय् जुया च्वने मज्यू । परन्तु वास्तविक सुख शान्ति प्राप्ति निम्तिं पारमार्थिक जीवन हनेत सच्चा कल्याणमित्रयागु सत्संगत याय्‌गु आवश्यक लिसें सद्धर्म बोधिज्ञानस मनन चिन्तन याय्‌मा" धका थथे मती तया च्वन । गुगु इलय् सौभाग्यवश छम्ह प्रभावशाली सुविनीतम्ह बौद्ध भिक्षुयागु सत्संगत प्राप्त जुल । वसपोल बौद्ध भिक्षुयागु शान्तिसन्देश - उपदेश न्यना जुजुया थुजागु शुभमति उत्पन्न जुलकि जिं छुं छगू बुद्ध धर्मया सेवाया लागी परन्तु स्थायी रुपगु विशुद्ध कीर्ति दय्‌का बियदुसा अति उत्तम जुइ धैगु भाःपिया च्वन । थ्वहे थःगु प्रतिज्ञा - भाकल पुरय् याय् निम्तिं गुरु बौद्धभिक्षुयाके प्रार्थना यात । थुगु प्रार्थना याःगु आशय सिइका बौद्धभिक्षुं राजा शिवदेवयात थथे आज्ञा जुल - "भो राजन ! बुद्धधर्मयागु शासन चिरस्थायी निम्तिं जुजुपिसं पालन याय्‌माःगु मुख्य कर्तव्य छगू हे जक दु । व छु धाःसा आवश्यक व्यवस्था मिलय् याना उचित स्थानय् बौद्ध विहार निर्माण याना बियगु खः" ।

गुगु विहारय् जुइमा:गु ज्या ख: बुद्धयात बांलाक म्हसिइकेगु धर्म शास्त्र अध्ययन याना सम्यक रुपं धर्माचरण यायूगु व अले वहुजनहित सुख शान्ति निम्तिं चा:हुलाच्वंपि चतुर्दिशां बिज्याइपिं भिक्षुपिं च्वना धर्म प्रचार याइगु ज्या जुया च्वनी । गुकिं याना बुद्ध शासन परन्तु तक चिरस्थायी जुया च्वनी । थुजागु अपरिमित पुण्यकार्यस अग्रसर जू धका धा:गु वचन न्यना बौद्ध भिक्षुयागु निर्देशानुसार योग्यगु स्थान ल्यया शास्त्रोक्त विधिपूर्वक विहार निर्माण कार्य सुसम्पन्न याना ब्यूगु जुल । थुगु विहारया निर्माण कार्य मंगल उत्सव पूर्वक प्रतिष्ठा कार्य जूगु लसताय् थ:गु नामं नां क्वकया शिवदेव विहार धैगु नामकरण या:गु जुल ।

शिवदेव विहार दय्के धुंका थुगु विहारया सुकीर्तिमय वासना न्हिया न्हिथं फैलय् जुजुं वन । थुगु विहारस आर्यभिक्षुसंघपिं च्वना विनयानुसारं बांलाक धर्माचरण जुयाच्वन । न्हिया न्हिथं थुगु रुपं धर्म समुन्नति जूगु खना जुजु शिवदेवया बुद्ध धर्मप्रति छ्व:गु मिंइ घ्य: लुय्थें भन अगाढ श्रद्धा उत्पन्न जुल । गथे उपगुप्त भिक्षुया प्रेरणां सम्राट् अशोकं आपालं बुद्ध धर्म प्रचार या अन्तस थ:नं प्रवजित जुया उपसम्पदा ग्रहण याना भिक्षु जुल धैगु खँ बौद्ध इतिहासं कना च्वन । अथेहे उगु अशोकयागु आदर्श अनुरुप केवल प्यन्हुहे जक जूसां थ:नं प्रवजित जुइ धैगु प्रवल इच्छा जुया थ्वहे विहारस चूडाकर्म याना भिक्षु जुया बुद्धधर्मय् दीक्षित जूगु जुल ।

सदांया लागी थथे श्रावक चर्यास च्वना भिक्षुयागु नियम पालन याना च्वने थाकु धका: महसूस याना थव गुरुया आश्रमय् वना क्षमा याचना यात । थथे शिष्ययागु आशय थुइका चीवर क्वकया महायान चर्यास तया बिल । थ:म्ह भिक्षु चर्या तोता महायान चर्यास च्वने धुंसेंलि थ:म्हं दय्का बियागु विहार विहारय् च्वनिपिं आर्य भिक्षु संघपिन्त आवश्यक बन्दोबस्तया लागी आपालं आयस्ता जग्गा - जमीन प्रदान याना ब्यूगु जुल । कालान्तरस थुगु विहारस च्वंगु आगमस प्रतिष्ठित श्री योगाम्वरयागु सेवाभक्ति याना जीवन मुक्ति जुया वन धका उल्लेख याना तल ।

थुगु प्रकारं शिवदेव विहारयागु निरन्तर समुन्नति व विकास जुजुं वना च्वन । थुगु विहारस आवास याना च्वंपिं बौद्ध भिक्षुपिंगु आचार विचार व शिष्टाचार खनालि सच्छिदँ लिपायाम्ह जुजु नरेन्ददेवं तक नं

थुगु विहार विषय कया थ:गु शासन लोहंतय् बांलाक प्रशंसा याना थकूगु खने दु । धायूकि उदाहरणया निम्तिं यल, यङगुबाहा: गल्ली च्वंगु संस: लोहंतय् गुलि नं बौद्ध विहारया नां उल्लेख याना तल, उकी मध्यय् दकसिबे च्वय् शिवदेव विहारयागु नां अंकित याना तल । थुगु अभिलेखय् शिवदेव विहारया विषययात कया थथे प्रशंसा याना त:गु खने दु ।

शिवदेवविहारे चतुदिशार्य
भिक्षुसंघाया स्माभिरतिसृष्ट.......... ।

थुगु विहारया बौद्ध वाङमय विनयानुसार नियम निष्ठापूर्वक बांलाक आचरण यानाच्वंगु खने दु । उकिसं चतुर्दिशापाखें बिज्याइपिं अतिथि अभ्यागत आर्य भदन्त आयुष्मान् भिक्षुसंघपिं वय् च्वनेया निम्तिं आदर सत्कारया व्यवस्था उतिकं प्रशंनीय जू । थन च्वंपिं बौद्ध भिक्षुपिं छम्हति छम्हसिया आचार विचार तस्सकं सन्तोषप्रद जूगु आशय खने दु ।

उकुबाहा: शब्दया अर्थ

यलया विभिन्न बही विहारत मध्यय् थ्व नं छगू प्रमुख विहार ख: । थुगु विहारया नां संक्षिप्तिकरण जुया उकुबाहा: अर्थात् उबाहा: धायूगु प्रचलन जुयाच्वन । ख:ला उपत्यकायू दुने च्वंगु प्राय: बौद्धविहारया नां निगू निगू चलय् जुयाच्वंगु खनेदु । छगू संस्कृत भाषं च्वयात:सा मेगु स्थानीय जनभाषां नेवा: भाषां नं च्वयूगु प्रचलन नं मदुगु मखु । आ: खँ वइ उकुबाहा:या पुरा नां छु ? -

शिवदेव संस्कारित ओकुलि
श्रीरुद्रवर्ण महाविहार
उकुबाहा:

थुगु नामं हे उकुबाहा:या पूर्व इतिहासया प्रारुप क्यना त:गु खने दु । शिवदेव संस्कारित धैगु वाक्य च्वय् तया तल, थुकिया क्वसं ओकुलि तया तल, थ्वया क्वसं रुद्रवर्ण विहार धका धया तल । शिवदेव संस्कारित धैगुया अर्थ ख: न्हापालाक शिवदेवं दयूकूगु । थ्व क्वसं च्वंगु ओकुलि शब्दया अर्थ ख: थकुरी व मल्लकालया सभ्य संस्कृति अनुसार दिशा निर्धारण यायूगु परिपाति अनुसार यल देया दथु माने याना

तयात:गु माणिगलभट्टया राजप्रासाद यलया लायकू (मंगलबजार) ख: । ध्व लायकूलिं न्ह्योने ल्यूने जख:यात कया दिशा छुटे याना क्यना त:गु खने दु । थुकिया प्रमाण पुलां - पुलांगु तालपत्र, नीलपत्र, कागजपत्र, तमसुक व शिलापत्रस वन्तागृह, यन्तागृह, आदि च्वयात:गु खने दु । गथे -

पूर्वदिशायात	-	वता
दक्षिणदिशायात	-	यता
पच्छिमदिशायात	-	येता
उत्तरदिशायात	-	यन्ता
पूर्वदक्षिणकुंयात	-	वकुलि
दक्षिणपश्चिमकुंयात	-	यकुलि
पश्चिमउत्तरकुंयात	-	येकुलि
उत्तरपूर्वकुंयात	-	यंकुलि

अकिं थुगु प्रमाणकथं बिचा: याय्‌बलय्‌ यल लाय्‌कू मंगलबजारं पूर्व दक्षिणया कुलामय्‌ लानाच्वंगु जुया निम्तिं थुगु थाय्‌यात वकुलि धया वया च्वंगु जुल । थुगु वकुलि धैगु शब्द परिवर्तन जुजुं वर्तमानस अपभ्रंशया रुपय्‌ "उकु" जक जुल । उदाहरण गथे पंचसुत्रकाया पसूका, व्रतसूत्रकाया व:का, हाथ्वक्वन देवताया हाथुद्यो अथवा हाखांद्यो धा:गुथेंतुं अप्रभ्रंश जूगु ख: । उदाहरण -

ओकुलि + ॐकुलि + वकुलि + उकुलि = उकु ।

ध्वयां लिपा श्रीरुद्रवर्म महाविहार धैगु जुल । जुजु रुद्रदेवं पुननिर्माण याना ब्यूगु जूया निम्तिं रुद्रवर्म धैगु नाम थप जुल । अले थुगु विहार सामान्यविहार (कच्चाबाहा:) मध्यमविहार (बही) जक मजूसे मूल विहारया रुपय्‌ परिणत जूगु जुया निम्तिं महाविहार धाय्‌गु प्रचलन जुल ।

छगू खँ वर्तमान बौद्ध समाजय्‌ अपोसिया धारणा थथे सम्भे जुयाच्वंगु दु । विहारया नामय्‌ अपोसिनं "वर्म" शब्दयात "वर्ण" धाय्‌गु परम्पराथें जुयाच्वन । तर खासयाना गुलि नं विहारया नामय्‌ वर्ण शब्द प्रयोग याना वइच्वन व ब्याक्क इतिहास अभिलेखयागु प्रमाणकथं वर्म हे जुइमा:गु ख: । छाय्‌ धा:सा गुलि नं विहार शब्दय्‌ वर्ण अंकित जुयाच्वंगु उगु विहारया पृष्ठभूमि बिचा: याना स्वत धा:सा वर्म जातं संस्कार या:गु

अथवा निर्माण याना तइत:गु खने दु । अकिं थुगु प्रमाणकथं रुद्रवर्ण विहार मखु, रुद्रवर्म हे निसन्देह जुइ मा:गु ख: । थुगु खँया आधार प्रमाण प्राचीन तालपत्रया अभिलेखं स्पष्ट रुपं न्वंवाना च्वंगु दु । धायुकि उदाहरणया लागी उकुबाहा:या मू आगमय् सुरक्षित जुयाच्वंगु तालपत्र तमसुकस थथे उल्लेख याना तइत:गु दु -

ने.सं. २३५	वंकुविहारसंघ
ने.सं. २३९	श्रीललितद्रमायां श्रीशिवदेव संस्कारित श्री रुद्रवर्म महाविहार वासिन शाक्यभिक्षु रत्नभद्रस्य
ने.सं. २५१	श्री मल्ललितपुर श्रीवङ्कुटोलके श्री रुद्रवर्म महाविरार्यसंघ भट्टारकानां
ने.सं. २६१	श्रीललितक्रमायां श्रीशिवदेव संस्कारित श्री रुद्रवर्म महाविहारार्य संघ भट्टारकानां
ने.सं. २७३	श्रीललितक्रमायां श्रीवंकुटोल्के श्रीसिवदेव संस्कारित श्रीरुद्रवर्म महाविहारार्यसंघ भट्टारकानां
ने.सं. २८९	श्रीललितक्रमायां वंकुटोल्के श्रीरुद्रवर्म महाविहारार्यसर्व संघ भट्टारकानां
ने.सं. २९४	श्रीललितक्रमायां श्रीवंकुटोल्के श्रीरुद्रवर्म महाविहार शाक्यभिक्षु दानभद्र
ने.सं. ३०६	श्रीललितक्रमायां श्रीनोग्वल्के श्रीरुद्रवर्म महाविहारार्य भिक्षु सर्वसंघानां
ने.सं २९६	श्रीललितक्रमायां श्रीरुद्रवर्म महाविहाराधिवासिन श्रीकरभद्र
ने.सं. ३०४	श्रीललितक्रमायां श्रीत्यंग्वल्के श्रीशिवदेव संस्कारित मणिजीव महाविराधिवासित: आर्य शाक्यभिक्षु सर्वसंघानां
ने.सं. ३०९	श्रीललितक्रमायां श्रीनोगलके श्रीरुद्रवर्म महाविहार शाक्यभिक्षु स्थविर अमतभद्र
ने.स. ४८१	श्रीनोगलके दक्षिणस्थ श्रीरौद्रवर्म महाविहार दानपति भिक्षु श्रीमलाभद्र

थुगु प्रकारं छगू विहारया नामय् स्वंगू घटनायात लुमंकिगु किसिमं गुगु नं विहारया नां प्रचारय् व:गु खने मदुनि । थथे छगू विहारया निम्तिं स्वंगू नां समावेश याना तइत:गु आ:तकयागु विहार मध्यय् ध्व सर्व प्रथम जूगु खने दु ।

जुजु शिवदेवया न्यागू विहार

भीगु बौद्ध समाज नेवाः बौद्ध उपासक - उपासिकापिनि परम्परा व अनुश्रुति व धारणाकथं उपोसिया थुजाःगु प्रचलन दु कि उबाहाः छगू हे जक शिवदेव जुजुं दय्का थकूगु खः, मेगु बौद्ध विहार दय्का वंगु मदुथें सम्भे जुयाच्वंगु दु । थौंया नेवाः बौद्ध समाजं प्राचीन अभिलेख, इतिहास, वंशावली, शिलापत्र, तालपत्र अध्ययन, अनुसन्धान याय्गु चलन मदुगुलिं याना सुनां छु विहार दय्का वन, जिर्णोद्धार याना थकल धैगु विषय प्रायः अज्ञात अवस्थाय् लानाच्वंगु खने दु । गुलिसिनंजा थःगु विहारया नां तक नं मसिया वन ।

उकुबाहाः

धायफु जिगु थःगु अध्ययन अनुसन्धानकथं उपलव्ध जूगु प्राचीन अभिलेखयागु आधार कया बिचाः याय्बलय् जुजु शिवदेवं केवल उबाहाः छगू जक मखु, मेगु प्यंगू विहार नं दय्का थकूगु दु धैगु अभिलेख लुया वोगु दु । स्वयादिसँ उगु विहारया नां थथे खः -

१)	शिवदेव संस्कारित	शिवदेव विहार	-	उकुबाहा:
२)	,,	नन्दिशाला विहार	-	नँसाबाहा:
३)	,,	मणिपुरजैव विहार		
४)	,,	मानिधरजीव विहार		
५)	,,	मानसिंह विहार		

उकुबाहा: शिवदेव जुजुं दय्का वंगु ख: धैगु खँ थौंया इतिहास व पुरातत्वविद्तय्सं सकसिनं मर्यादा तया वइच्वंगु जुल । थथेहे जुजु शिवदेवया मेगु प्यंगू विहारया नां गन गुगु थासय् उल्लेख जूगु दु धका: जिज्ञासा उत्पन्न जुइ फु, प्रश्न याय्फु, उगु प्रश्नया समाधानया लागी जिं थ:म्हं खनागु आधारस्रोत न्ह्यब्वया च्वना - राजकीय पुस्तकालय घण्टाघर, वीरपुस्तकालय वर्तमान राष्ट्रिय अभिलेखालयस च्वंगु न्यास: दँ पुलागु भुजिंमो आखलं तालपत्रस च्वयात:गु गोपाल राजवंशावलीस जुजु शिवदेवं नन्दिशाला विहार दयकूगू खँ न्ह्य:थना त:गु जुल । थ्व खँया प्रमाण वर्तमानया इतिहासकार योगी नरहरिनाथ, डा. दिल्लीरमणरेग्मी, प्रा. धनवज्र बज्राचार्य, डा. कमलप्रकाश मल्ल, डा. महेशराज पन्त एवं डा. जगदीशचन्द्र रेग्मीपिंसं उल्लेख याय् धुंकूगु दु । मेगु शिवदेव संस्कारित स्वंगू विहारया नां बुद्ध सम्वत् २५२४ दँ क्यंगू लसताय् उबाहा:या बुद्ध जयन्ती समारोह समितिं प्रकाशित याय् धुंकूगु ख: । थुगु तालपत्र अभिलेख उकुबाहा:या मू आगमय् सुरक्षित जुया च्वंगु १४० थान तालपत्र तमसुक मध्यय् बौद्ध विहारया नां उल्लेख जुया च्वंगु जम्मा ३७ गू तालपत्र तमसुक जक थ:म्हं हे सम्पादन याना मूलपाठ जक पिकया बियागु जुल । मेगु बाकि दनिगु, तालपत्र अध्ययनया सन्दर्भय् हानं इश्वी १९८५ सालं जर्मनीया विद्वान् डा. वर्णहार्ड कोल्भर व जि निम्ह मिलेजुया ब्याक्क पाठ ब्वना, सम्पादन याना अनुवाद सहित जर्मनी देशपाखें अंग्रेजी भाषं प्रकाश जूगु जुल । थुगु पुस्तकया नां ख: "डकुमेन्ट फ्रम दि रुद्रवर्णमहाविहार पाटन" । थुगु सफू बांलाक ब:लाक कभर तया स्पेशल भोंतय् प्रत्येक तालपत्रया फोटो ब्लक समेत तया शोभावृद्धि याना मुद्रित जूगु जुल । थुलि बांलाक सजधजसाथ थौंतक गुगुं विहारया प्राचीन तालपत्र तमसुक प्रकाशय् वोगु मदुनि । थ्व उकुबाहा:या थ:गु हे छगू महत्वपूर्ण विशेषता ख: ।

थुगु तालपत्रस उल्लेख जूगु साल मिति व शिवदेव संस्कारित

विहारया नां थथे खः -

१)	ने.सं. २३५	शिवदेव संस्कारित	श्रीमणिपुरजैव विहार
२)	ने.सं. २३९	"	श्रीरुद्रवर्म विहार
३)	ने.सं. २७३	"	श्रीमानिधरजीव विहार
४)	ने.सं. ३०४	"	श्रीमानिसिंह विहार

थुगु रुपं प्राचीन अभिलेखया प्रमाणकथं छम्ह हे जुजुं न्यागू विहार संस्कार याना दयकल धैगु अन्य लिच्छवी जुजु थकुरी, जुजु, मल्ल जुजु एवं शाह जुजुपिं सुं नं शासक राज महाराजपिसं बौद्ध विहारप्रति आष्ठा, प्रतिष्ठा तया दयका वंगु प्रमाण आः तक खने मदुनि । थ्व राजा शिवदेव जुजुया थःगु हे विशेषता खः, गौरव खः, बुद्ध धर्मप्रति अगाढ श्रद्धाभक्तिया ज्वलन्त उदाहरण खः धका धाय्फु ।

उकुबाहाः पुनर्निर्माण

थुगु प्रसिद्ध ऐतिहासिक शिवदेव विहार प्यसः दँ लिपा प्राकृतिक एवं मानवीय प्रकोपद्वारा नष्ट भ्रष्ट जुया भूमिसात् जुयाः दुर्दशा जुयाच्वंगु खनाः नेपाल संवत प्रथम शताब्दी अन्त जुइवं दूरदर्शी धर्मात्मा राजा श्रीरुद्रदेव नं जुलसां पूर्ण सहयोग याय्गु आश्वासन बिल ।

खःतु थुगु समय ज्योतिषतय्गु धापुकथं छुं प्रकारया उत्पात् विघ्न जुइ धैगु मती तयाच्वन । कारण छाय्धाःसा नेपाल सम्वत् शुरु जुइ न्ह्यो शाक्य सम्बत् पाय्छि ८०० च्याय् हाइगु मभिं धैगु प्रजागणपिनि बिचय् अनेक प्रकारया शंका - उपशंका जुया च्वन । उदाहरणया लागी थ्व धाय्फुकि ने.सं. ८८८ सालं मल्ल शासन अन्त जुया शाहकाल शुभारम्भ जुल । थथे स्वंगः ८ अंक झ्वलाःगुलिं यानाला मस्यू स्वंगू शहर नं पृथ्वी नारायण शाहयागु ल्हातिं लःल्हाय् माल । थुजागु प्रकारं च्याय् हाइगु मःभिं धाय्गु चलन थौंया वैज्ञानिक युगय् नं मदुगु मखु । गथे वि.सं. २०१८ सालं नं तस्सकं मभिं धकाः उगु इलय् स्वनिगःया तःतःधंपिं द्योपिंथाय् शान्ति स्वस्ति निम्ति गुलिखे धर्म कर्म यात ।

थुजागु हे धारणां उगु इलय् जुजु रुद्रदेवया न्ह्योया धर्मभीरु प्रजागणपिंके दइगु स्वभाविक हे जुल । थुजाःगु अवस्थाय् तःतःधंगु

पुण्यकार्य, शुभकार्य, धार्मिक कार्य याय्गु - याकेगु अति उत्तम जूगुलिं थुगु सन्दर्भय् क्षति ग्रष्ट जुया च्वंगु थुगू शिवदेव विहार सुधार व उद्धारया निम्तिं जुजु रुद्रदेवं उगु दयनीय अवस्था खना: दुनुगलंनिसें सम्वेदना उत्पन्न जुया पूर्णरुपेन जिर्णोद्धार याना बिइधका: सहानुभूति प्रकट याना विद्वान आचार्यपिंगु सर-सल्लाह अनुसार शास्त्रीय प्रमाणकथं विहारय् जुइमा:गु वास्तु शास्त्रया प्रमाणकथं अनेक लक्षण ब्यञ्जन सहित याना विधिवत् मंगल उत्सव कार्य पूर्वक प्रतिष्ठा कार्य सुसम्पन्न याना ब्यूगु जुल ।

श्रद्धालु दानपति जुजु रुद्रदेव नं शिवदेव जुजुयागु आदर्शयात अनुशरण याना बौद्ध चरित्रानुसार बौद्ध विधिकथं थ्व हे विहारय् थ: चूडाकर्म याना कर्म खंका: क्रमश: बौद्ध शिक्षा दीक्षा प्राप्त याना थ्व हे विहारयागु सेवा यायां अन्तस जीवन मुक्त जुयावन धयातल ।

वंशावली थथे धयात:गु दु कि - जुजु रुद्रदेव बौद्ध भिक्षु जुइधुंका नेवा: बौद्ध संस्कृतिया मर्यादा अनुसार सुं नं श्रद्धालुदानपतिपिंसं गनं गुगु थासय् सम्यक, नराँ, पञ्जराँ न्याय्कल धा:सा उगु सम्यक समारोहय् थ मवंस्ये थ:गु प्रतिनिधिकथं सम्येद्यो दीपंकरया मूर्ति दय्का दकले सकले लिपा दान काय्के छ्वइगु जुयाच्वन । थ्व हे वन्देजया व्यवस्था अनुरुप थ:गु विहारया दीपंकर बुद्ध मूर्ति फूपा: जुइका दान का:वंम्ह जुया निम्तिं फुकदेव (फूद्यो) धका नाम प्रख्यात जुल । थौंया अद्यापि थुगु परम्पराकथं यल देशय् पञ्जराँबलय् दत्त दान का:वनीबलय् दकले सकले लिपा फूद्यो वना दान का:वनी गु चलन जुया च्वन ।

थुगु विहारयानिम्तिं जुजु रुद्रदेवं थ्व नं छगू न्हूगु वन्देज दय्का थकूगु दु कि - शिवदेव संस्कारित श्री रुद्रवर्म महाविहार उकुबाहा:या बौद्ध संघ शाक्य भिक्षुपिं परम्परागत राजवंश जूगुया निम्तिं लिपाया सन्तानपिंत राजवंशया सन्तानतय्सं देश नरेश प्रजापिंगु हितसुख निम्तिं गुगु नं थ:गु इच्छाथें रोजगार याना जीवनोपार्जन निम्तिं छुं नं कार्यकारण ज्या खँ चलय् याना नय् मज्यू धाई धैगु हेतुं भविष्यत् कालयागु कारण बिचा: याना छगू न्हूगु वन्देज दयका् थकूगु दु । उगु वन्देज छु धा:सा -

दीपङ्कर बुद्ध (फूद्‌य: आजु)

जुजु रुद्रदेवया थ:गु पुर्खा -
१) बामदेव
२) नन्ददेव
३) शिवदेव
४) मानदेव
५) नरसिंहदेव
६) नन्ददेव
७) रुद्रदेव (थ:हे)

थुगु न्हेगू पुष्टाया प्रतिनिधिकथं त:त:ग्व:गु न्हेग: य:मरी दय्का प्रतिवर्ष मार्गशुक्ल चतुर्दशीया दिनस विधिवत् पूजा याना खुग: य:मरी लाय्कुली दुत बिइयंके मा:गु थिति बन्देज दय्का थकल । थुकिया अर्थ ख: थुगु विहारय् च्वंपिं राजवंशी शाक्य भिक्षुतय्सं जनहितया लागी न्ह्यागुं इलम याना जीवनवृत्ति चलय् याना नय्ज्यू धैगु किसिमं जुजु रुद्रदेवं थ:गु आदेश व निर्देशन बिया तइत:गुया प्रमाण जुल । थुगु थिति वन्देजयात लुमंके निम्तिं उकुबाहा:या सर्व संघं य:मरी पुन्ही न्ह्यर्कुन्हु "ब्यपामरी गुथि" चलय् याना वइच्वंगु ख: । तर दु:खया खँ ध्व ख: कि थुगु गुथिया निम्तिं तया तइत:गु अक्षयकोष स्वरुप बुँया आयस्ता भूमिसुधारया न्हूगु व्यवस्थां थुगु गुथि छुं दशक न्ह्य: बन्द जूगु जुल ।

श्रद्धालु दातापिंगु कीर्ति

शिवदेव जुजुया समसामयिक इलय् निर्माण जूगु कीर्तिस्थिति व श्रद्धालु दातापिंगु श्रद्धाया उपहार स्वरुप वस्तु, सफू, पौभा:, मूर्ति आदि संघ सामग्री विभिन्न कारणवश गुलिं अतिकं पुलां जुया जिर्णशीर्ण जुयावन । गुलिं आशा राग लोभं याना लोप जुयावन । गुलिं असावधानया कारणं हिनामिना जुया तना वन जुइफु । थुगु धार्मिक व सांस्कृतिक कलात्मक वस्तु बुद्ध शासनिक चिन्ह: शुभ प्रतीकत समय परिवर्तनं याना पुलां पुलांगु लोप जुल, दर्शन दुर्लभ जुया वनिगु ध्व समय प्रवाहलय् परिणत जुया वन - द्वलछि दँ न्ह्य:यागु अवशेषत ।

रुद्रदेव जुजुया इलय्यागु नं अपो धयाथें ह्रास जुजुं, लोप जुजुं थौं भीगु न्ह्य:ने खने - स्वय् मदया वन धाय्माल । आ: वया गुलि नं ल्यना च्वंगु, खना च्वंगु सुरक्षित वस्तुया संस्मरण स्वरुप विभिन्न

अभिलेखया प्रमाणकथं थन न्ह्य:ब्वया च्वना -

- थुगु विहारया प्रमुख देवता क्वाचपाल देवताया कोथास विराजमान जुयाच्वंम्ह शिवदेव जुजुं प्रतिष्ठा याना थकूम्ह मूलम्ह क्वाचपाल देवता, भूमिस्पर्श मुद्रा यासे वज्रासनय् बिज्याना च्वंम्ह शान्तिनायक महाकारुणिक श्रीसम्यक संम्बुद्ध शाक्यमुनि तथागत जुल।

- थनलि बुद्धोपदेशित ८४ गू द्वल धर्मस्कन्धया सारभूत दर्शन ज्ञान शून्यता, तथता, भूतकोटी पारमिता शास्त्रं पारजुया च्वंगु प्रभाश्वर धर्मकाय धर्मधातु वज्रभूमि पर्यन्त समुतीर्ण जुइगु शिक्षा उपदेशं जाया च्वंगु मार्गफल प्राप्ति निम्तिं छ्सिंकथं अभ्यास यानावनेगु उपदेशं जायाच्वंगु सद्धर्मग्रन्थ प्रज्ञापारमिता पुस्तक थन क्वा:पा: आजुया स्थानस विद्यमान जुया च्वंगु दनि। थुगु ग्रन्थ नीलपत्रस लुँया मसिं रञ्जना लिपिं च्वया तइत:गु राजा गुणकामदेवया पर्यायस ने.सं. ३०५ सालं च्वया तइत:गु ख:। थुगु अष्टसहस्रिका प्रज्ञापारमिता विक्रमशील महाविहार थँबहीया शतसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता व हिरण्यवर्ण महाविहार क्वा:बाहा:या अष्टसहस्रिका प्रज्ञापारमिता स्वया नं पुलांगु ख:। थुकिया जेष्ठानुक्रम थथे ख: -

१) रुद्रवर्ण महाविहार उकुबाहा:या लुँ सफू राजागुणकामदेवया पर्याय ने.सं. ३०५ सालं च्वयात:गु।
२) विक्रमशील महाविहार थँबहीया लुँ सफू राजा अभयमल्लया समयस ने.सं. ३४४ सालं पं. जिनश्रीज्ञानजुं च्वयात:गु।
३) हिरण्यवर्ण महाविहार क्वा:बाहा:या लुँ सफू राजा अभयमल्लया पर्यायस ने.सं. ३४५ सालं भिक्षु आनन्दं च्वया त:गु।
४) बोधिमण्डप महाविहार यल, महाबुद्धया लुँ सफू जुजु भूपालेन्द्र मल्लया समयस ने.सं. ८१७ सालं बज्राचार्य रविपतिदेवजुं च्वयात:गु।

विहारया विभिन्न अभिलेख -

१) उकुबाहा:या काष्ठमय स्तम्भ श्रीरत्नजु नं ने.सं. ७०७ सालं त:गु ।
२) उकुबाहा: नासँदिगीस च्वंगु घण्ट श्रीजेनसिंह ने.सं. ७६७ सालं त:गु ।
३) उकुबाहा:या क्वापाफले च्वंगु घण्ट ने.सं. ७६७ सालं मनसिंहजुं त:गु ।
४) उकुबाहा: क्वा:पा:जुया क्वखलु पुरन्दरजुं ने.सं. ७७० सालं त:गु ।
५) उकुबाहा:या पंचमहाबुद्धया बिलँपौ ने.सं. ७७३ सालं हृदयसिं, पद्मराज, रत्नपाल, हेदायसिं, जीवजुपिंसं त:गु ।
६) उकुबाहा:या सुवर्णद्वार ने.सं. ७७५ सालं श्रीरुगुजु नं त:गु ।
७) उकुबाहा:या लुँसिया लुखा ने.सं. ७७६ सालं त:गु ।
८) उकुबाहालस चिकँ अ:पां सिया ब्यूगु ने.सं. ७८७ साल ।
९) उकुबाहा:या लुँसिया धलिंख्वा: ने.सं. ७९२ सालं धर्मसिं, श्रीधर, शिष्यमुनिपिंसं त:गु ।
१०) नासँदिगी क्वसं च्वंगु ल्वहँया सिंह ने.सं. ७९५ सालं सरस्वती व शिष्यमुनिं त:गु ।
११) क्वा:पा:द्योया सुवर्ण तोरण ने.सं. ७९६ सालं सिंङ्जु व रत्नपारजुं त:गु ।
१२) उकुबाहालस ने.सं ८२९ सालं चैत्य, गणेश, महाकाल, आगमस चक्रसम्बर, बज्रवाराही, प्रज्ञापारमिता पुरन्दरजुया नामं तयात:गु ।
१३) त:धिकम्ह ल्वहँमनिआजु ने.सं. ८३६ सालं रत्नकरजुं तया त:गु ।
१४) नासंदिगीया लुखा व तोरण ने.सं. ८४० सालं सुजुकरजुं तयात:गु ।
१५) अशोक चैत्यस सुवर्ण चैत्यं तोपूगु ने.सं. ८४३ सालं कुटुसिंह व वसुन्धरा नं तयात:गु ।
१६) उकुबाहा:या भन्सार ने.सं. ८४५ सालं न्हूरछेजु नं दय्का ब्यूगु ।
१७) क्वा:पा:फलेया घण्ट ने.सं. ९५१ सालं भाजुनरसिंह नं त:गु ।
१८) ल्वहँमनिआजुया न्ह्योने च्वंगु खादलु ने.सं. ९५१ सालं कुलज्योतिजुं त:गु ।
१९) उकुबाहा:या धर्मधातुस लीलं भुना ब्यूगु ने.सं. ९५९ सालं खिखांमासा समूह नं त:गु ।
२०) उकुबाहा: शिलास्तम्भ ने.सं. ९९६ सालं देवजु नं त:गु ।
२१) ढलोटया जज्ञशाला ने.सं. ९९९ सालं तयात:गु ।

२२) यतलिबि लुखाया माणे ने.सं. १००६ सालं ज्योतिजुं त:गु ।
२३) अशोक चैत्ययात ने.सं. १००६ सालं भाजुमनजुं इलां त:गु ।
२४) ढलोटया क्वखलु ने.सं. १००८ सालं त:गु ।
२५) उकुबाहा:या द्यो फले च्वंपिं ढलोटया पंच बोधिसत्व ने.सं. १०१० सालं त:गु ।
२६) यतलिबि लुखाया लीलया माणे ने.सं. १०१४ सालं देवजुं त:गु ।
२७) ढलोटया चन्द्र सूर्य मूर्ति ने.सं. १०१५ सालं नरेन्द्रधनजुं त:गु ।
२८) क्वा:पा:जुया लुखा ज:ख: च्वपिं भिक्षु निम्ह ने.सं. १०१६ सालं व्यखानरसिं नं त:गु ।
२९) अशोक चिबाहा:या झल्दर सहित लुँपोल ने.सं. १०१९ सालं त:गु ।
३०) उकुबाहा:या धर्मधातु ने.सं. १०२६ सालं धीर्जनृसिंहं त:गु ।
३१) गथेचा लुखाया ल्वहँया सिंह ने.सं. १०२९ सालं सिंहराजं त:गु ।
३२) उकुबाहा:या धर्मधातु ने.सं. १०४० सालं असलक्ष्मीनं त:गु ।
३३) अशोक चिबाहा:या लुँपौती सुवर्ण चैत्य ने.सं. १०४७ सालं पूर्णकुमारी नं त:गु ।
३४) ढलोटया ब्वसिंह ने.सं. १०५५ सालं हर्षराजं त:गु ।
३५) ढलोटया ब्वसल ने.सं. १०५६ सालं ईबराज नं त:गु ।
३६) ढलोटया राजर्षि सालिक ने.सं. १०५९ सालं पंचज्योति नं त:गु ।
३७) ढलोटया गरुड ने.सं. १०५९ सालं शुभरत्न नं त:गु ।
३८) ढलोटया शुद्धोदन राजा व मायादेवी ने.सं. १०६४ सालं ब्रतराज नं त:गु ।
३९) नासं दिगी क्वसं दिब्य घण्ट ने.सं १०९३ सालं पद्मराजं त:गु ।
४०) क्वा:पा:जुया देगलय् च्वंगु लुँपोल ने.सं. १०९३ सालं हर्षबहादुर प्रभृटी सर्वसंघयागु सहयोगं त:गु ।
४१) उकुबाहा:या सुवर्णद्वार जिर्णोद्धार निम्तिं वि.सं. २०३८ सालं चन्दास्वरुप रु. २९००० पद्मराज नं त:गु ।
४२) उकुबाहा: जिर्णोद्धारया लसताय् वि.सं. २०३८ सालं श्री ५ वीरेन्द्र व राजपरिवार उपस्थिति जूगु ।
४३) क्वा:पा: देग:या दोस्रो तल्लाया सिज:पौ वि.सं. २०४८ सालं जोगराजं त:गु ।
४४ उकुबाहा:या त:ग्वगु माणे वि.सं. २०४८ सालं जोगराज नं त:गु ।
४५) उकुबाहा: फ:या छ्चाखेल च्वंगु चाक:दलु प्यंगू दशक न्ह्य: सर्वसंघयागु सहयोगं त:गु ।

उकुबाहाः जिर्णोद्धार परिचर्चा

नेपाःया स्वर्णयुग लिच्छवीकालय् जुजु शिवदेवं स्थापना याना थकूगु उकुबाहाःया उगु ईया आचार विचार परिशुद्धपिं भिक्षुपिं बासं च्वनाच्वंगु बुद्ध शासनानुकुल धर्माचरण जुयाच्वंगु आपालं दुर्लभगु दर्शनीय बौद्ध सम्पदा सुरक्षित जुयाच्वंगु थुगु थासय् इलय् बिलय् जुजुपिंसंनं सम्मानपूर्वक सहयोग प्रदान याना वइच्वंगु लिसें लोकजनपिंगु आष्ठा प्रतिष्ठा नं उतिकं दइच्वंगु स्वनामधन्यगु धकाः विभिन्न इतिहास व वंशावलीं न्वंवाना वइच्वंगु जूसां करिव प्यंगू शताब्दी लिपा थुगु विहार समय परिस्थितिं यानां क्रमशः थनया कीर्तिस्थिति, आचारविचार ह्रास जुजुं नष्टभ्रष्ट जुल, धराशायी तक नं जुयावन, केवल अवशेष मात्र ल्यना च्वंगु जुल। थुगु इलय् मल्ल कालया प्रारम्भ युगय् थकुरी जुजु श्री रुद्रदेव नं जुलसां थुगु विहारयात पूर्णरुपं निर्माण याय्गु शुभ संकल्प याना सम्पूर्ण कलेवर हिइका पुनर्निर्माणया रुपय् प्रतिष्ठापित याना ब्यूगु जुल।

थुगु शिवदेव विहार उकुबाहाः पूर्णरुपेन परिवर्तन याना जुजु रुद्रदेव नं थःगु नेतृत्वय् कुशल आचार्यपिंगु निर्देशनकथं वास्तुकला विधि अनुरुपं विधिवत् थुगु विहार प्रतिष्ठा जुसेंलि जुजु रुद्रदेव नं थुगु विहारया नां थःगु ढंगं नामकरण याना ब्यूगु जुल। धाय्कि जुजु रुद्रदेव नं बांलाक बिचाः याना न्हापां विहार दयकूम्ह दानपति जुजु शिवदेवयागु नं गुणानुस्मरण याना लिसें थुगु थाय्बाय्यागु प्रतिष्ठा लुमंकेकथं याना नापं थःगु नं नां स्वाकाः थथे नां छुनाब्यूगु जुल -

"शिवदेव संस्कारित ओकुलि श्रीरुद्रवर्ण महाविहार"। थुकियागु संक्षिप्तकरण खः "उकुबाहाः" धैगु नामं प्रसिद्ध याना ब्यूगु जुल।

थुगु रुद्रवर्ण महाविहार निर्माण याय् धुंकालि स्वसः दँ लिपा प्राकृतिक तथा मानवीय प्रकोपया कारणं समय परिस्थितिवश जिर्ण जुजुं वन। थ्वहे सन्दर्भय् स्थानीय श्रद्धालु दातापिन्सं पुण्यलाभ कामनायासे इलय्बिलय् थुगु विहार जिर्णोद्धार जुजुं वयाच्वंगु खने दु। कारण थुगु विहारस च्वंगु कीर्तिस्थिस्तिवस्तु सच्छिदँ, निसःदँ, स्वसःदँ, प्यसःदँ लिपा लिपा क्रमशः थनया वास्तुकला मूर्तिकला न्हू न्हूगु शैलीकथं दय्का वइच्वंगुलिं थुगु खँ पुष्टि याःगु प्रमाण खने दु। धाय्कि उदाहरणया लागी

थुगु विहारय् सजेयानात:गु वास्तुकलायात कया अध्ययन याय्बलय् थथे आशय बुझेजू कि -

झिंस्वंगूगु शदीया बेजोर काष्ठकला, मूर्तिकला यक्षनीया खुग: तुनासिं बिलँपौ तया शोभाबृद्धि याना तल । थुगु तुनासिं विहारया न्ह्योनेसं च्वंगु लंङ्या पाखा दिका: तइत:गु ख: । थुगु बिलँपौया काष्ठकला कार्यशैली तस्सकं प्रशंनीय जू । थुगु मूर्तिया तालमान सन्तुलन व लक्षण प्रमाण मिलेयाना स्वाभाविकता क्यना तइत:गु दु । ख:तु थुगु मूर्ति छगू ति छगू विभिन्न मुद्रा अंकित रुपय् कामुकभाव प्रदर्शित याना क्यना तइत:गु दु । लिसेलिसें थुकी केशविन्यास शैली नं उतिकं मोहित जू । सायद् थुलि कलापूर्णगु भावभंगी मिले याना तइत:गु थुजागु प्रकारया उच्चकोटी कलात्मक भाव पूर्णगु स्वनिग:या गुगु नं विहार व मन्दिरया तुनासिं ध्वय् फैमखुथें च्वं । थुगु मूर्तिकलायात खना विभिन्न कलाविद् कलापारखि पर्यटकपिं मुग्ध जुया वनिगु जुया च्वन । थ्व जुल रुद्रदेवं लिपा प्रथम जिर्णोद्धारया स्वरुप जुल ।

थनंलि निकोगु जिर्णोद्धारया दसु प्रमाण ख: क्वा:पा:देग:या ज:ख: च्वंगु तुनासिइ कियात:गु अंकित मूर्ति पूजादेवी व मातृशिशु ममता सहितगु थ्व झिंन्यागूगुं शताब्दिया दसु ख: । थ्व समसामयिक ईयागु काष्ठकला नास: दिगीया गा:झ्या:या क्वसं च्वंगु लिबिं झल्दर ख: । थुकी द्वा: छिना दय्कात:गु थुगु लिबिया थ:गु हे विशेषता ख: । अथेहे थनया पुष्पविमांझ्या:या रुपय् दय्कात:गु एकमुखी झ्या, त्रिखाझ्या: थ्वव जुल झिंन्यागूगु शदीया उदाहरण धाय्फु ।

आ:वइ स्वक्व:गु जिर्णोद्धार जूगु काष्ठकलाया उदाहरण- क्वा:पा:द्योया फुसे च्वंगु मूआगंया पंचमहाबुद्ध अंकित बिलँपौया तुनासिं ख: । ख:तु थुगु तुनासिं क्वसं क्वसं सालमिति सहित अभिलेख अंकित याना तइत:गु दु । व थथे ख: -

१) महावैरोचन - ने.सं. ७७३ हृदयसिङ नं त:गु ।
२) महाअक्षोभ्य - ने.सं. ७७३ पद्मराजनं त:गु ।
३) महारत्नसंभव - ने.सं. ७७३ रत्नपालनं त:गु ।
४) महाअभिताभ - ने.सं. ७७३ हेदायसिङ्नं त:गु ।
५) महाअमोघसिद्ध - ने.सं. ७७३ जयरत्न नं त:गु ।
६) महावज्रसत्व - ने.सं. ७७३ जीवजु नं त:गु ।

थुगु बिलँपौया च्वसं च्वंगु देग:या सम्पूर्ण भाग काष्ठकलाया शैली बिचा: याय्‌बलय्‌ १७ गू शताब्दीयागु जक ख: धैगु विश्वास याय्‌फु ।

आ: वइ प्यक्व:गु जिर्णोद्धारया खँ -

उकुबाहा:सँया छम्ह कुलपत्र उकुबाहा:गथिचा ओन्तागृह निवासि धीर्जनृसिंह शाक्य (ग्वारा कम्पनी नामं प्रसिद्ध जुया च्वंम्ह सुजिका:) । वसपोल श्री ५ पृथ्वी वीर विक्रमजुया सुजिका: नाय: ख: । ख:तु वय्‌क: श्री ३ चन्द्र शम्शेरया थासय्‌ नं दुध्याम्ह छम्ह विश्वासि सुजिका: जूगुया नातां ग्वारा कम्पनीजु आपा आपालं श्री सम्पत्ती आर्जन याना धनाधि जुल । थथे धनाधि जूगुलिं सद्धर्मचित्त उत्पत्ति यानालि थ:गु विहारयागु गुगु जिर्णावस्था अशोभनीय जूगु स्वया च्वने मफुत । फलस्वरुप ग्वारा कम्पनीजुं आवश्यक व्यवस्था मिलेयाना उकुबाहा:यागु सम्पूर्ण जिर्ण अंग-प्रत्यंगयात सुधार व उद्धार याना नवनिर्मित विहार थें च्वंक मा:थाय्‌ मा:गुतक्क भिंक बांलाक दय्‌का जिर्णोद्धार कार्य सम्पन्न याना ब्यूगु जुल । थुगु सन्दर्भय्‌ विहार जिर्णोद्धार कार्य शुरु याय्‌ न्ह्य: विवेकशीलम्ह ग्वारा कम्पनीजुं न्हापालाक्क ध्व बिचा: या:गु दु कि गुबले तक्क विहारया ज:ख: विहारया प्राङ्‌गणस गृहस्थीपिं बासं च्वना च्वंतले उगु विहारय्‌ गृहस्थीतालगु अनेक प्रकारया कोलाहल व विहारयात मल्व:गु कार्य कलाप जुयाच्वनि धैगु मति नं अर्थात्‌ शील विपरितगु ज्याखँ जुयाच्वनिगु आदि अशोभनीय वातावरणं याना विहारय्‌ जुइमा:गु पूजापाठ, धर्मदेशना, एवं ध्यान भावना जुइगु कार्यक्रमय्‌ वाधा अर्चन जुया च्वनिगुलिं सर्वप्रथम थुगु विहारस बासं, च्वंनाच्वंपिं गृहस्थीपिंत मेगु थासय्‌ बास बिइया निम्तिं उचित आवश्यक खर्च (मुआवजा) बिया: गृहस्थित हतय्‌ याय्‌ धुंका जक विहारया जिर्णोद्धार कार्य आरम्भ या:गु जुया च्वन । थथे विहार जक बांलाकूगु मखुकि - अज्ज उकुबाहा:या श्रीशोभा बृद्धि निम्तिं राजकीय छ्याँत दरवारीया ढंगं नंयागु खापा समेत तया उकींस ध्वाखाया फुसय्‌ श्री ३ चन्द्र शम्शेर खुशी याय्‌या निम्तिं गथे यलया लाय्‌कू सुन्दरीचोक तुसाहिति प्रवेश जुइगु मूलद्धारया ज:ख: जुजु सिद्धिनरसिंह मल्लं नांया साकाररुप प्रदर्शित याय्‌ निम्तिं श्री सिद्धि गणेश, नरसिंह व हनुमानया मूर्ति स्थापना याना तल धाइ, अथेहे दूरदर्शि ग्वारा कम्पनीजु नं पाय्‌छि ध्वहे परम्परा व भावनायात साकाररुप

प्रदान यायूया निम्तिं श्री ३ चन्द्रशम्शेर खुशी यायूगु आशयं थ:गु विहारया निम्तिं दयेके ब्यूगु उकुबाहा: ध्वाखाया फुसय् चन्द्रया चन्द्रकला शमया शम धैगु भाला ज्वंका: शेरया शेर निम्ह ज:ख: तया उकुबाहा:या पिने तकं खनेदयूक शानदारपूर्वक ध्वाखा दयूका उकुबाहा:या श्रीशोभा बृद्धि याना ब्यूगु जुल ।

थुगु प्रकारं उकुबाहा: जिर्णोद्धार कार्य सम्पन्न जूगु व लिसें थ:पिनि मालिक खुशी यायूया लागी दयूका ब्यूगु उबाहा:या ध्वाखा समेत तयार जूगु लसताय् धर्म कार्यय् अतिकं श्रद्धावान्म्ह ग्वारा कम्पनीजुं विधिपूर्वक थ:गु छैं क्वसं दानशाला ग्वया: नराँ, पञ्जराँ समेत न्यायूका: जुजु श्री ५ पृथ्वीवीर विक्रम व प्राइमिनिष्टर श्री ३ चन्द्रशम्शेर समेतयात मर्यादापूर्वक निमन्त्रणा या:गु जुल । स्थानीय बुढापाकातयूसं ध्व नं धया त:गु दु कि - थ: सुजिका: नाय: ग्वारा कम्पनीं उकुबाहा: जिर्णोद्धार याना नराँ, पञ्जराँ समेत न्यायूकूगु लसताय् जुजु व प्रधानमन्त्री निम्हं छगू हे रथ बगीलय् च्वना: राजकीय छाँतं उखेरं व च्वाम्वलं गायूका: उकुबाहालय् सवारी जुल धका धाइ । तत्कालीन प्राइमिनिष्टर चन्द्रशम्शेरया संस्मरण रुपय् निर्माण जूगु ध्वाखाया तमाशा खना: श्री ३ चन्द्रशम्शेरं खुशियाली रुपय् गुलिखे नगद पुरस्कार नं बक्से जुल धाइ ।

थुगु नराँ, पञ्जराँया उपलक्ष्यय् दयूकूगु पञ्जराँयो श्री दीपंकरया सुवर्ण मूर्ति यल पञ्जाष्टमी कुन्हु थ:गु छैं क्वसं च्वंगु दलानय् द्यो ब्वया: पञ्जराँ दान बिइगु दत्त गुथि समेत तया थकूगु जुल ।

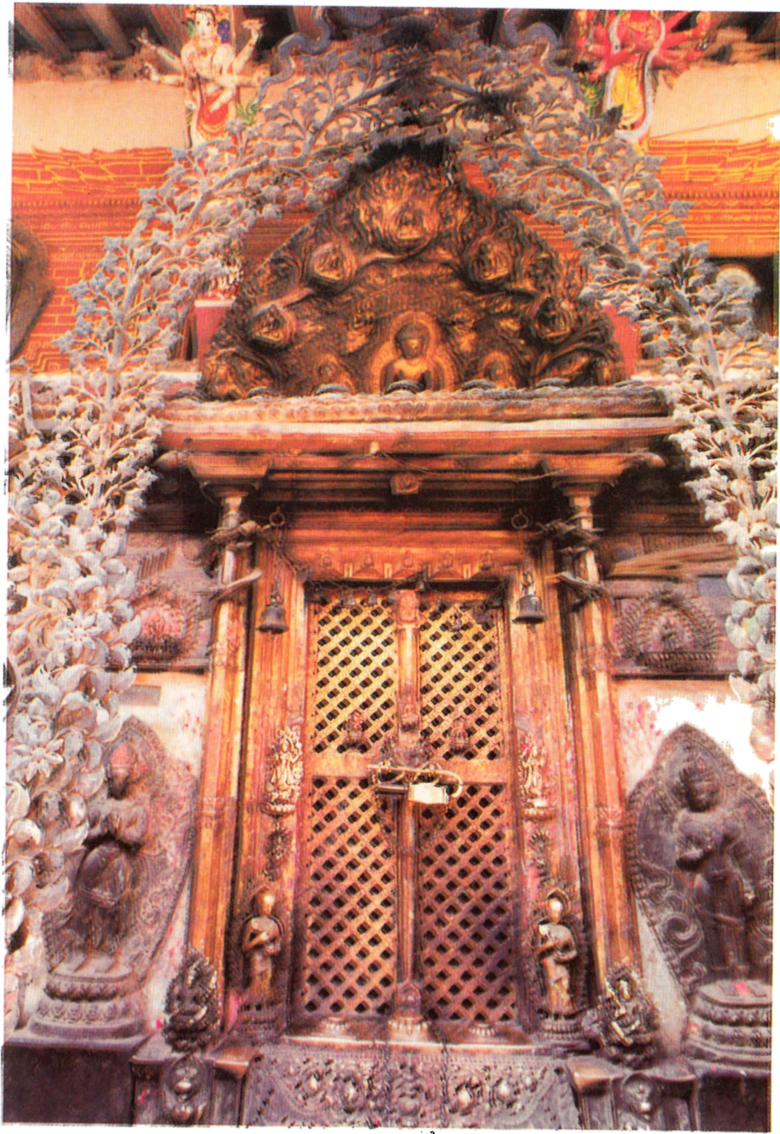
थुगु प्रकारं ग्वारा कम्पनीं जिर्णोद्धार याय् धुंका न्हेयूगु दशकं लिपा हानं नुग: यच्छु टोल निवासि श्रद्धालु दानपति तेजबहादुर शाक्य, हर्षबहादुर शाक्य व दानबहादुर शाक्यं थव दिवंगत मां मोतीलानीयागु शुभप्रतिज्ञा अनुसारं सकलपरिवारया धर्मचित्त उत्पति जुयाव थुगु देग:या च्वय्च्वंगु आयूपापोल जिर्णावस्था महशूस यासे परन्तु सुरक्षित निम्तिं वि.सं. २०२१ सालं लुँसिया सिज:पाता पोल तया शोभा बृद्धि याना ब्यूगु जुल । हानं निदँ, प्यदँ लिपा थुगु लुँपोलयात ल्वयूक छिंक बांलाक अज्ज शोभाबृद्धिया लागी सर्वसंघयागु श्रद्धाचन्दा व श्रमदानं देग:या छचा:खेरं झल्दर तयाबिल ।

थुगु भल्दरया दुने तिब्बती शरणार्थितय्गु छगू प्रकारया समवेदना सुलाच्वंगु दु । प्रसंगवश छत्वा:चा खँ न्ह्य:थने - तिब्बती बौद्ध भिक्षु मंगोलियन् सोपु लामाजुं थ:गु गुम्बाया लागी अनेक कलात्मक वस्तु दय्के निम्तिं लखंलख धन ज्वना: नेपा: बिज्यागु जुल । ख:ला कलाविद् कलाकार अरणिकोया जन्मभूमि परम्परानिसें कला केन्द्र स्थान जूयाच्पवंगु ललितपुर उकुबाहा:या सर्वसंघया दुने थ्यंक वल । थनहे च्वंना वय्क: लामाजुयागु सदिच्छानुसारं अनेक कलात्मक वस्तु तयार यात । तर अपशोचया खँ उगु सरसामान थ:गु देशय् यंकेत चीन व ल्हासाया बिचय् गुगु सांस्कृतिक क्रान्ति जुया महान् परिवर्तन वल, उगु कारणं याना विविध बाधा अर्चनं यानां उगु सम्पूर्ण सामाग्री रोक्का जुल । अनेक प्रकारया विघ्न बाधा सामना याय्माल । संयोगवश उगु कलात्मक वस्तु बच्छिमुलं धैथें मिया: आखिर उखेला थुखेला मदय्क वनेमाल, सारा थ:गु जीवन बर्बाद जुल, इपाँथिपाँ मसिल । तथापि वसपोल सोपु लामाजुयागु दृढसंकल्प, शुभप्रतिज्ञा गुलिखे परिवर्तनं लिपा थुगु विहारया देगलय् लुँस्वाँ छुयूथें जुया अन्तस वसपोलया सदिच्छा अप्रत्यक्ष रुपं साकार रुपय् सिद्ध जूव:गु खने दु ।

थनंलि न्याक्व:गु जिर्णोद्धार जूगु, विषय छत्वा:चा परिचय न्ह्यथना च्वना - वि.सं. २०३६ सालं सर्व संघपिंगु सल्हासाहुति अनुसार निणर्य जूगुकथं उकुबाहा:या नास:दिगी, भन्सार, व धर्मागार ब्रतशाला अमोघपास प्रतिष्ठापित गुम्बा आदि थासं थासय् स्यनाच्वंगु आवश्यक किसिमं. जिर्णोद्धार जुल । ध्वया लिसें धारा व शौचालययागु समेतं ब्यवस्था याना ब्यूगु जुल ।

थुगु जिर्णोद्धार तथा मर्मत कार्य निम्तिं आवश्यक खर्च निम्तिं सम्पूर्ण आर्थिक सहायता व सर-सामग्रीया निम्तिं श्री ५ अधिराजकुमार धीरेन्द्र सरकारयागु निर्देशन अनुरुप सम्बन्धित निकायपाखें प्राप्त जूगु जुल । लिसें सर्वसंघयागु पाखें नं श्रमदान प्राप्त जूगु दु ।

थुगु जिर्णोद्धार कार्य वि.सं. २०३८ साल आश्विन २० गते मंगलबारया दिनस विधिवत् भव्य समारोह याना जिर्णोद्धार कार्य सम्पन्न जूगु शुभ उपलक्ष्यस थुगु विहारयागु महत्व व गौरवप्रति ध्यानाकर्षण याना विशेष निगाहपूर्वक राष्ट्रनायक श्री ५ महाराजाधिराज वीरेन्द्र वीर विक्रम शाहदेवजुपाखें समुद्घाटन जुल । लिसें श्री ५ युवराजाधिराज

क्वा:पा आजुया मूलुखा

दीपेन्द्र वीर विक्रम शाहदेव, व श्री ५ अधिराजकुमार ज्ञानेन्द्र, श्री ५ अधिराजकुमार धीरेन्द्र तथा प्रधानमन्त्री व मन्त्रीगण एवं कूटनैतिक राजदूतपिं समेत उपस्थित जूगु जुल ।

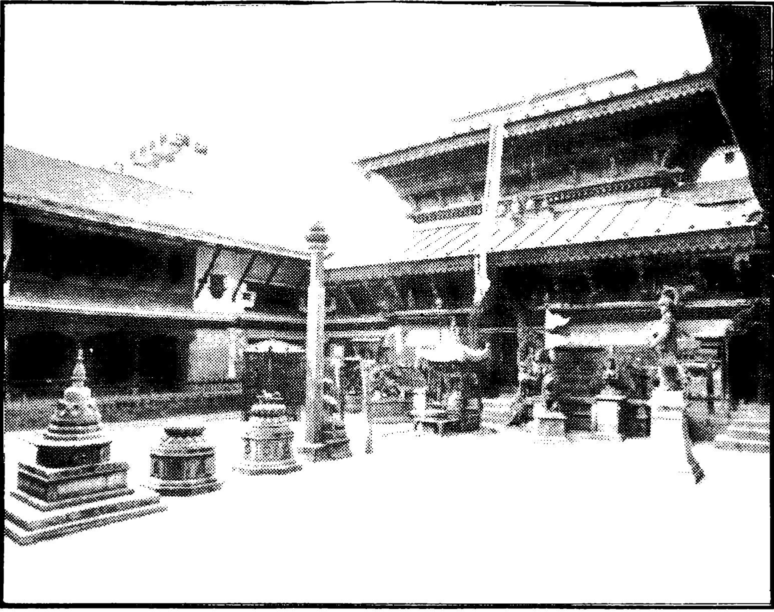
थुगु विहार जिर्णोद्धारया निम्तिं प्राप्त जूगु आर्थिक सहयोग निम्न प्रकार ख: -

१) श्री ५ या सरकारयापाखें प्राप्त अनुदान	१२६०००।००
२) पद्मराज शाक्ययापाखें सुवर्णद्वार निम्ति	२९०००।००
३) सर्वसंघंपाखें चन्दा प्राप्त	५५७५०।५०
४) विहारया कोषपाखें प्राप्त	३७०००।००
५) जन श्रमदानया रकमपाखें प्राप्त	३६०००।००
	२८३७५०।५०

उकुबाहा:या वर्तमान् स्वरुप

नेपा:या स्वनिग: मध्यय् पुलांगु चक्राकारया रुपय् सिद्ध जुयाच्वंगु उद्योग प्रधानगु अति प्रसिद्धगु ललितपुर महानगर यल देश ख: । थन यलम्ब ललितक्रम ललितपुर नामं सम्बोधन याना वइच्वंगु जुल । ख:तु थुगु यल देशया दथु मंगल बजारया लायकूयात कया केन्द्र विन्दु मानय् याना वइच्वंगु जुल । थ्वहे मंग:बजार लाय्कूया पाय्छि पूर्व दक्षिणया बिचय् च्वंगु अग्निकोणपाखे लानाच्वंगु उकुबाहा: जुल । थुगु विहार विश्वविख्यात शिल्पकलां परिपूर्ण जुयाच्वंगु द्वलंद्व बुद्ध मुर्ति अंकित याना दय्कात:गु बोधि मण्डप विहार महाबुद्ध देग:या नं भ:चा उयां उकुबाहा: बहिलय् लाना च्वंगु चतुष्कोणाकारया रुपय् परिणत जुयाच्वंगु थ:गु हे श्रीशोभां विभूषित जुयाच्वंगु उत्तर अभिमुख याना च्वंगु विहार ख: ।

थुगु विहारय् प्रवेश जुइगु ध्वाखाया ज:ख: विशालरुप ल्वहँया शानदार निम्हं निखें सिंह तयात:गु दु । थ्वहे सिंहया नापं अर्धचन्द्राकार ल्वहँया त्वाथलं न्हुया: वनेमा:गु ढलोटया शेरख्वा:पा: व रिङ्ग चक्का तया दय्कात:गु नंया खापा दइच्वंगु ल्वहँया चौकोस तया दय्कात:गु त:दुवागु लुखा निरन्तर आगन्तुकपिंगु लागी खुलाहृदयं लुखा चाय्का स्वागत यानाच्वंगु जुल । थ्वया ज:ख: गणेश - कुमार नं दु ।

उकुबाहा:

थुगु लुखां दुहाँ वनेवं खण्ड चुक धैगु गथिचा खनेदय्क: वइ । थ्व हे खण्डचुकयात न्हापा जुजु रुद्रदेवं थ: प्रजापिंत दर्शनभेट बिइगु न्यायशाला धका नं धाइ । थुगु चुकया ज:ख: लोकनाथ व बुद्धया देग:चा दइच्वंगु दु । अले थ्व हे खण्डचुक पुलेवं उकुबाहा: दुहाँ वनेगु ल्वहँ त्वाथ: न्ह्य:नेसं थ्यंक वइ । थ्वहे ल्वहँ त्वाथ:या ज:ख: पृथ्वीया सृष्टि रुप क्यना तइत:गु कापले थ्वया द्योने किसि फयत्तुनाच्वंगु दु । थुगु किसिया द्योने सिंहं गया:च्वंगु दु । थुगु सिंहया द्योने हरिहरिवाहन लोकेश्वर तयातल । थुगु मूर्ति थ्व खँ मौनरुपं थथे संकेत यानाच्वंगु खने दुकि बौद्ध विहारय् प्रवेश जुइत पूर्णमैत्री व बोधिचित्त करुणा प्रवेशपत्र ज्वना वनेमा: धैगु भाव क्यनात:गु ख: ।

थुगु त्वाथलं थहाँ वनेवं लुखाया ज:ख: महांका: फले व भजन फलेचा खने दयक वइ । जवय् च्वंगु फलेचा नवआगन्तुकपिं आराम कायगु व पर्वकालय् दाफा भजन यायगु निम्तिं व अथेहे खवय् च्वंगु फलेचास कर्तिकपाल व खट्वाङ्ग ज्वना च्वंम्ह बुद्ध शासनया रक्षक स्वरुपं धर्मपाल, महाकाल उपस्थित याकात:गु दु । थ्वहे फलेचास गुलाँ

महिनां बौद्ध कला प्रदर्शनीया रुपय् बहीद्यो नं ब्वया तया तइ । थुगु निगू फलेचाया दथुस च्वना उकुबाहा:या दृष्य अवलोकन यायूबलय् वास्तविक उकुबाहा:या स्वरुप छर्लङ्ग खने दइ । झ्वात्त स्वयूबलय् नवागन्तुक पर्यटकपिंगु लागी छगू प्रकारया बौद्ध कला प्रदर्शनी क्यना त:गु थें सम्झे जुइफु । थुगु विहार ५५.१/२ फुटया प्रमाणं प्यकुं लानाच्वंगु दु । थुगु विहारया पश्चिम उत्तर पूर्वया लङ्ग निगू निगू तल्ला जक खनेदु । दक्षिण लङ्ग्या क्वाचपाल देवता विराजमान जुयाच्वंगु देग: नितपोल दया स्वंगू तल्ला जुयाच्वंगु दु । थुगु देग:या च्वय्च्वंगु पोल व झल्दर लुँसिया त:गु ख: । थुगु पौया च्वंसं भगिंलय् द्योने झिंन्याग: झ्व:लाक्क सुवर्ण चैत्य तयात:गु दु । अथेहे क्वय्यागु पोल्चय् न्याग: सुवर्ण चैत्य नं खने दु । थुगु नीग: सुवर्णचैत्ययात विम्सत्याकार सम्बोधिज्ञानया प्रतीक स्वरुपं सम्मान् पूर्वक देग:या सर्वोपरिस्थानय् तया श्रीशोभा वृद्धि याना तइतल ।

क्वा:पा:जुया फुसय् च्वंगु मूआगंया च्वसं च्वंगु क्वछुपाखा दिका: त:गु कलात्मक तुनासिंबिलँपौस थुगु प्रकारं मूर्ति अंकित याना तइतल -

१) महारत्नसम्भव तथागत
२) महाअक्ष्योभ्य तथागत
३) महावैरोचन तथागत
४) महाअभिताभ तथागत
५) महाअमोघसिद्धि तथागत
६) महावज्रसत्व तथागत

थुगु मूर्तिया क्वसं पंचरक्षा देवीपिं छम्ह छम्ह नं तयात:गु दु । अथेहे मूआगंया च्वय्च्वंगु देग:या त:त:पा:गु तिकिझ्या:या क्वसं तयात:गु चिकिहाकगु बिचय् बिचय् च्वंगु क्वतापौती कियात:गु मूर्ति जक अष्ट बोधिसत्व व अष्ट मातृका अंकित याना त:गु जुल । थ्वया क्वसं च्वंगु धलिं दिकात:गु बिलँपौती अष्ट दिगपालपिंगु मूर्ति तया सजेयाना तल ।

थुगु किसिमं उकुबाहा:या उत्तर लङ्ग्या तुनासिंइ च्वंपिं उत्कृष्टगु मूर्तिकला अनुमानित झिंस्वंगूगु शताब्दीया उत्तरार्द्ध समययागु तालमान सन्तुलनय् मिले जुइक अर्द्धसमपद आसन याना दना, अभिनय याना च्वंपिं सुन्दरी मूर्तितयूगु विवरण थथे खने दु -

उकुबाहा:या तुनासिं

१) ज:गु ल्हातिं अभयमुद्रा याना खवगु ल्हातिं सिमा कचा ज्वना शालभञ्जिका मुद्राय् अवस्थित जुया च्वंगु दु ।

२) ज:गु ल्हातिं स्वाँ छफ्व: ज्वना ख:गु ल्हातिं सिमाकचा ज्वना च्वंगु दु ।

३) ज:गु ल्हातिं सिमाकचा ज्वना, ख:गु ल्हातिं चखुंचा छम्ह ल्हाती जुकात:गु दु ।

४) ज:गु ल्हातिं सिमाकचा ज्वना: ख:गु ल्हातिं उफ्वस्वां ज्वनाच्वंगु दु ।

५) ज:गु ल्हातिं थ:गु गाच्व: थछ्वया ख:गु ल्हातिं कुतुंवनिथे च्वंगु थ:गु पतासिच्व: छच्व: ज्वना अभिनय यानाच्वंगु दु ।

६) ज:गु ल्हातिं सिमाकचा ज्वना ख:गु ल्हातिं गाच्व: ज्वना अभिनय याना च्वंगु दु ।

थुगु प्रकारं पंच महाबुद्ध युक्त बिलँपौया ज:पाखे च्वंगु स्वपु विलँपौती जक निम्नप्रकारं मूर्ति सजेयाना तइतल -

धर्मागार गुम्बा

भविष्य व्याकरण मुद्रा बुद्ध

१)	छम्ह बुढाया बोहलय् दना अर्द्धसमपद याना ज:गु ल्हातिं अभयमुद्रा याना ख:गु ल्हातिं सिमाकचा ज्वना: शालभञ्जिकाया रुपय् अभिनय यानाच्वंगु दु ।

२)	छम्ह बुढाया बोहलय् न्हुया अर्द्धसमपद रुपय् दना ज:गु ल्हातिं अभय बिया, ख:गु ल्हातिं सिमा कचा ज्वना दनाच्वंगु दु ।

३)	छम्ह बुढाया द्योने च्वना अर्द्धसमपद याना दनालि ख:गु ल्हातिं सिमा कचा ज्वनाच्वंगु दु ।

थथेहे पंच महाबुद्ध बिलँपौया ख:पाखे मेगू निगु मूर्ति अंकित बिलँपौ दु । व थुगुकथं ख: -

१)	थव मचायाप्रति ममताभाव क्यना दुरु, त्वंकेथें याना घय्फुना च्वंगु शालमञ्जिका रुपय् अर्द्धसमपद याना दना च्वंगु । थुगु मूर्ति गल: थाम्ह किन्हुया म्हय् दना च्वंम्ह ख: ।

२)	ज:गु ल्हातिं वरदमुद्रा यासे ख:गु ल्हातिं सिमा कचा ज्वना शालभञ्जिका रुपय् दना च्वंगु मूर्ति जुल ।

थ्व जुल बिलँपौया वर्णन । आ: बिहारया दक्षिण लङ्पाखे च्वंगु विहारया मुख्यम्ह क्वा:पा:जुया विषय खँ शुरु जुई । प्रशान्तरुप रक्तवर्णम्ह उत्तराभिमुख याका शाक्यमुनि बुद्ध बिज्याका त:गु दु । थुगु बुद्धमूर्तिया ज: ख: ध्याकूंपाखे निदुवा लुखा दु, छगू लुखा यत लिबिई पिहाँ वनेगु मेगु लुखा मूआगमय् थहाँ वनेगु । थुगु लुखाया फुसय् पुष्पविमानझ्या:या रुपय् त्रिखाझ्या: तयात:गु दु । भगवान् बुद्धया फुसय् जक पुष्पबिमां झ्या:या रुपय् पंचझ्या: तया तल ।

विहारया पूर्वपाखे च्वंगु छेली स्वक्व: दलान तया तल, थ्वया ज:ख: ध्याकूं पाखे लुखा दु छगु लुखा भन्सार दुहाँवनेगु, मेगु कुमारी दर्शन या:वनेगु । थुगु दलानया फुसय् न्यापा सँझ्या: तयातल थ्वया ज:ख: पुष्प झ्या:या रुपय् त्रिखाझ्या: तयातल ।

विहारया पश्चिम लङ्पाखे नं छेली स्वक्व: दलान तयात:गु दु । थ्वया नं ज:ख: लुखा दु । छगू लुखा भलिं कोथा दुहाँ वनेगु जूसा मेगु लुखा अमोघपाश धर्मागार गुम्बा दर्शन या:वनेगु लुखा ख: । थ्वहे

दलानया च्वसं न्यापा: सँभ्ह्या: तया तल, थ्व हे भ्ह्या:या ज:ख: नं पुष्प विमांभ्ह्या:या रुपय् त्रिखाभ्ह्या: तयात:गु दु ।

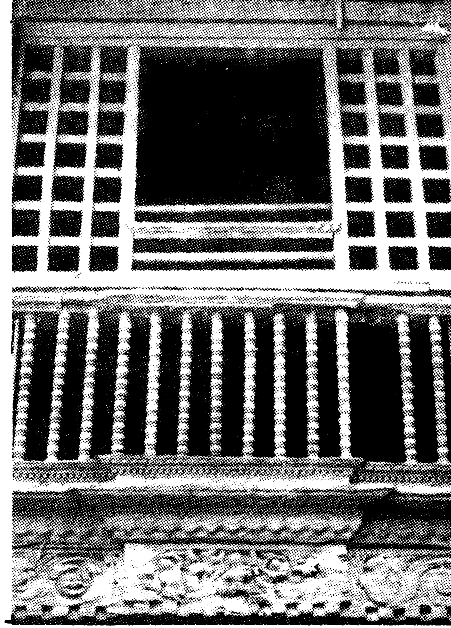

उकुबाहा:या नास:दिगी

एवंप्रकारं उत्तरपाखे जक विहारय् दुहाँ पिहाँ जुइगु थाँक्व: स्वक्व: तया ध्वया ज:ख: फलेचा तयात:गु दु, थुगु फलेचाया नं ज:ख: लुखा दु, छगू लुखा - आ:खा: नासँदिगी थहाँ वनेगु ख:सा मेगु भण्डारकोथा दुहाँ वनेगु । थुगु भजनफले व महाकाफंले च्वसं स्वक्व: थांक्व:या ब्वति छगू भव्यगु कलात्मक क्वछुगु गा:भ्ह्या: तयात:गु खने दु । ध्वया ज: ख: प्यखेरंस ज्व:लागु तिखाभ्ह्या: तया नेपा:या थ:गु परम्पराकथं मिले जुइक विहारया लक्षण प्रमाण मिलेयाना शोभायमान यानात:गु जुल । थुगु विहारया प्यखेरसं च्वंगु फ:या सिथय् सिथय् भ्व:लाक किनार तइथें उतिकं छिंक ल्वय्क चाक: दलुपा: तया बांलाका त:गु जुल ।

थुगु विहारया फ:क्वसं लाय्बय् प्यकुंला:गु चिकं अप्पां सियात:गु दु । थुगु लाय्बंया पश्चिमपाखे भ्ह्वलय् चूडाकर्म विधि अनुसारं

सप्तपदगमन् निम्तिं झ्व:लाक ल्वहँया मण्डपा: ब्वयात:गु दु । अथेहे पूर्व उत्तरया कुने लाक्क चूडाकर्मया लागी पीसकं लुइगु कुच्छि प्यकुं ला:गु ढलोटया सहस्रदल पद्ममण्डल तया तल । उखे दक्षिण पश्चिमया कुने लोकपाल मण्डल तयात:गु दु । ख:तु थुगु विहार लिच्छवी कालंनिसे दइच्वंगु जुया निम्तिं थन क्वाचपालया न्ह्योनेसं अशोकचिबाहा: स्थापना याना तल । थुगु चैत्यया गर्भगृहनिसें चोलामू तक लुँ सियात:गु चैत्यं तोपुया त:गु दु । थुगु चैत्ययात ल्वयूक बांलाक चा:तूगु लुँ पोल तया किंकिनिजाल प्यनात:गु कुने कुने लुँ गजू स्वांया आकार मिलेयाना मुतिया झुप्पा खायूथें शोभायमान याना थ्वया छचालं माणेयाकें चा:हिका तल ।

नास:दिगीया गा:झ्या:

थुकी प्यकुने च्वंगु दण्डिस मलखं हिनाच्वंगु दु । थुगु प्रकारया लुँ पोल तया शोभाबृद्धि यानात:गु थुजागु चिबाहा: अन्यत्र विहारय् खने मदु धा:सां छुं पाइमखु । थुगु अशोक चिबाहा:या न्ह्योनेसं बज्र अंकित धर्मधातु मण्डल तयात:गु दु । थ्वहे धर्मधातु मण्डलया लिकसं धातुया कलात्मक जज्ञशाला तया तल । थ्वहे जज्ञशालाया न्ह्योनेसं प्यकुंला:गु ल्वहँ छपा: तयात:गु दु, थ्व ख: न्हापा त:धंगु साधन कर्म जुया वने धुंकूगु लुमिन्तकथं

सुरक्षित याना तइत:गु धाइ, ध्वया नापंसतुं प्रार्थना मुद्राय् च्वना च्वंम्ह ल्वहँया ल्वहँमनिआजु उपस्थित याका तइतल । थुगु ल्वहँमनिआजुया क्वस शक्तियुक्त अष्टभुज महामञ्जुश्री तयातल । थुगु मञ्जुश्री मूर्तिस चन्द्रहास खड्ग व पुस्तक जक ज्वंका तइत:गु ख: । ध्वहे ल्वहँमनिआजुया सन्मुखय् ल्वहंथाँ स्वाना: उकी त:प्वा:गु खादलु छप्वा: खायात:गु दु । ध्वहे ल्वहँ मनिआजुया ल्यूनेसं ता:हाकगु प्यकु ला:गु ल्वहँथाँ स्वाना तल । थुगु ल्वहँ थाँया द्योने सुवर्ण जलप तया दय्कात:गु सिंहनाद याना विजयध्वजा ज्वनाच्वंम्ह धातुया सिंहमूर्ति अंकित यानातल । थथे बौद्धविहारय् सिंहयुक्त शिलास्तम्भ स्वाय्गु परम्परा अशोकया पालंनिसें चले जूगु धाइ । थ्व स्तम्भ गुलि फत उलि ता:हाक याय्मा: धैगु छगू विश्वास दु । कारण थुगु थासंनिसें यावत् दशदिग् पर्यन्त तथागतयागु उपदेश "सत्य शान्ति व महाकरुणा" या सन्देश सकभनं प्रचार प्रसार जुइमां धैगु छगू प्रवल इच्छा ख: । थ्व हे स्तम्भया ल्यूनेसं बज्रधातु, धर्मधातु व चैत्य भ्व:लाक स्थापना याना त:गु जुल । थनहे लाय्बँय नँया बारया दुने तग्व:गु मणि छग: नं आदरपूर्वक तयात:गु दु । अथेहे धर्म सन्देश इतिहार ब्वना न्यंका च्वंम्ह जुजुया भव्य मूर्ति तयात:गु जुल ।

थुगु विहारया प्रमुख देवता वसपोल शान्ति नायक तथागत श्री शाक्यमुनि बुद्ध सुवर्ण सिहासनया द्योने पलेस्वानय् च्वना शान्त गम्भीर पूर्वक बज्रासन यासे भूमिस्पर्श मुद्रा यानाच्वंगु दु । थुम्ह शाक्यमुनि बुद्ध प्रातिहार्य अवस्था अन्तर्गतया रुपय् ह्याउँ ख्वा: याना तइत:गु धाइ । थुकिया छगू रहस्य दु । बुद्धया रुपकाय अनुत्तरपुण्य क्षेत्र जुया निम्तिं श्रद्धालु भक्तजनपिसं गुगु कामना याना तिलहिल अलंकार द्वहलपिइ उगु कुशलमूलया प्रभावं पुण्यानुभावं पारलौकिक जीवनय् उम्ह भक्तजनं भोगयाय् दइ धैगु भावना यासे विभिन्न प्रकारया अलंकार छाय्पा याना वइच्वंगु खने दु । अकिं थुम्ह क्वा:पा:जुयाके सिमाय् फल सय्थें ज्वाँय् ज्वाँय् तिसां तीका अति समृद्धि शान्तम्हथें याना क्यना तइतल । ध्वहे त:धिकम्ह क्वा:पा:जुया क्वसं चिधिकम्ह क्वा:पा:जु छम्ह नं तयात:गु दु । थ्व बुद्धपुत्र राहूल भद्र धका भावना याना वइच्वन ।

ध्वहे बुद्धयागु स्वागत सन्मानय् तस्सकं बांलाक कलात्मक धातुया लुखा व खापा तयात:गु दु । उकियात ल्वय्क नागपाश नं दु । थुगु कलात्मक लुखाया ज:ख: धातुया शिलाय्कू पिण्डपात्र ज्वनाच्वंम्ह शालीपुत्र व मौद्गल्यायण भिक्षु व वीणाराज, ध्वजराज, गंगा, जमुना

नागकन्या एवं सप्ताश्व सप्तहंस बाहन याना च्वंपि दिन रातया साक्षि चन्द्र सूर्य आदि बुद्धया स्वागत् निम्तिं उपस्थित याका तइतल । अथेहे थ्वहे लुखाया ज:ख: अंगलय् लिधंका निम्निलिखित धातुया मूर्तित सजेयाना तइतल -

१) धर्मचक्रमुद्रा मंजुश्री दना च्वंम्ह
२) वरदमुद्रा पद्मपाणी लोकेश्वर दनाच्वंम्ह्
३) धर्मचक्रमुद्रा समन्त भद्र बोधिसत्व दनाच्वंम्ह
४) वज्रघण्ट ज्वनाच्वंम्ह वज्रपाणी बोधिसत्व दनाच्वंम्ह
५) रत्नज्वनाच्वम्ह रत्नपाणी बोधिसत्व
६) विश्वबज्र ज्वनाच्वंम्ह विश्वपाणी बोधिसत्व
७) पुस्तक अवलोकन यानाच्वंम्ह महाराज शुद्धोदन
८) शालभञ्जिका रुपय् दनाच्वंम्ह मायादेवी

थ्वहे बोधिसत्वपिंगु न्ह्य:ने च्वंगु त्वाथ:या ज:ख: पूर्णकलशयुक्त किसिया द्योने सिंह गयाच्वंम्ह सिंहनाद लोकेश्वर बिज्याका तल । थ्वहे सिंहनापं भ्रंग:पंक्षी व माक:चात जुका: विभिन्न स्वांसिसा ह्वय्का: सय्का: त:गु बांलागु तोरणाकार कर्म दय्का त:गु दु । थ्व ब्याक्क ढलोटयागु दय्का त:गु ख: । थुगु द्वारया ज:ख: च्वंगु लुखाबाहा: व द्वारया फुसय् च्वंगु कलात्मक भव्यगु तोरण जक लुँसिया दय्का त:गु दु । थुगु लुखाया क्वखलुस माङ्गलिक सूचकया रुपय् अष्टमंगल चिन्ह: अंकित पूर्णकलश तया क्वफ्य: बांलाक दय्का त:गु दु ।

अज्ज थुगु विहार शोभाया निम्तिं विभिन्न भावनाया प्रतीक रुपय् बुद्ध बन विहार याना बिज्यागु समयय् बुद्ध दर्शनया निम्तिं वयाच्वंपिं पशु जीवनं मुक्त जुइया लागी बुद्धया शरणय् वयाच्वंपिं लौकिक अलौकिक जन्तुतयृगु प्रतिनिधित्व याका त:गु खने दु -

१) निम्ह निखे दनाच्वंपिं सिंह
२) निम्ह निखे फयृतुनाच्वंपिं किसि
३) निम्ह निखे दनाच्वंपिं ब्वसल
४) निम्ह निखे दनाच्वंपिं ब्वसिंह
५) फ्यतुना दना वयृत साहस यानाच्वंपिं शेर

६)   प्रदक्षिणा याय्त आशा यानाच्वंपिं मल:
७)   प्रार्थना यानाच्वंपिं मल:
८)   पपु चकंकाच्वंपिं म्हयूखा
९)   पपु चकंका प्रार्थना यानाच्वंपिं गरुड
१०) सन्देश अभिव्यक्त रुपय् दनाच्वंम्ह राजाया भव्य प्रतिमा
११) देश व प्रजाया सुव्यवस्थितया लागी गुबलें अन्याय अकृति मजुइमा धैगु हेतुं राष्ट्र नायकजुं थ:गु वक्तव्य न्यंका च्वंगु अर्थात अनुशासित जुया च्वनेमा: धैगु निम्तिं राजर्षियागु छगू भव्य प्रतिमा ध:स्वाका त:गु दु । मेगु अर्थय् थुगु विहारयापिं सर्व संघ परम्परानिसें राजवंशी ख: धैगु संस्मरणकथं तयात:गु धाइ ।

थुगु विहारया ब्याक्क मूर्तित ढलोटयागु थना त:गु ख: । थथे जूगुया कारण छगू थ्व नं ख: कि - थुगु विहारया शाक्यवंशीत छम्हतिछम्ह विभिन्न शिल्पकलाया क्षेत्रय् प्रवीण व निपुणपिं जुया निम्तिं अमिगु सदिच्छानुसार इलय् बिलय् थुगु विहार शोभावृद्धि याय्गु लागी मा:थाय् मा:गु किसिमं विहार छाय्पा तयात:गु जुल ।

उकुबाहा:या विभिन्न अभिलेखया सारांश

थुगु श्री रुद्रवर्णमहाविहार उकुबाहा:या श्री क्वाचपाल देवता क्वा:पा:जु श्री शाक्यमुनि बुद्ध व अले थनया मूआगं, नास:दिगी आगं, गथिचा आगंमस बिज्याना च्वंपिं श्री चक्रसम्बर, श्री योगाम्बर एवं श्री गुह्यसमाज आदि आगमदेवता, कुलदेवता, इष्टदेवतायात थुगु विहारया सर्वसंघपिसं इलय् बिलय् थ:थ:पिंगु श्रद्धाभक्ति अनसारं पुण्यतिथिस द्वहलपा विभिन्न कीर्ति प्रष्ठापन याना थकल । लिसें जिर्णोद्धार यासे लक्षण व शोभावृद्धि याना थकूगुया साक्षि स्वरुप ऐतिहासिक प्रमाण विभिन्न शिलापत्र, ताम्रपत्र अंकित याना वन । वहे अभिलेखया सारांश अर्थ थन क्वय् बियागु जुल -

१) तालपत्र अभिलेख

क्वाचपालदेव (शाक्यमुनि बुद्ध) या फुसय् च्वंगु मूआगमस तयात:गु चाया पिलास सोथना त:गु प्राचीन नेपाल लिपिं च्वयात:गु

तालपत्र तमसुक ने.सं. २३९ माघशुक्ल १३ स श्री शिवदेव संस्कारित श्री रुद्रवर्म महाविहारस च्वंम्ह शाक्यभिक्षु रत्नभद्रजु व अमात्य वङकुटोलया हयरणाकर गुप्तनाप जूगु जग्गा सम्बन्धी उल्लेख जुया च्वंगु ।*

२) नीलपत्र अभिलेख

क्वाचपालदेवया दुनेसं च्वंगु नीलपत्रस लुँ आखः रञ्जना-लिपिं च्वयातःगु आर्य अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता सफू माध्यमिक दर्शनशास्त्र ने.सं. ३०५ दशमी गुरुबारकुन्हु शाक्यशासन (बुद्ध शासन) अभिबृद्धिया कामनायासें गुणकामदेव जुजुया पर्यायस द्वहलपा तःगु ।**

३) ताम्रपत्र अभिलेख

नासःदिगी थहाँ वनेगु लुखाया फुसय् च्वंगु ताम्रपत्र अभिलेख ने.सं. ४८१ वैशाखशुक्ल तृतीयाकुन्हु श्री रौद्रवर्म महाविहारया दानपति श्री मलाभद्रया नामनं नासःदिगीस श्री सम्वर भट्टारक देवताया प्रतिष्ठा याःगु जुल ।***

४) सुवर्णपत्र अभिलेख

श्री रुद्रवर्म महाविहारस च्वंम्ह दानपति श्री शाक्यभिक्षु, श्री जयचन्द्रजु व थ्वया किजापिं सहितजुसें राजा जयस्थितिमल्लजुया पर्यायस ने.सं. ५११ प्रथमाषाढ शुक्ल दशमीकुन्हु जयसिंह स्थवीरभद्र संस्कारित श्री जसश्री महाविहार (उबाहाःबही) स बुद्धभट्टारक श्री गन्धूरीदेवताया अग्रय् लक्षाहुति याःगु जुल । थुगु शुभ कार्यया गुरु श्री सुबोधिजीब आचार्य जुल । थुगु अभिलेख भुजिंमोल लिपिं अंकित याना गन्धूरी देवताया लुखा फुसय् तानातःगु दु ।****

५) शिलापत्र अभिलेख

ने.सं. ६६७ स जुजु विष्णुसिंहया पर्याय दानपति श्री रुद्रवर्ण महाविहारया शाक्यभिक्षु धर्मसिंहजुं नं लुखुसि धःया स्थानस श्री विघ्नेश्वर

---

* श्री रुद्रवर्ण महाविहार स्थित तालपत्र अभिलेख पृ. ८, हेमराज शाक्य ।

** मेडिभल नेपाल कोलोफोण्ड एण्ड इनस्क्रिप्सन पृ. १८, हेमराज शाक्य ।

*** रुद्रवर्ण महाविहारस्थित तालपत्र अभिलेख पृ. २८, हेमराज शाक्य ।

**** मेडिभल नेपाल, भाग ३, डि. आर. रेग्मी ।

कौमारी प्रतिष्ठायासे जलाश्रय पुखू, तुं, बुंगा: दय्का ब्यूगु जुल । थुगु अभिलेख लुँखुसि ध:या लिक्कसं तयातल ।*

६) ताम्रपत्र अभिलेख

उबाहा:बहीया गन्धूरीदेवया लुखाया खवस च्वंगु सिज:पौस उकुबाहा: (श्री महाबुद्ध) या अभयराजजुया काय् दोय्जु उबाहा:बहीस चूडाकर्म यानात:म्ह दिवंगत जुसेंलि वया नामं ने.सं. ७६२ ज्येष्ठशुक्ल २ स श्री गन्धूरी देवताया सुवर्णप्रतिमा स्थापना या:गु जुल ।*

७) शिलास्तम्भलेख

उकुबाहा:या ल्वहँथांया आसन त्वाकलय् कियात:गु ने.स. ७०७ वैशाख .... या दिनस शाक्यवंश श्रीरत्नजु नं काष्ठमय स्तम्भ स्वानाब्यूगु ।

८) घण्टाभिलेख

नास:दिगीक्वसं च्वंगु घण्ट अभिलेख जुजु सिद्धिनरसिंह मल्लया शासन कालस ने.सं. ७६७ आश्विनशुक्ल १४ स उकुबाहा:या दानपति श्री जेनसिंहजु नं त:गु ।

९) घण्टाभिलेख

क्वाचपालजुया खवपाखे च्वंगु घण्टलेख ने.सं. ७६७ माघशुक्ल १३ स न्हूछेभ्रोया शाक्यवंश मानसिंहजु नं समर्पण या:गु ।

१०) ताम्रपत्र अभिलेख

क्वाचपालजुया लुखाया लिक्कसं च्वंगु सिज:पौ ने.सं. ७७० माघशुक्ल १३ स दानपति गथिचाया शाक्यवंश पुरन्दरजु नं श्री क्वाचपालदेवताया क्वखलु द्वहलपा ब्यूगु ।

११) काष्ट अभिलेख

क्वाचपाल देगलस च्वंगु पंच महाबुद्धया बिलंपौ (तुनासि) या क्वसं च्वंगु अभिलेख ने.सं. ७७३ सालं हृदयसिंहजु, पद्मराजजु, रत्नपालजु, हेदायसिङजु व जीवजुपिंसं पंच महाबुद्धया तुनासिं तया ब्यूगु जुल ।

---

* मेडिभल नेपाल कोलोफोण्ड इनस्क्रिप्सन पृ. ८६ हेमराज शाक्य ।
* महाबुद्ध मन्दिर इतिहास पे. ८१, हेमराज शाकय ।

१२) पितलपत्रलेख

क्वाचपाल लुखाया बाहा:स अंकित लेख ने.सं. ७७५ श्रावणशुक्ल ५ स रुद्रवर्ण महाविहारया सुवर्णद्वार द्वहलप्यूगु । थुकिया दानपति श्रीबाहर, श्रीरुगुजु प्रमुख जुल ।

१३) मूलद्वार अभिलेख

क्वाचपालदेवया मूलद्वारस अंकित लेख ने.सं. ७७६ श्रावणशुक्ल ५ स सुवर्णद्वार दुन्ता या:गु ।

१४) इष्टिका अभिलेख

क्वय् लाय्बंस पीसकं लुइगु धातुया मण्डलया लिकसं च्वंगु चिकं अप्पास कियात:गु अभिलेख ने.सं. ७८७ सालं विहारस चिकं अप्पां बँसिया ब्यूगु ।

१५) लिबिया अभिलेख

लुँसिया धलिंख्वा: व थ्वया क्वसं च्वंगु लिबिं झल्दरया लेख ने.सं. ७९२ ज्येष्ठ कृष्ण ८ स उकुबाहा:या धर्मसिद्ध, श्रीधर, शिष्यमुनि, पण्डजोति व ज्ञानजोति प्रभृति च्याम्हसिनं दुन्ता या:गु जुल ।

१६) पादपीठलेख

नास:दिगीया क्वसं च्वंगु ल्वहं त्वाथ:या ज:ख: च्वंपिं ल्वँहया सिंह - लेख जुजु श्री निवासमल्लया पर्यायस ने.सं. ७९५ ज्येष्ठशुक्ल १४ स दानपति शाक्यवंश सरस्वती व शिक्षमुनि नं ल्वंहँया सिंह निम्ह त:गु जुल । थुगु उपलक्ष्यस भिंन्यागू बिहारया छत्रंकूजु आजुपिं व बुंग:या स्वीम्ह् पाञ्जु समेत बिज्याका भोजन याकूगु जुल ।

१७) सुवर्णतोरण लेख

क्वाचपाल देवताया लुखा फुसय् च्वंगु सुवर्णतोरणस अंकित लेख- ने.सं. ७९६ वैशाखशुक्ल षष्ठी कुन्हु नौद्वंबाहा:या सिङजु, रत्नपारजु नं सुवर्णवृक्ष सहितयासें बुद्ध एवं प्रज्ञापारमिता व लोकेश्वरया मूर्ति समेत अंकितयासें सुवर्णतोरण द्वहलप्यूगु ।

१८) शिला अभिलेख

उकुबाहा:या खण्डचुक: ,विहार गथिचास च्वंगु लोकनाथ देग:या शिलालेख ने.सं. ८०१ कार्त्तिक कृष्ण २ स पद्मपाणि लोकेश्वर

दय्का प्रतिष्ठा जूगु लसताय् सर्वसंघयात भोजन याकूगु । थुकिया दानपति सर्व्वाणि, सरस्वती व दानजोति ।*

१९) शिलापत्रशासनाभिलेख

योतालिबि तःग्वःगु चिबाहाःक्वसं च्वंगु शासनल्वहँ पंण्डित जयमुनिजुया निर्देशनकथं ने.सं. ८०५ बैशाख शुक्ल सप्तमीया दिनस दानपति रत्नसिंह शाक्यजु प्रभृतिनं योतालिवि चैत्य ल्वहँतं कोपुसे जिर्णोद्धार प्रतिष्ठा याःगु जुल । थुगु शुभ कार्यस सुवर्णच्छत्र छासे जुजु श्री योगनरेन्द्र मल्ल बिज्याकूगु जुल । थुगु चैत्यया ज्या याःम्ह कलाकार जोम्बाहाःया शिल्पकार काशिजुया समेत नां उल्लेख यानातल । **

२०) शिलापत्र अभिलेख

योतालिवियो पश्चिमस च्वंगु छेलिया अंगलय् तयातःगु ने.सं. ८१७ श्रावणशुक्ल पञ्जाष्टमी कुन्हु श्री दीपङ्कर तथागत प्रमुखं आर्यजिनसंघ (सर्वसंघ) सकलयात नं पिण्डपात्र दान याना सम्यक् महोत्सव याःगु जुल । थुगु समारोहस यलयया जुजु श्री योगनरेन्द्र व येंया जुजु श्री भूपालेन्द्र मल्ल समेत बिज्याकूगु जुल । थुकिया श्रद्धालु दानपति उकुबाहाःया शाक्यवंश श्रीरत्नमुनिजु ।***

२१) शिलापत्र अभिलेख

योतालिविया रत्नमुनि शाक्यजु नं ने.सं. ८२९ फागुणशुक्ल ३ स दिवंगत अबु पुरन्दरजुया नामं श्री चैत्य, गणेश, महाकाल तसे उकुबाहाःया आगमस श्री चक्रसम्बर, बज्रबाराही व प्रज्ञापारमिता प्रतिष्ठा याना ब्यूगु जुल ।

२२) पादपीठलेख

उकुबाहाः शिलास्तम्भ लिक्कसं च्वंगु लोहँमनिआजुया शिलामय भव्य शालिक ने.सं. ८३६ आषाढकृष्ण १० स अबु रत्नमुनिया नामं

---

* मेडिभल नेपाल कोलोफण्ड एण्ड इनस्क्रिप्सन पृ १५६, हेमराज शाक्य।

** मेडिभल नेपाल कोलोफण्ड एण्ड इनस्क्रिप्सन पृ १६१, हेमराज शाक्य

*** सम्यक महादान गुथि, पृ. ४१ हेमराज शाक्य ।

रत्नकरजु शाक्यवंशजु नं प्रतिष्ठा याना ब्यूगु ।

२३) काष्ठाभिलेख

नास:दिगीया लुखाया तोरणथामस ने.सं. ८४० आश्विन शुक्ल ५ स सुजुकर प्रभृतिनं काष्ठमय लुखा व तोरण समेत दुन्ता या:गु जुल ।

२४) शिलापत्रलेख

द्य:फले च्वंगु ल्वहँपौ ने.सं. ८४३ माघशुक्ल १३ स अशोकचैत्यस लुँया चिबाहा: दय्कां त्वपुया शोभा बृद्धि याना ब्यूगु । थुकिया दाता कुटुसिंह व वसुन्धरा जुल ।

२५) ताम्रशासनलेख

क्वा:पा: आजुया लुखाया लिक्कसं च्वंगु अंगलय् तानात:गु ने.सं. ८४६ फागुणशुक्ल ३ स रक्षाभवति, पंचविंशति प्रज्ञापारमिता सद्धर्भग्रन्थ पाठ याका यलदेया छेंखापतिकं छम्ह छम्ह निमन्त्रणा याना अमित पूजा व भोजन याकूगु जुल । थुकिया श्रद्धालु दानपति शाक्यवंश चिन्तामुनिजु ।

२६) शिलापत्रलेख

भन्सारय् दुहाँ वनेगु लुखाया लिक्कसं च्वंगु ने.सं. ८४५ चैत्रकृष्ण १४ स महाबुद्धया न्हूरछे शाक्यजु नं भन्सार दय्का ब्यूगु ।

२७) घण्टाभिलेख

क्वापा:फलेया ज:पाखे च्वंगु ने.सं. ९५१ मार्गकृष्ण ९ स नौद्वंया भाजुनरसिं शाक्यजु नं त:गु ।

२८) खादलुया अभिलेख

ल्वहमनिआजुया न्ह्योनेसं खायात:गु त:प्वा:गु खादलुया लेख- ने.सं. ९५१ माघशुक्ल १५ स त:जया कुलजोतिजु नं त:गु ।

२९) शिलापत्र अभिलेख

उबाहा:बहीस च्वंगु सत:फलेया संस: ने.सं. ९५५ कार्त्तिककृष्ण

षष्ठीया दिनस दिवंगत स्व.पिता श्रीअमृतानन्द * माता श्रीमयिधन, बैमाता श्री गुन्तलक्ष्मी थुपिं स्वम्हसिया नामनं पुत्र विश्वानन्द, पौत्र निगमानन्द, आर्यानन्द व श्रीघनानन्दजुं उबा:बहीलस सत:फले दय्का थकूगु जुल ।** वर्तमान थुगु शिलापत्र सुरक्षाया लागी नौबाहालस तयात:गु दु ।

३०) मण्डल अभिलेख

अशोकचैत्यया लिक्कसं च्वंगु लिलया धर्म धातु - मण्डल ने.सं. ९५९ आषाढ कृष्ण १५ स पूर्व धनकुटा खिखामासाया खलक नं द्वहलप्यूगु जुल ।

३१) शिलास्तम्भलेख

ल्वहँमनिआजु लिधनाच्वंगु ल्वहँथाम ने.सं. ९९६ पौषकृष्ण ९ स न्हापाया पुलांगु काष्ठमय स्तम्भ जीर्ण जुयालि कनिबाहा:या श्रीदेव नं ल्वहँया थां तया ब्यूगु ।

३२) यज्ञमण्डल लेख

अशोकचैत्यया न्ह्योने च्वंगु ढलोटया यज्ञमण्डल जग्यशाला ने.सं. ९९९ वैशाखशुक्ल अक्षयतृतीयाया दिनस त:गु ।

३३) माणेया अभिलेख

योतालिवि पिहाँ वनेगु लुखाया लिक्कसं च्वंगु माणेया लेख- ने.सं. १००६ ज्येष्ठ पूर्णिमाकुन्हु योतालिवियां जोति शाक्य नं लुँ सिया माणे छ्गः दुन्ताया:गु ।

३४) इलांया अभिलेख

अशोक चिबाहा:या च्वसं च्वंगु इलांमय् कियात:गु ने.सं. १००६ माघकृष्ण सप्तमीकुन्हु त:जया भाजुमन व ध्वया कायूपिं भिमराज, चैत्यराज, धर्मराज व न्हुछेराज नं थुगु अशोकचैत्यस वितान इलान द्वहलपा त:गु ।

---

*ध्वसपोल यल महाबुद्धया स्वनाम धन्यम्ह पं. अमृतानन्द बन्देजु ख: ।

** महाबुद्ध मन्दिर इतिहास पृ. ८८, हेमराज शाक्य ।

३५) क्वखलुया अभिलेख

क्वा:पा: आजुया लुखा क्वसं च्वंगु ढलोटया क्वलखु ने.सं. १००८ श्रावण पूर्णिमाकुन्हु त:गु ।

३६) पादपीठ अभिलेख

क्वा:पा:फले च्वंगु सिज:या पंच बोधिसत्व मूर्ति समन्तभद्र, वज्रपाणि, रत्नपाणि, पद्मपाणि एवं विश्वपाणि ने.सं १०१० श्रावणकृष्ण २ स त:गु जुल ।

३७) माणेया अभिलेख

योतालिवि पिहाँ वनेगु लुखानापं च्वंगु लिलया माणे गुंग: ने.सं. १०१४ आषाढकृष्ण ८ या दिनस कनिबाहा:या देवजु नं त:गु ।

३८) ताम्रअभिलेख

क्वाचपाल लुखाया ज:ख: तयात:गु ढलोटया चन्द्र सूर्य रथ हिति फुसया शाक्यवंश नरेन्द्रधन नं ने.सं. १०१५ माघकृष्ण ७ स दुन्ताया:गु ।

३९) पादपीठ अभिलेख

क्वाचपालया लुखाया ज:ख: च्वंपिं अग्रश्रावक शालिपुत्र व मौङ्गल्यायण भिक्षुपिं ने.सं. १०१६ पौष १० स नौद्वंया ब्यखानरसिंह नं तयात:गु ।

४०) झल्दरया लेख

अशोकचैत्य फुसय् च्वंगु किङ्किणिजाल झल्दर ने.सं. १०१९ कार्त्तिक शुक्ल नवमीकुन्हु तयात:गु ।

४१) ताम्रपत्र अभिलेख

महांका छ्येली भजनफलेया फुसय् च्वंगु निनालस तानात:गु अभिलेख श्री ५ पृथ्वी वीर विक्रमया पर्यायस ने.सं. १०२६ वैशाखशुक्ल सप्तमीकुन्हु श्री रुद्रवर्ण महाविहारस शिलामय धर्मधातुया स्थापना या:गु । थुकिया दाता खण्डचुक गथिचा ओन्तागृहस च्वंम्ह धीर्जनृसिंह शाक्यवंश ।

४२) माणेया अभिलेख

क्वा:पा:फलेया ज:पाखेच्वंगु माणे ने.सं. १०२८ ज्येष्ठशुक्ल १ स थैनाया कुलदेव शाक्य नं न्याग: माणे जीर्णोद्धार या:गु ।

४३) पादपीठ अभिलेख

गथिचा उबाहा:या लुखाया त्वाथ:या ज:ख: च्वंगु हरिहरिबाहन लोकेश्वर सहित प्रस्तरमय सिंह ने.सं. १०२९ आषाढशुक्ल १० स सिंहराज शाक्य नं तयात:गु ।

४४) मण्डल अभिलेख

भजनफलेया न्हृय:नेसं च्वंगु त्वाथ:या क्वय् स्थापना यानात:गु शिलामय धर्मधातु ने.सं. १०३९ बैशाखशुक्ल षष्ठीकुन्हु दिवंगत जून्ह थव धर्मस्वामी धीर्जमान * (ग्वारा कम्पनी) या नामं ने.सं. १०४० साल श्रावणशुक्ल पञ्चमीया दिनस धर्मपत्नी असलक्ष्मी नं प्रतिष्ठा या:गु जुल ।

४५) सुवर्णचैत्य अभिलेख

उकुबाहा:या प्रमुखचैत्यया लुंपौया च्वय्च्वंगु गजू सुवर्णचैत्यस अंकित अभिलेख ने.सं. १०४७ श्रावण पूर्णिमाया दिनस थव स्वामी न्हूछेराजया नामं नं श्री स्वयम्भू धर्मधातु वागीश्वरयात लुंपौ द्वहलपा सुवर्ण चैत्य समेत तया शोभावृद्धि याना बिल । उकुबाहा: त:जया पूर्णकुमारी शाक्य नं ।

४६) ब्वसिंहया लेख

न्हेफले न्हूबाहा:या हर्षराज शाक्य नं ढलोटया ब्वसिंह निम्ह दुन्ता या गु जुल ने.सं., १०५५ माघकृष्ण अष्टमीया दिनस ।

---

* गुगु इले धीर्जमान, श्री ५ पृथ्वी वीर विक्रम शाहजुया सुजिका: नाय: जुया च्वन । उबले ग्वाराकम्पनी नामं प्रसिद्ध जुल । थ्वहे ग्वारा कम्पनीया श्रद्धा व वीर्यबल रुद्रवर्ण महाविहार आपालं जिर्णोद्धार याना थकल । थुगुहे लसताय् जुजु समेत निमन्त्रणा याना नरां, पंचदान न्याय्का वन ।

४७) ब्वसलया लेख

उकुबाहा: चिवलछेँया ईवराज शाक्य नं ढलोटया ब्वसल निम्ह ने.सं. १०५६ बैशाखशुक्ल तृतीयाया दिनस तयाब्यूगु जुल ।

४८) सालिकया लेख

गुम्बाया क्वसं च्वंगु ढलोटया भव्य रुप अजरामरण महाराजया सालिक महाबुद्धया पंचजोति शाक्य नं ने.सं. १०५९ स तयाब्यूगु जुल ।

४९) गरुडया लेख

उबाहा:हिलय् च्वंम्ह शुभरत्न शाक्य नं ने.सं. १०५९ स ढलोटया गरुड निम्ह तयाब्यूगु ।

५०) शुद्धोदन पादपीठलेख

क्वा:पा:फले च्वंगु ढलोटया शुद्धोदन महाराज व महामायादेवी निम्हसिया मूर्ति ने.सं. १०६४ कार्त्तिक कृष्ण अष्टमीया दिनस ज्याठाया ब्रतराज शाक्य नं त:गु ।

५१) घण्ठाभिलेख

नास:दिगी लुखाया न्हूय:ने च्वंगु घण्ठ ने.सं. १०९३ वैशाखसुदि ३ स ज्याठाया पद्मराज शाक्य नं समर्पण या:गु ।

५२) स्वर्णपत्रभिलेख

क्वाचपाल देवताया ल्यूनेसं अंगलय् तानात:गु सुवर्णपत्र ने.सं. १०९३ वैशाख ५ गतेकुन्हु दानपति लुँहिति यछुटोल न्हूछेंया हर्षबहादुर शाक्य प्रमुखं उकुबाहा:या सर्वसंघपिनिगु सहयोगं क्वाचपाल आजुया देगलय् किङ्किनिजाल झल्दर नापं लुँपोल तया शोभा बृद्धि या:गु जुल ।

५३) शिलापत्र अभिलेख

भजनफलेया लिक्क च्वंगु शिलालेख वि.सं. २०३८ आश्विन २० गते मोहनीया थापंकुन्हु ज्याठाया पद्मराज शाक्य नं क्वाचपाल देवताया सुवर्णद्वार पुनर्निमाणया लागी सहायता स्वरुप रु. २९०००।- प्रदान या:गु जुल ।

५४) शिलापत्र अभिलेख

भजनफलेया लिक्कसं च्वंगु शिलापत्र वि.सं. २०३८ आश्विन २० गते मंगलवारकुन्हु रुद्रवर्ण महाविहारया नास:दिगी व भन्सार, धर्मागार, ब्रतशाला, गुम्बा आदि थासंथासय् जिर्णोद्धार कार्य सुसम्पन्न या:गु जुल। थुगु उपलक्ष्यस श्री ५ महाराजधिराज वीरेन्द्र वीर विक्रम शाहदेव लिसें श्री ५ युवराजधिराज दीपेन्द्र व श्री ५ अधिराजकुमार ज्ञानेन्द्र व धीरेन्द्र समेत बिज्यागु जुल।*

५५) ताम्रपत्र अभिलेख

अशोक चिबाहा:या लुँपौस अंकित माणे चाक:या पूर्व अभिमुख अभिलेख ने.सं. ११११० श्रावण पूर्णिमाया दिनस स्वर्गीय थव अबुजु चिधिकाजीया सदिच्छानुसारं उबाहा: त:जनिवासि काय्भाजु सन्तकुमार शाक्यया सद्धर्म चित्त उत्पति जुयाव थुगु अशोक चैत्यया लुँपोल जिर्णोद्धार याना शोभावृद्धि याना ब्यूगु जुल।

५६) ताम्रपत्र अभिलेख भजनफलेया निनालस च्वंगु वि.सं. २०४८ साल जोगराज शाक्यजुनं स्वापादेग:या सिज:पौ लिसे विहारस सिज:या तग्व:गु माने तयाब्यूगु।

उकुबाहालय् जुइगु दिनचर्या

सुथसिया प्रबिधि -

१) सुथसिया नसंचा इलय् (४ बजे ताके) दना भगवान बुद्धया थास खापा चाय्के।

२) देवपाला:नं पंचस्नान ख्वा: सिले।

---

* वि.सं. २०३८ साल आश्विन २२ गते वृहस्पतिवारस प्रकाशित गोरखापत्र अनुसार उगु दिनस राजपरिवारया सदस्य व प्रधानमन्त्री, मन्त्रीगण तथा कूटनैतिक राजदूतपिं नापं उपस्थित जूगु दु धका उल्लेख यानातल।

थुगु किसिमं शाहवंशया इतिहासय् गुगु नं विहार तथा मन्दिर जिर्णोद्धार सम्पन्न जूगु लसताय् गुबलें उपस्थित जूगु मदुनि। अतएव थुगु समारोह रुद्रवर्ण महाविहारया निम्तिं महत्वपूर्ण गौरवया बिषय ख:।

३) बिहारस वसिबँ पुनाः सुधरसफा याये ।
४) क्वा:पा:आजुयाके च्वंगु चाहेगा लिकाये ।
५) पूजाभ:या सामग्री सिले ।
६) पंचोपचार पूजन ता:लाका व पूजाभः दय्के ।
७) देवपाला: नं ज:गु लँचा त्वया चीवर वस्त्रं क्वखाये ।
८) पूजाभः संकल्प याय् निम्तिं स्वस्तिमहादान वाक्य ब्वने ।
९) नव नागराज स्वरुप कलश, ताहाफः पूजा याये ।
१०) देवख्य: चाय्केत ब:भुइ द्योने ज्वलान्हाय्कं तया ज्वलान्हाय्कंया द्योने ॐकार छ्गः च्वये ।
११) गँ थाना: जाकिं स्वक: पिया: काये शोधन याये ।
१२) ज्वलान्हाय्कंनय् जलधारा हाय्के ।
१३) ज्वलान्हाय्कं ल्ह्वना द्योयात स्वक: क्यने ।
१४) देवख्य: चाय्कागु जल अभिषेक बिये ।
१५) लखं धारामण्डल थिले ।
१६) गँ थाना उखेलं गाले ।

नसंचाईयागु धर्मगण्डी गम्भासिं थाये

१७) क्वा:पा:आजुया न्ह्य:नेसं च्वंगु पिने लुखा क्वसं धारामण्डल थिला विश्ववज्रया प्रमाण च्वये ।
१८) उगु थासय् क्वा:पालकां दिके ।
१९) गम्भासिं पितहया ख:गु ब्वहलय् दिका धर्मगण्डी धारणी ब्वना १०८ क्व: गँ दाये सिधय्के ।
२०) सप्ततथागत (विपश्वी, शिखी, विश्वभू, ऋकुच्छन्द, कनकमुनि, काश्यप, शाक्यमुनि) यात पादार्घ तये, स्वां ब्वये ।
२१) पंचोपचार (पुष्प, धूप, दीप, गन्ध, रस, नापं पंचोपहार स्वरुपं (रुप, शब्द, गन्ध, रस, स्पर्श) या भावनात्मक प्रतीकद्वारा पूजा याये ।

थुलि देवपाला: नं नित्य नियमानुसारं पूजा याना च्वंतले पिने च्वंपिं नामसंगीति खल:तय्सं निम्न प्रकारं आर्यनामसंगीतिसूत्र व धारणी, स्तोत्र, प्रणिधान आदिं परलपेगु ज्या जुया च्वनी । उपस्थित नामसंगीतिया खल:त शाक्यमुनि बुद्धया न्ह्य:ने शान्तदान्तं च्वना सुमधुर घोषं भक्तिपूर्वक ब्वनेगु ज्या शुरु जुइ ।

१)	त्रिशरण बोधिचित्त उत्पत्तिया लागी सर्वप्रथम आकाशधातु पर्यन्त धैगु गाथा ब्वने ।
२)	आर्य महायानसूत्र प्रारम्भ याय् ।
३)	आर्यनाम संगीति स्तोत्र ब्वने ।
४)	नमस्ते वरदवज्रांग वाक्य थ्यनकि पिण्डपात्र द्वहलपिगु ज्या जुइ ।
५)	मंगलाष्टक गाथा ब्वने ।
६)	मध्यवैरोचन धैगु तुत: ब्वने ।
७)	स्तुतमपि स्तोत्र ब्वने ।
८)	आर्यभद्रचरी गाथा ब्वने ।
९)	शाक्यमुनि व अपरिमिताया धारणी ब्वने ।
१०)	दशपारमिता स्तोत्र ब्वने ।
११)	बुद्धं त्रैलोक्यनाथं स्तोत्र ब्वने ।
१२)	नमस्कार याये जिनं धैगु स्तोत्र ब्वने ।
१३)	अन्तस धर्मदान निम्तिं अनुत्तर बोधि ब्वनालि बोधि परीणामना याय् ।

थुलि सुथसियागु कार्यक्रम जुल ।

न्हिनेसिया माजँयायूगु कार्यक्रम -

१)	क्वा:पा:जुया लुखाया पिनेसं च्वंगु मण्डलस आसन तया उकी द्योने चीग:गु चैत्य दिकालि स्वचा: धारामण्डल थिले ।
२)	धूँ च्याका बज्र ज्वना गं थानालि गंचा:हुले ।
३)	लिहाँ वयालि गम्भासिं थाये ।
४)	पंचोपचार पूजा याये ।
५)	च्वामरं गाला:लि दशपारमिता स्तोत्र ब्वने ।
६)	बुद्ध वन्दना यानालि खापा तिये ।

न्हिनेसिया स्वफ: थायूगु

१)	न्हिनेसिया ३ ता इलय् गंचा:हुला गम्भासिं थाये ।
२)	दशपारमिता स्तोत्र ब्वने ।

सन्ध्या इलय् सँ यायगु विधि -

१) गम्भासिं थायगु विधि अनुसारं गंचा:हुलेबलय् बज्र मज्वंसे बज्रया पलेसा नंया ताचा ज्वना धूं च्याका चा:हुले । मेगु विधि साबिक जुल ।
२) पंचोपचार पूजा याये ।

बहनिसिया तुत: ब्वनेगु -

१) बहनि तुत: खल:त उपस्थित जुइवं बुद्धया न्ह्य:नेसं च्वना श्रद्धा भक्तिपूर्वक विभिन्न प्रकारया बौद्ध स्तोत्र तुत: ब्वनिगु ज्या जुइ ।
२) तुत: ब्वने सिधयवं दशपारमिता स्तोत्र, बुद्धं त्रैलोक्यनाथं स्तोत्र ब्वनालि अन्तस दीपदान वाक्य ब्वना आरती याये, दीपदान बिये ।
३) दीपदान सिधयवं तुत: खल: सकलयात श्रीखण्ड सिन्ह: वितरण जुइ ।
४) लिसें तुत: ब्वनागुया प्रसाद नं इनेगु ज्या जुइ ।
५) क्वा:पा:जुया थास खापा तिना: तालं दयगु ज्याजुइ ।

थुलि दिनचर्याया ज्याझ्व: जुल ।

उकुबाहा:या सर्व संघपाखें न्ह्याकाच्वंगु वार्षिकपर्व थितिरिति -

१) सर्वप्रथम उकुबाहा:या सर्व संघय् दुथ्याकेगु निम्तिं प्रारम्भिक बुद्ध शासनिक कर्म खंकेगु चूडाकर्म वदे छुयगु ज्या जुइ ।
२) वदे छुनालि प्यन्हुदुकुन्हु समावर्तनक्रिया चीवर क्वकायगु ज्या जुइ ।
३) फूद्यो आजुया पा:फयगु ।
४) पीम्हचाकलय् दुथ्याकेगु ।
५) कचाबिस: जुयगु ।
६) मूविस: जुयगु ।
७) भणी लुयगु ।

८)	बेताजु जुयगु ।
९)	चौक्वतिलेगु ।
१०)	क्वजिनाय: जुय्गु ।
११)	नाय: लुय्गु । छत्रंकु अधिकार काय्गु ।
१२)	पयथ: लुय्गु पंचस्थविर पदय् नियुक्त जुय्गु ।
१३)	थपा लुय्गु सर्वोच्च पद नायक पदय् थ्यंकेगु ।
१४)	चक्रेश्वर पदय् प्रतिष्ठापित जुय्गु ।

उकुबाहालस अनिवार्य रुपं न्ह्याकेमा:गु थितिरितिथिया ज्याझ्व: -

१)	नित्यपूजा नाम संगीति ब्वनेगु ।
२)	प्यंगू पहरय् सं याय्गु, गम्भासिं थाय्गु ।
३)	बहनी तुत: ब्वनेगु ।
४)	दशमीपूजा याय्गु ।
४)	चह्रेपूजा याय्गु ।
५)	अमाईपूजा याय्गु ।
६)	मुखोष्टमी धलं दनेगु ।
७)	गातिला धलं दनेगु ।
८)	पुन्हीसेवा न्याय्केगु ।
९)	विहारया बुसाधं याय्गु ।
१०)	गुलाँ बहीद्यो ब्वय्गु ।
११)	जीग: बिय्गु ।
१२)	कच्छला अष्टिया चौ छाय्गु ।
१३)	हलिपत्ता ब्वय्केगु ।
१४)	आलुमत बिय्गु ।
१५)	यंमाहाद्यो स्वाय्गु । सम्हय् बिय्गु ।
१६)	हाथुद्यो ब्वय्गु ।
१७)	दिशीपूजा याय्गु ।
१८)	सँद्यौपूजा याय्गु ।
१९)	सम्यद्यो ब्वय्गु ।
२०)	पञ्जराँ बिय्गु ।
२१)	साख:ति त्वंकेगु ।
२२)	पिन्पाँ गुथि न्याय्केगु ।

२३) सँल्हू गुथि हनेगु ।
२४) पाठ ग्वयूगु ।
२५) गुणाधी मत च्याकेगु ।
२६) गुँलाधर्मसेवा ।
२७) यँलासेवा
२८) कात्तीसेवा ।
२९) ल:सेवा ।
३०) दीलापूजा ।
३१) गुँलापारु धुंकेगु ।
३२) हलिमलि ब्वयूगु ।
३३) ससुपूजा न्याय्केगु ।
३४) द्योपा: भ्वय् नकेगु ।
३५) क्वा:पा:जु न्हवं याय्गु ।
३६) सँभ्वय् न्याय्केगु ।
३७) ल्या:चा गुथि न्याय्केगु (वार्षिक आर्थिक प्रतिवेदन बिइगु) ।
३८) महाबलि बियूगु ।

सर्व संघपाखें विशेष लसतां न्याय्केगु सांघिक कायंक्रम विशेष पुण्यतिथिस जुइगु धार्मिक उत्सव कार्य

१) सँभ्वय् न्याय्केगु ।
२) नराँ, पञ्जराँ न्याय्केगु ।
३) सम्यक् याय्गु ।
४) सिथारपूजा याय्गु ।
५) पता: छाय्गु ।
६) छत्रंकु भ्वय् नकेगु । आजुपिंगु सन्मानय् जुइगु ।
७) लक्ष्यावति पाठ व अथवा नवखण्ड पाठ याकेगु ।
८) ल:पुई छाय्गु ।
९) तीसेवा न्याय्केगु ।
१०) लुचीद्यो थाकेगु ।
११) छुं विशेष प्रकारया धर्मकीर्ति द्वहलपेगु ।
१२) जिर्णोद्धार कार्य याय्गु ।
१३) बाहापूजा न्याय्केगु ।
१४) वंला न्याय्केगु ।

१५)	विहारया अक्षयकोष निम्ति आयस्ता द्वहलपिगु ।
१६)	थ:गु श्रद्धानुसार विभिन्न उपहार द्वहलपेगु ।
१७)	चीवर छ्वें जधुं, तुं, हिति, सत:, फले, दिगी दय्का बियूगु ।
१८)	धर्म संस्कृति, विकास व उन्नति निम्ति शिक्षा दीक्षा बियूगु व बुल्हाय्गु ज्या जुयाच्वनी ।
१९)	त्रिरत्नालोक पुण्यकीर्ति बौद्धसम्पदाया ज्वलन्त प्रमाण स्वरुप :-
	(क)	बुद्धकायिक चिन्ह: - चैत्य, धर्मधातु, मण्डल, मूर्ति दय्केगु ।
	(ख)	बुद्ध वाचिक चिन्ह: - बौद्ध साहित्य - सूत्र, तन्त्र, च्वयूगु, च्वकेगु एवं प्रकाशन याय्गु ।
	(ग)	बुद्धया चैत्तसिक चिन्ह: - आर्य संघ, बौद्ध संघ - उपासक उपासिकापिं सर्वथा सर्वप्रकारं परस्परय् एकता, सहयोग, सहानुभूति श्रमदान यानालि लिसें अनुशासित जुयूगु इत्यादि ।

उकुबाहा:या सर्वसंघं थ:गु परम्पराकथं हना वइच्वंगु जन्मंनिसें अन्त्येष्टि पर्यन्तया संस्कार पद्धति निम्न प्रकारं जुल -

१)	गर्भउत्पति
२)	रजस्वलाक्रिया
३)	षष्ठमासक्रिया
४)	सीमन्तोपनयन
५)	शिठारपूजा
६)	षष्ठीजागरण
७)	नामकरण
८)	अन्नप्रासन
९(	कण्ठशोधन
१०)	उपासना
११)	विद्यारम्भ
१२)	चूडाकर्म
१३)	व्रतमोचन
१४)	कर्णभेद
१५)	आचार
१६)	स्नान

१७) भोजन
१८) नित्यकर्म
१९) प्रायश्चित
२०) शुचिनियम
२१) विवाहकर्म
२२) दीक्षाप्रदान
२३) गुरु शिष्य परीक्षा
२४) गुरुमण्डल
२५) पुरश्चरण
२६) भीमरथ
२७) देवरथ
२८) महारथ
२९) मृत्युलक्षण
३०) कालवञ्चन अन्त्येस्थिकथन
३१) अस्थिसंचय
३२) तृतीयाहकृया
३३) पञ्चाहकृया
३४) सप्ताहकृया दशपिण्डविधान
३५) गृहशुद्धिकरण
३६) त्रिपक्षविधान
३७) मासिकपिण्ड
३८) समानपिण्ड
३९) नैमित्तिकपिण्ड
४०) लक्षचैत्यविधान इत्यादि ।

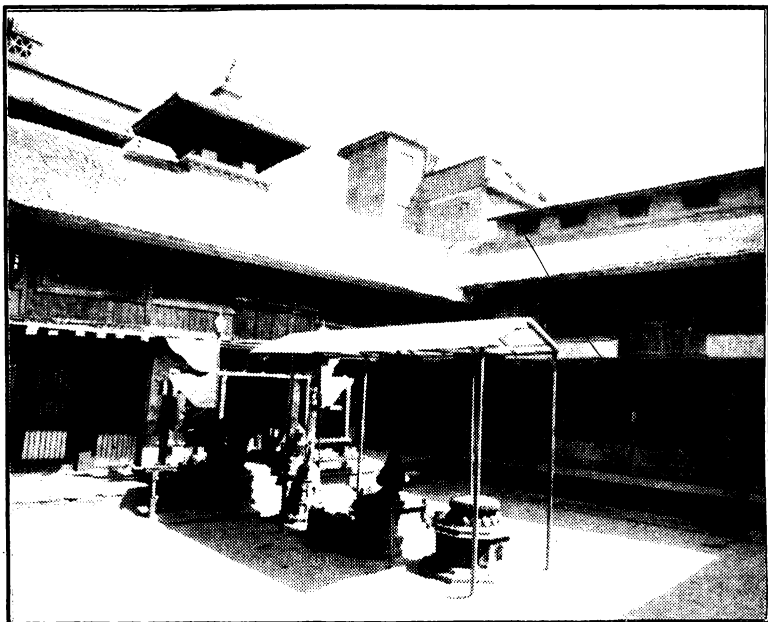
उकुबाहा:या कच्चाबाहा:

थुगु विहारया सर्व संघपिनि थ:थ:गु क्षमतानुसार श्रद्धा भक्ति अभिव्यक्त यासे फूम्हं फुथें धर्मकीर्ति तया: श्री शोभावृद्धि याना थकल । गुलिं समृद्धिवन्तपिं दानपतिपिंसं थ:गु मूल विहारयागु हे यशकीर्ति उज्ज्वल याये निम्तिं उन्नति व विकास यायेगु कामनायासे विविध प्रकारया कच्चाबाहा: नं दय्का थकूगु खने दु । लिसेलिसें थुगु विहारया निम्तिं आवश्यक जग्गा - जमीन तया ब्यूगुलिं सुसमृद्ध जूगु खने दु । फलस्वरुप

थौंतक नं थुगु विहारया कच्चाबाहा: मेमेगु मूल विहार स्वया नं अप्व: संख्याय् विद्यमान जुया च्वंगु दनी । धाय्कि उदाहरण लागी उकुबाहा: या कच्चाबाहा: गुलि गथे दु, लिसें उगु प्रत्येक कच्चाबाहा:या संक्षिप्त परिचय प्रशंगवस थन उल्लेख याना च्वना -

जशश्री महाविहार - (उबाहा:बही)

उबाहा: बहीया गन्धुरीभट्टारक देवताया मूलुखाया फुसय् ताना तइत:गु भुमिंमो आखलं कियात:गु सुवर्णपत्रया उल्लेख अनुसार थुकिया संक्षिप्त परिचय :-

उबाहाबही

ने.सं. ५११ सालया प्रथम आषाढ शुक्ल पक्षया दशमिपर एकादशि स्वातिनक्षत्र सिद्धियोग सोमवारया दिनस भिक्षु श्रीजयसिंहवीरभद्र संस्कारित श्रीजशश्री महाविहारया श्रीमत्‌देवावतार गन्धुरीभट्टारक (भविष्यव्याकरण मुद्रावस्थित वरद बियाच्वंम्ह बुद्ध) या अग्रस ललितपुर

श्री माणिगल भट्टसेवक त्रिउभयमहापात्रपिंगु निर्देशनकथं शासन चले जुयाच्वंगु जुजु जयस्थितिराज मल्लया पर्यायस लक्षाहुति यज्ञ यासे श्रीमत् श्रीश्रीदेवावतार विधिवत् प्रतिष्ठा यानात:गु जुल ।

थुकिया श्रद्धालु दानपति श्री रुद्रवर्ण महाविहारस च्वंम्ह शाक्यभिक्षु श्री जयचन्दन, भिक्षु श्री राजनायक किजा हंसराज, सहदेव, काय्चा जयतराज प्रभृतिया सद्धर्म चित्त उत्पति जुयाव थव समूह नं थुगु विहारस विधिवत लक्षाहुति जज्ञ यासे उत्साह, उमंगपूर्वक प्रतिष्ठा कार्य सुसम्पन्न या:गु जुल । थुगु प्रतिष्ठा कार्यया गुरुवर आचार्य श्री सुबोधिजीवजुया नां न्ह्:यथना तइतल ।

छगू ताम्रपत्र

ने.सं. ६७२ साल जेष्ठशुक्ल द्वितीया बुधबारया दिनस महाबुद्ध मन्दिरया संस्थापक बौद्धाचार्य श्री अभयराजजुया काय् द्वयजु थुगु उकुबहीलिस भिक्षु याना तयात:म्ह दिवंगत जुसेंलि वइगु पुण्य अभिवृद्धि कामना यासे श्री गन्धुरी देवताया सुवर्ण प्रतिमा दय्का ब्यूगु उल्लेख याना तइतल ।

छगू शिलापत्र

ने.सं. ७८८ सालं उकुबाहा:बही जिर्णोद्धार यासे धर्मशाला, फले नं दय्का बिल । थुकिया दानपति शाक्यभिक्षु गणपतिजु जुल ।

ने.सं. ८२२ साल पौष कृष्ण षष्ठीया दिनस थुगु विहारस च्वंम्ह श्री माहांकाल जिर्णोद्धार याना: सिंहासन दय्का ब्यूगु । थुकिया दानपति चतुर्दशी सेवा खलकया गुथिहार समूह जुल ।

ने.सं. ९८५ साल आश्विन शुक्ल द्वादशीया दिनस थुगु विहारय् श्रीधर्मधातु वागीश्वर चैत्य स्थापना या:गु जुल ।

थुगु विहारस च्वंगु विविध धर्मकीर्ति -

१) अशोक चैत्य
२) पंचावलियुक्त चैत्य

३) ने.सं. १००७ सालं प्रतिष्ठा जूगु थुगु धर्मधातु मण्डलस धातुया मण्डल देछाया त:गु दु ।
४) त्रिमूर्ति सालिक
५) लिच्छवीकालिन चैत्यया छगू पादपीठ अवशेष
६) महाकाल
७) हारती (धातुमूर्ति)
८) हनुमान

बोधिमण्डप विहार (महाबुद्ध देग:)

ललितपुर महानगरया केन्द्रवर्तीस्थान श्री आर्यावलोकितेश्वर बुंगमलोकेश्वर विराजित उद्योग प्रधानगु स्वस्ति चिन्ह: आकारगु मणिगल राजप्रासाद यल लाय्कुलिं पूर्वोत्तरपाखे प्रवाह जुयाच्वंगु सुवर्णनदी धालसां लुँखुसि सन्निवर्तिस्थित श्री शिवदेव संस्कारित ओकुलि श्री रुद्रवर्ण महाविहारया लिकसं च्वंगु अभयाकुलीशेश्वरी श्री विद्याधरीदेवी विराजमान जुयाच्वंगु पवित्र स्थानस प्रतिष्ठा जूगु, निर्माण जूगु थुगु श्री महाबोधिमण्डप विहारया अनुपम श्री शोभा जुयाच्वंगु बोधिमण्डप कूटागारया रुपय् परिणत याना दय्कूगु थुगु महाबुद्ध मन्दिर जुल ।

थ्व महाबुद्ध मन्दिरया संस्थापक बौद्धाचार्य पं. श्री अभयराज शाक्यजुं ने.सं. ६८५ तद्नुसार वि.सं. १६२२ सालं देग: दनेगु शुभारम्भ यानालि त:धंगु श्रद्धा, त्याग, शील व तच्चोगु प्रयत्न व वीर्यबल सहित याना दिक्क व अलसि मचासे शास्त्रोक्त विधिपूर्वकं सुइन्यादँ बीका सम्पूर्ण निर्माणकार्य सुसम्पन्न याना तइत:गु जुल ।

थुगु महान पुण्यकार्य धर्मकीर्ति, सुकीर्ति, अनुपमकीर्तिया कार्य सुचारु रुपं न्ह्याकेत कुशल कार्यकर्मिपिं थुगु किसिमं नियुक्ति जूगु जुल ।

१) कलाकार सर्वश्री रत्नमुनि शाक्य (हाकुजु) ।
२) ल्वहँयागु कार्यस त:जया श्री कुटिदेवजु शाक्य ।
३) वज्रलेप कार्यस न्या:चूया लंकादेवजु, भैरवजु ।
४) कुम्हालया ज्यास खपिंछेंया आशाजु, सिरीजु ।

थुगु किसिमं कार्यकारिणी कलाकारपिं नियुक्त जुसेंलि थुगु देग:या श्रेणी न्हेगु तल्लाय् विभाजित याना बिल । व थुगु प्रकारं जुल -

महाबुद्ध प्रवेश द्वार (ध्वाखा)

१) भूमि तल्लाय् पूर्वाभिमुख भूमिस्पर्शमुद्रा श्री शाक्यमुनि तथागत प्रस्थापन जुल ।

२) निगूगु तल्लास ध्यानमुद्रासनास्थित अभिताभ तथागत ।

३) स्वंगूगु तल्लास पंचबुद्धात्मक श्री स्वयम्भू चैत्य ।

४) प्यंगूगु तल्लास श्रीधर्मधातु मण्डल ।

५) न्यागूगु तल्लास श्रीवज्रधातु मण्डल ।

६) खुगूगु तल्लास सर्वबुद्ध महामुकुट उष्णीष चूडामणि श्री शून्यनिरन्जन चैत्य ।

थुलि खुगूगु तल्लाय् प्रस्थापित मूर्ति जुल । थुगु देग: सर्वदुर्गति परिशोध मण्डलया रुपय् परिणत याना दयकूगु जुया निम्तिं थुकी दुर्गति परिशोधन मण्डलया देवीदेवतापिंनं स्थापना याना ब्यूगु जुल । थुगू मूर्तिया नां थथे ख:-

प्रथम तल्लाय्

१) श्री शाक्यसिंह तथागत

२) श्री अमोघपास लोकेश्वर

३) श्री महामञ्जुश्री

४) श्री रत्नगर्भबोधिसत्व

५) श्री प्रज्ञापारमितादेवी

६) श्री वज्रांकूश देवता

स्वागत मण्डपया चाकलय्

७) समन्तभद्र बोधिसत्व

८) वज्रपाणि बोधिसत्व

९) श्री दीपंकर तथागत

१०) अनागतबुद्ध मैत्रेय

प्रदक्षिणा मार्गय् दुने च्वंपिं

११) कलशादेवी

१२) रत्नपाणि बोधिसत्व

१३) प्रतिभानकूट बोधिसत्व

१४) गन्धहस्ति बोधिसत्व
१५) बज्रवरदादेवी
१६) अमृतप्रभ बोधिसत्व
१७) पद्मपाणि बोधिसत्व
१८) वीणादेवी (सरस्वती)
१९) भद्रपाल बोधिसत्व
२०) चन्द्रप्रभ बोधिसत्व
२१) सागरमति बोधिसत्व
२२) विश्वपाणि बोधिसत्व
२३) वसुन्धरादेवी

निगूगु तल्लाय्

२४(अमिताभ तथागत
२५) पूजादेवी
२६) चन्द्रप्रभ बोधिसत्व
२७) सूर्यप्रभ बोधिसत्व
२८) रत्नोष्णीष तथागत
२९) पद्मोष्णीष तथागत
३०) विश्वोष्णीष तथागत

अग्निकुंया कचा देगलय्

३१) सर्वशोकतमोनिर्धातनमति बोधिसत्व
३२) महास्थाम बोधिसत्व
३३) शूरङ्गम बोधिसत्व
३४) वरद (अवलोकितेश्वर) बोधिसत्व

नैऋत्यकुंया कचा देगलय्

३५) ज्ञानकेतु बोधिसत्व
३६) सर्वपापञ्जहः बोधिसत्व
३७) वज्रगर्भ बोधिसत्व

वायव्यकुंया कचा देगलय्

३८) सर्वनिवरणविक्वम्भि बोधिसत्व
३९) आकाशगञ्ज बोधिसत्व
४०) अक्षयमति बोधिसत्व
४१) क्षितिगर्भ बोधिसत्व

ईशानकुंया देगलय्

४२) मञ्जुश्री बोधिसत्व
४३) मैत्रेय बोधिसत्व
४४) अमोघदर्शि बोधिसत्व

देग:यापिनेपाखे च्वंपिं -

४५) खड्गराज
४६) दण्डयमारि
४७) वज्राङ्कुश
४८) वज्रपाश
४९) वज्रस्फोट
५०) वज्रावेश
५१) धृतराष्ट्र
५२) विरुपाक्ष
५३) विरुढक
५४) कुवेर
५५) वीणाराज
५६) खड्गराज
५७) ध्वजराज
५८) चैत्यराज

देग:या चाकलय् च्वंपिं -

५९) वरुण (वशीगा:)
६०) बुद्धपादुका मण्डल

६१) षट्भुज गणपति
६२) चतुर्भुज महाकाल
६३) हारती
६४) हनुमन्त

ल्युनेच्वंगु देगलय् -

१) बुद्धजननी मायादेवी
२) बुद्ध शाक्यमुनि
३) अचलवीर
४) सरस्वती
५) वज्रयुक्त धर्मधातु
६) मूदेग:या न्ह्योनेच्वंगु धर्मधातु

थुगु रुपं देग:या अङ्ग प्रत्यङ्गस थाय् थासय् विविध देवी देवतापिंगु मूर्ति सजेयाना सर्वदुर्गति परिशोधन मण्डलाकार स्वरुपं अनेक भाव तत्त्व अर्थविशुद्धि सहित याना षड्गतिलोक (देव, दैत्य, मनुष्य, तिर्यक, प्रेत, नरक) विशोधन याय्गु उद्देश्यकथं खुगू तल्लाय् विभाजन याना तइत:गु जुल । थुगु देगलय् विशेषयाना द्वलदो बुद्धमूर्ति अङ्कित याना तइत:गु दु । ध्वया लिसेलिसें विविध सांस्कृतिक, धार्मिक, वौद्धदर्शन ज्ञानया प्रतीकात्मक स्वरुपकथं सुन्दर कलाकृतियुक्तगु हरिञ्चैत्य, धर्मचक्र, किङ्किनीजाल, ज्वालावलि, पद्मावलि, चक्रावलि, वज्रावलि समेत अंकित याना ब्यूगु जुल । अज्ज थुकी विविध शैलीया तोरण व अलौकिक वीर जन्तु सिंह, शार्दुल, ऐरावत एवं जलकन्या, नागकन्या, हितिमंग, यक्ष, कीर्तिमुख क्षपु नं तया मा:गु थासय् मा:गु किसिमं अलंकार छाय्पा त:गु दु । लिसें अष्ट मंगलया चिन्ह: श्रीवत्स, पुन्दरिक, ध्वज, कलश, चामर, छत्र, शंख एवं सप्तरत्न आदि शुभ मंगल चिन्हं संयुक्त याना शिल्पकलां जाय्का थ:गुहे तालं अनुपम श्रीशोभा बृद्धि याना लक्षणं सम्पन्न जुयाच्वंगु थुगु महाबुद्ध देग: जुल ।

थुजागु महान् विशुद्ध कीर्ति राष्ट्रगौरव अमूल्य निधियात कदर यासे थुकियागु थितिरिति गुथि परन्तु तकं सुरक्षित जुया च्वनेमा धैगु हेतुं थुकियागु आदर सत्कार निम्तिं नित्य नैमितिक पूजा व वार्षिक पूजा एवं लसता पूजा सुचारु रुपं चलेजुया च्वनेमा धैगु कामना यासे आवश्यक

गुथि व्यवस्थाया लागी ८० रोपनी बुं आयस्ता स्वरुप अक्षयकोष तया थकूगु दु ।

थुगु महाबुद्ध मन्दिर निर्माणकार्य सम्पूर्ण जूगु शुभ उपलक्ष्यस नृत्य, गीत, वाद्यवादन सहित छत्र, ध्वज, पताक तानबितान ब्वय्का: थुगु देग:या गजू सुवर्णचैत्य उष्णीष चूडामणियात मंगलोत्सव याना उल्लासमय वातावरणकथं यल देश चा:हुइका प्यन्हु तक महोत्सव याना उपस्थित श्रद्धालु भक्तजनपिंत दर्शन बियालि अन्तस ने.सं. ७२१ साल आषाढ शुक्ल सप्तमि बुधवारया दिनस महाराजाधिराज श्री श्री जय शिवसिंह मल्ल देव प्रभु ठाकुर बिज्याका: भव्यरुपं प्रतिष्ठाकार्य सुसम्पन्न या:गु जुल । थुगु प्रतिष्ठा कार्यया मूलाचार्य जूम्ह यशोधर महाविहार बूबाहा:या गुरु श्री सिद्धिदेव बज्राचार्यजु व उपाध्याय जूम्ह महाबुद्ध देग:या संस्थापक बौद्धाचार्य पं. श्री अभयराजजुया छ्य् पं. जयमुनिजु, जजमान जूम्ह जीवराज शाक्यजु ख: ।

थुगु महाबुद्ध मन्दिरया प्रतिष्ठा कार्य समारोहया ज्या खँ सिद्ध जुसेंलि छुं दिन लिपा जीवराज व जयमुनिजुपिंसं श्री महाबुद्धया प्रसाद स्वाँ ज्वना: सिक्किमया जुजुया थाय् वना प्रसाद चढे यात । थुगु प्रसाद विषययात कया उकियागु इतिहास महिमा खँ कना न्यंके धुंसेंलि अतिकं धर्मात्मा जुयाच्वंम्ह सिक्किम जुजु प्रसन्न जुसे श्रद्धा भक्तिपूर्वक बभूं छ्थल सुवर्ण दान दक्षिणा महाबुद्धया नामय् शुभसंकल्प यासे द्वहलपा ब्यूगु जुल । थुगु इलंनिसें महाबुद्ध मन्दिर तिब्बती जगतय् साङ्गेतुंगु धैगु नामं प्रसिद्ध जूगु जुल ।

अति श्रद्धालु धर्मात्मा सिक्किम जुजुयापाखें प्राप्त जूगु सुवर्ण दक्षिणा राशि लाभ जुया नं थ:गु निम्तिं धैगु भतिचा हे आशा, राग मयासे उगु सम्पूर्ण सुवर्ण दान दक्षिणायात कयालि हानं थ:पिंसं नं थथे शुभ संकल्प याना बिलकि - नेपा:या दकले सकले प्रसिद्धगु श्री बुंगमलोकेश्वर मत्स्येन्द्रनाथयागु रथ जात्रा श्रीशोभा बृद्धिया निम्तिं सुर्वण विमान दयका ब्यूगु जुल । थुगु सुवर्ण विमान लुँसाहापौ संरक्षणया निम्तिं खुइलाय जग्गा आयस्ता तया लुसाहा गुथि स्थापना याना ब्यूगु जुल । बुंगमद्योया रथस सुवर्ण विमान द्वहल प्यूगु शुभ दिन - ने.सं. ७७४ साल वैशाख शुक्ल चतुर्थी बुधवारया दिन जुल । अकिं भीसं धाय्फु बुंगमद्योया रथय् च्वंगु लुँसाहा सुवर्णविमानया उत्पति जूगुया श्रेय खास याना महाबुद्ध देग:यागु प्रसादया वरदान धाय्फु । अज्ज श्री विद्याधरीदेवीया अनन्य भक्त पं. जीवराज व जयमुनिपिंगु शुद्धचित्तया साक्षि ख: । महाबुद्ध

गोष्ठी परिवार निम्तिं थ्व छगू प्रकारया गौरवमय सुकीर्ति जुल ।

थुलि तक प्रसिद्धगु गौरवमय सुकीर्ति जूसां प्राकृतिक तथा मानवीय प्रकोपया कारणं थथे नं जुय्फु । तर अपशोचया विषय थ्व खः कि विगत ने.सं. १०५३ तदनुसार वि.सं. १९९० सालया पौषकृष्ण औंसी माघ २ गते सोमवारया दिनस पायुछि न्हिनसिया २ ता ई २४ मिनेट २२ सेकेन्ड बिते जुइसात् आकस्मिक भयंकर महाभूकम्प जूगुजुल । थुगु महाभूकम्पया आक्रमणं याना नेपाः गालय् दइच्वंगु गुलिखे कीर्तिस्थिति बसोबास, बहाः,बही देगः लायकू, दिगी, सतः,फले आदि क्षतिग्रस्त जुल, नष्ट भ्रष्ट जुल । थुगुहे महान् दयनीय घोर दुर्घटना जूगु झ्वलय् थुगु नेपाल गौरव विश्वप्रसिद्ध महाबुद्ध मन्दिरं नं इपांथिपां मसिल । थुगु देगःया कौसी म्वलं च्वय् च्वंम्ह अमिताभ बुद्धया च्वंसं च्वंगु सम्पूर्णभाग कुतुं वन दुनावन, क्षतिग्रस्त जुल । थुगु भंयकर दुर्दशा महाबुद्ध मन्दिर जन्म जुया ३३२ दँ फुना च्याला क्यंबलय् जूगु जुल ।

थुगु नेपाःया अनुपम कलाकृति सुसज्जित जुयाच्वंगु महाबुद्ध देगः भ्वखाय् ब्वया दुना वंसेलि थुकियागु पुनरुद्धार निम्तिं महाबुद्ध गोष्ठीपरिवार खलः मुनाः, सरसल्लाह यानाः, "महाबुद्ध जिर्णोद्धार कमिटि" छगू दयकूगु जुल । थुगु कमिटिस नियुक्ति जूपिं कार्यकारिणी सदस्यपिं निम्न प्रकार -

१)	सभापति	च्वापुधँजु शाक्य	महाबुद्ध
२)	उपसभापति	लक्ष्मणजु शाक्य	थैना
३)	उपसभापति	कुवेरजु शाक्य	सिकुच्वबाहाः
४)	उपसभापति	सिद्धानन्द	महाबुद्ध
५)	उपसभापति	न्हूच्छेराज	महाबुद्ध
६)	व्यवस्थापक	बृद्धिनरसिंह	जोठाबाहाः
७)	उपव्यवस्थापक	देवराज शाक्य	नौद्वंबाहाः
८)	प्रमुख सल्लाहकार	सिद्धिनरसिंह शाक्य	जोठाबाहाः
९)	कोषाध्यक्ष	देवराज शाक्य	नौद्वंबाहाः
१०)	खाद्यान्न भण्डारी	लष्यजोति शाक्य	थैना
११)	लेखापरिक्षक	ब्रतराज शाक्य	ज्याठा
१२)	प्रचारप्रसारक	धर्मादित्य धर्माचार्य	चिकंबही

थ्व जुल जिर्णोद्धार कमिटिया कार्यकारिणीया सदस्यपिं । आः थनंलि महाबुद्ध मन्दिर निर्माण कार्यस नियुक्त जूपिं शिल्पकला सम्बन्धि

ज्याखँय् भाग का:पिं कलाकारपिंगु नां थथे ख:-

१)	शिल्पनायक	पं. श्रीजोगमान शाक्य	सिकुच्वबाहा:
२)	कलाकार	पञ्जजोति शाक्य	महाबुद्ध
३)	कलाकार	कुवेरसिं शाक्य	थैना
४)	कलाकार	हर्षरत्न शाक्य	हितिफुस
५)	कलाकार	मानज्योति शाक्य	महाबुद्ध
६)	ल्वहंकमि	सिद्धिराज बज्राचार्य	भिंन्छेबाहा:
७)	ल्वहंकमि	सिंगराज बज्राचार्य	भिन्छेबाहा:
८)	वज्रलेपक:मि	न्हूच्छेराज शाक्य	जतिबाहा:
९)	वज्रलेपक:मि	मानकाजी शाक्य	बाकूननि
१०)	कुम्हा:	देवदास	खपिंछे
११)	कुम्हा:	न्हूच्छेलाल	खपिंछे

थथे कुशल कलाकार व कार्यकर्तापिं च्वना ने.सं. १०५५ चैत्र १४ गतेनिसें कार्य शुभारम्भ यायां ने.सं. १०५८ वैशाख शुक्ल अक्षयतृतीया दिनस महाबुद्ध मन्दिर न्हापा गथे च्वंगु ख: अथेहे दुरुस्त जुइक तयार याना ब्यूगु जुल ।

थुगु महाबुद्ध मन्दिर जिर्णोद्धार कार्य सम्पन्न जूगु लसताय् श्री ३ महाराज जुद्ध शम्शेर उपस्थित याका विधिवत प्रतिष्ठा कार्य समारोह सुसम्पन्न या:गु जुल । थुगु लसताय् महाराज जुद्धशम्शेरं कलाकार नाय: व उपाध्यायजु गुरुजुपिंत नं उचित पारितोषिक दान दक्षिणा ब्यूगु जुल । लिसें महाबुद्ध गोष्ठी परिवारयात भोजन खर्च नं ब्यूगु जुल । अज्ज थुगु मन्दिर सुसम्पन्न जूगु उपलक्ष्ययात कया गुलि नं भूकम्प पीडितोद्धार कोषयाके ऋण कयात:पिं दइच्वंगु ख: । उगु सम्पूर्ण ऋण माफी जुल धका हुकुम बक्से जूगु जुल ।

खण्डचुकविहार (उबाहा:गथिचा)

थुगु थाय् उबाहा:हिलय् च्वंगु विशालरुप सिंह द्वारपाल दइच्वंगु, नंया खापा छुना त:गु त:दुवागु ध्वाखां दुहाँ वनेवं न्ह्यनेसं च्वंगु गथिचा ख: ।

थुगु थासय् न्हापा रुद्रदेव वर्मजुं उकुबाहालय् वदे छुना थ: शाक्य भिक्षु जुइधुंका नं इलय् बिलय् थुगु थासय् च्वना प्रजापिंगु उपरय् करुणा तया न्याय निशाफ याइगु थुगु थाय् जुयाच्वन ।

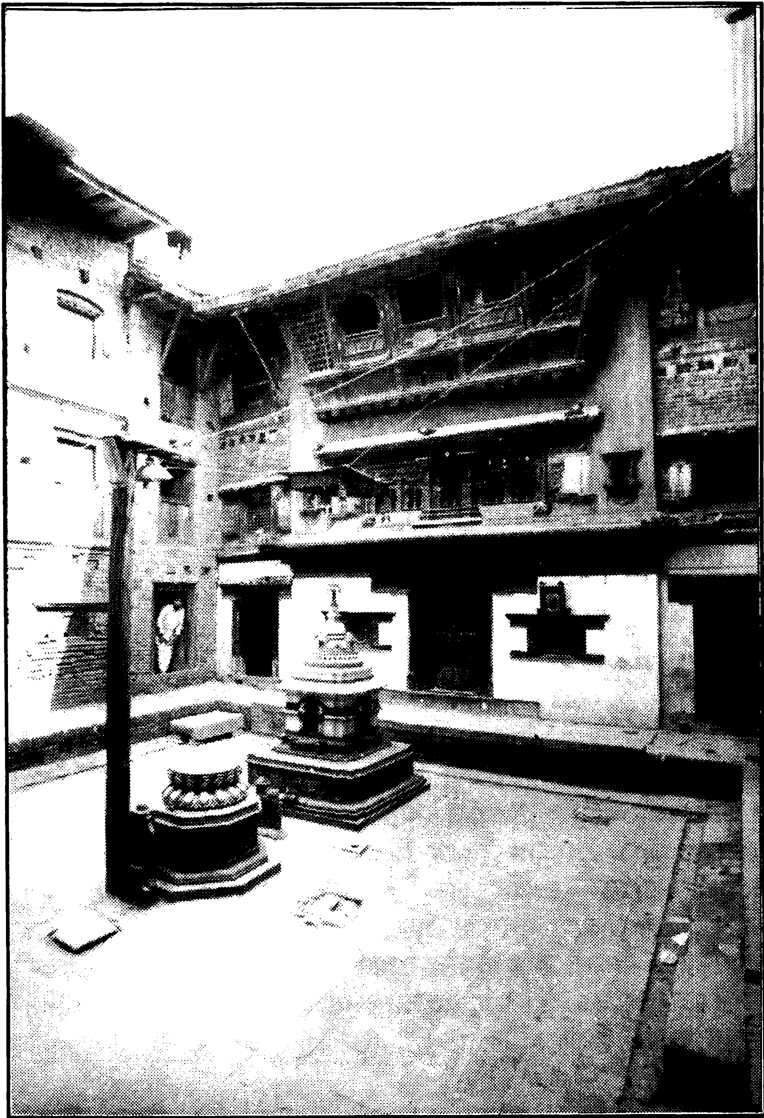
थ्वहे थासय् कालान्तरय् उगु ज्या लोप जुया वंसेलि लिपा लिपा श्रद्धालु दातापिंसं ब:चाधंगु विहारया रुप बिल। थ्वहे भ्ववलय् ने.सं. ८०१ सालं दानपति शाक्यभिक्षु दानजोति व सरस्वती, सर्वाणी धैपिंसं लोकनाथ स्थापना याना छगू देग: दय्का बिल। थुगु उपलक्ष्ययात क्या ने.सं. ८०१ साल कार्तिक कृष्ण द्वितीयाकुन्हु संघ भोजन याकूगु जुल। हानं थ्वहे लोकनाथ देग:या न्ह्योनेसं भिंगूगु शदिया ब:चाग्व:गु खट्शैली देग: दय्का उकी दुने धातुया शाक्यमुनि बुद्ध प्रतिष्ठा याना बिल। थ्वहे देग:या छ्चालं अष्टसिद्धया मूर्ति अंकित तुनासिं तया शोभा बृद्धि यानात:गु दु। थुगु देग:या न्ह्योनेसं धर्मधातु जिनालय चैत्य छग: नं दु। थनलिकसं ल्वहं त्वाथ:या ज:ख: हरिहरिबाहन लोकेश्वर अंकित याना प्रस्तरमय सिंह निम्ह तयात:गु दु। थुगु सिंह ने.सं. १०२९ माघशुक्ल दशमीया दिनस सिंहराज शाक्यजुं तयात:गु जुल।

उबाहागथिचा

कनकवर्ण विहार (कनिबाहा:)

थुगु विहार उकुबाहा:या ल्यूनेपाखे सुवर्णनदी लुँखुसि ध:या

कनिबाहा:

लिकलिकसं पुखू व ल्वहँहिति दइच्वंगु खः । थुगु ल्वहँ हितिया न्ह्यःनेपाखे थुगु विहार विद्यमान जुयाच्वंगु दनी । थुगु विहार ने.सं. ८२२ सालया श्रीपंचमी दिनस श्रद्धालु दानपति देवराज शाक्य भिक्षु नं प्रतिष्ठा याना तइतःगु खः । थुगु विहारस धर्मधातुवागीश्वर चैत्य क्वाचपाल भगवान बुद्ध, आगम देवता श्री चक्रसम्बर व गणेश, महाकाल, हनुमान समेत प्रतिष्ठा यानाब्यूगु जुल ।

खःतु थुगु विहारया श्रीशोभा बृद्धिया निम्तिं हानं थुगु विहारस ने.सं. ८२४ साल ज्येष्ठ शुक्ल पंचमीया दिनस विहारया आगंफुसय् बःचाग्वःगु देगः दय्का पुल थापं याना ध्वजावरोहण याःगु जुल ।

यतलिविविहार (यतलिवि चिबाहाः)

थुगु थाय् उकुबाहाःया ल्यूनेसं च्वंगु छगू चक्कंगु थाय् खः । थुगु लिबिया दथुस तःग्वःगु चैत्य स्थापना यानातगु दु । थुगु चैत्य थःगुहे शैली कलात्मक ढंगं निर्माण याना तइतःगु दु । थुगु थाय् उकुबाहालं दक्षिणपाखे लाःगु जुया स्थानीय बासिन्दातय्सं यतलिबि चिबाहाः धका धाइ । थुगु चैत्यया न्ह्यःनेसं तःग्वःगु धर्मधातु छगः नं स्थापना यानातःगु दु ।

खःतु थुगु चैत्यया उत्तरपाखे अमोघसिद्धि बुद्धया न्ह्यःने प्रदक्षिण पथस वासुकिनागराजया बास स्थानया रुपय् छगू बसिगाः छगाः नं दु । थुकी वासुकिनागराजया मूर्ति अंकित याना तइतल । स्थानीय बासिन्दातय्गु जनविश्वास ध्व दु कि विधिवत थुम्ह नागराजयात पूजा यातकिं जलवृष्टि जुइ धाइ । अज्ज उबाहाःसँयापिनि ततःधंगु भ्वय् न्याय्कीबलय् छुं जुया जलवृष्टि जुया भ्वजय् फसाद जुइथें च्वनकिं थुम्ह नागराजयात किसली तया धौबजि छ्वायाबिल धाःसा तुरुन्त जलवृष्टि रोके जुइ धैगु जनधारणा दु । थुगु प्रत्यक्ष स्थानीय बासिन्दातय्सं परम्परानिसें अनुभव याना वइच्वंगु खँ खः ।

थुगु स्थानया सुरक्षा व शोभा बृद्धिया निम्ति छ्चालं वज्रलेप याना बांलाक बःलाक पःखालं चाःहुइका तइतःगु नं दु । ध्वहे चैत्यया न्ह्यःनेसं पुन्हि अष्टमी सँल्हूया पर्वदिनस भजन याय्गु छगू भजनफलेचा नं दय्काःतगु दु । थुगु चैत्यया प्यखेरसं ने.सं. १०९८ सालं दानपति धर्मराज, संघरत्न मैत्रीरत्नपिंसं धातुया भब्यरुप सिंह शार्दुल ऐरावतया

प्यम्ह मूर्ति तयात:गु दु । अथेहे थुमिसंहे थुगु चैत्यया शोभाबृद्धि निम्तिं कलात्मक ढंगं सिमेन्टया छ्गू भव्य ध्वाखा नं दय्का तइत:गु नं खने दु । थ्वहे चैत्यया लिकसं तुँ छ्ग: नं दय्का:तगु दु । खासयाना थुगु तुं उबाहा:या क्वा:पा:जुया नित्यपूजाया निम्तिं प्रयोग याना वइच्वंगु ख: । थ्वहे यतलिबिया ख्यलय् इलय बिलय् मल्लकालय सम्येक न्याय्का वइच्वंगु स्थानीय अभिलेखं न्वंवाना च्वंगु खने मदुगु मखु । धाय्कि उदाहरणया लागी -

नौद्वंबहा:या शाक्यभिक्षु देवसिंहजुं जुजु सिद्धिनरसिंह निमन्त्रणा याना स्वक: तक सम्येक न्याय्का वन । अथेहे जोठाबाहा:या शाक्यभिक्षु जोधाजुं नराँ, पञ्जराँ न्याय्का वन । एवं क्रमं ने.सं. ८१९ सालया यल पञ्जराँकुन्हु उकुबाहा:या शाक्यभिक्षु रत्नमुनिजुं यलया जुजु योगनरेन्द्रमल्ल व यैँया जुजु भूपालेन्द्रमल्ल समेत निमन्त्रणा याना थुगु थासय् सम्येक पञ्जराँ न्याय्का वंगु प्रमाण शिलापत्रस उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।* थुगु किसिमं सम्येक पञ्जराँया उपलक्ष्यस निम्ह जुजु उपस्थिति यात धैगु प्रमाण नेपा:या सम्येक धर्मया इतिहासय् थ्व सर्वप्रथम जूगु खनेदु । थ्व घटना थुगु थाय्या थ:गुहे गौरवपूर्ण विशेषता ख: ।

थुगु यतलिबि चैत्यया वर्तमान स्वरुप ख: ने.सं. ८०५ वैशाख शुक्ल सप्तमीया दिनस न्हापायागु जीर्ण चैत्ययात नवरुप प्रदानया निम्तिं महाबुद्धया पंडित श्रामणेर श्रीजयमुनिजुयागु निर्देशनकथं थुगु चैत्यया आकार प्रकार, रुप-लक्षण मिलेयाना विधिवत प्रतिष्ठा कार्य सुसम्पन्न याकूगु जुल । थुगु प्रतिष्ठा समारोहस राजा श्री योगनरेन्द्र मल्ल उपस्थित याकूगु दु । थुगु पुण्यकार्यया श्रद्धालु दानपति यतलिबिस च्वंम्ह रत्नसिंजु, चिन्तामणिजु, भानुकरजु, देवराजजु, रायजु, सिरिजु, पुर्णसिंजु, रत्नमुनि; ज्ञानज्योति प्रभृतिया सद्धर्मचित्त उत्पति जुयाव सम्पन्न या:गु जुल । थुगु चैत्यया निर्माण कार्यस नियुक्त जूम्ह ल्वहँकमि शिल्पकार जोम्बाहा:या काशिजुया नां न्ह्यथना तल । **

---

* सम्येक महादानगुथि इतिहास पृ. ४१, हेमराज शाक्य ।

** मेडिभल नेपाल कोलोफ्वन्ड पृ. १६२, हेमराज शाक्य व तुलसिराम वैद्य ।

थुथास छ्ताखँ जित: धाय् मास्ति व:कि स्वनिगलया गुलि नं चैत्य धर्मधातु विद्यमान जुयाच्वन । उगु चैत्यस अंकित विविध मूर्तिया पादपीठस मूर्तिया नां व दाताया नां उल्लेख याना तइत:गु गन नं खने मदु धा:सां अत्युक्ति जुइमखु । थ्व थुगु चैत्यया थ:गुहे विशेषता ख: । थुगु चैत्यस अंकित मूर्तिया नां प्रसंगवश थन न्ह्यथना च्वना -

१) श्रीक्षितिगर्भ । भानक
२) श्रीआकाशगर्भ । देवराज
३) श्रीवज्ररुपादेवी ।
४) श्रीवज्रवीणादेवी ।
५) श्रीवज्रमालादेवी ।
६) श्रीवज्रधूपादेवी ।
७) श्रीगगनगन्ज । राय
८) श्रीरत्नपाणि । शिरि
९) श्रीसागरमति । पूर्णसिंह
१०) श्रीवज्रगर्भ । रत्नमुनि
११) श्रीशब्दादेवी । विद्याधरी
१२) श्रीवंशादेवी ।
१३) श्रीगीतादेवी ।
१४) श्रीदीपादेवी ।
१५) श्रीलोकेश्वर । ज्ञानजोति
१६) श्रीमहास्थामप्राप्त । धनदेव
१७) श्रीचन्द्रप्रभ । रत्नपति
१८) श्रीजालिनीप्रभ । गणपति
१९) श्रीवज्ररसादेवी ।
२०) श्रीमृदङ्गादेवी ।
२१) श्रीनृत्यादेवी ।
२२) श्रीगन्धादेवी ।
२३) श्रीअमृतप्रभ । अदिक
२४) श्रीप्रतिभानकूट । धनपति
२५) श्रीसर्वशोकतमोनिर्घाटनमति
२६) श्रीसर्वनिवरण विष्कम्भि । संज्ञामुनि
२७) श्रीवज्रस्पर्शादेवी ।
२८) श्रीमूलजादेवी ।

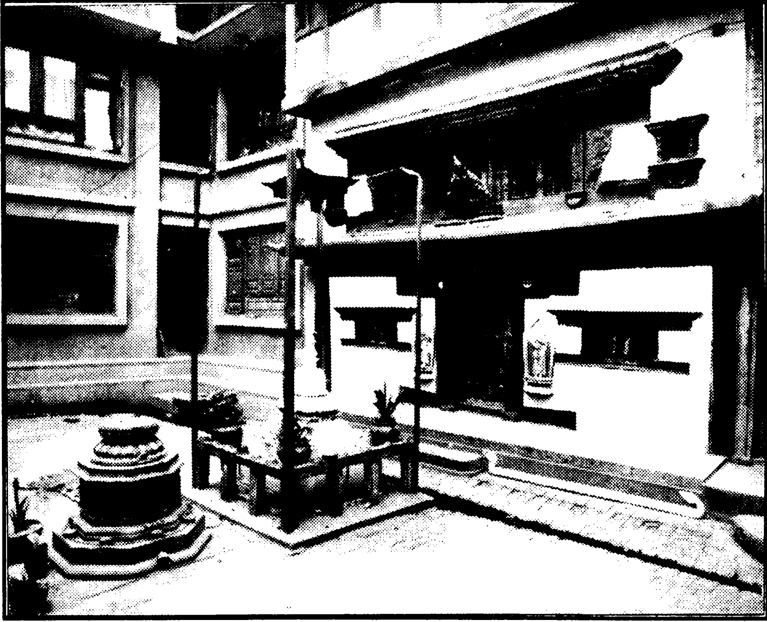

यतालिवि ननि

२९)   श्रीलास्यादेवी ।
३०)   श्रीपुष्पादेवी । रुकुमुनि
३१)   श्रीसमन्तभद्र । रत्नसिंह
३२)   श्रीअक्षयमति । चिन्तामणि

समन्तभद्र विहार (पालुबाहा:)

थुगु विहार मेमेगु विहारथें प्यकुं मलासे दक्षिण उत्तरलङ्ग ता:हाकगु पूर्वाभिमुख विहार ख: । थुगु विहार ने.सं. ७५४ सालया मंसिर शुक्ल पंचमीया दिनस श्रद्धालु दानपति शाक्यभिक्षु समन्त व ध्वया श्रीमती कुशुमा ब पुत्र बालजुया धर्मचित्त उत्पति जुया थुगु विहार निर्माण याना विधिपूर्वक प्रतिष्ठा या:गु जुल । थुगु विहारयात दानपतियागु नां क्वकया समन्तभद्र विहार धैगु नामकरण जुल ।

पालुबाहा

ने.सं. ७६१ साल ज्येष्ठ शुक्ल दशमीया दिनस समन्तजुया काय् बालजुं थुगु विहारय् लक्ष्याहुति यज्ञ याना भगवान बुद्धया मूर्ति व

चक्रसम्बर व बज्रवाराही तथा अष्टदिगपाल समेतया मूर्ति स्थापना याना ब्यूगु जुल । लिसें थुगु विहारस दानदत्त गुथिया निम्तिं आयस्ता समेत द्वहलपा पञ्जदान बियेगु व्यवस्था समेत याना थकल ।

थुगु विहारस दइच्वंगु धर्मकीर्ति -

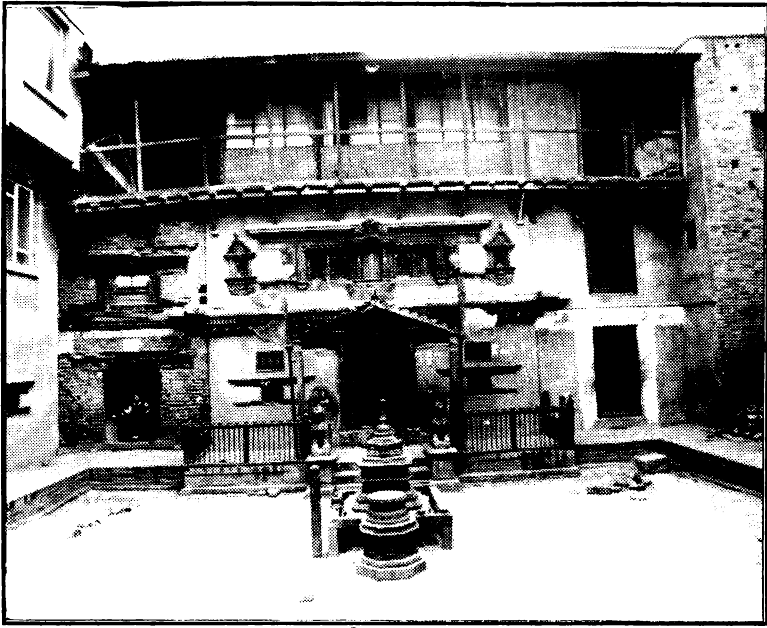
१) वज्रधातु चैत्य
२) धर्मधातु
३) चतुर्भुज महाकाल
४) हनुमन्त मूर्ति

देवदत्त विहार (नौद्वंबाहा:)

थुगु थाय् न्हापा यलया विभिन्न प्रसिद्ध पीठ मध्यय् छगू पीठ ख: । नौद्वंया बालकुमारी स्थान वर्तमान थुगु थाय्यात नलीद्वं अथवा नौद्वं धका धाइ । थुगु स्थानया मुख्य देवता ख: श्री बालकुमारी । थुम्ह बालकुमारीया पीठ स्थान अति उग्र जूगुलिं ध्वइत शान्ति याय् निम्तिं थन शान्तिया शुभप्रतीक अशोकचैत्य स्थापना याना बिल धाइ । थुगु थाय मल्ल कालय् उगु ईया नगर विकास अन्तर्गत लँय् जुया च्वनिपिंत सार्है असुविधा व विशोभा जूगुलिं प्रसिद्ध तान्त्रिक आचार्यपिंगु सहायतां थुगु समशान देप क्वा:छैं बालकुमारी स्थानय् स्थानान्तर या:गु जुल ।

थुगु नौद्वंस उगु इलय् आपालं मृतकाय अग्नि संस्कार याना तइत:गु अवशेष नौद्वं चिनात:गु जक उखे थुखे खने दइच्वंगुलिं याना थुगु थाय्बाय् त्वा:या नांहे नौद्वं धाय्गु प्रचलन जूगु जुल ।

ध्वहे नौद्वं त्वालय् दय्कूगु विहार जुया निम्तिं नौद्वंबाहा: धैगु नामं प्रसिद्ध जुल । खास थुगु विहारया नां अतिकं धनाधि जुयाच्वंम्ह शाक्यभिक्षु देवसिंहजुं थुगु थासय् विहार निर्माण याना प्रतिष्ठा याना ब्यूगु जुल । ध्वहे दानपति देवसिंहजुया नां क्वकयालि देवदत्त विहार धैगु नाम जूगु जुल । थुगु विहार ने.सं. ७६० सालया माघशुक्ल पंचमी अर्थात - श्रीपंचमीया दिनस विधिवत लक्ष्याहुति यज्ञ याना मंगल उत्सव पूर्वक प्रतिष्ठा कार्य सुसम्पन्न या:गु जुल । ध्वय्क: दानपति देवसिंहजुया श्रीमतीया नां ख: सोङकन व काय्पिं थथे ख: -

नौद्वबाहा:

१) कल्याणसिंह
२) वित्तुसिंह
३) अखयमुनि
४) महामुनि

थुगु विहार प्रतिष्ठा कार्यया मूलाचार्य बूबाहा:या बज्राचार्य श्रीं जम्बरजु, उपाध्याय श्रीदेवजु अले कर्माचार्य जुम्ह न्या:चूया बाबुदेव बज्राचार्य। थुगु पर्यायया जुजु श्री सिद्धिनरसिंह मल्ल।

थुगु विहारस च्वंगु धर्मकीति -

१) विहारया दुने भूमीस्पर्श शाक्यमुनि बुद्ध
२) ध्वयान लिकसं त्रिरत्नमूर्ति
३) अमोघपाशलोकेश्वर
४) दिनकर सूर्य
५) धातुया चैत्य

६)   सम्येद्यो कुयांपाञ्जु
७)   काष्ठमय दीपंकर
८)   काष्ठमय कूटागार सहित बुंगमलोकेश्वर

विहारस -
१)   शिखरकूट चैत्य
२)   धर्मधातु
३)   महाकाल
४)   कुमार
५)   बज्रधरयुक्त चैत्य

ने.सं. १०३४ सालं चैत्यराजं तयात:गु क्वा:पा:फलेस च्वंगु ल्वहँया निम्ह सिंह ।

दानपति देवसिंहजु समृद्धिवन्त जूगुया कारणं थ्वसपोलं स्वक्व:तक सम्येक न्याय्का वन धाइ । अकिं थुगु विहारया कुयांपाञ्जु इल्हनेसम्येकया भ्वलय् उपस्थित जुइबलय् स्वक सम्येक न्याय्के धुंकूम्ह धैगु अर्थय् स्वंगू तह दुगु स्वतं छत्रं कुइका तय्मा:गु परम्परा जुयाच्वन । थ्वय्क: देवसिंहजुं देवदत्त विहार जक दय्कूगु मखुकि जयतिवर्द्धन विहार नं दय्कूगु खनेदु । अथेहे रुपवर्णविहार नगुबाहा: मित्रवर्णविहार त्वाय्बाहा: व चीवरछेँया अष्टकोणाकृति शिखरकूट चैत्य नं देवसिंहजुया सन्तानपिंसं दय्कूगु धाइ ।

थ्वहे नौद्वंबाहा:या संस्थापक देवसिंहजुया सुपुत्र कल्याणसिंहजु मूर्ति निर्माण कार्यस अतिकं कुशल जूगुलिं यल लाय्कू मंग:या प्रसिद्ध मणि भैरव- भीम भैरव, भीमसेनया मूर्ति जुजु श्री श्रीनिवास मल्लजुया आदेश अनुसार दुरुस्त जुइक लक्षण प्रमाण मिलेयाना दय्का बिल ।

थुगु भीमसेन मूर्ति दय्कूगु खना सन्तोष जुया जुजु प्रसन्न जूगुलिं कलाकार कल्याणसिंहजुयाके प्रश्न यात - छ्र खना जि अतिकं खुशी जुल । अकिं छं छु फ्वने । जुजुं थथे न्यंगुलिं कल्याणसिंहजुं थथे बिन्ति यात - "महाराज जिमि आजु, अबुपिंगु प्रतापं थौंया घडी जिगु लागी धनरत्न, जग्गाजमीन आवश्यक मजू । यदि महाराजं जिगु उपरय् प्रसन्न जूगु धैगु जूसा छता चीज जिं फ्वने बिइ धैगु ख:सा । अन्यवस्तु जित: छुं आवश्यक मदु" धका धाय्वं जुजुं उत्साहपूर्वक हानं लिसा कया

न्यन - छुले धा धा धका धासेंलि कलाकारजुं थथे बिन्ति यात -

"महाराज ! जि छुम्ह शाक्यभिक्षु जूगुलिं बौद्धया नातां थ्वहे छगू जक जिं फ्वने । मेमेगु जिगु लागी छुं प्रयोजन मदु" धासेंलि हानं जुजुं आज्ञा जुल - छुले छु धा धा जिं याना ज्यूगु जूसा न्ह्यागु नं बिइत तयार दु । जुजुं थथे धासेंलि कलाकारजुं निशंकोच जुया निर्भयपूर्वक धाल

"महाराज ! थुगु भीमसेन मन्दिरय् दच्छिया छकः भीमसेन जात्राया दिनस जि देय्के वय्बलय् अर्थात् कलं ज्वना देय्के वलकिं थुगु देगलय् पशु बलि बिया हिंसा यानाच्वंगु स्वय् म्वालिमा अर्थात् जिगु कलंपूजा याय् धुंका उगु दिनया लागी सर्वथा हिंसा बन्द जुय्मा । वश थ्वहे जिगु प्रार्थना खः इच्छा खः थथे धाःगु न्यना जुजु श्रीनिवासं तथास्तु धका धाःगु जुल ।

थुगु परम्पराकथं थौं तक नं नौद्वंबाहाःया कल्याणसिंहजुया सन्तानपिंगु कलंपूजा वलकिं भिंद्योजात्राकुन्हु स्वयात नं थुगु देगलय् पशुबलि बिइगु कार्य निषेध याना वइच्वंगु दु धयातःगु जुल ।

जयश्री विहार (जोथाबाहाः)

महाबुद्ध मन्दिर संस्थापक अभयराजजुया सन्तान छुम्हति छुम्ह सम्पन्न व धर्मात्मा जूगुया नातां देवसिंहजु देवदत्त विहार दय्के धुंका भिंस्वदँ लिपा श्रद्धालु दानपति जोधाजुं नं ने.सं. ७७३ सालया वैशाख शुक्ल अक्षयतृतीया मृगशिर नक्षत्र शुभकर्ण अति गन्धयोग बुधवारया दिनस थुगु जयश्री विहार विधिपूर्वक प्रतिष्ठा कार्य सम्पन्न याःगु जुल । थ्वयक: दानपति जोधाजुया परिवारपिंगु नां थथे उल्लेख याना तल -

१) तःधिम्ह किजाया धर्मपत्नी हेलामयूजु ।
२) दातिम्ह किजा कुतुजु ।
३) कुतुजुया धर्मपत्नी जयन्ती ।
४) थव काय्पिं रत्नजु, अमुजु, रत्नसिंहजु, चिन्ताजु, सत्यजु व शिरीजु ।

थुगु जयश्री विहारया प्रतिष्ठा कार्य सम्पूर्ण जुइ धुंका नं धर्मपिपाशु श्रद्धालु दानपतिया हानं सद्धर्म चित्त उत्पत्ति जुयाव जोथाबाहाः

दय्के धुंकालि भिंस्वदँ लिपा ने.सं. ७८७ सालया श्रावणशुक्ल अष्टमी यल पञ्जाष्टमीकुन्हु विधिविधान अनुसार आर्य संघ, बौद्ध संघपिंत यथाविधिर्थे पिण्डपात्र दानयाना पञ्जराँ न्याय्कूगु जुल । थुगु नराँ, पञ्जराँ न्याय्कूगु महोत्सवस जुजु श्री श्रीनिवास मल्ल बिज्याका यथायोग्य प्रमाणं स्वागत सत्कार याना सौहार्दपूर्ण उपहार स्वरुप कदम्बवृक्ष व नवनागराजया छत्र सहितगु भव्यगु कलात्मक सुवर्णमय राजसिंहासन द्वहलपा ब्यूगु जुल ।

जोथाबाहा:

थुगु राजसिंहासन चढे या:गु इलय् कुइकूगु छत्रया दन्डी थौंतक नं वहे जुजु भ्यालं क्वस्वया वंगु जोथाबाहा:या न्यापाभ्या: क्वसं सुरक्षित जुया च्वंगु दनी ।

प्रस्तुत सुवर्णमय राजसिंहासनयात सहर्ष स्वीकार यानालि दानपति जोधाजुयागु राजाप्रति गुलि श्रद्धा, आस्था, भक्ति दु धैगु महसूस यासे जुजु श्री श्रीनिवास मल्लजुं दँय्दँसं ज्येष्ठ पुन्हीकुन्हु यल लाय्कूया न्ह्य:नेसं च्वंगु प्रसिद्ध कृष्णमन्दिरया फलय् तया प्रदर्शनीया रुपय् क्यना:

वइच्वंगु परम्परा अद्यापि विद्यमान तिनी । थ्व ख: छम्ह बौद्ध शाक्यवंशजुया राजाप्रति गुलि तक गौरवपूर्ण आस्था दु धैगुया ज्वलन्त उदाहरणया दसु । लिसें नेपा:मि बौद्ध धर्मावलम्बितय् पिण्डपात्र, दानोत्सव, सम्येक, नराँ, पञ्जराँ जुइबलय् राष्ट्रनायक जुजुयात नं उतिकं पूजा सत्कार जू खनी धैगु प्रमाणित याना वइच्वंगु जुल । वर्तमान थुगु सुवर्ण सिंहासनयागु कलाकृति सौन्दर्यता व आत्मकथाया इतिहासप्रति गौरव तया श्री ५ या सरकार पुरातत्व व संस्कृति विभागं नं उलिहे उचित कदरयासे यल लायक् लुँभ्रूया:या बैठकय् खुले जुया च्वंगु राष्ट्रिय धातुकला संग्रहालयस तया जनसाधारणया लागी सन्मान्पूर्वक प्रदर्शित याना तइत:गु दु ।

क्वा:पा:जुया स्थानस च्वंगु निम्नलिखित मूर्ति -

१) पूर्वाभिमुख शाक्यमुनि बुद्ध
२) अमोघपाशलोकेश्वर ने.सं. ७९३ सालस स्थापित
३) आर्यतारा
४) शाक्यमुनि
५) प्रज्ञापारमितादेवी
६) पद्मपाणिलोकेश्वर

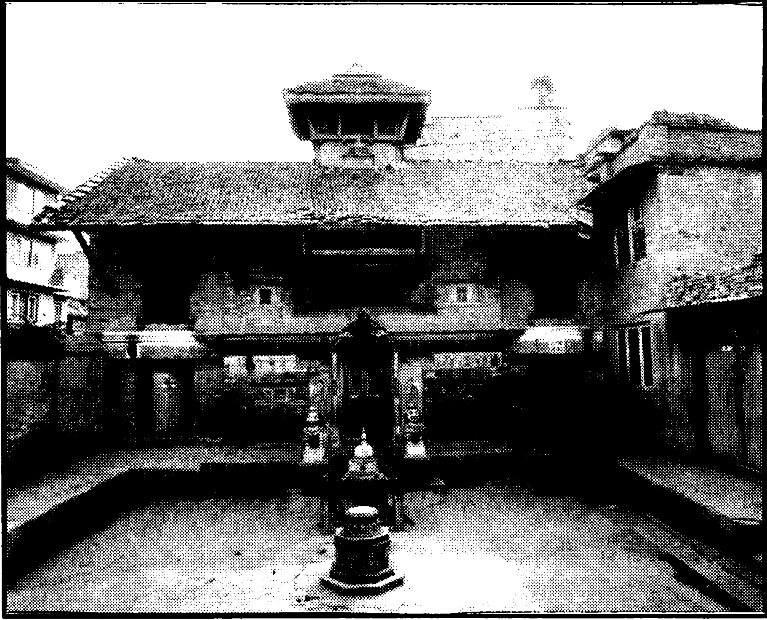
विहारस च्वंगु -

१) शिखरकूट चैत्य ।
२) ल्वहँमनि आजुया सालिक ।
३) चतुर्भुज महाकाल ।
४) ने.सं. १०५९ सालस स्थापित प्रस्तरया धर्मधातु ।

थुथास छ्ता खँ धायगु आवश्यक खना । व छु धा:सानि वर्तमान यल देशस प्रस्थापित गुलि नं मल्ल कालस निर्माण जूगु विहारत दु । उगु सम्पूर्ण विहार साबूद मजुइ धुंकल । छ्गू नं छ्गू क्षति ग्रषित जुया खण्डित अवस्थाय् परिणत जुया नवीकरण या:सां नं अपूर्ण अवस्थाय् लानाच्वंगु खने दु । तर थुगु जोथाबाहा:या प्राचीन स्वरुप गथे ख:, अथेहे सुरक्षित जुयाच्वंगु दु धयां छुं मपा: । थ्व जोथाबाहा:या थ:गुहे गौरवमय विशेषता ख: । विगत ९० सालया महाभूकम्पं थुकि छुं आघाट जूगु खने मदु ।

बलाधरगुप्त विहार (यच्छुबाहा:)

थुगु विहार नुग: त्वा:या लुँहितिया उत्तरलङ्गपाखे च्वंगु यच्छुटोलस निर्मित यलया भिंन्यागू मूबाहा: मध्यय् छगू विहार ख: । थुगु विहार नुग: दथुबाहा: अमितर्णविहारया ल्यूनेपाखे च्वंगु उत्तराभिमुख विहार ख: । ख:जा थुगु विहार थुबले उबले स्थापना जुल धका छुं ऐतिहासिक उपलब्ध मजूसां थुगु विहारया नामं अनुमान याय्फुकि बलाधरगुप्त धैम्हसिनं दय्कूगु धैगु प्रमाणित या: । गुप्त धाय्वं हे मल्ल, ठकुरी शासन स्वया नं न्ह्य: लिच्छविकालया समसामयिक इलय् निर्माण जुल जुइ धका अनुमान याय्फु ।

यछुबाहा:

उकुबाहा:या मूआगमं पित ब्यूगु ने.सं. २३९ माघशुक्ल त्रयोदशीया दिनस च्वयात:गु तालपत्र तमसुकस श्रीह्यरणाकरगुप्त श्रीमाणीकरगुप्तपिंगु नां उल्लेख जुयाच्वंगु दु । सायद थ्वहे गुप्तपिनि वंश परम्पराया सन्तान जुइफु "बलाधरगुप्त" । थ्वहे ऐतिहासिक तमसुक नापं

सम्बन्धित उकुबाहा: महाबोधिगृह निवासि श्री अभयराजया गोष्ठी परिवार अन्तर्गत जोधाजुया सन्तान भीमनरसिंहया सन्तानपिंसं थौंया अद्यापि थुगु विहारया संरक्षकत्व प्रदान याना वइच्वंगु खने दु ।

यच्छुबाहा: भगवान बुद्धया फुसय् च्वंगु छगू काष्ठ तोरणस ध्व खँ च्वयात:गु दु कि ने.सं. ७९४ माघशुक्ल तृतीया दिनस गुणचन्द्रजुया कला नं द्वहलपा त:गु काष्ठतोरण मिं नया: क्षतिग्रष्ट जूसेलिं पुन: ने.सं. १०४५ सालया दिलापुन्हीकुन्हु यच्छुबाहा:या थपाजु थैना जोथाबाहा:या भीमनरसिंहजुं नं नवनिर्मित तोरण तयाब्यूगु खँ न्ह्य:थना तल ।

ख:तु थपाजु भीमनरसिंहजु थनया प्राचीन चैत्य जीर्ण जुया वंसेलि पुन: ने.सं. १०४३ सालं जिर्णोद्धार या:गु खँ उल्लेख याना तल ।

थनया शिलापत्रया उल्लेखकथं ने.सं. ८७४ सालया आषाढ कृष्ण अष्टमीकुन्हु धालाछें निवासि संजय भारो नं थुगु विहारया भूमीस अप्पां सियाब्यूगु खँ अंकित याना तल ।

विगत ९० सालया महाभूकम्पं क्षतिग्रष्ट जुसेंलि भीमनरसिंहजुया सन्तान बुद्धिनरसिंह, सिद्धिनसिंहपिंसं पूर्णरुपेन जिर्णोद्धार याना ब्यूगु जुल ।

थनया धर्मकीर्ति निम्नप्रकार -

क्वा:पा:जु शाक्यमुनि । ध्वया ज:ख: प्रज्ञापारमिता व पद्मपाणिलोकेश्वर स्थापना याना तल ।

विहारस -

१) बज्रधातु चैत्य
२) धर्मधातु
३) गणेश
४) महाकाल

छगू लुमंकेबहःगु खँ छु धाःसा यल देशस प्रस्थापित भिंन्यागू विहारस च्वंपिं छत्रंकूजु दशस्थविर आजु, पंचस्थविर आजुपिं दच्छिया छकः अनिवार्य रुपं ज्येष्ठवर्ण महाविहार तंगःबाहालय् मुना एकत्रित जुया न्याय्के माःगु छगू तःधंगु गुथि दु । थुगु गुथिया नां खः "थपात्वयगुथि" । ध्व गुथि वर्तमान भूमिसुधारया व्यवस्थां याना उगु गुथिया आयस्ता कम जुजुं वना बाध्यतावश परिलोप जुयावन । थुगु थपात्वय गुथिस जुइगु तःजिक न्याय्के माःगु ८४ व्यञ्जन ताःलाका भ्वय् नय् माःगु जुयाच्वन । थुगु गुथिस ताःलाके माःगु ८४ व्यञ्जन व ल्वसाघासा गनं गुगु थासय् छु छु ब्वघासा ब्वय्गु खः उकिया निर्देशन बिइगु सम्पूर्ण अधिकार यच्छुबाहाःया आजुपिंगु ल्हाती निर्भर जुयाच्वंगु छगू परम्परा खः । यच्छुबाहाःया आजुपिंत ध्व अधिकार छाय् बिल धैगु खँ सीकेगु बारय् अनुसन्धान याय्गु बांकिहे दनी ।

कुटुसिंह विहार (क्वथुबाहाः)

थुगु विहार थैनाया जोथाबाहाः व सिकुचोबाहाःया दथुस च्वंगु लामूल लँया सिथय्सं लानावंगु उत्तर दक्षिणलङ्ग ताःहाकगु छगू उत्तराभिमुख विहार खः । थुगु विहार जोथाबाहाः दय्का वंम्ह जोधाजुया दातिम्ह किजा कुटुजुं दय्कूगु विहार खः । थुगु विहारया मूलदेवता क्वाःपाःजु शाक्यमुनि बुद्ध मजूसे रक्तचन्दनया पद्मपाणिलोकेश्वर प्रतिष्ठा याना दय्का तःगु धाइ । थुगु विहार थःदाजु जोधाजुलिसे ब्यागः जुसेंलि थःगुहे आर्जनं छुं दशक लिपा थुगु विहार दय्कूगु आशय खने दु । थुगु विहार उत्तराभिमुख जुया नं प्रवेशद्वार पूर्वाभिमुख जुयाच्वंगु दु ।

थुगु विहारया धर्मकीति -

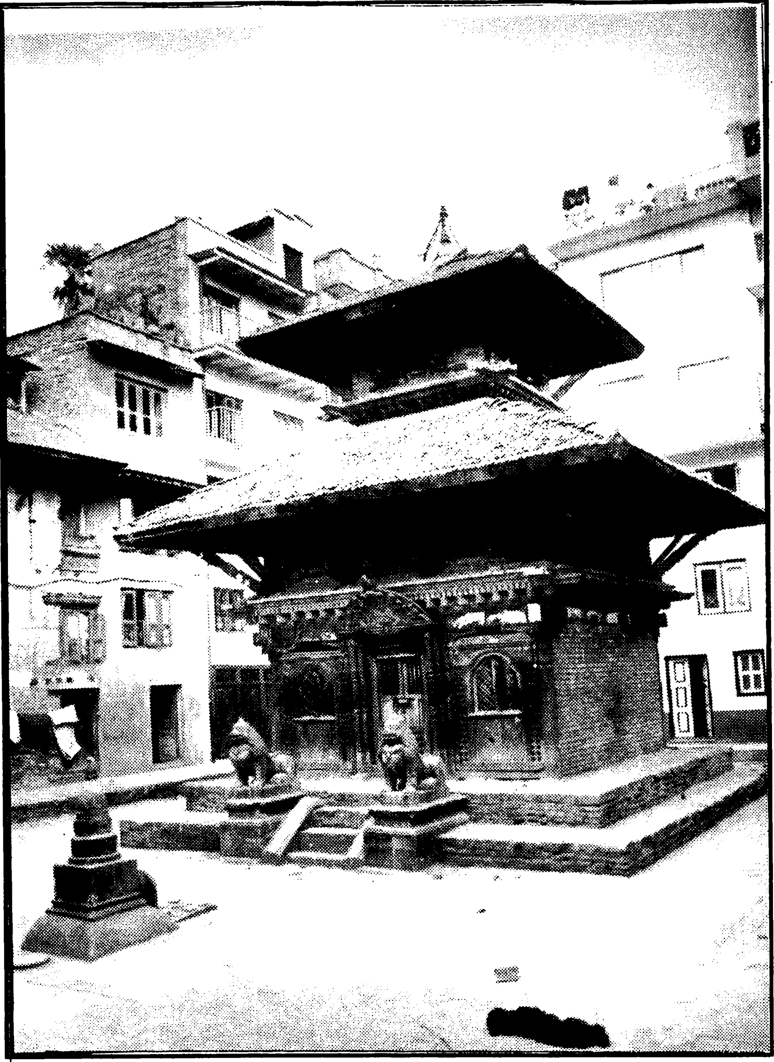
छगू हे प्रस्तरखण्डस बुद्धधर्मसंघया मूर्ति अंकित याना तल ।

विहारस -

थुगु विहारया चैत्य जक विहार प्रतिष्ठापन ईयागु मजूसे कुटुजुया सन्तान दानपति कुवेरसिंजु व किजा भीमनरसिं व मां धनथकुरी, कलात मनिथकुनी, पुत्री ज्ञानी, थकुरीपिनि धर्म चित्त उत्पति जुयाव ने.सं. ९८० फागुनकृष्ण तृतिया दिनस धर्मधातुवागीश्वर चैत्य प्रतिष्ठा याःगु जुल । थन विहारया प्रवशेद्वारया खःपाखे गणेश, महाकाल व सरस्वतीया मूर्ति अंकित यानातःगु दु ।

क्वथुबाहा:

नुग:त्वाय्बाहा:

मित्रवर्ण विहार (त्वाय्बाहा:)

थुगु विहार नोग्लभोन्तस्थान नुग:त्वा:या लिक्कसं सुवर्ण प्रणाली लुँहितिया न्ह्य:नें च्वंगु पश्चिमाभिमुख पद्मपाणि अवलोकितेश्वर विराजित

विहार खः । थुगु थाय् विहारया स्वरुप मजूसे छगू चुकःया दथुस निगू तल्ला दइच्वंगु छत्रशैली देगः दय्का तःगु जक खः । थुगु थासय् आगं दिगी दय्का तःगु मदु । थुगु देगलय् च्वंगु बिलपौ तुनासिंयागु काष्ठकला शैली अध्ययन याय्बलय् भिंन्यागू शदीया मन्दिर जुइगु सम्भवना खने दु । मेगु देगःया न्ह्यःनेसं अशोक चिबाहाः छगः खनेदु । लिसें ध्वहे चैत्य लिक्क ने.सं. ६६९ सालयागु छगू शिलापत्र तयातल । थुगु अभिलेखया आशय थथे खने दु - नोग्लभोन्तया श्री अमृतजोतिजु व जेकीर्तजुपिंसं अहोरात्रविधिकर्म खंका चैत्य प्रतिष्ठा याना तःगु विषय खः । लिसें थन देगलय् ने.सं. १०१४ सालयागु छगू सिजःपौ नं खने दु । थुकी थुगु स्थानया सुधार व्यवस्था सम्बन्धि खँ उल्लेख याना तःगु जुल ।

थुगु थाय्या विषय लोकजनपिनि थुजागु धारणा दु कि - त्वाय्बाहाःया लोकेश्वर नेपाःया दकलेसकले तःजिगु लोकं व्हाःगु प्रसिद्ध जात्रा करुणामय श्री बुंगमलोकेश्वरया त्वाय्जु धका धाइ । अकिं नुगःयाःया भुजायाःकुन्हु श्री करुणामयया त्वायजु खः धका बुंगःद्यो समान हे आष्ठा - प्रतिष्ठा तया सम्मान याना वइच्वंगु खने दु ।

खःजा थुगु मन्दिर जीर्ण जुसेंलि श्री ५ या सरकार पुरातत्व विभागं २०२४ सालं स्थानीय शिलाकमि बुद्धिराज शाक्यजुयागु अनुरोधकथं थुकियागु उचित प्रमाणं जिर्णोद्धार यानाब्यूग जुल ।

थुगु देगःया न्ह्यःने च्वंगु फलेचास गणेश व महाकालया मूर्ति नं तयातःगु दु ।

सिकोर्छें विहार (सिकुचोबाहाः)

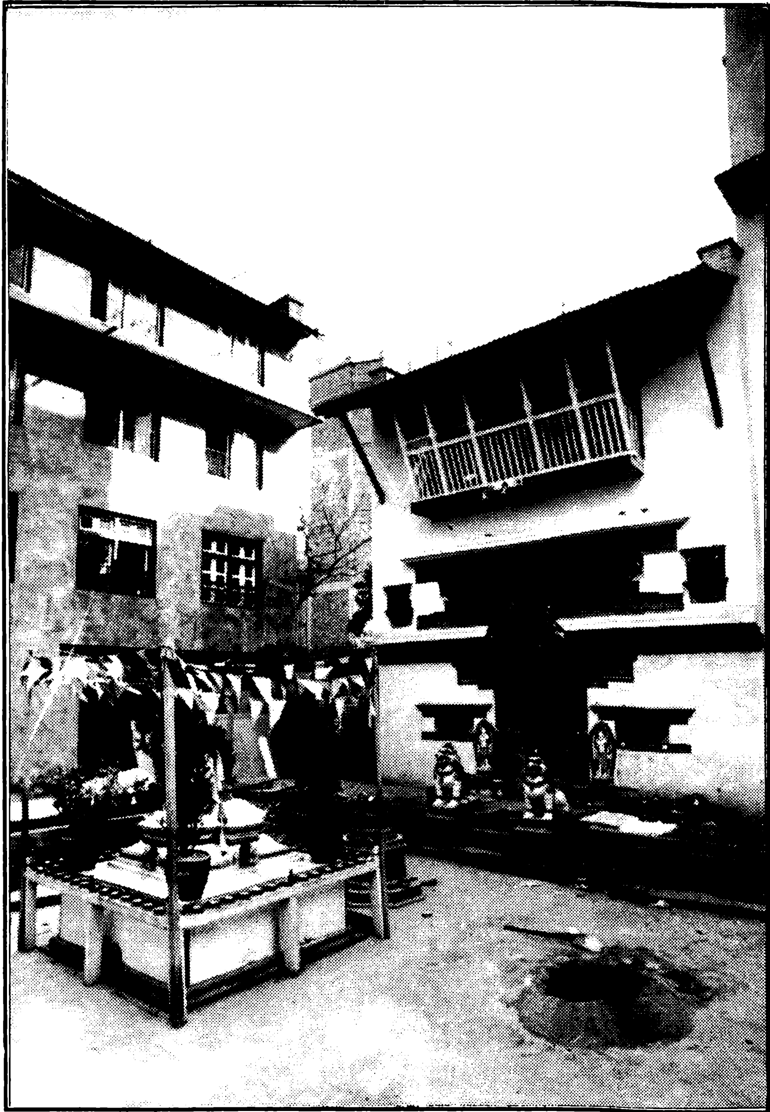
थुगु विहार थैनाःत्वालं लामूल वनेगु लँया सिथसं ल्वहँया विशालरुपसिंह जःखः तया दय्का तःगु उत्तराभिमुख विहार खः । थुगु विहार प्रवेश जुयूत वर्तमान् श्रद्धालु चक्रराज शाक्यजुं ने.सं. ११११० सालं छगू भब्यरुप सिमन्टियागु कलात्मक ध्वाखा दय्का ब्यूगु दु । खःजा थुगु ध्वाखाया जःखः च्वंपिं ल्वहँया सिंहया त्वाकलय् ने.सं. ७९७ साल अंकित याना तइतःगु खने दु ।

सिकुचाबाहा:या प्रवेशद्वार

थुगु सिंहया साल मितियात क्या बिचा: याना स्वत धा:सा नं थुगु विहारया नं उलिहे प्राचीनता खने दु । ख:जा थन अशोक चिबाहा: व भिंप्यंगू शदीया प्यकूंला:गु धर्मधातु छग: नं विहारया दथुस मतसे (९६)

ध्वाखाया ख:पाखे च्वंगु महाकालया न्ह्य:नेसं तयात:गु दु । तर स्थानीय बासिन्दातय्सं थुकीयात धर्मधातु ख: धइगु विश्वास मया:गु खने दु ।

सिकुचोबाहा:

कारण पुरातात्विक वस्तु व कलायागु पारख मदुगुलिं साधारण शिलाखण्ड जकथें भा:पिया च्वंगु दु । तर थुगु धर्मधातु यलया सम्पूर्ण विहारय् प्रस्थीपत जुयाच्वंगु धर्मधातु स्वया नं ज्येष्ठ श्रेष्ठ व पुरातात्विक दृष्टिं महत्वपूर्ण धाय्फु ।

थुगु विहारया विषय् छगू थुजागु परम्परा दु कि विहार निर्माणकर्ता दातापिं उकुबाहा:यापिं जूसां थुगु विहारस प्रस्थापित भगवान् बुद्ध वैश्रवर्ण विहारयागु हक अधिकार ख: धका धाइ । अकिं वैश्रवर्ण विहारया सर्वसंघपिं चूडाकर्मयात अथवा नाय: लुल, आजु जुल धा:सा देशान्तर वइबलय् सिकुचोबाहा:या भगवान् बुद्धयात किसली छाया दर्शन याके हय्गु ध्व परम्परा थौंतक नं न्ह्याना च्वंगु हे दनी ।

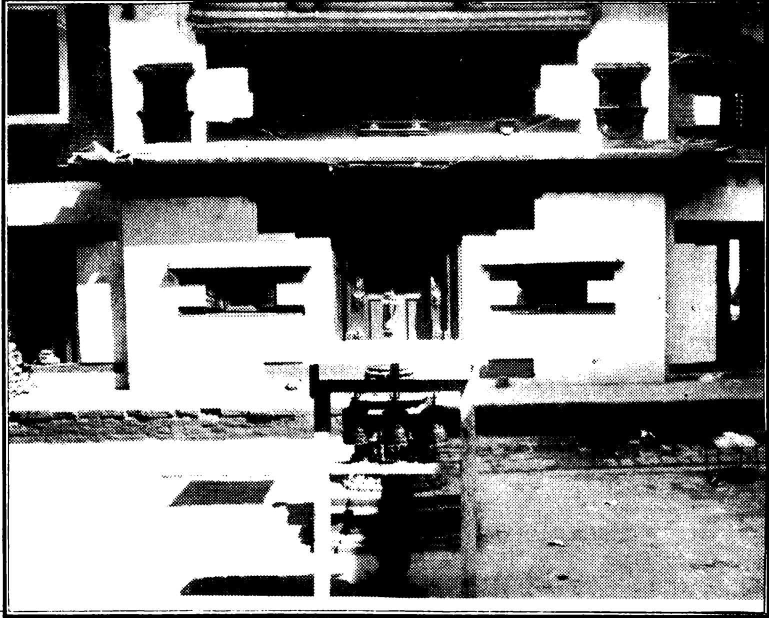
थथे जूगुया कारण छु ख: धका बूढापाकुतय्के न्यनाबलय् थुकिया लिस: थथे धाल - थुगु सिकुचो बाहा: दय्का च्वंगु इलय् वैश्रवर्ण विहार अकस्मात मिं नल । उगु अग्निकाण्डय् लाना वैश्रवर्ण विहारया भगवान् बुद्ध सुरक्षित याय्त हत्तरपत्तरं उम्ह बुद्ध सिकुचो बाहालय् नासु तय् ह:गु जुयाच्वन । जब अग्निकाण्डय् लानाच्वंगु विहार दय्के धुंसेलिं नासु तया तयाम्ह भगवान् बुद्ध लित काय्त व:बलय् उम्ह बुद्ध लेहें थने मफया: थनहेसतुं सिद्ध जूगुथें जुल । गुजिबाहा:या भगवान् बुद्ध थुगु थासय् बिज्यासेंलि मेगु नवनिर्मित बुद्ध मूर्ति थुगु थासय् तयमा:गु आवश्यक मन्त । सिकुचोबाहा: दय्कूम्ह दानपतिजुं आगंद्यो जक स्थापना या:गु जुल धैगु परम्परा जनविश्वास ख: । थुगु आगमस निगू ताम्रपत्र उपलव्ध जूगु दु ॥ छगू ने.सं. ७९६ मंसिर शुक्ल अष्टमी कुन्हु सिकोछेँ विहारया दानपति शाक्यवंश श्रीरायजु, पूर्णसिंजुपिंसं श्री चक्रसम्वर, बज्रवाराही प्रीति नं सुवर्णद्वार द्वहलपा ब्यूगु जुल । अथेहे ने.सं. ८३५ पौषशुक्ल सप्तमीकुन्हु सिकुचोबाहा:या शाक्यवंश श्रीधनपतिजु व थव श्रीमती विद्या अले काय्पिं ज्ञानपति, दिनपति, पद्मपति व चक्रपतिपिंसं श्री चक्रसम्बर जिर्णोद्धार यानालि रंगारोहन याना विधिवत् मांसाहूति यज्ञ याना प्रतिष्ठा या: गु विषय उल्लेख याना तल ।

जयति विहार (जतिबाहा:)

थुगु विहार महाबुद्ध मन्दिरया प्रवेशद्वार ध्वाखाया न्ह्य:ने पाखे च्वंगु न्ह्य:फले त्वा:या छगू पश्चिमाभिमुख विहार ख: । थुगु विहारस

स्थापना यानात:म्ह बुद्धया आशनस निम्ह किसिया दथुस बज्र अंकित याना त:गु दु । थुगु मूर्ति शाक्यमुनि बुद्धयागु मूर्ति मजूसे अक्षोभ्य तथागत ख: धइगु प्रमाणं सिद्ध जू । दानपति देवसिंहजुं नौद्वंबाहा: दयूके धुंका छुं वर्ष लिपा थुगु विहार निर्माण याना बिल धैगु जनविश्वास ख: । थुगु विहारय् न्ह्य:नेसं च्वंगु जपमाला ज्वनाच्वंम्ह देवसिंहजुयागु सालिक ख: ।

थुगु विहारस च्वंगु धर्मकीर्ति -

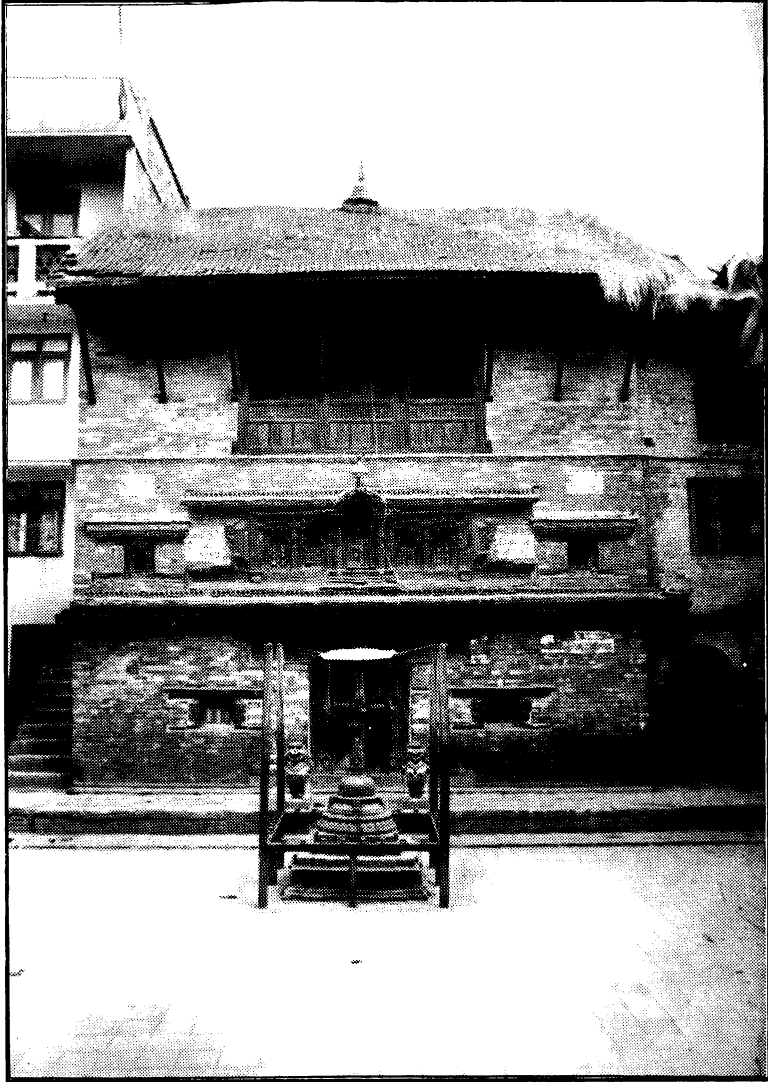

जतिबाहा:

१) शिखरकूट चैत्य
२) देवसिंहजुया ल्वहँया सालिक
३) चतुर्भुज महाकाल
४) खड्गधारी अचलमूर्ति

अमृतवर्ण विहार (नुगः न्हूबाहाः)

थुगु विहार नुगः लुँहितिं यछु वनेगु लँया सिथसं च्वंगु पश्चिमाभिमुख विहार जुल । ने.सं. ७६३ सालया फाल्गुन शुक्ल एकादशी

नुगः न्हूबाहाः

पुनरवशु नक्षत्र शोभनयोग आदित्यवारया दिनस श्रद्धालु दानपति उकुबाहालस च्वंम्ह अमृतबज्र शाक्यजुं दय्कूगु अमृतवर्ण विहार जुल। थुगु विहारया प्रतिष्ठा दिनस वज्रधातुमण्डल आदि पूजा याना अहोरात्र यज्ञ यासे प्रतिष्ठाकार्य सम्पन्न याःगु जुल। थुगु प्रतिष्ठाकार्यया आचार्य बूबाहाःया जिनदेव व उपाध्याय जुगिदेव जुल। दानपतिया काय्पिं खः, देवमुनि, वज्रपाणि, रत्नपाणि, व विश्वन्तरजु।

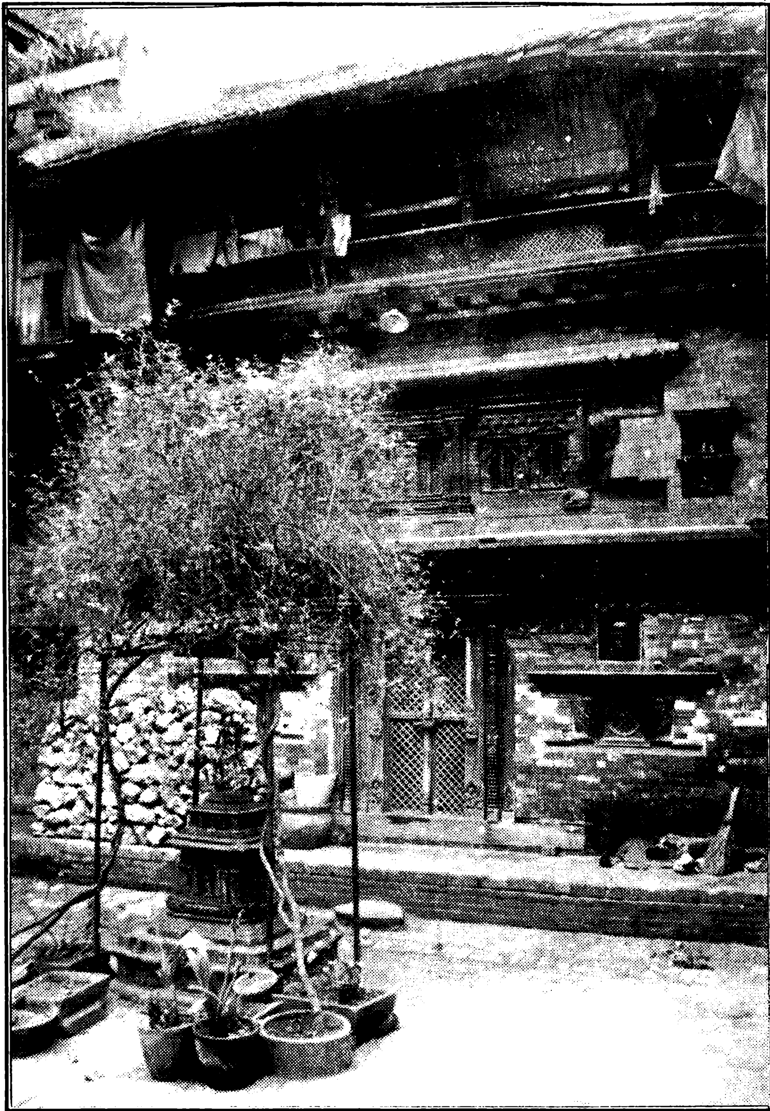
थुगु विहारया प्रमुखदेवता भूमिस्पर्श शाक्यमुनिजु विहारया अग्रस बज्रधातु चैत्य स्थापना याना गणेश महाकाल समेत प्रतिष्ठा याना तःगु जुल।

रुपवर्ण विहार (नगुबाहाः)

थुगु विहार उबाहाःहिलं ज्याठागल्ली भःचा मथ्यवं महाबूलुथां चुकःया न्ह्यःनेपाखे च्वंगु ल्वहँ त्वाथलं थाहाँ वनेगु तःजाफः दुहाँ वनेगु उत्तराभिमुख विहार खः। थुगु विहारया प्रवेशद्वारया फुसय् व दुने विहार पाखे नं आपालं बुट्टां भरे जूगु कलात्मक बिमांझ्याः तया शोभा बृद्धि याना तःगु खने दु। लिसें थुगु विहारया अग्रभागया लङ्ग व द्योछेंस चां मंदसे सिलाय् तया चिकं अप्पां दना तःगु विहार खः। थुगु किसिमं चाया सट्टा सिलाय् तया निर्माण याना तइतःगु वर्तमान थ्वहे विहार छगू जक ल्यंदनी धाय्फु। थ्व थुगु विहारया थःगु हे विशेषता खः। थुगु विहारस प्रस्थापित रम्यकूटागार चैत्य नं गनं मदुगु छ्याँतं कालिह्लदया दृष्य अंकित याना थ्वया द्योने उपस्थित याना तःगु पंचबुद्ध व पंचबोधिसत्व अतिरिक्त अन्य पूजादेवीपिं तया सुसज्जित याना तइतः गु दु। थुगु चैत्यया शैली थःगु विशेषता प्रदर्शित याना तइतःगु खने दु।

क्वाःपाःद्योया फुसय् च्वंगु आगमय् नं मेमेगु विहारया आगं व दिगी मदुगु छ्याँतं चक्रसम्बर, हेवज्र, महासम्बर, व गुह्यसमाज स्थापना याना तःगु धाइ। थुपिं प्यम्ह आगंद्योपिन्त चतुर्युगया प्रमाण चा, ल्वहँ, सिं व धातुद्वारा निर्माण याना कलाकारयागु अद्वितीय चमत्कार क्यना तइतःगु नं धाइ।

नेवाः बौद्ध संस्कृतिया परम्पराकथं देखा काय्धुंकूपिं श्रद्धालु भक्तजनपिंसं आदर सन्मानपूर्वक कलंपूजा ज्वना थन दर्शन याः वइगु चलन दु।

नगूबाहा:

थुजागु महत्वपूर्णगु गौरवमय विहार ने.सं. ७८३ सालया वैशाख शुक्ल एकादशी उत्तरफाल्गुन नक्षत्र व्याघाटयोग वृहस्पतिवारया दिनस पदसाधन नृत्य व यज्ञ होम याना उल्लासमय वातावरणस

ज्याठाबाहा:

विधिवत् प्रपितष्ठाकार्य सुसम्पन्न या:गु जुल । थुगु प्रतिष्ठाकार्यया उपलक्ष्यस जुजु जय श्री निवास मल्लया काय् योगनरेन्द्र मल्ल समेत उपस्थित जूगु जुल धका वर्णन याना तइतल । जुजु बिज्यागु लसताय् दानपतिजुं सुवर्णसुखपार धैगु उपहार द्वहलप्यूगु खँ न्हय:थना त:गु दु ।

थुगु विहार प्रतिष्ठापन कार्य समारोहया कार्यकर्ता मूलाचार्य बूबाहा:या श्रीशिष्यमुनि, कर्माचार्य श्रीदेवमुनि जुल । थुकिया प्रमुख श्रद्धालु दानपति यजमान श्रीरुगुजु, प्रज्ञाभर्तुजु, शुभधनजुपिंगु नां उल्लेख याना तइत:गु जुल ।

भगवान बुद्धया स्थानस -

१) भूमिस्पर्श शाक्यमुनि बुद्ध
२) पद्मपाणिलोकेश्वर
३) प्रज्ञापारमितादेवी
४) अमोघपाशलोकेश्वर
५) बुद्ध

विहारस -

१) रम्यकूटागार शिखरकूट चैत्य
२) चतुर्भुज महाकाल
३) गणेश

पद्मवर्ण विहार (ज्याठाबाहा:)

थुगु विहार उबाहा:वहिलं पश्चिमपाखे वयालि प्रयाखपुखू पिचायूक: वनेगु ज्याठागल्लि छगू दु । वश थ्व हे गल्लिया लँ सिथेसतुं लानाच्वंगु पूर्वाभिमुख विहार ख: । थुगु विहारयागु प्राचीन स्वरुप खने मन्त । पुलांगु नामं क्वा:पा:जुया कलात्मक लुखा छगू जक स्वय्गु दनी । मेगु बाकि दनिगु सम्पूर्ण भाग तिब्बती शैलीया गुम्बाया रुप प्रदान याना तइतल । वर्तमान थुगु थासय् भगवान बुद्धया फुसय् निग्मा शासनया प्रवर्तक मन्त्रधर गुरु पद्मसम्भवया धातुया भव्यमूर्ति प्रतिष्ठा याना तइतल । थ्वया ख:पाखे च्वंगु छगू कोथास विहार निर्माणकालया प्रस्तरया सुन्दर कलात्मक श्री चक्रसम्वर मूर्ति तयात:गु जुल ।

ख:जा थुगु विहार ने.सं. ७७८ सालं श्रद्धालु दानपति श्रीपद्मराज शाक्यजुं विधिवत् प्रतिष्ठा याका तयात:गु ख: । थ्व हे विहारस ने.सं. ८३८ ज्येष्ठ शुक्ल द्वादशीया दिनस इन्द्रराज शाक्यजु प्रभृतिद्वारा विहारस चिकं अप्पां सिया ब्यूगु जुल ।

ने.सं. १००८ सालया आश्विन शुक्ल पूर्णिमाया दिनस हितिफुस बाहा:या दानपति शाक्यवंश नरेन्द्रधन, रत्नधनपिंगु सहयोगद्वारा थ:पुर्खापिंसं दय्का थकूगु थुगु विहार जिर्णोद्धार याना छ्वालं प:खालं चा:हुइका न्ह्य:नेपाखे च्वंगु व द्योछेँ समेत निर्माण याना ब्यूगु जुल । लिसें सुवर्ण चैत्य गजू समेत छाया बिल ।

ने.सं. १०६४ सालया कार्त्तिक शुक्ल दशमीया दिनस थ्वहे विहार संस्थापकजुया सन्तान हितिफुसया हर्षरत्न, खड्गरत्नपिंगु पूर्ण सहयोगं हानं जिर्णोद्धार याना बिल ।

क्वा:पा: आजुया थास च्वंगु मूर्ति -

१) बुद्ध शाक्यमुनि भूमिस्पर्शमुद्रा
२) प्रज्ञापारमितादेवी
३) पद्मपाणिलोकेश्वर

विहारस -
१) शिखरकूट चैत्य
२) गणेश
३) महाकाल
४) गणनृत्य देवी देवताया मुखाकृति १३ गू नं दु ।

यलया गुगु नं विहारस थथे गणनृत्यदेवता - भैरव, सिंगिनी, ब्यागिनी, गणेश, कुमार व काली, बाराही, महालक्ष्मी, कौमारी, माहेश्वरी, वैष्णवी, व्रम्हायणी, इन्द्रायणी थुलि द्योपिंगु केवल ख्वा: छ्पा छ्पा जक दय्का तयात:गु खने दु । थ्व थनया छ्गू विशेषता ख: । यल देशया गंप्याखँ हुइपिंसं थुगु थासय् वया पूजा याना गंप्याखँ स्यनेगु, सयकेगु छ्गू परम्परायें जुयाच्वंगु ख: । वर्तमान थुगु परम्परा प्यंगू दशकं न्ह्य:हे बन्द जुल । वर्तमान थुगु पद्म वर्ण विहार तिब्बती बौद्ध परम्पराया छ्गू

शाखाथें जुयाच्वंगु दु । अथे नं थन कुने विहारय् भगवान् बुद्धया थासय् जक नेवा: बौद्ध संस्कृतिया परम्पराकथं देवख्य चाय्केगु व नित्यपूजा जुयाच्वंगु दनी ।

हानं थुगु विहार छुं दशकं न्ह्य: सम्पूर्ण काष्ठ सामग्रीया अंग प्रत्यंग कुमिचा दाया, किलं नया भ्वाभ: दया: जीर्ण जुसेलि थुगु विहार पुनर्निर्माणया लागी भदन्त भिक्षु मंजुशासनया नेतृत्वय् वि.सं. २०३७ सालं छगू कमिटी गठन याना भिक्षु शुभसागर, जोगराज शाक्य, कुलबहादुर शाक्य, न्हूच्छेराज शाक्य व ज्ञानलाल महर्जनपिंगु विशेष प्रयासं वि.सं. २०४० माघ पुन्हीया दिनस विभिन्न श्रद्धालु उपासक - उपासिकापिंगु श्रद्धाचन्दा समेत संकलन याना निर्माणकार्य सम्पन्न या:गु जुल । अज्ज थुगु निर्माण कार्यस वि.सं. २०३५ सालं महाबुद्ध पुस्तकालय या:गु आयोजनाकथं भारत बौद्ध तिर्थयात्रा वनालि ल्यंदनिगु उगु आर्थिक सहायता समेत थुगु विहार निर्माण कार्यस सहर्ष समर्पन या:गु दु ।

यङ्गल विहार (यङ्गबाहा:)

थुगु विहार नुग: त्वा:या लुँहितिया ज:पाखे च्वंगु इलाय् बहीया लँ जुना लुखुसि पिचाइगु थासय् लानाच्वंगु पूर्वाभिमुख विहार ख: । थुगु ि

यंगबाहा:

यंगबाहा:या बुद्ध

वहार खुगू दशकं न्ह्य:हे न्हाय्कंभ्फा: जुया प्राय: नष्ट रुप जुयाच्वने धुंकूगु थाय्यात थुगु विहारया अधिकारीवर्गपिं ख: नुग: यछुया

न्हूछें निवासि श्रद्धावति मयजु मोतीलानीया कायपिं तेजबहादुर, हर्षबहादुर, व दानबहादुरपिं । समय परिवर्तनं याना न्हूगु जागृतिकथं थन तिब्बती बौद्धधर्म व लंका, बर्मा व थाईपाखें प्रवेश जूगु थेरवादी परम्पराया बुद्धधर्मया धिंधिंबय्‌ला चलय् जुयाच्वंगु इलय् थुगु यङ्गबाहाः थेरवादी भन्तेपिंगु ल्हातिइ हस्तान्तरीत जूवन । थुगु कारणं याना यङ्गबाहालं थःगु स्वरुप धारण याय् मफुत । सर्वथा थेरवादी भन्तेपिंसं शासन चलेयात । तर थुगु विहार गुबले सुनां दय्‌कल धैगु थुकिया विषय च्वया तइतःगु अभिलेख धाःसा थन छुं उपलब्ध जूगु मदुनि धाय्‌माल । तथापि छगू लय्‌ताय् बहःगु खँ थ्व खः कि प्राचीन अभिलेख इतिहास अनुसन्धानया भ्वलय् उकुबाहाःया मू आगमं पित ब्यूगु प्राचीन तालपत्र तमसूक अध्ययन याना यंकाबलय् उकी यङ्गबाहाःयागु नां उल्लेख जुया च्वंगु सौभाग्यवश निगू तालपत्र उपलव्ध जूगु खने दत । प्रशंगवस थन उगु तालपत्रया विषयय् कया छत्वाःचा खँ न्ह्यःथनेगु आवश्यक खना । व छु धाःसा ने.सं. २७२ वैशाखशुक्ल पूर्णिमाया दिनस चोगु तालपत्र तमसुकस साक्षिया नां बियातःगुलिइ यङ्गविहार निवासि महि भारो धका उल्लेख याना तल धाःसा हानं मेगु ने.सं. ३०६ ज्येष्ठ शुक्ल एकादशीया दिनस चोगु तमसुकस साक्षिया नां यङ्गलविहारस च्वंम्ह "श्रीरजलश्रमन" धका उल्लेख याना तइतःगुलिं थ्व खँ स्पष्ट जुलकि थनि च्यासः व पीनिदँ न्ह्यःहे यङ्गलविहार विद्यमान जुयाच्वने धुंकूगु खने दु । लिसें थन थुगु विहारस श्रीरजलश्रमनजुया नां न्ह्यःथना तःगुलिं उगु इलय् यङ्गलविहारस श्रीरजलधैम्ह श्रमनजु च्वनाच्वंगु खने दत । उगु इलय् थन श्रमनजु बासं च्वनाच्वंगुलिं थुगु विहार निश्चय नं बौद्ध परम्पराकथं सुव्यवस्थित ढंगं ज्याखँ जुयाच्वंगु दु धैगु आशय खने दु । तर थुगु विहारया संस्थापकजुया नां व संस्थापन मिति धाःसा अजं नं अनुसन्धानया गर्भय् तिनि धाय्‌माल ।

वर्तमान थुगु विहारस पूर्वाभिमुख भूमिस्पर्श शाक्यमुनि बुद्ध व शिखरकूट शैली चैत्य स्थापना याना तल । लिसें महाकाल छम्ह नं तयातःगु दु ।

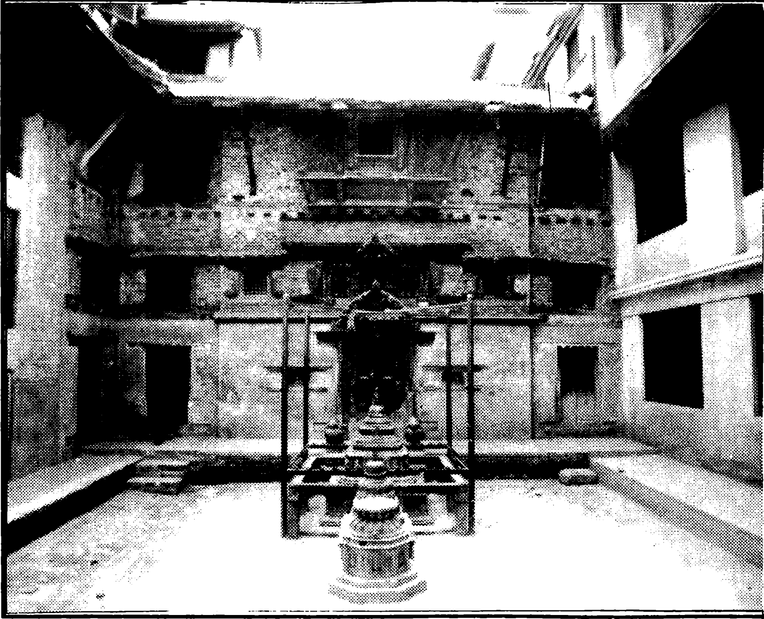
थ्वःथास छता खँ धाय मास्तिवःकि थुगु विहारया प्रमुख बुद्धमूर्ति नेवाः बौद्ध संस्कृतिया परम्परानुसार विशुद्ध नेपाःया शैलीया रुपय् स्थापना याना तइतःम्ह शाक्यमुनि बुद्धयात वर्तमान थेरवादी भिक्षुपिंगु आधिपत्य जुसेलि उम्ह भगवान् बुद्धयात नं हीनयानीकरण जूवंगु जुल । अज्ज दुःखया खँ थ्वहे खःकि थुगु विहारया आगमया मूलदेवता श्री

चक्रसम्बर मूर्ति तक नं तुंथिइ सुलेमा:गु अवस्था जुया वने धुंकूगु दु । थुगु घटनां समस्त नेवा: बौद्ध संस्कृति प्रेमी अनुयायिपिंगु निम्ति छगू अपहेलनाया विषय जूवन ।

थेरवादी भन्तेपिं वसोबास जुसेंलि थुगु विहारया नां तक नं परिवर्तन जूवन । गथेकि यङ्गल विहार धैगु नां मजुसे सुमंगल विहार धैगु नां प्रचार याना ब्यूगु जुल ।

दिनवर्ण विहार (हितिफुसबाहा:)

थुगु विहार थपा:त्वालया हितिया च्वसं लाना च्वंगु उत्तराभिमुख विहार ख: । थुगु विहार निर्माण सम्बन्धि छुं नं अभिलेख

हितिफुस बाहा:

उपलब्ध जूगु खने मदुनि । अथे नं स्थानीय अधिकारी ब्यक्तिपिंगु धापुकथं पद्मवर्ण विहार संस्थापक पद्मराजजुया दाजुकिजापिंसं निर्माण याना थकूगु ख: धैगु परम्परा विश्वास दु । अथेहे थुगु विहार दिनकरजु धैम्ह दानपतिजुं दय्कूगु जुया थुगु विहारया नां दिनवर्ण विहार ख: धका धाइ ।

थुगु विहारया दुने निम्नप्रकार मूर्ति अंकित जूगु खने दु -

१) भूमिस्पर्श शाक्यमुनि बुद्ध
२) वसुन्धरा देवी
३) जम्बलकुवेर
४) त्रिरत्न बुद्ध धर्म संघ मूर्ति
५) चैत्यया छगू च्वलामू

विहारस -

१) सिंहासनोपरि वज्रधातु चैत्य
२) धर्मधातु
३) विम्बचैत्य
४) मण्डल
५) सिंह द्वय
६) चतुर्भुज महाकाल

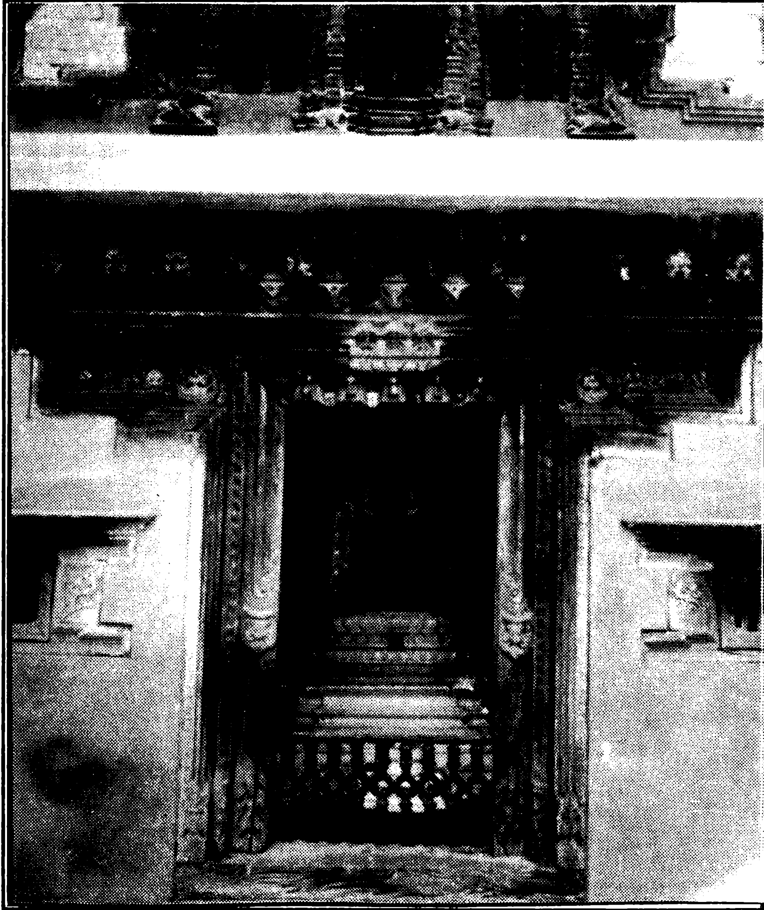
वसु विहार (बसुबहा:)

बसुबाहा:

थुगु विहार थपाहितिया ल्यूनेपाखे च्वंगु ज्याठा गल्लीया लँ सिथस ला:गु ज्याठा केबस निर्माण जूगु उत्तराभिमुखछ्गू सामान्य विहार ख: । थुगु बसुबाहा: दयकूम्ह छम्ह अलग दानपति मदु । विगत ९० सालया भूकम्पं महाबुद्ध देग: दुनावंसेंलि महाबुद्ध मन्दिर जिर्णोद्धार याना ल्यंगु अवशेषत मुना छगू ब:चाग:गु देग: दय्का: उकी भगवान बुद्धया मूर्ति छगू जक स्थापना याना तइत:गु ख: । थुगु देग:या न्ह्य:नेसं धर्मधातु छग: नं दु ।

पूर्णचन्द्र विहार (दुन्हेबाहा:)

दुन्हेबाहा:

थुगु विहार महाबुद्ध देग:या ध्वाखाया न्ह्य:नेच्वंगु गल्लीं दुहाँ वनालि दुनेथ्यंक छ्गू चुकस निर्माण जूगु पूर्वाभिमुख विहार ख: । ने.सं. ७७९ सालया फाल्गुन शुक्ल सप्तमीया दिनस श्रद्धालु दानपति उकुबाहा:या लाछिचाकलय् च्वंम्ह दुन्दुगृह निवासि पुनजुं निर्माण याना ब्यूगु थुगु पूर्णचन्द्र विहार ख: । थन वज्राशनस्थित भूमिस्पर्श मुद्रा शाक्यमुनि बुद्ध स्थापना याना त:गु दु ।

विहारया दुने च्वंगु मूर्ति -
१) भूमिस्पर्श शाक्यमुनि बुद्ध
२) अवलोकितेश्वर
३) अर्द्धबज्रपर्यंक आशनास्थित धर्मचक्रमंजुश्री ।

विहारस -
१) धर्मधातु मण्डल
२) छत्रशैलीयुक्त इष्टिकामय देगलय् दुने शाक्यमुनि बुद्ध । थुगु देग:या च्वलामू गजू मतसे ज्वलान्हायकंयात गजूया रुप बियात:गु दु ।
३) ने.सं. ८६१ साल अंकित श्रद्धालु भक्त निम्हतिपूया सालिक तयात:ग दु ।
४) गणेश
५) महाकाल

इक्ष विहार (इछेबाहा:)

थुगु विहार उबाहा:बहीया स्थान गणेशाया न्ह्य:नेपाखे च्वंगु ता:जाफ:या दुनेच्वंगु उत्तराभिमुख विहार ख: । थुगु विहार नं सुनां गुबले निर्माण यात धैगु अभिलेख प्राप्त मजू । अज्ज थुगु विहारस स्थापना याना तइत:म्ह न्हापाया बुद्धमूर्ति खुया यनालि ने.सं. १००६ सालया माघशुक्ल प्रतिपदाया दिनस ता:जाफल इछेबाहालस च्वंम्ह धर्मात्मा शाक्यवंश मैनसिंहजुं नवनिर्मित शाक्यमुनि बुद्ध स्थापना याना ब्यूगु जुल ।

विहारया दुने च्वंगु मूर्ति -
१) भूमिस्पर्शमुद्रा बुद्ध
२) एकादश शिर्ष लोकेश्वर
३) अवलोकितेश्वर

४) वसुन्धरा
५) महाकाल
६) अचलवीर

इछेबाहा:

विहारस -
१) शिखरकूट चैत्य
२) धर्मधातु
३) नवमण्डलयुक्त मण्डल

न्होल विहार (न्हूबाहा:)

थुगु विहार नुग: त्वा:या लुँहितिफुस न्ह्य:फल टोलया लँ सिथसं लानाच्वंगु उत्तराभिमुख विहार ख: । थुगु विहार प्यकुं मलासे पूर्व पश्चिम लङ्ग ता:हाकगु । तर थुगु विहारस क्वा:पा:छेँ धका अलग मदु । छगू साधारण चिग:चागु देगलस बुद्ध स्थापना याना तइत:गु जक ख: ।

थुगु विहार नं सुनां गुबलय् दय्कल धैगु अभिलेख लुयाव:गु खने मदुनी ।

ख:जा नें.सं. ७८३ वैशाखशुक्ल दशमीया दिनस न्होलविहार निवासि अमात्य हरिकृष्ण भारो नं थुगु विहारस चैत्य प्रतिष्ठा याना गुथि समेत तया थकूगु दु ।

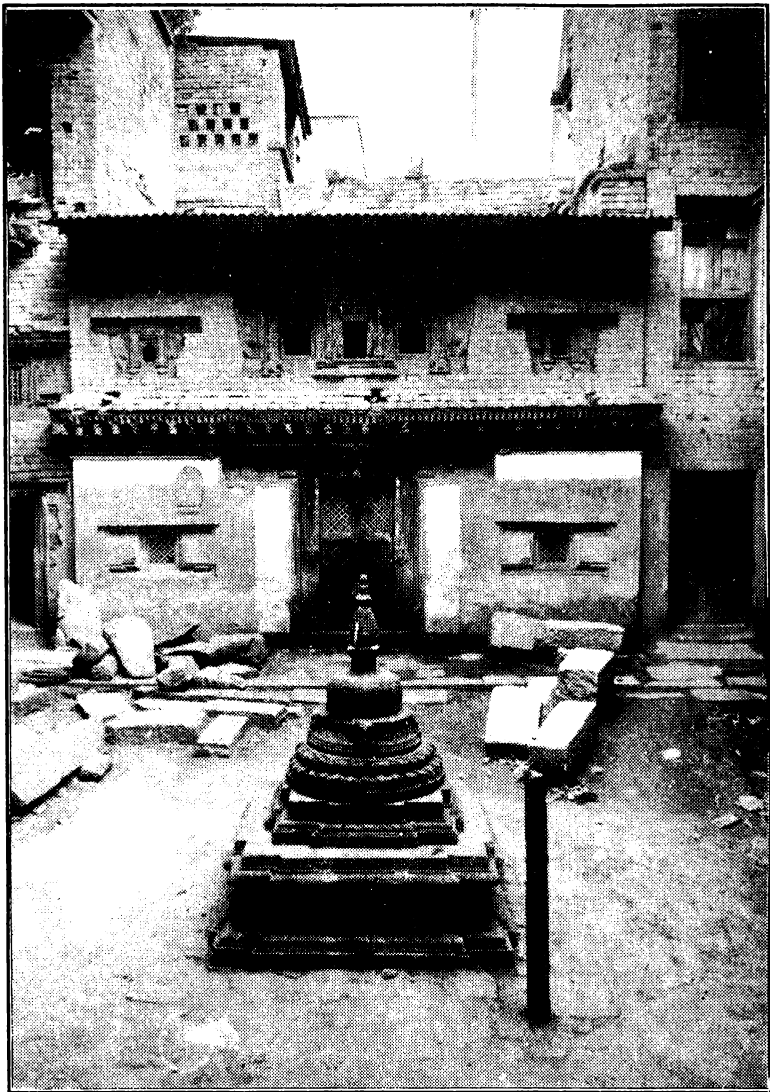
न्हेफले न्हूबाहा:

थन विहारस खने दुगु धर्मकीर्ति -

१) वज्रधातु चैत्य
२) धर्मधातु जिनालय चैत्य
३) बिम्ब चैत्य २
४) धर्मधातु
५) प्रस्तर मण्डल २
६) थन तुं छ्गः नं दु ।

अमृतवर्ण विहार (नुगः दथुबाहाः)

थुगु विहार नुगलं यछु क्वहाँ वनेगु लँया सिथसं च्वंगु उमामहेश्वर ल्वहँ देगःया ल्यूनेसं च्वंगु लुखां दुहाँ वनेगु पश्चिमाभिमुख ।

नुगः दथुबाहाः

वहार ख: । थुगु विहार ने.सं. ७९८ सालया माघशुक्ल श्रीपंचमीया दिनस श्रद्धालु दाता श्रीकमरजु शाक्यवंश नं अमितवर्ण विहार दय्का व वज्रधातु चैत्य प्रतिष्ठा या:गु जुल । थन भूमिस्पर्श शाक्यमुनि बुद्ध मूर्ति स्थापना यानालि विहारस वज्रधातु चैत्य व प्यंकुला:गु तुं छ्गः:नं दय्का ब्यूगु दु ।

धनपंच विहार (धनबाहा:)

थुगु विहार ज्याठा दुहाँ वनेवं लँया सिथस च्वंगु पश्चिमाभिमुख विहार ख: । ने.सं. ९६५ आषाढशुक्ल सप्तमीया दिनस थव माँबौया नामं नीलशिलामय चैत्य श्रद्धालु दाता ज्याठाछें निवासि लुँकमि धनज्योति शाक्यवंशजुं दय्कूगु जुल ।

थुगु विहारया छ्गू शिलाभिलेखस उकुबाहा:या सन्दर्भय् थथे वर्णन याना तइतल -

नेपालय् ललितापुर्या बन्हिकोणेच विश्रुत:
रुद्रवर्णविहारोस्ति रुद्रदेवेन संस्कृत: ।
यत्रचोदङमुखी शाक्यसिंहमूर्ति विराजते
तच्छ्राशने गतवंद्या चतु:शतप्रमाणिका: ।

ने.सं १०५६ वैशाखशुक्ल पंचमीया दिनस ज्याठा न्हूछेंस च्वंम्ह दानपति शाक्यवंश ब्रतराजजुं श्री धनपंच विहारया निंम्तिं देग: दय्का भगवान् बुद्ध स्थापना याना ब्यूगु जुल । दाता ब्रतराज शाक्यवंशजुयागु विषय कया शिलापत्रस थथे प्रशंसा याना तइत:गु दु ।

ज्योतिषादि सर्वशास्त्र बहूरत्नपरीक्षक:
बहूशिल्पकलाभिज्ञो ब्रतराजमहर्द्धिक:
वाणिर्ब्यापार संकृत्वा महदैश्वर्यलब्धवान् ।

थुगु विहारस च्वंगु मूर्ति -

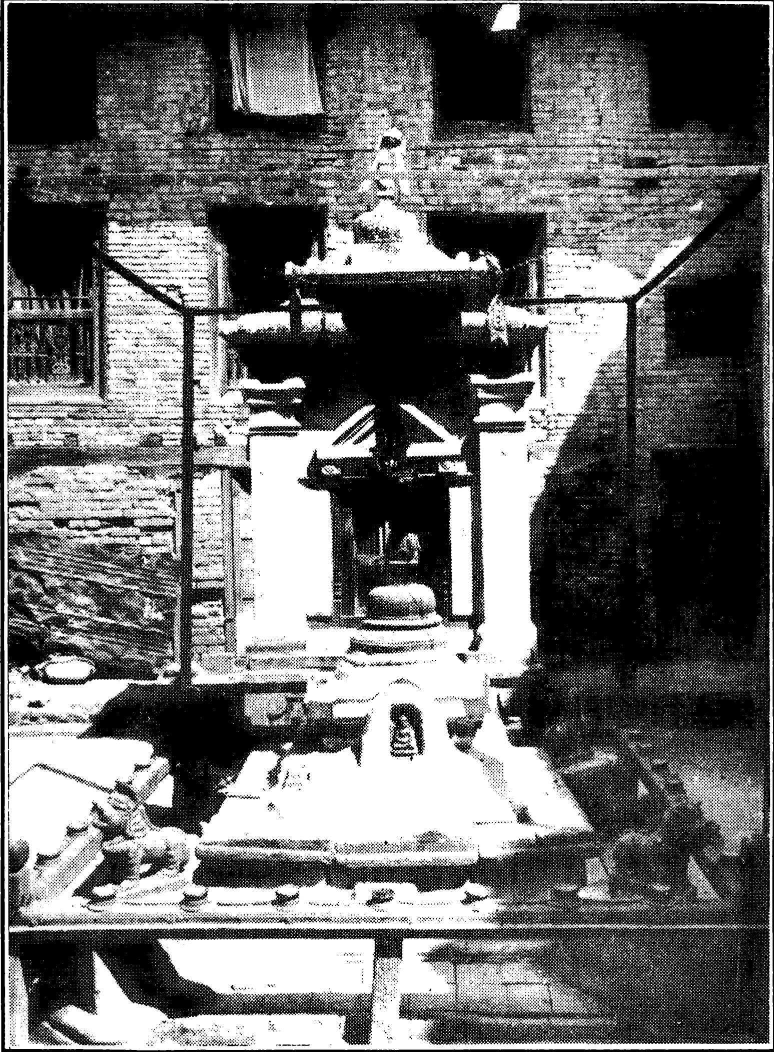
१) शिखरकूट चैत्य
२) धर्मधातु
३) गणेश
४) महाकाल
५) सिंह द्वय

धनबाहा:

त:धंलिबि विहार (त:धंलिबिबाहा:)

थुगु विहार उकुबाहा:ध्वाखाया न्ह्य:नेपाखे च्वंगु गणेद्यो लिकसं च्वंगु चुकय् अवस्थित पश्चिमाभिमुख विहार ख: । ने.सं. ७१८ साल

त:धलिबिबाहा:

ज्येष्ठ शुक्ल दशमीया दिनस दानपति शाक्यवंश धनसिंहजुं वज्रधातु चैत्य स्थापना याना थकूगु जुल ।

छुं दशक लिपा वज्रप्लाष्टर याना देग:चा दय्का उकी दुने प्रस्तरमय आर्यनामसंगीतिया रुप अरपचन वागीश्वरया मूर्ति स्थापना याना तइत:गु ख: ।

थुगु चुकस च्वंगु धर्मकीर्ति -

१) वज्रधातु चैत्य
२) धर्मधातु
३) गणेश
४) महाकाल

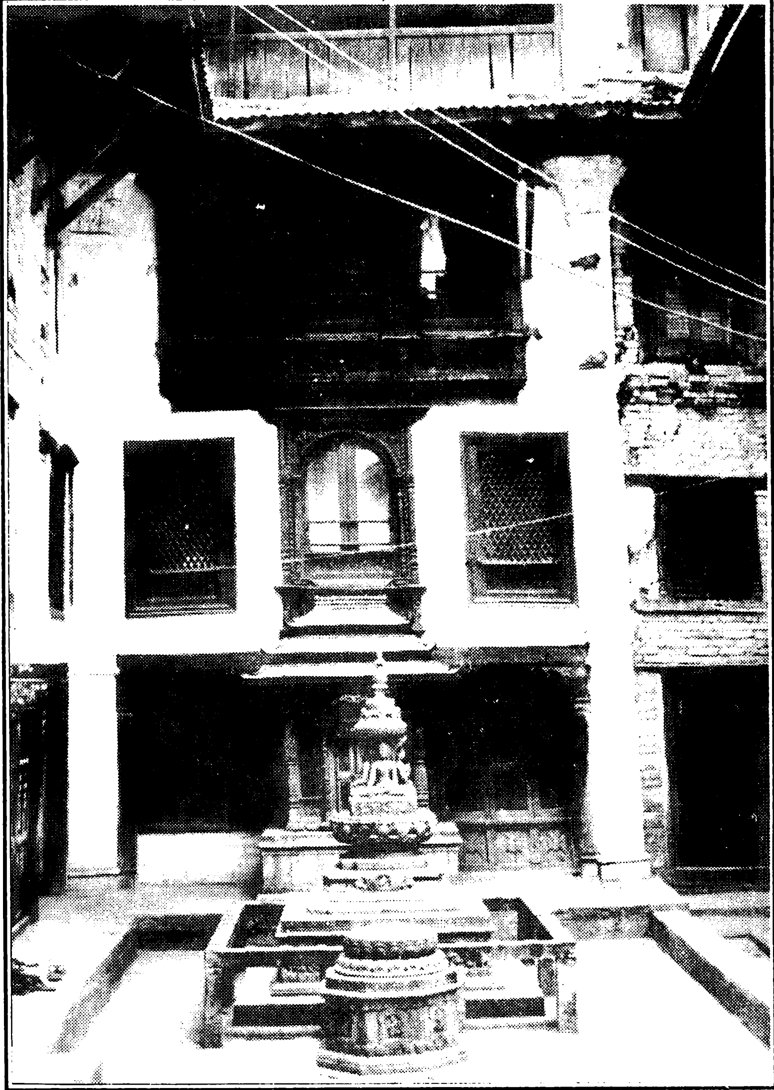
हिरण्यलाभ विहार (त:ज:भाजु धनबाहा:)

थुगु विहार उकुबाहा: त:ज:या दुनेच्वंगु पूर्वाभिमुख शाक्यमुनि बुद्ध स्थापना याना तइत:गु ब:चाधंगु बाहा:चा ख: । थुगु देग: लिपाताया स्वतपौ तया कलात्मक ढंगं हिसिचा दय्क दय्कात:गु छत्रशैली देग: ख: । थुगु देग:या न्ह्य:ने च्वंगु धर्मधातु जिनालय चैत्य ने.सं. १०२७ सालं कतीपुन्हीकुन्हु प्रतिष्ठा यानात:गु । तर मन्दिर प्रस्थापन जूगु जक ने.सं. १०२९ सालं जुल ।

थुगु कलात्मक देग: लिधंगु छेंया अंगलय् बज्रलेप याना उकी थासं थासय् विभिन्न मूर्ति चित्र बांलाक चोका तइत:गु खने दु । व थुगु प्रकारं ख: -

१) बुद्धजननी मायादेवी
२) चिन्तामणि लोकेश्वर
३) वज्रगुरु पद्मसम्भव
४) अवलोकितेश्वर
५) हरिहरिवाहन लोकेश्वर
६) उष्णीषविजय
७) आर्यतारा

८)	ध्वजाग्रकेयूरी
९)	प्रथम ज्या:जंकु भीमरथारोहनया दृष्य
१०)	कार्नेस क्वसं छ्चालं रञ्जना लिपिं बौद्धसूत्र धारणी अंकित यानात:गु जुल ।

भाजु धनबाहा:

चुकस प्रस्थापित मूर्ति -

१) धर्मधातु जिनालय चैत्य
२) धर्मधातु मण्डल
३) मंजुश्री
४) गणेश
५) महाकाल २
६) ध्वया नापं तुं छ्वगः नं दु ।

थुगु धर्मकीर्तिया दानपति भाजु धन शाक्यवंशजु खः ।

रत्नलाभ विहार (तःजः भीमराजबाहाः)

थुगु विहार तःजःया हिरण्यलाभ विहारया अज्ज दुने चुकचास च्वंगु पश्चिमाभिमुख विहार खः । थन सुमेरुया प्रतीकया द्योने पद्माशनया नं द्योने प्यंगः थां दिका नं उकी द्योने खतशैली कूटागार दय्का थुकी दुने स्फटिकया अवलोकितेश्वर मूर्ति स्थापना याना श्रीशोभा बृद्धि याना सन्मान पूर्वक तयातःगु जुल ।

जनश्रुतिकथं हिरण्यलाभ बाहाःचा दय्कूम्ह व रत्नलाभ बाहाःचा दय्कूम्ह थुपिं निम्ह दाजु किजा धाइ । थुपिं सुदूर उत्तरापन्थ संदेश ल्हासाखेप वना कमाई याना हःगु श्रीसम्पत्ति सदुपयोगया रुपय् धर्मकीर्ति स्थापना याना थकूगु धाइ ।

थुगु चुकया जःखःनं भित्तीचित्र च्वयातःगु दु -

१) वीणा थाना च्वंम्ह वीणाराज
२) खड्ग ज्वंनाच्वंम्ह खड्गराज
३) ध्वज ज्वंनाच्वंम्ह ध्वजराज
४) चैत्य ज्वनाच्वंम्ह चैत्यराज

गुगु इलय् जिं विहारया तथ्याङ्क संकलन याय्त थन वयाबलय्

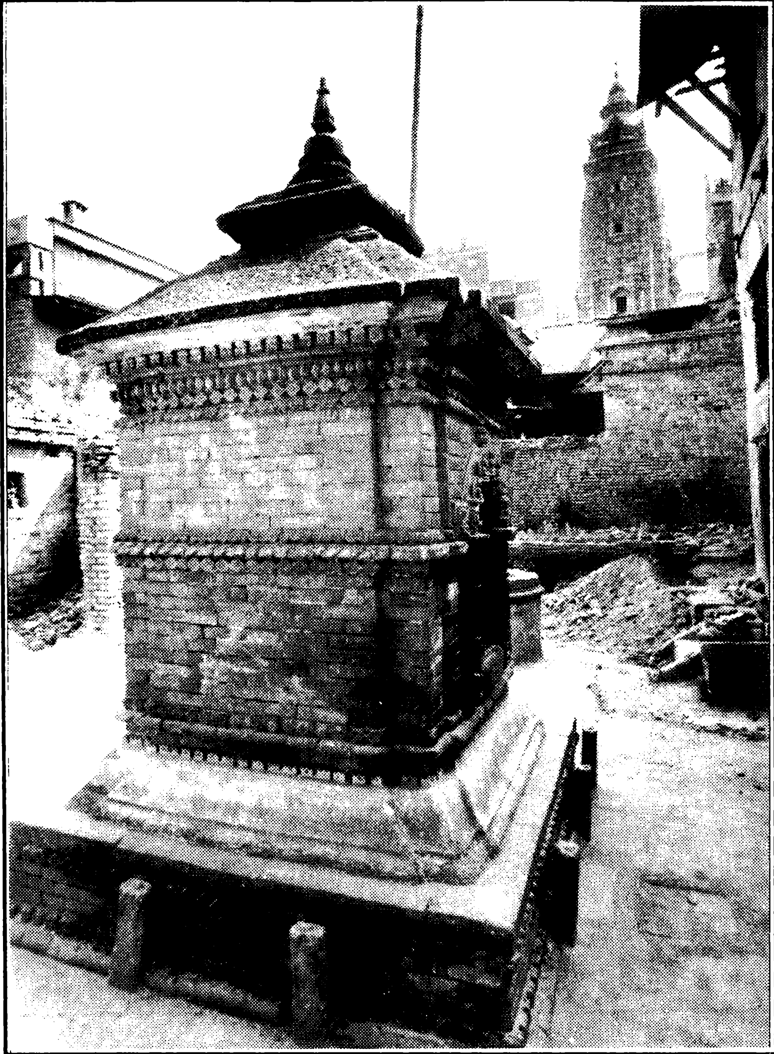
थ्व थासय् महाबुद्ध सहयोगार्थ करिब १५० छात्राछात्रपिं मुंका महाबौद्ध पाठशाला नामं छगू स्कूल खोले याना तइत:गु ख: ।

भिमराजबाहा:

श्रीघनवज्र विहार (महाबूबाहा:)

थुगु विहार महाबुद्ध मन्दिरया ध्वाखां दुहाँ वनालि ज:पाखे च्वंगु तुं नापंसं च्वंगु पूर्वाभिमुख छगू ब:चाधंगु बाहा:चा ख: ।

महाबूबाहा:

थुगु थाय् छ्गू ता:हाकगु फलेचाया बिचय् ब:चाग्व:गु देग: दय्कालि उकी गुरुवज्रधरया मूर्ति स्थापना याना तयातल । थ्वहे मूर्तिया न्ह्य:नेसं इष्टिकामय चैत्यशैली देग:चा छ्ग: दु । थकी भूमिस्पर्शमुद्रा बुद्ध व धर्मधातु मण्डल स्थापना याना तइत:गु दु ।

थुगु धर्मकीर्ति महाबुद्धया पण्डित श्रीघनानन्द जुया नामं दय्कूगु धाइ ।

थनच्वंगु मूर्ति थथे ख: -

१) वज्रधर

२) शाक्यमुनि

३) मंजुश्री

४) गणेश

५) महाकाल

६) नवमुखि षोदशभुजधारी गुह्यसम्बरया मूर्ति छ्गू नं दु । थुगु मूर्तिया आशनस विधिहरिहरशक्र अंकित याना त:गु दु ।

७) थुगु मन्दिरया लिक्क तुं छ्ग: नं दु ।

कुलकृति चैत्य विहार (कुलदेवबाहा:)

थुगु विहार थैना शाक्यसिंह विहारया न्ह्य:ने पाखे च्वंगु छ्गू चुकचास दय्का त:गु पूर्वाभिमुख सामान्य बाहा:चा ख: । न्हापायागु पुलांगु वज्रधातु चैत्यया लिक्कसं साधारण देग:चा दय्का उकी शाक्यमुनि बुद्ध स्थापना यानालि थ्वया नापंसं धर्मधातु छ्ग: नं स्थापना याना ब्यूगु दु । थुकिया श्रद्धालु दानपति शाक्यवंश कुलदेव व चैत्यराज निम्ह दाजुकिजाया धर्मचित्त उत्पति जुया दय्कूगु जुल । थुगु बाहा:चा प्रस्थापन जूगु मिति ने.सं. १०४८ बैशाख शुक्ल अक्षयतृतीयाया दिन ।

थन वज्रधातु चैत्य, धर्मधातु व गणेश महाकाल तयात:गु खने दु ।

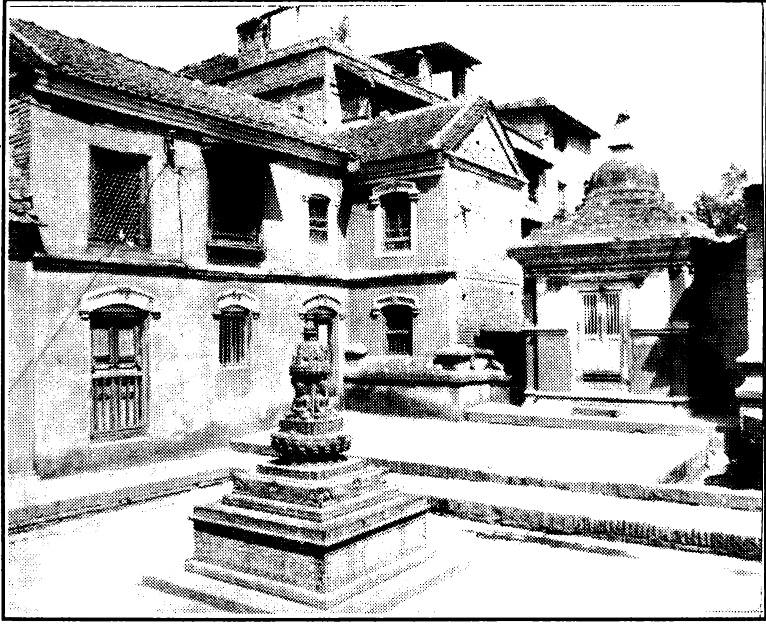
कुलदेवबाहा:

तंनमामि विहार (तनबाहा:)

थुगु विहार नुगलं चनकी वनेगु थासय् लाना च्वंगु पश्चिमाभिमुख विहार ख: । थन वज्रलेप यानात:गु चैत्यशैली देग: दना भूमिस्पर्श मुद्रा शाक्यमुनि बुद्ध स्थापना यानात:गु दु । थ्वया न्ह्य:नेसं धर्मधातु जिनालय चैत्य तयातल । थ्व हे देग: लिक्कसं तुं छग: नं दु ।

थुगु थासय् न्हापायागु पुलांगु विहार नष्ठ भ्रष्ट जुया भूमिसात जुया लुइके मफया सलंस: वर्षतकं लोप जुया तनावना च्वंगु लिपा थुगु थासय् विद्यालाल ताम्राकारजुं न्हासं नंतुना नंतुना पीगंद्यो लुइकिम्ह भूगर्भयागु ज्ञान अनुभव दुम्ह हनेबह:म्ह प्वास्या: तमोयागु अनुसन्धानं विशेष सूचना प्राप्त जुसेंलि थुगु थासय् उत्खनन याना सोगु बेलस प्राचीन विहारयागु भग्नावशेषत दु धैगु संकेत प्राप्त जुसेंलि श्रद्धालु धर्मात्मा नुग:, यछु न्हूछें निवासि हर्षवहादुर शाक्यजुं आवश्यक धनराशि खर्च याना थुगु थासय् विहार निर्माण याना ब्यूगु जुल । ने.सं. १०६९

साल माघशुक्ल दशमीया दिनस विधिवत् प्रतिष्ठा कार्य समारोह सम्पन्न या:गु जुल। थन धर्मधातु जिनालय चैत्य प्रस्थापन याना विहारया रुप प्रदान यात।

तनबाहा:

थुगु विहारस प्रस्थापित चैत्यया अभिलेखस थुगु विहारया नां तंनमामि विहार धका नामकरण जूसां थुगु विहार संरक्षण निम्तिं बार्स च्वनाच्वंपिं अनागारिकापिंसं जयमंगल विहार धैगु नाम प्रचार याना ब्यूगु जुल।

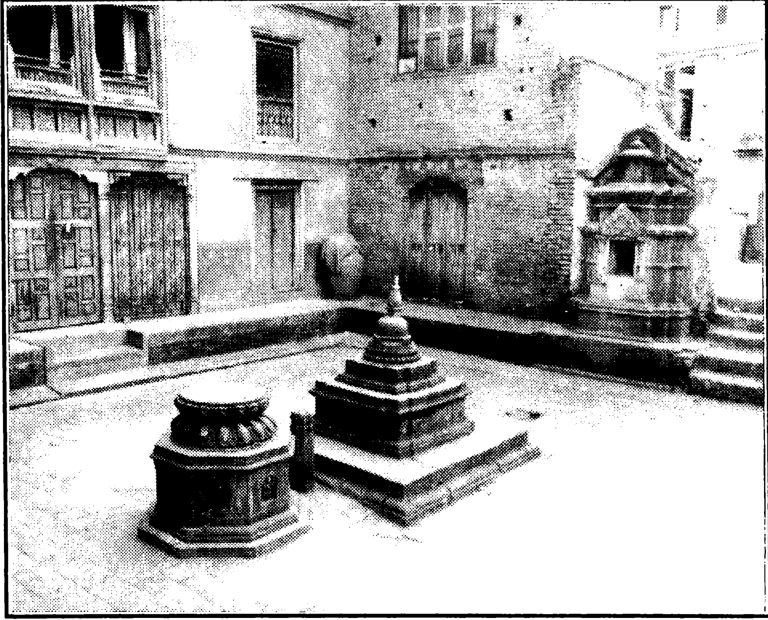
अमितप्रभ विहार (यतालिबि बाहा:)

थुगु विहार उकुबाहा:या ल्यूनेच्वंगु यतालिबि त:ग्व:गु चिबाहा:या पश्चिमपाखे च्वंगु चिबाहा: चुक ख:। थ्वहे चिबाहा:चुकस ने.सं. १०७६ साल अक्षयतृतीयाकुन्हु धर्मात्मा छत्रवीरसिं, देवराज शाक्यजुं पूर्वाभिमुख अमिताभ बुद्ध स्थापना याना थुगु चिबाहा:चुकयात अमितप्रभ

विहार धैगु नामकरण जूगु जुल ।

थुगु विहारस च्वंगु धर्मकीर्ति -

१) अमिताभ बुद्ध
२) वज्रधातु चैत्य
३) धर्मधातु
४) गणेश
५) महाकाल

यतालिविबाहाचा

तर थुगु चैत्यया विषय थ:गु हे गौरव व इतिहास दु । व छु धा:सा -

श्रद्धालु दानपति उकुबाहा:या शाक्यवंश रत्नमुनिजुं थव मांबौया नामं दुर्गतिपरिशोधन कामना यासे थुगु थासय् चैत्य, तुं, गणेश, महाकाल स्थापना याना लिसें उबाहा:या आगमस चक्रसम्बर, बज्रवाराही, प्रज्ञापारमिताया मूर्ति समेत द्दहलपा बिल । थुगु शुभ उपलक्ष्यस ने.सं. ८१९ श्रावण शुक्ल अष्टमी शुक्रवारकुन्हु थुगु यतलिबि स्थानस यलया जुजु श्री योगनरेन्द्र मल्ल व यैँया जुजु श्री भूपालेन्द्र मल्ल समेत

निमन्त्रणा याना श्री दीपंकर तथागत प्रमुख आर्य संघ सकल बौद्ध संघयात विधिपूर्वक पात्रपूरण दान याना सम्येक न्याय्कूगु जुल ।

इतिराज विहार (इलाय् बही)

थुगु विहार नुग:या लुँहितिया ज:पाखे च्वंगु इलाछेँ टोलया पश्चिमाभिमुख विहार ख: । थुगु बहीया न्हापाया प्राचीन रुप सम्पूर्ण परिवर्तन जुया वर्तमान थुगु थासय् स्वकव दलान खुलय् याना निगू तल्ला याना साधारणकथं दय्का त:गु जक ख: । थन भूमिस्पर्श मुद्रा शाक्यमुनि बुद्ध स्थापना यानात:गु जुल ।

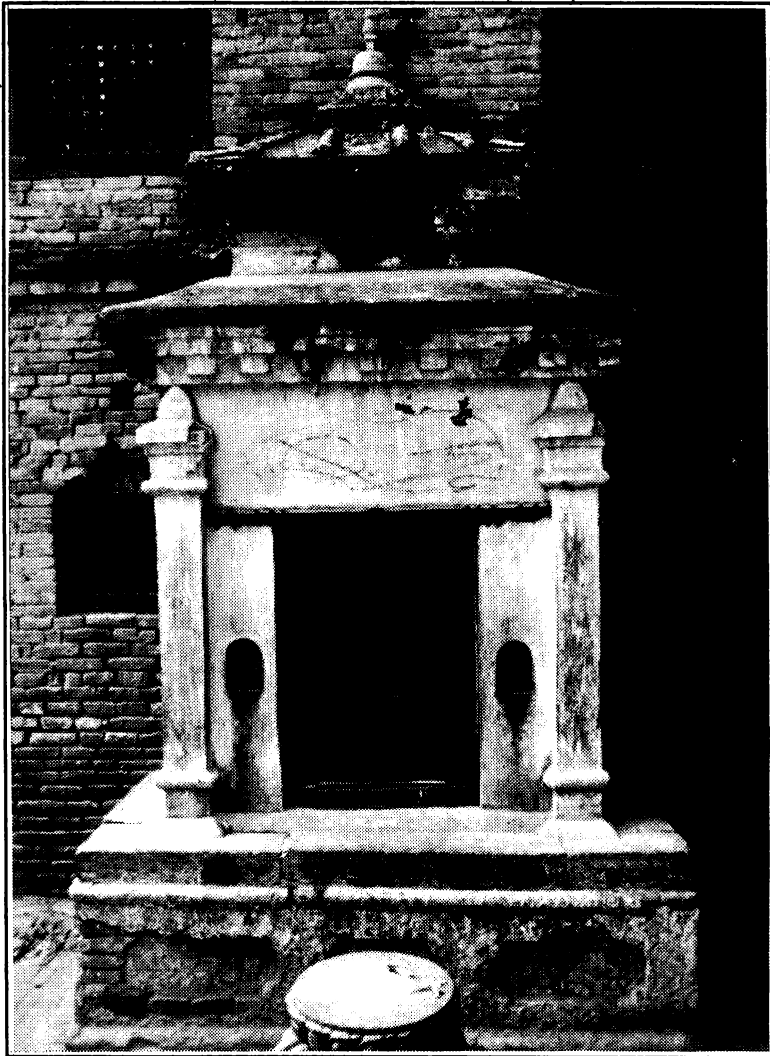
इलायबही

थुगु विहारस -

१) वज्रधातु चैत्य
२) अशोक चिबाहा:
३) विम्बचैत्य
४) धर्मधातु
५) महाकाल

चन्द्रज्योति विहार (चन्द्रजोतिबाहा:)

थुगु विहार ज्याठा गल्ली प्रवेश जुइवं छगू फलेचा लिकसं च्वंगु पूर्वाभिमुख विहार ख: । तर थुगु बाहा: मेमेगु विहारथें क्वा:पा:छें

चन्द्रज्योतिबाहा:

दयकात:गु मखु । केवल प:खालं चा:हुइका साधारण देग:चा छ्गः दयकालि लोकनाथया मूर्ति स्थापना याना तइत:गु जक ख: । थुगु लोकनाथया न्हय:नेसं छ्ग: धर्मधातु तयात:गु दु । थुगु थाय् श्रद्धालु दाता चन्द्रजोतिजुं थगु: छेँ क्वसं दयकात:गु जुल । थुगु धर्मकीर्ति ने.सं. १०५७ सालया पौषकृष्ण द्वितीय वृहस्पतिवारया दिनस स्थापना याना लिसें उकुबाहा:या सर्वसंघ भोजन याकूगु खँ उल्लेख याना तल । थन पद्मपाणि लोकेश्वर (लोकनाथ) व गणेश, महाकाल अले सरस्वतीया मूर्ति अंकित यानात:गु दु ।

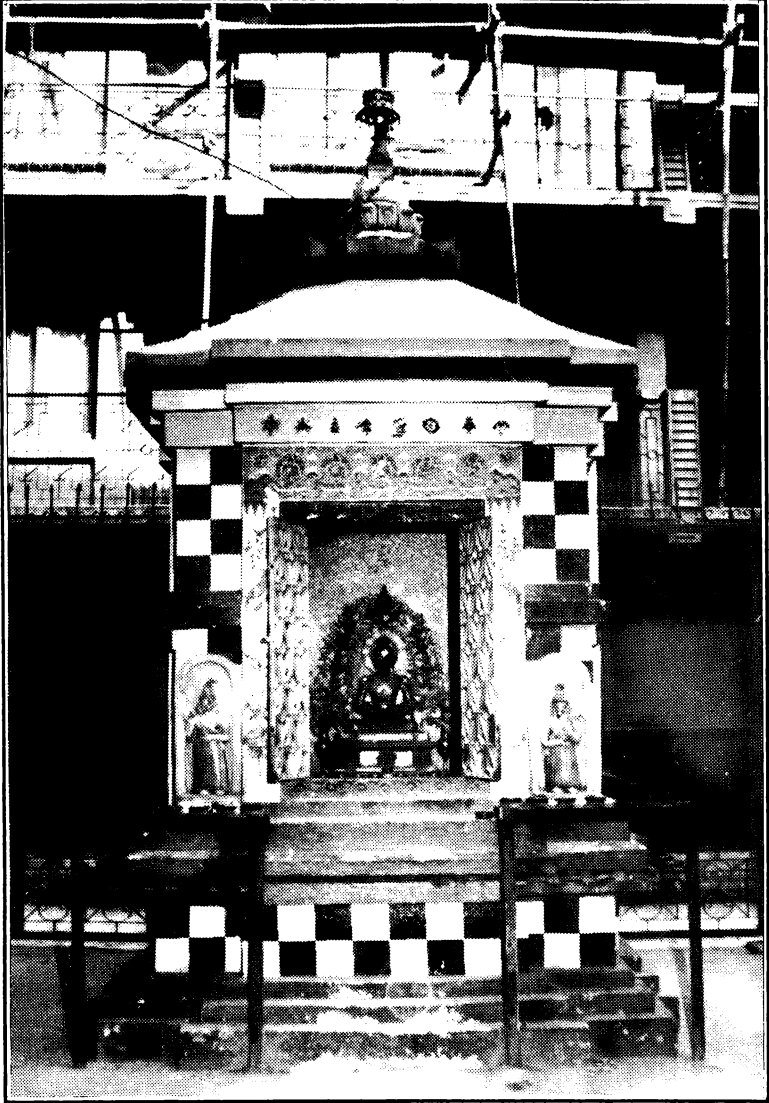
पूर्णगणेश विहार (पूर्णबाहाचा:)

थुगु विहार ज्याठां थति टोल वनेगु लँया सिथसं प्रयागपुखू लिकसं ज्याठाया पूर्णबहादुर शाक्यं दयका त:गु पश्चिमाभिमुख सामान्य विहार ख: । थन थ:गु छेँ क्वसं खतशैली देग:चा छ्ग: दयका उकी दुने सर्वार्थसिद्धं खुदँतक निराहार याना दुष्कर तपस्या याना च्वंगुया संस्मरण कथं धातुया तपस्या बुद्ध मूर्ति स्थापना यानात:गु जुल । थन मेमेगु विहार थें चैत्य, धर्मधातु गणेश, महाकाल आदि अन्य छुं मूर्तित खने मदु । थुगु धर्मकीर्ति यल ज्याठा वर्तमान महाबुद्धस च्वंम्ह श्रद्धालु पूर्णबहादुर शाक्यया धर्मचित्त जुयाव ने.सं. २०४५ साल मंसीर कृष्ण दशमीया दिनस स्थापना जूगु ख: । थुगु विहारया नां थ: व थ: ज्येष्ठपुत्र गणेशबहादुरया नां क्वकया पूर्णगणेश विहार धका नामकरण या:गु जुल ।

उकुबाहा: सँया गृहस्थि तोता त्यागमय जीवन हना भिक्षु जुपिं लामा भन्ते व थेरवादी भन्तेपिंसं थ:थ:पिंगु श्रद्धा व वीर्य अनुसार प्रयत्न याना दयकूगु उकुबाहा:या न्हूगु कच्चाबाहा:या रुपय् परिणत जुयाच्वंगु विहारया नामावलि -

- भिक्षु बुद्धिराज शाक्य संस्कारित तमाना ऋषिश्वर स्थानया शान्तविक्रम
  विहार ।
- भिक्षु हर्षदेव शाक्य संस्कारित आरुघाटया धर्मधातु चैत्य विहार
- भिक्षु देवजोति शाक्य संस्कारित स्वयम्भू सूर्जविनायक स्थानया सूर्यमंगल विहार ।
- भिक्षु अश्वघोष संस्कारित बनेपाया ध्यानकुटी विहार ।
- भिक्षु सुदर्शन संस्कारित कीर्तिपुरया नगर श्री कीर्तिमण्डप विहार ।

- भिक्षु ज्ञानपूर्णिक संस्कारित न्हूबानेश्वरया विश्वशान्ति विहार ।
- भिक्षु ज्ञानकाजि शाक्य संस्कारित वन्देगांया ज्ञानश्री कीर्ति विहार ।
- अनागारिका धम्मावती संस्कारित शीघ:या धर्मकीर्ति विहार ।

पूर्णबाहाचा

उकुबाहा:या प्रतिभायुक्त व्यक्तिपिंगु संक्षिप्त परिचय

थुगु विहारस चूडाकर्म यानात:पिं सकलयात उकुबाहा:या सँमस्तयूत सर्वसंघ धका सम्बोधन याइगु ख: । ख:तु बौद्ध विहारया सर्वसंघयात बौद्ध इतिहासय् न्यागू प्रकारं विशेषण नां उल्लेख याना वइच्वंगु खने दु - बौद्धसंघ, आर्यसंघ, श्रावकसंघ, जिनसंघ एवं भिक्षुसंघ । थ्वहे बौद्धसंघयात नेवा: बौद्धसंस्कृति परम्पराकथं प्यंगू किसिमं विभाजन याना तइतल -

१)	शाक्यभिक्षु	-	वन्द्‌यजु (बदेजु)
२)	बज्राचार्य	-	गुरुभाजु (गुभाजु)
३)	ब्रम्हचर्यभिक्षु	-	बिक्खुवन्द्‌यजु (बिक्खुबदे)
४)	चैलक	-	चिबाहा:वन्द्‌यजु (चिबाहा:बदे)

थ्व प्यंगू प्रकारया बौद्धभिक्षु मध्यय् केवल रुद्रवर्ण विहारय् शाक्यभिक्षु जक खने दु । थुगु विहारया छत्रंकूजु दशस्थविर नायकजुपिंगु कुशल नेतृत्वय् विहारय् याय्मा:गु सम्पूर्ण ज्या खँ ज्याझ्व: न्ह्याना च्वनी । श्रद्धेय दशस्थविर आजुपिंगु निर्देशानुसार परम्परागत थितिरिति याय्मा:गु ज्या याय्‌गुलि हरतरहनं सहमत जुया थुगु विहारया सर्वसंघय् दुथ्याना च्वंपिं शाक्यभिक्षुत जम्मा १६००/१७०० म्हयागु शुमनाम धलखय् जाय्‌कात:गु खने दु ।

थुमिसं देशकाल परिस्थिति अनुसार "सर्वोप्रकारं जगतोहिताय" धैगु बौद्धसिद्धान्त व आदर्श अपनय् याना देश, नरेश व जनहित सुखसमृद्धि कामना यासे थ:थ:पिंके दइच्वंगु शिल्प विद्या व शास्त्र विद्यान्यागु योग्यता अनुसारं छगू नं छगू ज्या ज्वना श्रीरुद्रवर्ण महाविहारयागु उत्तरोत्तर बृद्धि जुइमा धैगु सम्यक संकल्पयासे आनन्द नं जीविका हना वइच्वंगु जुल ।

उकुबाहा:या सर्वसंघया दुने इलय् बिलय् थन प्रसिद्ध कलाकार एवं शास्त्र ज्ञानी, परमईश्वर भक्त, अनन्य राजभक्त व देशभक्तथें जापिं ऐतिहासिक पुरुषपिं जन्म जुया वने धुंकूगु खने दु । वसपोलपिसं याना थकूगु अनुस्मरणीय प्रशंसनीय गुगु कार्यकलाप न्ह्याका थकल व थुगु उकुबाहा:या सांस्कृतिक, ऐतिहासिक, धार्मिक पृष्ठभूमि दुने खने दयाच्वंगु

दु । आ: थुथास उदाहरणया लागी संस्मरणकथं थन संक्षिप्त परिचय प्रस्तुत यानाच्वना -

१) श्री रत्नभद्र शाक्यभिक्षु

श्री रुद्रवर्ण महाविहार - उकुबाहा: सम्बन्धि थौंतकया दुने अध्ययन अनुसन्धान यानाबलय् गुलि नं ऐतिहासिक सामग्री वस्तु उपलब्ध जुल । उगु सामग्रीया भ्वलय् दकले सकले न्हापलाक नां खने दुम्ह पुलांम्ह ज्येष्ठ श्रेष्ठम्ह वसपोल श्रीरत्नभद्र शाक्यभिक्षुजु ख: ।

वसपोलया थुगु नां उकुबाहा:या मूआगमं पित ब्यूगु ने.सं. २३९ माघशुक्ल त्रयोदशी मिति अंकित तालपत्र तमसुकस उल्लेख यानात:गु जुल ।

अतएव उकुबाहा:या सर्वसंघं वसपोल श्री रत्नभद्रजुयागु नां श्रद्धापूर्वक अनुस्मरण याये बह: जू, वन्दना याये योग्य जू । थुलि पुलांगु उबाहा:सँया नां उपलव्ध जूगु भीगु लागी छगू गौरवया विषय ख: ।

२) श्री श्रीकरभद्र शाक्यभिक्षु

ध्व ख: अथेहे उकुबाहा:या सर्वसंघ सँमस्तय्गु पुलांगु नां लुयाव:गुलिइ ज्येष्ठानुक्रम अनुसार निम्हम्ह ख: श्रीकरभद्रजु । थुगु नां नं उबाहा:या मूआगमं पित ब्यूगु तालपत्र तमसुक ने.सं. २९६ पौषशुक्लपूर्णिमा मिति अंकित - उल्लेख याना तइतल ।

३) शाक्यभिक्षु स्थविर अमृतभद्र

थुगु नाम उबाहा:या तालपत्रस अंकित ने.सं. ३०९ चैत्रशुक्ल नवमीया दिनस च्वयात:गु ख: ।

४) शाक्यभिक्षु श्री दीपाकरभद्र

ल्या: ३ या तालपत्रस अंकित याना तइत:गु जुल ।

५) दानपति भिक्षु श्रीमलाभद्र

थुगु नां उकुबाहा:या तालपत्र तमसुक मजूसे तामापत्रस अंकित जुयाच्वंगु ख: । थुगु तामापत्र ने.सं. ४८१ वैशाखशुक्ल तृतीयाया दिनस वसपोल मलाभद्रजुं उबाहा:या नास: दिगी आगंमस श्री चक्रसम्बर स्थापना यागु विषय उल्लेख यानात:गु जुल ।

६) शाक्यभिक्षु श्री जयचन्दन

थुगु नां उकुबाहा:या मूआगमं पित ब्यूगु तालपत्र तमसुक व उबाहा:या ताम्रपत्र मजूसे श्री जशश्रीमहाविहार उबाहा:बहीया गन्धुरी देवभत्तारकयात सुवर्ण प्रतिमा प्रस्थापन विषय उल्लेख जुया च्वंगु ने.सं. ५११ प्रथमाषाढशुक्ल दशमी दिनया भुजिंमो आखलं च्वयात:गु छगू सुवर्णपत्र ।

७) शाक्यभिक्षु श्रीधनसिंह

थुगु नां उबहा:या ल्यूने च्वंगु लुँ खुसिध: लिकसं दानपति धनसिंहजुं जलाश्रय पुष्करणी जधुं, तुं दय्का ब्यूगु शिलापत्र ख: । थुगु मिति ने.सं. ६६७।

८) बौद्धाचार्य पं. श्रीअभयराज शाक्यभिक्षु

छन्हु ध्वसपोलया सद्धर्मचित्त उत्पति जुया भगवान बुद्धं सम्यक सम्बोधिज्ञान प्राप्त याना बिज्यागु अनुत्तर पुण्यक्षेत्र बौद्धतीर्थ यात्रा वनेगु प्रवल इच्छा जुया थ:गु सम्बोधि यात्राया भ्‌वलय थव श्रीमती सहित ब्वना बुद्धगया तीर्थयाना बिज्यागु जुयाच्वन ।

बुद्धगया ध्यंका बुद्धगयायागु शान्त वातावरण खना अतिकं श्रद्धागौरवं अनुप्रेरित जुया धर्मसाधन यायां भावभक्तिपूर्वक स्वदँतक अनहे बासं च्वना बिज्यागु जुल ।

अन च्वंच्वं थव श्रीमतीया गर्भवती जुल । फलस्वरुप अनहे पुत्ररत्न प्राप्त जुल । थुम्ह मचाया नां बुद्धगयास जन्म जूम्ह जुया बुद्धजु

धैगु नामकरण याना बिल । छन्हु थनहे श्री विद्याधरी देवीं आकाशवाणी जुल - "भो कुलपत्र ! अभयराज छ थनं लिहाँवना थ:गु जन्मभूमिस थ्वहे बुद्धगयायागु अनुरुप छगः देगः दय्क हुं" धका धाःगु थुलि देवीया वचन न्यना अत्यन्त हर्ष उत्साह जुया तत्कालं थः नेपाः लिहाँ वया महाबुद्ध देगः दय्किगु दृढ संकल्प याना बिज्यात । थःगु संकल्प अनुसार ने.सं. ६८५ सालं महाबुद्ध देगः दय्केगु कार्य शुभारम्भ जुल । तर थः बृद्धा अवस्था जूगुया कारणं महाबुद्ध देगः दनेगु ज्या पूवंके मलावं देहावसान जुसेंलि थव काय् छय्पिंगु पालय् उगु निर्माण कार्य सम्पन्न याःगु जुल ।

९) श्री अभयजोति शाक्यभिक्षु

महाबुद्ध देगःया संस्थापक पं. अभयराजजुया प्रथमपुत्र खः - अभयजोतिजु । ध्वय्कः थःगु छैं तोता उबाहाःबहिली च्वंवंगु जुल । ध्वया काय्पिं खः -

१)	तःधिम्ह	-	मगरजु
२)	दातिम्ह	-	परुजु
३)	मिलम्ह	-	शेरषाजु

थुपिं स्वम्हं उबाहाःबहीलिस च्वनाः जीवन हना वन ।

१०) श्री द्वयजु शाक्यभिक्षु

पं. अभयराजजुया द्वितीयपुत्र द्वयजु गृहस्थिचर्या तोता भिक्षु जुया प्रवज्याब्रत नियमस च्वना जीवन बितय् याना वंगु निम्तिं ध्वयापाखें सन्तान मदया अन्तस ध्वइगु चल अचल श्रीसम्पत्ति ब्याक्व दहँ वन । ध्वय्कः द्वयजु दिवंगत जुसेंलि वयानामं ने.सं. ६७२ ज्येष्ठ शुक्ल द्वितीयाकुन्हु उबाहाःबहीया गन्धुरी देवता सुवर्ण प्रतिमा दय्का दुन्ता याःगु जुल । ध्व खँ उबाहाःबहीया ताम्रपत्रस उल्लेख जुयाच्वंगु दु ।

११) श्री मयरजु शाक्यभिक्षु

पं. अभयराजजुया तृतीयपुत्र मयरजुपाखे नं स्वम्ह काय्पिं दत । अमिगु नां थथे खः -

१)	त:धिम्ह	-	ग्यारजु
२)	दातिम्ह	-	जयदेवजु
३)	मिलम्ह	-	अमृतजु

१२) श्री ब्यधरजु शाक्यभिक्षु

पं. अभयराजया चतुर्थपुत्र ब्यधरजुपाखें नं प्यम्ह काय्‌पिं दु -

१)	त:धिम्ह	-	ज्ञानजु
२)	दातिम्ह	-	मणिकजु
३)	मिलम्ह	-	अनेकजु
४)	चीधिम्ह	-	विजयदेवजु

१३) श्री जगन्नाथ शाक्यभिक्षु

पं. अभयराजया पंचमपुत्र जगन्नाथजुया पाखें स्वम्ह काय्‌पिं दु -

१)	त:धिम्ह	-	अभयजु
२)	दातिम्ह	-	हाकुजु
३)	मिलम्ह	-	कम्मरायजु

१४) श्री हेरजु शाक्यभिक्षु

पं. अभयराजजुया षष्ठम पुत्र हेरजुपाखें निम्ह काय् दु -

१)	त:धिम्ह	-	हृदयपारजु
२)	चीधिम्ह	-	समरजु

१५) श्री बुद्धजु शाक्यभिक्षु

पं. अभयराजजुया सप्तम पुत्र बुद्धजुपाखें स्वम्ह काय्‌पिं दु -

१)	त:धिम्ह	-	जीवराजजु
२)	दातिम्ह	-	नन्दजु
३)	मिलम्ह	-	जुगिजु

थ्वयूक :जीवराजजु पाखे नं प्यम्ह काय्‌पिं दु -

१)	तःधिम्ह	-	मुन्तामुनिजु
२)	दातिम्ह	-	जयमुनिजु
३)	मिलम्ह	-	रत्नमुनिजु
४)	चीधिम्ह	-	गुरुजु

१६) श्री बुद्धजु शाक्यभिक्षु

थ्वसपोल बुद्धजु बुद्धं बोधिज्ञान लाना सम्यक सम्बुद्ध जुया बिज्यागु स्थान पाटलिपुत्र शहर बुद्ध गयास जन्म जुया बिज्याम्ह खः । अकिं वसपोलया नां बुद्धजु धका नाम प्रसिद्ध याना ब्यूगु जुल । थ्वसपोल क्रमशः तःधिक जुया वसेंलि अनेक शिल्पशास्त्रादि ज्ञानगुणं विभूषित जुल । लिसें थः अबुजुं संस्थापन याना थकूगु महाबुद्ध देगः दय्केगु ज्याय् सक्रियरुपं भाग कया सहयोग प्रदान याः गु जुल ।

१७) श्री जीवराज शाक्यभिक्षु

थव बाज्या अभयराजजुं जग स्वना थकूगु महाबुद्ध देगः दय्केगु ज्या थव अबु बुद्धजुं नं सिधय्का वनेमलाःगु बाकि जुयाच्वंगु सम्पूर्ण कार्य सिद्ध याना जुजु समेत निमन्त्रणा याना महाबुद्ध देगःया सम्पूर्ण प्रतिष्ठा कार्य पूवंका बिज्याम्ह खः ।

१८) श्री पं. जयमुनि शाक्यभिक्षु

महाबुद्ध मन्दिर निर्माणकार्य सुभारम्भ याना थकूम्ह पं. अभयराजजुया छ्य् खः जयमुनिजु । गुम्हसिनं आपालं शास्त्रविद्या सय्का सियेकालि महाबुद्ध देगःया प्रतिष्ठा कार्य समारोहस उपाध्या तक नं जुयावन । महाबुद्धयागु प्रतिष्ठाकार्यया ज्याखँ फुकं सिधय् धुंका थः बाज्या अभयराज बुद्धगया तीर्थयात्रा वंगु खँ लुमंका थःनं तीर्थयात्रा वंगु जुल । थ्वहे झ्वलय् पं. जयमुनिजुं शास्त्रज्ञानया भण्डार जुयाच्वंगु वाराणसी क्षेत्र काशी शहरय् च्वंपिं विभिन्न विद्वानपिं नाप संत्संगत याना अनया विद्वानपिं नाप नं शास्त्रार्थ याना उगु सम्बादं विजय प्राप्त याना "महापण्डित" धैगु उपाधि तक नं प्राप्त याना लिहाँः बिज्यात ।

१९) श्री मयरजु शाक्यभिक्षु

ध्वसपोल मयरजु पं. अभयराजजुया तृतीयपुत्र खः । ध्वयक: संमृद्धिवन्त धनधान्य ऐश्वर्य सम्पन्नम्ह श्रद्धालु दाता जूगुया नातां ध्वसपोलया काय् छय्‌पिंस नं धर्मकार्यस श्रद्धा व वीर्य न्ह्याकालि छक जक मखु, स्वक स्वक तक नं सम्यक् न्याय्‌कल । लिसें थुलिजक याना नं सन्तोष मजुया विभिन्न विहारत नं दय्‌का थकूगु खने दु । उदाहरण निम्तिं उगु विहारया नां थन न्ह्य:थना च्वना -

१)	देवदत्त विहार	-	नौद्वंबाहा:
२)	जयतिवर्ण विहार	-	जतिबाहा:
३)	रुपवर्ण विहार	-	नगुबाहा:
४)	दिनवर्ण विहार	-	हितिफुसबाहा:
५)	पद्मवर्ण विहार	-	ज्याठाबाहा:
६)	मित्रवर्ण विहार	-	त्वाय्‌बाहा:
७)	अमृतवर्ण विहार	-	नुग: दथुबाहा:
८)	अमृतवर्ण विहार	-	नुग: चीधंबाहा:

२०) श्रीविश्वन्तरजु शाक्यभिक्षु

ध्वयक: मयरजु आजुया सन्तान बिसन्त:जु (विश्वन्तरजु) नं न्हिथं श्री आर्यावलोकितेश्वर बुंगमलोकेश्वर करुणामयया भक्तिभाव याना च्वंम्ह खः । वसपोलं करुणामयया भक्ति यायां आपा समय बितय् जुल नं श्री करुणामय बुंगद्यो नं छुं हे वरदान ब्यूगु मखु । थथे जुसेंलि विसन्त:जु छन्हु करुणामय खना नं दिक्क जुया बुंग: थ्यंक देय्‌के वना वसपोलया न्ह्य:ने च्वना थथे प्रार्थना यात - भो करुणानिधान ! ग्व ? छलपोलं जिथें जा:म्ह दु:खीया उपरे करुणा सुदृष्टिं सोगु मखु, थौंजा अवश्य अनुकम्पा तया सुदृष्टिं स्वय्‌माल" धका विन्ति यात । बिसन्त:जुयागु थुलि बिन्तिभाव न्यनालि कन्हेकुन्हु श्री करुणामय थ:गु रुप परिवर्तन याना भेष धारण याना साधारण मनूया रुप जुया वया: दां छ्प्व: दुगु म्हिचा ज्वना वया बिसन्त:जु सिमा क्वय् विश्राम याना च्वंगु थासय् थ्यंक वया भेषधारी करुणामयं थथे धाल - थ्व दां छ्प्व: छलपोलं स्वया च्वं । जि ज्या छुथाय् वना तुरुन्त वय् । थुलि धया अनसं अलपत्र जुया वन ।

बिसन्त:जुया व दांप्व:म्हिचा का वइतिनि धका गुलिखे ई बितय् जुइक पिया च्वन नं मवया व दांप्व: म्हिचा खना दिक्क व तँ पिकया च्वन। थ्वजा न्हाय्कनय् दुनेच्वंगु दांप्व: स्वय् थें जुल मखुला धका थ:गु दु:ख लुमंका विरह याना च्वन। अन्तस करुणामय नं थ्व खँ सिइकलकि उगु दांप्व: बिसन्त:जुं यंकि मखुत धका सिइकालि हानं लिहाँ वया नासु तयातयागु दांप्व: लित कया यंकल। कन्हेकुन्हु हानं बिसन्त:जुं थ:गु नित्यकर्मथें बुंगस श्री करुणामय देय्के वन। उकुन्हु नं हानं प्रार्थना यात - हे प्रभु ! जित: याक नं करुणा दृष्टिं स्वय्माल" धका धाल। उगु इलय् श्री करुणामय नं आज्ञा प्रसन्न जुल - हे बिसन्त:जु ! छं गथे मसिल म्हिग छन्त जिं वरदान बियागु छं छाय् कया मयंका धका धाल। थ्व खँ न्यना बिसन्त:जुं लिस: बिल - कर्पिंसं नासुतया थकूगु धनप्व: जिं गथे काय्गु। थुलि खँ न्यना बुंग:द्योनं धाल - म्हिग धनप्व: बियाम्ह व मनू जि हे ख:, मेपिं मखु" धाल। अथेजूसा जिं छ:पिं धका गथे सिइके ? जित:जा छ:पिंगुहे रुप दर्शन बियमा:। कर्पिंगु नासुपासु तयात:गु धनप्व: जिं गथे काय्गु व दांप्व: कया जित: अदतादानय् मलाइला ? अकिं पाप लाइ धैगु भयं जिं मकयागु ख:" धाल। अथेजूसा म्वाल धका धया विशेष अनुकम्पा तया बुंग:द्योयागु ल्हातं हे वरदान बिया बिज्यात। थुलि जुसेंलि बिसन्त:जु अति हर्ष जुया बिदा कया थ:गु छेँय् लिहाँ वल।

थुलि तक निष्कपट चित्त जुया शुद्धचित्त जुया कर्किंगु धनय् आशा, राग, लोभ मदुम्ह करुणामयया भक्ति याइम्ह बिसन्त:जु नं मयरजुया सन्तान ख:। थुलि तक जुसेंलि बिसन्त:जु धैम्ह करुणामयया त्वाय् हे ख: धका लोकय् प्रसिद्ध जूगु जुल। थुम्ह बिसन्त:जु बासं च्वंगु थाय् जुया मित्रवर्ण विहारयात त्वाय्बाहा: धका नां चले जूगु जुल। थ्वहे सम्पन्नताया लसताय् बिसन्त:जुं श्री करुणामयया मूर्ति न्हेम्ह दय्का थकूगु दु। उकी मध्यय् त्वाय्बाहा:या छम्ह करुणामय जूगु जुल।

२१) श्री जोधाजु शाक्यभिक्षु

थ्वय्क: पं. अभयराजजुया चतुर्थपुत्र व्यधरजुया सन्तान ख:। थ्वसपोल जोधाजु नं उलिहे सद्धर्मप्रति आष्ठा दुम्ह ख: - गुम्हसिगु श्रद्धा व वीर्यबलं जय श्रीविहार - जोथाबाहा: ने.सं. ७७३ सालं दय्का थकल। थुलि जक याना नं सन्तोष मजुयालि अज्ज जोथाबाहा: दय्के धुंका भिंप्यदँ लिपा उत्साह याना उदार चित्तं ने.सं. ७८७ पंजाष्टमीकन्हु नराँ,

पञ्जराँ याना थुगु उपलक्ष्यस जुजु श्री श्रीनिवास मल्ल निमन्त्रणा यासे भव्यरुपं सुवर्ण सिंहासन दय्का स्वागत सत्कार यात । थुलि स्वागत यातकि कदम्बवृक्ष सहितगु भव्यगु कलात्मक सुवर्ण सिंहासन दय्का जुजुयात द्वहल प्यूगु जुल । थुगु रुपं जुजुयाप्रति श्रद्धा, आष्ठा तया सिंहासन चढे या:गु थ्व नेपा:यागु धार्मिक इतिहासय् सर्वप्रथम जू वइ । थ्व जोथाबाहा:या थ:गुहे गौरवमय विशेषता ख: ।

२२) श्री समन्तजु शाक्यभिक्षु

थ्वयूक: पं. अभयराजजुया पंचमपुत्र जनन्नाथजुया सन्तान ख: । थ्वसपोल नं समन्तभद्र विहार दय्का थकल । थ्वया लिसें यल पंजाष्टिकुन्हु आगन्तुक आर्य बौद्धसंघ शाक्य, बज्राचार्य, व्रम्हचर्य भिक्षु एवं श्रामणेर चैलक भिक्षुपिंत म्हतिं प:छि प:छि सर्वाकि जाकि दान बिइगु दत्त गुथि समेत तया वन ।

२३) श्री रुगुजु शाक्यभिक्षु

थ्वयूक: रुगुजु नं आपालं श्रद्धाभक्ति तया थ:गु हे किसिमं कलात्मक ढंगं रुपवर्ण विहार दय्का थकूगु जुल । थुगु विहारसं बज्रयानी आदर्श अनुरुप उच्चकोटी दर्शन ज्ञानया प्रतीकात्मक विशाल एवं भव्य रुपं उत्कुष्ट कलात्मकगु गृह्य अभ्यन्तरया प्रसिद्धपिं गुह्यदेवतापिं छम्ह निम्ह स्वम्ह जक मखु प्यम्हसिगु मूर्ति प्रतिष्ठा याना थकूगु दु । थुगु उपलक्ष्यस दानपति रुगुजुं श्री श्रीनिवास मल्ल, श्री योगनरेन्द्र मल्ल समेत बिज्याकूगु खँ न्ह्य:थना तल ।

२४) श्री अमृतबज्र शाक्यभिक्षु

थ्वयूक: रुद्रवर्णविहारया छम्ह सुसम्पन्नम्ह शाक्यजु ख: । थ्वयूक: नं नुग:, यछुत्वालस थ:गुहे ढंगं अमृतवर्ण विहार दय्का थकल । थ्वयूक: नं दय्कूगु विहारस प्रतिस्थापित वुद्ध मूर्ति प्रस्तरमय मूर्ति मजूसे अष्टधातुया मूर्ति ख: ।

२५) शाक्यभिक्षु पं. श्रीसर्वानन्द बज्राचार्य

महापण्डित जयमुनिजुया सन्तान सर्वानन्दजु छम्ह तन्त्र विद्या अध्ययन यानात:म्ह पुरश्चरणादि साधन क्रियास निपुणम्ह ख: । थ्वयक: नं राजा विष्णु मल्लया इलय् थ:गु देशय् अनावृष्टि जुया च्वंबलय् भ्वल, क्वा:छेँ बालकुमारी स्थानस महामेघसाधन विधिविधानुसार नाग साधन याना सुवृष्टि याना बिल । थुजागु चत्मकारपूर्ण ज्या जूगु खनालि जुजु विष्णु मल्ल अतिकं प्रसन्न जुया पं. सर्वानन्द शाक्यजुयागु अनुरोधयात सहर्ष स्वीकार यासे बज्राचार्य जुइगु अधिकार प्रदान या:गु जुल । उगु इलंनिसें महाबुद्धया पण्डित खल: सर्वानन्दया भावी सन्तानपिंसं शाक्य जूसां बज्राचार्य पद ग्रहण याय् दइगु अधिकार प्राप्त याना थकूम्ह ख: ।

२६) पं. श्री अमृतानन्द वन्देजु

ध्वसपोल शाक्य पं. अमृतानन्द वन्देजु नं अनेक शास्त्र विद्या अध्ययन, अनुसन्धान याना नं थ:म्ह नं गुलिखे शास्त्र ग्रन्थ रचय् याना थकूगु खने दु । थ:गु पुर्खा बौद्धाचार्य अभयराज, जयमुनिपिंगु आदर्श अपनय् याना ने.सं. ९३५ सालं बुद्धगया, शारनाथ, वाराणसी तीर्थयात्रा वन । ध्वयक: नं बुद्धगयास्थित बुद्धपादुका विषययात कया काशीदेशया विद्वानपिं लिसे शास्त्रार्थ याना विजय जुया लिहाँ वल धया त:गु दु । बुद्धगयास्थित बुद्धपादुकायात अन च्वंपिं विद्वानपिसं थ्व जिमिगु विष्णु पादुका ख: धका उल्लेख याना त:गुयात कया शास्त्र संम्बादया झ्वलय् विद्वान अमृतानन्दजुं थथे धया बिज्यात - थुगु पादुका ब्रम्हा, विष्णु, महेश्वरया पादुका मखु । परन्तु अर्थविनिश्चययागु वचन अनुसारं खासयाना निश्चय नं भगवान् बुद्धयागु पादुका हे ख: धैगु प्रमाण सिद्ध याना ब्यूगु जुल ।

विशाल भारतया विद्वानपिंगु पुचलय् छम्ह नेपालं वोम्ह अमृतानन्द वन्देजु शास्त्रार्थय् विजय जूगु खँ न्यना तत्कालीन भारतया शासक ब्रिटिश सरकारं उगु लसताय् पं. अमृतानन्दजुयात काठमाण्डू लैनचौरय् च्वंगु ब्रिटिश ऐम्बेशिया कार्यालयस उचित सन्मानपूर्वक कार्यस नियुक्त याना ब्यूगु जुल ।

थ्वहे सन्दर्भय् पं. अमृतानन्दजुं लण्डनया प्रसिद्ध विद्वान् हजसन्

शाहेबजुयात ने.सं. ९४६ सालं स्वयम्भू, खास्ति, चाय्बही, हिरण्यवर्ण विहार, रुद्रवर्ण विहार एवं महाबुद्ध आदि प्रसिद्ध ऐतिहासिक, पुरातात्विक स्थलगत निरीक्षण याका: परिचयात्मक विवरण न्यंका बिल । प्रस्तुत विवरणया आधारय् पं. अमृतानन्दजुं थ:गु विद्वताया चमत्कार क्यना संस्कृत भाषं धर्मकोष संग्रह नामक सफू च्वया बिल । थुगु सफुलिं प्रमाणित या:गु दु कि नेपा:यागु पर्यटन विकासयागु शुभारम्भ पं. अमृतानन्दजुं याना बिज्यागु ख: । धात्थें धाय् माल धा:सा नेपा:यागु टुरीष्ट गाइडया परम्पराय् थ्व सर्व प्रथम जूगु खने दु ।

पं. अमृतानन्दजुयागु विषययात कया पं. विश्वानन्दजुं छ्थाय् थथे प्रशंसा याना तइत:गु दु -

"विद्यानन्दाधिकारी विविधलिपिकला शास्त्रविद्यानिपुण:" ।

अथेहे पं. श्रीघनानन्दजुं अमृतानन्दजुया बारय् कया थथे धयात:गु दु -

"तेषान्वये मञ्जुवज्रावतारा वज्रघृक विदु:
अमृतानन्दाह्वय धीरोमहाबौद्ध कुलोद्भवम्"

२७) पं. श्री सुन्दरानन्द शाक्यभिक्षु

थ्वसपोल सुप्रसिद्ध पं. श्री अमृतानन्दजुया किजा ख: । सुन्दरानन्दजु नं ख्याति प्राप्तम्ह विद्वान् ख: । थ्वय्क: सुन्दरानन्दजुं तत्कालीनया प्रधानमन्त्री व राजा - रानीपिं खुशी याय् निम्तिं वय्क:पिंगु प्रशंसा गुण वर्णन याना त्रिरत्न सौन्दर्य गाथा नामक ग्रन्थ रचना याना बिल । प्रस्तुत पुस्तक स्वया यंकल धा:सा पं. सुन्दरानन्दजु व्याकरण, कोष, काव्य एवं तन्त्र, पुराण, ज्योतिष, वंशावली, इतिहास विषय अध्ययन दुम्ह बहुमुखी प्रतिभा दुम्ह ख: धैगु स्पष्ट झल्के जू । थुलि जक मखु अज्ज पुरोहितवृति नं याय् स:म्ह लिसें पर्वत्या गोरखा भाषा व नेपाल भाषाभाषीपिंगु बिचय् कविता च्वय्गुलि नं न्हपांम्ह कवि ख: धका धाइ ।

थुगु कथं संस्कृत ब्वना त:म्ह तन्त्र पुराण, ज्योतिष स्वया त:म्ह, कर्मकाण्ड याय् स:म्ह नेवारी, नेपाली एवं हिन्दी भाषाय् नं कलम

न्ह्याके फुम्ह उकीसं भारदारपिन्थाय् तक नं आवत जावत दुम्ह ब्यवहार कुशलम्ह चतुरपुरुष खने दु ।

ध्वयक: लिपिशास्त्रय् नं उतिकं ज्ञान दुम्हजुया हनुमान ध्वाखाया भिंन्याता किसिमया लिपिं च्वयात:गु ज:धुंया शिलालेख ब्वना राजा खुशी याना बिल । फलस्वरुप थननिसें नेपाल राजकीय पुस्तकालयस थ:गु शाखा सन्तानं तक नं जागीर नकेगु ब्यवस्था याना बिल धाइ । ध्वहे कारणं याना पं. सुन्दरानन्दजुया काय्, छय् छुइंपिंसं तक नं राजकीय पुस्तकालयस पं. तोदरानन्द पं. जिनेन्द्रानन्द, पं. यज्ञानन्दं तक नं अतुत रुपं जागीर नया वइच्वंगु खने दु ।

२८) पं. गुणानन्द शाक्यभिक्षु

नेपाल सरकारं गुबले छ्वाउनी शीलखाना खडा याना नकनकितिनि नेपाल म्यूजियम स्थापना यात । उगु छाउनी म्युजियमयागु ब्यबस्थात्मक ढंगं सजय् याय्त: म्यूजियम विषय ज्ञान दुम्ह भारतया छम्ह म्यूजियम विशेषज्ञ मुन्शि श्री शिवशंकरसिंजुयात भिकेयाना नियुक्त या:गु जुया च्वन । वयक: शिवशंकरसिंजुयात नेपा:यागु धार्मिक, सांस्कृतिक ऐतिहासिक, विषययागु खँ कनेफुम्ह छम्ह नेपाली विद्वानजुयागु आवश्यक जुल । उगु ईया लोकप्रसिद्ध बौद्ध विद्वान् महाबुद्धया पं. श्री गुणानन्द जूगु जुया च्वन खनी ।

ध्वहे पं. गुणानन्दजु पाखें म्यूजियोलजिष्ट शिवशंकरसिंजुं नेपा:यागु धर्म, संस्कृति, कला, इतिहास विषय यक्व यक्व सय्का सिइका का:गु जुयाच्वन । ध्वय्क: पं. गुणानन्दजुयागु सहायता कयालि चोगु नेपालयागु वंशावलीया सफूयात प्रोफेशर डाइनिल राइटजुं "हिस्टोरी आफ नेपाल" धैगु नामं छापेयाना ब्यूगु जुया च्वन । थुगु सफू इश्वी १८७७ सालं प्रकाश जूगु ख: । ध्वहे पं. गुणानन्दजुयागु सहायता कया चोगु नेपा:या न्हापांगु प्रकाशित वंशावली धाइ ।

२९) पं. श्री तोडरानन्द (आशामदु) शाक्यभिक्षु

पं. श्रीटोडरानन्द थ:गु इलय् छम्ह प्रकाण्ड विद्वान् जूगु खने दु । कारण छाय् धा:सा नायव वडागुरुजु पं. हेमराज शर्माजुया बौद्ध

धर्मग्रन्थ सम्बन्धि गनं गुगुं थासय् थ:म्हं मसः मस्यूगु शंका उपशंका जूगु दत धा:सा तुरुन्त सलबगीलय् च्वना पं. टोडरानन्दजुया छेँथ्यंक वया नाप लाना कुशलवार्ता याना न्यनेकने याना थ:गु शंका समाधान याना सन्तोष जुया यथोचित्त पारिश्रमिक बिया लिहाँ वनिगु जुयाच्वन धैगु थुजागु पटक पटक घटना जूगु स्थानीय बुढापाकुतय्सं धया च्वनी ।

नेपा:यागु दबू प्याखँया क्षेत्रय् उकुबाहालं प्रस्तुत या:गु च्याचा गुन्हुतक हुइकेमा:गु सर्वार्थसिद्ध प्याखंयागु वर्णन गुलि मुग्घकण्ठं दर्शक एवं परिवेक्षकपिंसं प्रशंसा याना वइच्वंगु ख:, उगु प्याखंया प्रमुख सल्लाहकार जुया शास्त्रिय प्रमाणकथं सम्बाद व गीत म्यें च्वय्गुलि ध्वय्क:यात सन्मान् याना तइत:गु ख: ।

३०) श्रीधीर्जनृसिंह (ग्वाराकम्पनी) शाक्य

ध्वसपोल श्री ५ पृथ्वी वीर विक्रम जुजुया सुजिका नाय: जुया नं लिसें श्री ३ चन्द्रशम्शेरया थाय् तक नं दुथ्याम्ह छम्ह विश्वासी सुजिका जूगुया नातां थ:म्हं गुलि नं आर्थिक आर्जन याना सुसम्पन्न जुल । उगु श्रीसम्पत्ति सदुपयोग निम्तिं थ:गु रुद्रवर्ण महाविहारयात यक्व यक्व सुधार, उधार याना शोभा बृद्धि याना बिल । लिसेलिसें नराँ, पञ्जराँ न्याय्का श्री ५ तथा श्री ३ सरकार तक नं उपस्थित याकूगु जुल । उकुबाहा:या निम्तिं ध्वय्क: छम्ह महान् श्रद्धालु दाता जुया ब्यूगु दु ।

३१) शिल्पकलाविद् पं. जोगमान शाक्य

ध्वसपोल नं छम्ह प्रकाण्ड बौद्धविद्वान् पं. टोडरानन्दजुया प्रमुख शिष्य ख: । जोगमान शाक्य बहुमुखी प्रतिभा दुम्ह प्रसिद्ध कलाकार नं ख: । छम्ह कलाकार जुया नं सारस्वती ब्याकरण व अमरकोष क्वचाय्क ब्वनात:म्ह लिसेलिसें नेवा: बौद्ध संस्कृति परम्परागत बुद्धधर्म सम्बन्धि पूजाविधि, चर्यागीत, दाफाभजन, तुत: व आर्यनामसंगीति ब्वनेगु व स्यनेकने यायेगुलिइ गुरु जुया च्वंम्ह । थुलि जक मखु परम्परागत चित्रकला, लिपिकला तथा रेशमी रफु भरे याय्गु पौभा: च्वय्गु, ग्रन्थ ल्हेगु तक नं याय्गुलिइ दखल दुम्ह ख: ।

ध्वयक: जोगमान शाक्यजु वर्तमान नीगु शदीया सुप्रसिद्ध कलाकार अरनिको धा:सा नं छुं पाइमखु । गुम्हसिगु कुशल नेतृत्वय् विगत ९० सालया महाभूकम्पं क्षतिग्रष्ट जूगु विश्वप्रसिद्ध महाबुद्ध मन्दिरयागु अनुपम कलाकृति न्हापा गथे च्वंगु ख: अथेहे च्वंक तयार याना ब्यूम्ह श्रेष्ठकलाकार जोगमान शाक्यजु ख: ।

३२) श्री ब्रतराज शाक्य

ध्वयक: छम्ह ज्योतिषविद्, संस्कृतज्ञाता, उत्साही व समाज सुधारपाखे चिन्तन मनन याना च्वनिम्ह स्पष्ट वक्ता ख: । लिसें वन्द ब्यापार यायगुलि कुशल जुया नं थ:गु समाजय् शिक्षा बिइमा धैगु विशेष प्रयत्न याना च्वनिम्ह ख: । प्रयत्न जक मखु परन्तु कार्यान्वयन रुपय् वसपोलं नेपालय् प्रजातन्त्र वयन्हय: ज्याठाया थ:गु प्यतजा:गु न्हूछें छखां धयाथें थ:गु त्वा:, बाहालय् च्वंपिं मस्तय्त शिक्षा दीक्षा बिइगु निम्तिं छुं आर्थिकयागु प्रलोभन मतसे नि:शुक्लं चले याका: त:गु ख: ।

जिं स्यूगुकथं जि मचाबलय् अन आख: ब्वंवनेबलय् गुरु ब्रतराजया त:खागु छैंया चुक: दलान चोत व बैग: अज कसि ध्यंक विद्यार्थी मस्त जायक दया च्वनिगु ख: ।

उगु इलय् अन आख: ब्वंकिपिं शिक्षकपिं ख: - गुरु धर्मादित्य, ब्रतराज शाक्य, मेहरमानसिं शाक्य, जगतराज शाक्य, अष्टजोति शाक्य, खड्ग रत्न शाक्य व यें ध्वाखाबाहा:या देवरत्न बज्राचार्य । थुमिसं पालंपा: याना आख: ब्वंक: वइगु जुया च्वन ।

थुगु पाठशालाया पाठ्यपुस्तक थथे ख:-

१) चाणक्यनीति
२) अमरकोष
३) सारस्वत व्याकरण
४) गवड़ व सिलोटय् च्वया हिसाब स्यनिगु
५) ध्वयालिसें बौद्धस्तुति -
आर्यनामसंगीति
श्रग्धरा आर्यतारा स्तोत्र
मेमेगु तुत: नं ब्वंकिगु चलन ख: ।

ध्वहे थासय् जिं सर्वप्रथम नेवा: आख: ब्वनागु जुल । ब्रतराजया विषय कया ज्याठाया धनपंच विहारया शिलापत्रस थथे उल्लेख यानात:गु दु-

ज्योतिषादि सर्वशास्त्र बहूरत्नपरीक्षक:
बहूशिल्पकलाभिज्ञो ब्रतराजमहर्द्धिक: ।
वाणिर्ब्यापार संकृत्वा महदैश्वर्यलब्धवान् ।

३३) पं. श्री बुद्धिराज शाक्यभिक्षु

ध्वयक: नं यलया बौद्ध पं. टोडरानन्द व येँया पं. निष्ठानन्द गुरुजुयाके संस्कृत ब्वना त:गुलिं थ:के संस्कृतयागु अर्थ लगय् जुसेंलि ध्वसपोलं थाय् थासय् द्वादश तीर्थ सेवास अष्टमी ब्रत धलं दंका बाखं कना बिज्यात । थथे तीर्थ सेवाय जक बाखं कना बिज्यागु मखुकि नेपा:या दकले सकले नां दंगु सुप्रसिद्ध बौद्ध तीर्थस्थल श्रीस्वयम्भू पर्वस्थानस निरन्तररुपं स्वदँ यंक धर्म ब्याख्यान याना बिज्यात । थुगु हे इलय् श्री स्वयम्भू महाचैत्य दर्शनार्थ सुदूर उत्तरापन्थ खामंनिसें दण्डवत प्रणाम यायां म्हधु दाना दुष्करचर्या याना नेपा: ध्यंक बिज्याम्ह सिद्धयोगी स्वभावम्ह गुरु क्यान्छूया लामाजुयागु शिष्यत्व ग्रहण यात । वसपोल लामाजुयागु सद्धर्म प्रचार कार्यस सहभागी जुया "कुन्साङ्लामेश्यालुङ" डोंन्दु शास्त्र थ:म्हं न्यनार्थें ब्याख्या याना श्रोतागण धर्म पासापिंत ध्वाथुइक स्पष्ट जुइक कना बिज्याम्ह, अथेहे थ:म्हं न्यनागु ब्याख्यानयात लिपिवद्ध याना नेपाल भाषाया बौद्ध साहित्यस मौलिक गद्य कृतियागु प्रवाह न्ह्याका बिज्याम्ह अन्तय् हानं मन्त्रधर श्री गुरुपद्मसम्भवं योग याना बिज्यागु प्रसिद्ध तीर्थस्थल तिष्टुङ - पालुङ्या तमनात्रृषीश्वर स्थानस ४० दँ तक च्वना थ: गुरुयागु उपदेश अनुसार पुण्य साधन· योगचर्या पुरश्चरण, पूवंका बिज्याम्ह छम्ह अतिकं हनेबह:म्ह धर्मभानक, कथा वाचष्पति रुपय् सकसिनं म्हस्यूम्ह ख: ।

अन्तय् थ: बृद्धकाल जुसेंलि तमनात्रृषीश्वर स्थान तोता स्वयम्भू पर्वत क्वसं च्वंगु भुइख्य:या जगतोद्धार विहारस च्वना ९३ दँया बैसय् वि.सं. २०४४ साल जुग: पंजराँकुन्हु दिवंगत जूगु जुल ।

३४) श्री हर्षदेव शाक्यभिक्षु

नेवाः बौद्ध संस्कृतिया आधारभूत जुया च्वंगु गुगु नवसूत्र खः । उगु महायानी वैपुल्यसूत्र मध्यय् छगू अतिकं पवित्र जुया च्वंगु बौद्ध समाजय् प्रचलितगु ललितविस्तर खः । थ्व हे ललितविस्तर सफूया आधारय् उकुबाहाःया ज्ञानीगुणी व सःस्यूपिं छगू प्रतिष्ठित पुचलं सर्वार्थ-सिद्धया दबूप्याखं दय्‌केगु निर्णय जुल ।

उगु निर्णय अनुसारं विभिन्न प्याखंम्वः पात्रस ल्यज्या जूगु जुल । उकी मध्यय् नासलंलीम्ह, हिसिदुम्ह हर्षदेवजुयात देवदत्त जुया प्याखं हुइकेगु सर्वसम्मतीं निर्णय यात । उगु निर्णययात हर्षदेवजुं सहर्ष स्वीकार याना देवदत्तयागु पाठ कया प्याखं हुया बिल ।

थुगु प्याखनय् देवदत्तं गुबलें खःगु, भिंगु बांलागु ज्या मयाः हाय्‌केगु, ख्वय्‌केगु, दुःख बिइगु, जालभ्केल याय्‌गु सिबाय् । थथे जूगुलिं देवदत्त हर्षदेवजुं थःत थथे महसूस यातकि - थःथे थम्हं पश्चाताप जुल कि निर्दोषी जशोधरा व सर्वार्थसिद्धयात गुगु प्रकारं जिं थःगु स्वार्थ सिद्ध याय्‌या निम्तिं छलकपट याना, अनेक प्रकारं दुःख कष्ट बियाः अपराध याना वयागु जुल धका मती तया च्वन । थुगु प्रायशिच्त शुद्ध याय्‌त गृहस्थि तोता भिक्षु जुया वंगु जुल ।

थथे भिक्षु जुइगुलि श्रद्धाचित्त उत्पन्न जुया च्वंगु इलय् उथाय् पं. निष्ठानन्द गुरुजुं बुद्ध जीवनी ललितविस्तर नेपाल भाषं प्रकाश जूगु व उखे क्यान्छ्या लामाजुं प्यंगः रत्नयागु ज्ञान खँ कना च्वन, थुखे करुणामयया अवतारी दुक्पालामाजुं सहस्रभुज लोकेश्वरयागु न्यूनेब्रत उपासना याका वइच्वंगु थुजाथुजागु सद्धर्मयागु सुगन्धबासना वया च्वंगु सत्संगतयागु प्रेरणाद्वारा दुनुगलंनिसें अनित्य वैराग चित्त उत्पति जुया दुक्पा लामाजुयागु शिष्यत्व ग्रहण याःगु जुल । वहे लामाजुलिसे १८०० खोलाया चुङ्गुम्बाय् वंगु जुल ।

वसपोल लामाजुयागु उपदेशं प्रभावित जुया गृहस्थि तोता कोन्छ्योग्दोर्जे (त्रिरत्नबज्र) धैगु नामं घेलुङ् जूगु जुल । थथे भिक्षुब्रत प्रवज्जित लाभ जूगु उपलक्ष्यय् चुङ्गुम्बांनिसें लानं ला बिक्क स्वयम्भू पर्वतस्थान ध्यंक म्हधुं दाना दण्डवत् याना श्री स्वयम्भु महाचैत्य प्रदक्षिण यावःगु जुल ।

ध्व खः छम्ह नेवाः जुया नं गुरु क्यान्छूयालामाजुयागु आदर्श अनुशरण याना थथे दुर्गमक्षेत्र पहाड पर्वतया लँपुस लानं ला तक म्हधुं दाना दुष्कर चर्या याय्‌गुलि नेवाः बौद्ध समाजय् ध्वय्‌कः सर्वप्रथम जूगु खने दुं । ध्व हे छगू हर्षदेवया विलक्षण प्रतिभा नं खः ।

थथे श्रद्धा व वीर्य बल पिकया पुण्यसाधन याना स्वयम्भू दर्शन याय धुंकालि हानं काठमाण्डौं उपत्यकाया सम्पूर्ण तीर्थ - उपतीर्थया लः छ्याय् मुनिगु कूटपालतीर्थ क्वद्ववालस च्वना स्वदँ तक दुष्कर चर्या याना सूत्रतन्त्रया सारभूतगु अतिकं महत्वपूर्णगु आर्यनामसंगीतिसूत्रयागु अभियान न्ह्याकल ।

फलस्वरुप वसपोलं अनेक गां गामय् व विहार विहारय् थासं थासय् मिसा - मिजं मस्तय्‌त नामसंगीति पठन पाठन याकेगु हे वसपोलया जीवनया मूल उद्देश्य जूवंगु जुल । ध्वसपोलया थःगु बांकि जीवन स्वयम्भू किण्डोल विहारस च्वना जीवन यापन यात । लिपा स्थानीय बासिन्दा पिंसं ध्वसपोलयात धर्म गुरुजुया नामं ब्यवहार याना वइच्वंगु जुल । अन्तसः वि.सं. २०४६ सालं ८८ दँया बैसय् देहावसान जूगु जुल ।

३५) श्री कुवेरसिं शाक्य

थैना टोलया स्थान गणेद्योया न्ह्यःनेसं च्वंम्ह ध्वज्या - नेवाःज्या याय्‌गुलि प्रवीण व निपुणम्ह कुशल कलाकार खः कुवेरसिंजु । थन खँ वइ नेवाःज्या - ध्वज्या धैगु छु खः धका न्यने फु । थुकिया मतलब साधारण मनूतय्‌सं मथुय् नं फु । प्रशंगवश थन उकिया खँ स्पष्ट याना च्वनाकि -

ध्व छु धाःसा मेमेगु देशविदेशया कला संस्कृतिलिसे मिले मजूगु नेवाः संस्कृतिया थःगुहे परम्पराकथं ज्या याना वइच्वंगु थःगुहे विशेषता दइच्वंगु लीपाता, सिजःपाता, वहपातास मुगः, खलु ज्ञन, कतांया ज्यावलं ध्वजक ध्वया ध्वाजक ध्वानांलि विभिन्न कलात्मक वस्तु (चीबाहाः गजू, तोरण, इलां, भगिं, तगिँ, लिबिँ, प्रभाः, मण्ड, क्वफ्‌य, भुलथि, व छूयपु, गरुड, हितिमंगः, मलः, नागकन्या एवं मांगलिक चिन्हः हरिञ्चक्र, हरिञ्चैत्य, धर्मचक्र, छत्र, ध्वज, पताः एवंप्रकारं विभिन्न

देवदेवी) समेत यात थ:गुहे शैलीं थ:गुहे प्रविधिद्वारा प्रस्तुत यायगु ज्यायात नेवा:ज्या, थ्वज्या धाइगु ख: ।

थुगु क्षेत्रय् अतिकं नां जा:म्ह कुशल कलाकार जीवराजजुया सन्तान कुवेरसिं । थ्वयक: नं थुजागु ज्या अतिकं निपुण जूगुया कारणं थ:गु ज्यासलय् जक च्वना ज्या याना च्वंम्ह मखु, परन्तु बौद्ध संस्कृति, बौद्ध कलाप्रति श्रद्धाभक्ति दुपिं सँदेशया त:त:धंपिं लामागुरुपिंसं आदर सन्मान याना थाय् थासय् ब्वना यंकूगु दु । अप्पो याना कुवेरसिंहजुयात प्रचार, प्रसारय् न्ह्यलुवा जुया सहयोग याना बिज्याम्ह छेचुकुस्यो लामाजु ख: । थ्वयक: लामाजुयागु निर्देशनकथं थाय् थासय् ब्वना यंकूगु खने दु । उदाहरणया लागी थन प्रस्तुत याना च्वना -

१) क्यरुङ्या झ्याम्लिङ् गुम्बास च्वना सिज:या सहस्रभुज लोकेश्वर दयका ब्यूगु जुल ।
२) क्यरुङ्या पाङ्सिङ गुम्बास च्वना सहस्रभुज लोकेश्वर दयकल ।
३) क्यरुङ्या सामलिङ गुम्बास सहस्रभुज लोकेश्वर दयका बिल ।
४) क्यरुङ्या पाङसिङ गुम्बायात त:ग्व:गु माणे दयकल ।
५) १८०० खोलाया चुङ्गुम्बायात आर्यतारा व शाक्यमुनि दयका बिल ।
६) १८०० खोलाया राजिङ गुम्बायात एकादश लोकेश्वर व शाक्यमुनि दयका बिल ।
७) बिगुङ् गुम्बायात एकादश लोकेश्वर दयका बिल ।
८) हेलम्बुया बधाङ गुम्बायात वज्रगुरु पद्मसम्भव व शाक्यमुनि दयका बिल ।
९) भूटान जुजुया निम्तिं न्हेकुत्या हाक:म्ह आर्य मैत्रय बुद्ध दयका बिल ।
१०) बिगुङ् गुम्बास च्वना प्यकु हाक:म्ह वोह:या गुरु बज्रसत्व दयका बिल ।
११) १८०० खोलाया न्हुबुरी गुम्बास च्वना च्याकु हाक:म्ह गुरु पद्मसम्भव दयकल ।
१२) स्वयम्भूया छ्वेकिखार्लो गुम्बायात शाक्यमुनि, मंजुश्री व पद्मसम्भव दयका बिल ।
१३) स्वयम्भूया कर्मराज गुम्बास च्वना वहे गुम्बाया निम्तिं च्याकु हाक:म्ह सिज:पाताया शाक्यमुनि बुद्ध दयका बिल ।

१४) लद्दाखया गुम्बायात न्याकु हाकःम्ह सहस्रभुज लोकेश्वर दय्का बिल ।

१५) १८०० खोलाया न्हुबुरी गुम्बायात प्यकु हाकःगु भ्याङ्छुब्छोर्तेन चैत्य दय्का बिल । इत्यादि ।

३६) श्री हर्षरत्न शाक्य

ज्याठा हितिफुसया हर्षरत्न शाक्यजुं सिजःपाता, लीपाता व वहःपातास विभिन्न प्रकारया कलात्मक वस्तु, मूर्ति, मण्डः, यन्त्र, घौ व रत्नमण्डल, अष्टमंगल, सप्तरत्न एवं लुम्बिनी वन जात्रा, बुद्ध जीवनी आदियात क्वपिथपि याना कतां जक किया दुरुस्त जुइक बांलाक दय्किगुलिइ सिद्धहस्तम्ह छम्ह कलाकार खः ।

ध्वय्कः कतां कीगु ज्याः बुट्टा ज्या जक प्रवीण व निपुणम्ह मखु । परन्तु परम्परागत चित्र कलाय् नं उतिकं ल्हाः न्ह्याकेफुम्ह, उकीसं चर्यागीत - चचा हालिगुलि नं बिचक्षणम्ह खः ।

३७) श्री मानजोति (चिधि) शाक्य

ध्वय्कः महाबूचाकलय् च्वंम्ह छम्ह धातु मूर्ति निर्माण कार्यस सिद्धहस्तम्ह कुशल कलाकार खः । ध्वय्कःयागु ल्हातं पिज्वःगु मूर्तिकलायात कलापारखि कलाकारपिंसं नं अतिक प्रशंसा याः । ध्वय्कः नं दय्कूगु मूर्ति लक्षणप्रमाणयुक्त व अंगभंग, भावभंगि मुद्रा आशन बाहन अत्यन्त उपयुक्त जुइक दय्के सःम्ह खः । ध्वय्कःया ल्हातीं दय्कूगु मूर्तियात धातुमूर्ति निर्माण केन्द्र रुपय् प्रसिद्ध जुयाच्वंगु उकुबाहाःया मूर्ति निर्माणकार कालिगढ सकसिनं नं गुरुकपिया रुपय् सन्मानया दृष्टिं सोगु दु । ध्वय्कः नं दय्कूगु कलात्मक मूर्तित क्यूरिय बजारय् उपलब्ध मजू, केवल मन्दिर, बिहार, गुम्बा, गुम्बाय् प्रतिस्थापनया लागी जक प्रयोग जूगु खने दु । धाय्कि उदाहरणया लागी -

१) न्हेकु हाकःम्ह धातुया मैत्रय बोधिसत्व मूर्ति स्वयम्भू मैत्री गुम्बाया प्रमुख देवताया रुपय् स्थापना याना तइतल ।

२) खुकु हाकःम्ह धातुया शाक्यमुनि बुद्धया मूर्ति लुम्बिनीस च्वंगु बुद्धविहारया प्रमुखदेवताया रुपय् स्थापना यानातल ।

३) प्यकु हाकःम्ह धातुया गुरु पद्मसम्भवया मूर्ति स्वयम्भू कर्मराज गुम्बास स्थापना यानातल ।

४) अथेहे यल पद्मवर्ण विहारया गुम्बास प्रस्थापित गुरु पद्मसम्भव व ध्वया जःखः च्वंपिं अमिताभबुद्ध व षडक्षरी लोकेश्वर नं खः ।

५) यैं, सिघःया शान्तिघटस्तूप चैत्यया गर्भगृहस प्रस्थापित अक्षोभ्य, रत्नसम्भव, अमिताभ व अमोद्धसिद्धि ।

६) एवंप्रकारं अमेरिका, सुइजरल्याण्ड देशय् निर्माण जूगु पूज्यपाद दलाइलामाजुया बुद्ध धर्म प्रचार - प्रसारया सन्दर्भय् दयकूगु रिकन् इन्स्टिच्यूट ज्यूरीक नांगु तिब्बती गुम्बास प्रस्थापित ४ फुट उचाइ दुम्ह धातुया श्री शाक्यमुनि बुद्ध मूर्ति ।

७) थुगुकथं यलदेया बुद्ध जयन्तिया लसताय् नगरपरिक्रम याकेत दयके ब्यूगु श्रीशाक्यमुनि बुद्धया धातु मूर्ति उकुबाहालं हिरण्यवर्ण विहारयात लःल्हागु जुल । थुगु कलात्मक बुद्ध मूर्ति नं चीधि शाक्यजुं दयकूगु खः ।

८) भूटान नरेशया थःगु गुम्बास प्रस्थापित एकविंशती आर्यतारा नीछगू हे प्रकारया ध्यानरुप शैली अलग अलग याना दयकातःब्यूगु खः । थुगु एकविंशती आर्यतारायागु मूर्ति निर्माण शैली हावभाव मुद्रायागु सौन्दर्यता व उत्कृष्ठ कलाकारीता खना भूटान सरकार खुशी जुया कलाकार मानजोति शाक्यजुयात लामा छेचुकुस्योयागु माध्यमं सन्मानपूर्वक निमन्त्रणा याना भूटानय् ब्वना यंकूगु जुल । भूटान देशय् खुला तक अनहे च्वना भूटान निवासि मूर्तिकलाया विद्यार्थीपिंसं मानजोति शाक्यजुयाके गुरु स्थापना याना स्यनाः सयका काल । तर दुःखया खँ खः भूटानं लिहाँ वसांनिसें अस्वस्थ जुया मानसिक स्थिति सन्तुलन मजुया, याना यानागु उपचारं मग्यला अन्तस वहे ल्वचं देहावसान जुल । ध्व छगू नेपाःया कला क्षेत्रय् तःधंगु क्षति खः ।

३८) सिद्धिराज शाक्य

न्हेफले न्हूबाहाःचास च्वंम्ह धातुमूर्ति निर्माण कार्य क्षेत्रय् नां दंम्ह कुशल कलाकार खः । ध्वयकः प्रसिद्ध मूर्ति निर्माण कलाकार श्रीमानज्योति (चीधि) शाक्यजुया प्रमुख शिष्य जूगु दु ।

बर्तमान क्यूरियोयागु कार्यकलाप क्षेत्रय् प्रगति व उन्नति जुया च्वंगु थौंया परिप्रेक्षय् कलाकार सिद्धिराजयागु ल्हा:या शीप खनेवं मूर्ति पारखिपिंसं प्रशंसा मयासे च्वने मफु । ध्वयूक: नं दय्कूगु मूर्ति साधारण बजारय् सुलभ मजू । यदि उपलब्ध जुल धा:सा नं उगु मूर्तिया महत्व व मूल्य - मान्यता बृद्धि जूगु खने दु । ध्वयूक: नं दय्कूगु मूर्तियागु सौन्दर्यता व आदर्शयात गुलिसिनं प्रतिलिपि याना अनुकरण याना काइपि नं मदुगु मखु । सिद्धिराजं दय्कात:गु मूर्ति धालकिं धाक्व धाक्व मू पुला: नुग: मस्यासे खुशिसाथ न्याना यंकिगु जुया च्वन । अप्वयाना ध्वयूक:यागु मूर्तित धर्म संस्कृतिप्रति श्रद्धा - भक्ति दुपिं तिब्बतया लामा, घेलुं, घ्येसे तुल्कुपिंसं आदर गौरव तया: न्याना यंका च्वंगु भ्रीसं स्यू । थुजागुहे कारणं ध्वयूक:यात भूटान सरकारं मान्यता बिया आदर - गौरव तया लामा छेचुकुस्योया मार्फत दच्छितक भूटानय् तया: अनया मूर्ति निर्माण स्कूलया विद्यार्थीपिंत आपालं प्रभावकारी रुपं स्येने कने याना व:गु जुल ।

३९) सिद्धिरत्न शाक्य

ध्वयूक: नांदंम्ह कलाकार सिद्धिराज शाक्यया ज्येष्ठ सुपुत्र ख: । धुँया मचा धुँ धयात:थें थ: अबुजुयागु गुगु प्रसिद्धि व लोक मान्यता ख:, वहे लँपुस लाना च्वंगुलिं याना सिद्धिरत्नजुयात जापानया अतिकं प्रसिद्ध व सुसम्पन्नगु निकोमाथ कम्पनीयागु अनुरोधकथं तीसिकागा ओक्सांबेटु होकाइदो धैगु थासय् स:ता ह:गु जुया च्वन ।

वहे निकोमाथ कम्पनीयागु शुभ संकल्प अनुसार सुवर्णमय श्री अमोघपाश लोकेश्वरया मूर्ति निर्माण कार्यस उकुबाहा:या मैत्रीरत्न शाक्ययागु नेतृत्वय् कलाकार सिद्धिरत्नजुया दलबल सहित वि.सं. २०४८ श्रावण ३ गते जापान प्रस्थान जूगु जुल । अन वंपिं कलाकार समूहया नां थथे ख: -

१)	मूर्तिकार	-	सिद्धिरत्न शाक्य, न्हूबाहा:
२)	कतांज्याकमि	-	मंगलनरसिंह शाक्य, जोठाबाहा:
३)	कतां सहकमि	-	राजभाई शाक्य, न्हूबाहा:
४)	सहयोगी	-	मय्जु नानीछोरी शाक्य, न्हूबाहा:
५)	सहयोगी	-	मय्जु शोभा शाक्य, न्हूबाहा:

थुपिं कलाकार समूह सकुशल अन थ्यंसेंलि सुवर्णमय श्री अमोघपाश लोकेश्वरया मूर्ति दय्का तयार याना बिल। थुगु मूर्तिया लुँया तौल १७५ किलो दु धका उगु कलाकार समूहं धाःगु जुल। थथे अमोघपास लोकेश्वरया मूर्ति तयार जुसेंलि थुकिया प्राण प्रतिष्ठाया निम्तिं आवश्यक व्यवस्था मिलेयाना यल, पूचोया श्री अक्षेश्वर महाविहारस नेवाः बौद्ध संस्कृति परम्परा अनुसार गुरु मुक्तराज बज्राचार्ययागु संविधानत्वय् जीवन्यासयागु विधान पूवंकालि उगु साधनयुक्त शूक्ष्म अमोघपाश मूर्ति जापानय् यंका उगु सुवर्णमय मूर्तिया गर्भ गृहस प्रवेश याना ब्यूगु जुल। थुलि जुसेंलि अमोघपाश लोकेश्वर सजीवतुल्य आष्ठा प्रतिष्ठा तया मान्यता ब्यूगु जुल।

थुगु सुवर्णमय अमोघपाशया मूर्ति सम्पन्न जूगु लसताय् श्रद्धालु दातापिंसं छगू समारोहया दथुस हर्षपूर्वक थःपिंगु उद्‌गार ब्यक्त याना थथे सन्तोष प्रकट याःगु जुल।

चैत्य कुलनायक ज्योतिरुप श्री स्वयम्भू महाचैत्य विराजमान जुया च्वंगु संसारया दकले सकले उच्च जुया च्वंगु च्वापु गुँया क्वसं लाना च्वंगु सुन्दर शान्त विशाल मंजुश्रीकृत रम्यभूमि शान्तिनायक बुद्ध शाक्यमुनिया जन्मभूमि नेपाःया शाक्यकुलया परम्परां हुर्के जूपिं ललितपुर, महाबुद्धया चाकलय् च्वंपिं जन्म जात सिद्धहस्त कलाकारपिंगु ल्हातं प्रस्तुत याःगु थुगु सुवर्णमय श्री अमोघपाश लोकेश्वरयागु कलात्मक भव्यमूर्ति थौंयागु शुभदिनस तयार याना ब्यूगुलिं जि व जिमि निकोमाथकम्पनीया सम्पूर्ण परिवारपिं अत्यन्त कृतज्ञ जुया सहर्षसाथ धन्यवाद व साधुबाद बिया च्वना, लिसें जिमिगु महान् सदिच्छा सार्थक जूगु भाःपिया। आशा दु थुगु पुण्यं जापान नेपाल मैत्री अमर जुया विश्वशान्ति कायम जुया च्वनेमाः। अस्तु।

थुगु सुन्दर कलात्मक सुवर्णमय अमोघपाश लोकेश्वरया मूर्ति तयार जूगु लसताय् छगू समारोहस श्रद्धालु दाता निकोमाथ कम्पनीया उच्चपदाधिकारीजुं नं सन्तोष व्यक्त यासे थथे धया दिल -

"करीव ५० दँ न्ह्यः अमेरिकनतय्‌गुपाखे क्षेप्यास्त्र प्रहार याना जापानया हिरोसिमा नष्ट भ्रष्ट यात, विध्वंश जुल। उगु भयंकर क्षतिग्रष्ट जूगु इलय् हिरोसिमास च्वंपि गुलि सिना वन। अपिं दिवंगत आत्मा प्रति शान्तिकामना पुण्य अभिबृद्धि हेतु थुगु मूर्ति दय्‌के निम्तिं आवश्यक

व्यवस्था मिलेयाना बुद्ध जन्मभूमि नेपा:या कुलीन शाक्यवंशी कलाकार पिंत निमन्त्रणा यानागु जुल । थुगु पवित्र उद्देश्य अनुरुप थौं थुगु मूर्ति तयार जूगु जुल । थुगु मूर्ति निर्माण कार्यस संलग्न जूपिं कलाकार व सम्बन्धित कार्यकर्तापिंत जिमिगु दुनुगलनिसें शुभाय् देछाया च्वना ।

थुकिया लिसलय् नेपालं वंपिं कलाकार समूहया नेतृत्वया:म्ह मैत्रीरत्न शाक्यजु नं थथे धयादिल - "छिकपिंगु सौहार्दपूर्ण निमन्त्रणायात सहर्ष स्वीकार याना जापान होकाइदो थ्यंक वया अभूतपूर्व रुपं थुगु मूर्ति दय्किगु जिमित: सौभाग्य प्राप्त जुल । थुकिया लागी जिमिगु पाखें नं छिकपिंगु विशाल उदार हृदय प्रति आपा आपालं कृतज्ञता ज्ञापन यासे यक्व, यक्व धन्यवाद बियाच्वना । आशा दु थुगु प्रकारं हानं हानं छिकपिंगु निम्तिं मेमेगु मूर्ति दयके माल धा:सा छिकपिनिगु सेवा निम्तिं न्ह्याबलें जिमि तयार दु । धन्यवाद !"

४०) भिक्षु शाक्यानन्द

ध्वसपोल कुलधन शाक्यया श्रीमती चीधिमायाया सुपुत्र ख: । गृहस्थी जुबलय्या नां चक्रधन ख: । थ:गु बाल्यकालनिसें धर्मचर्यास अनुराग दुगुलिं भगवान् बुद्धया मन्त्र जप याय्गु, श्री वज्रयोगिनीया ध्यानय् च्वनेगु लिसें संघनायक श्री अमोघपाश लोकेश्वरया उपोषधब्रत अष्टमीब्रत धलं दनेगु आदिस श्रद्धा भावभक्ति याना वइच्वंगु ख: । थुगु पुण्यानुभावं याना संयोगवश भिक्षु महादानया सत्संगत प्राप्त जूगु जुल । ध्वयुक: महादानयागु प्रेरणा व सत्संगतं याना श्रद्धेय भिक्षु चन्द्रमणि महास्थविरपाखें शाक्यानन्द धैगु नामं श्रामणेर जुया बिज्यात । अलें चन्द्रमणि भन्तेजुपाखें बुद्धधर्म अध्ययनया लागी बर्मा म्यान्मार प्रस्थान जुल । बर्मा थ्यंका ताउंपाउं धैगु विहारय् च्वना भिक्षु चक्कपालयाके बर्मेलि भाषा व बौद्धग्रन्थ अध्ययन यानालि वि.सं. १९९२ सालं मेघेंसयादो भन्तेया उपाध्यायत्वय् उपसम्पदा ग्रहण याना बिज्यात ।

थनलि छुं वर्ष लिपा १९९७ सालं नेपा: बिज्याना पश्चिम नेपाल तानसेनया आनन्द विहारस च्वना थेरवाद बुद्ध धर्म उन्नति व विकासया लागी अद्यापि अनवरत सेवा याना वया च्वन । वि.सं. २०४५ सालं तानसेनस उपसंघ नायक पद शाक्यानन्द महास्थविरयात अभिनन्दन या:गु जुल । अथेहे हानं वि.सं. २०५० साल कार्तिक २१ गते शनिवारया

दिनस श्रद्धेय भिक्षु सुदर्शन भन्तेयागु असाधारण सत्प्रयासं पूर्ण व्यवस्थित रुपं सम्पन्न जूगु भव्यगु कीर्तिपुरस निर्मित जूगु नगरमण्डप श्रीकीर्ति विहारस नेपा:या थेरवाद बुद्ध शासनया अति महत्वपूर्णगु गौरवमय संघनायक पद भिक्षु शाक्यानन्द महास्थविरजुयात सम्माननीय प्रधान मन्त्री गिरिजाप्रसाद कोइरालाजुया प्रमुख आतिथ्यत्वय् अतिकं सम्मान याना भव्य समारोह पूर्वक कार्य सुसम्पन्न या:गु जुल ।

थ्व छगू प्रकारया ऐतिहासिक घटना रुद्रवर्ण महाविहार उकुबाहा:या निम्तिं गौरवमय प्रतिष्ठाया विषय जूवंगु दु ।

४१) भिक्षु सुदर्शन

ध्वसपोल न्हूच्छेराज शाक्यया धर्मपत्नी हर्षमायाया पुत्र लुम्बिनीराज नामं प्रख्यान्त जुल । सौभाग्यवश ध्वसपोल मचाल्याय्म्हबलय् कुशिनगरस बिज्याना च्वंम्ह चन्द्रमणि महास्थविरजुया उपाध्यायत्वय् उपसम्पदा लाभ याना स्थविरवादीकथं भिक्षु जुया बिज्यात । ख:जा ध्वय्क: वर्तमान् नेपा:या स्थविरवादी भन्तेपिं मध्यय् तीक्ष्ण बुद्धि दुम्ह निर्भीक व स्पष्टवक्ताया रुपय् सकसिनं म्हस्यूम्ह सुदर्शन भन्ते ख: । ध्वसपोल विभिन्न अन्तरराष्ट्र बौद्ध जगतय् थाय् थासय् भ्रमण यानां बिज्यागुलिं बौद्धधर्म, बौद्धसंस्कृति, बौद्धकला एवं बौद्धइतिहास व पुरातत्व विषय नं दखल दुम्ह बहुमुखी प्रतिभायुक्त विद्वान नं ख: । लिसेलिसें नेपाल, नेपाली, हिन्दी, संस्कृत एवं पाली, इङ्गलीस तथा थाई भाषातकं न्वचु बिइफुम्ह चतुर्दिगकीर्ति प्रख्यान्तम्ह ख: । उकीसं थेरवादी बुद्धधर्म उत्थान व विकास याय्गुलि नं ध्वसपोलयागु त:धंगु देन दु ।

कीर्तिपुर बहूमुखी क्याम्पसय् नेपाली इतिहास, संस्कृति, पुरातत्व केन्द्रीय शिक्षण समितिया उप प्राध्यापक तक नं जुया बिज्यात ।

ध्वसपोलया भ्रमण स्थान -

रंगुन बर्मा, लंका, पेकिङ्ग चीन, हङकङ, भारत, ढाका, थाइल्याण्ड, मलेशिया, सिंगापुर, इन्दोनेशिया, टोक्यो जापान, मस्को, न्यूयोर्क अमेरिका, इजिप्त, दक्षिण कोरिया, टर्कि, तिब्बतल्हासा आदि ।

ध्वसपोलया जीवनय् छगू असाधारण बौद्ध इतिहासय् छगू अविस्मरणीय महत्वपूर्ण ज्या जूवंगु दु । व छु धा:सा - वि.सं. २०२१ सालं नेपाली बौद्ध तीर्थ यात्रा निम्ति विशेष रेलद्वारा थ:गु अध्यक्षताय् ब्यबस्थात्मक रुपं ५०० म्ह श्रद्धालु उपासक - उपासिकापिं मुंका थ:म्हं क:घाना अभूत्पूर्व रुपं भारतया विभिन्न बौद्धतीर्थ स्थल भ्रमण कार्य सम्पन्न या:गु दु । अथेहे निक्व:गूपति वि.सं. २०२६ सालं ५६० म्ह बौद्धतीर्थ यात्री मुंका नं तीर्थयात्रा भ्रमण सफल या:गु दु । थुगुहे रुपं हानं वि.सं. २०३४ सालं स्वक्व:गूपति बौद्ध तीर्थयात्राय् ६६० म्ह उपासक - उपासिकापिं मुंका नं भ्रमण कार्य समाप्त याना सकुशल लिहाँ बिज्यागु दु ।

अज्ज थुलि जक मखु विभिन्न महत्वपूर्ण संघ संस्थाया गोष्ठि आदिसं सक्रिय रुपं भाग कया नं बिज्याय् धुंकल । फलस्वरुप महेन्द्र विद्या भूषण तक नं प्राप्त याना बिज्यात ।

ध्वसपोलयापाखें इलय्बिलय् पिदंगु बुद्धधर्म व नेपाल भाषा सम्बन्धि लिखित, अनुदित एवं सम्पादित विविध विषयया तथ्याङ्क प्रशंगवश थन न्ह्य:ब्वया च्वना -

१)	नेपाल भाषाय् रचित	२१
२)	सम्पादन जूगु	१८
३)	अनुवाद जूगु	८
४)	चिचीधंगु कृति	१५
५)	प्याखं विषया सफू	७
६)	नेपाली भाषाय् रचित	८
७)	विविध विषयया सफू	४

४१) भिक्षु अश्वघोष

ध्वसपोल चन्द्रज्योति शाक्यया धर्मपत्नी लक्ष्मीमायाया सुपुत्र ख: । ध्वयूक:यात थ:मांयागु सत्प्रेरणां बुद्धधर्म अध्ययन याके निम्तिं मचाल्यायम्हबलय् सुमंगल विहारया भन्तेपिन्त ल:ल्हाना बिल । ध्वसपोलयात सौभाग्यवश धम्मालोक भन्ते व अमृतानन्द भन्तेपिंगु सत्संगतय् लावंगुलिं याना कुशिनगरय् ब्वना यंका चन्द्रमणि महास्थविरजुयापाखें श्रामणेर याका बुद्धरत्नयात अश्वघोष धैगु नामकरण

याना ब्यूगु जुल । थथे श्रामणेर जुया गुलिचां मदुवं महानाम भन्तेयागुपाखें बुद्धधर्म अध्ययन निम्तिं श्रीलंका ब्वना यंकूगु जुल । फलस्वरुप ध्वसपोलयात भारतया महामन्तिदपरिवेणया प्रधानाचार्य एवं संघमहानायक भिक्षु धर्मकीर्ति श्रीधर्माबास नामक महास्थविरया उपाध्यायत्वय् उपसम्पदालाभि भिक्षु जूगु जुल ।

श्रीलंकाय् च्यादँ तक च्वना बौद्ध वाङ्गमय पाली साहित्य अध्ययन याय् धुंका वसपोल अग्रश्रावक धातु स्वागत समितिपाखें श्रीलंका तोता थःगु जन्मभूमि नेपाः लिहाँ बिज्यात । नेपाः ध्यंकालि थेरवादी बुद्धधर्म प्रचार, प्रसारया लागी स्थान स्थानान्तरय् चारिका जुया उपदेशक जुया बिज्यात ।

ध्वसपोलया प्रमुख कार्यया रुपय् पाली भाषा, ध्यान भावना, बुद्धया व्यवहारिक उपदेश आदि विविध विषययात कया आपालं सफू च्वया बिज्याय् धुंकुम्ह खः । लिसें आनन्दभूमि, धर्मकीर्ति, पत्रिकाया प्रधान सम्पादक व व्यवस्थापक तक नं जुया बिज्यागु दु ।

वसपोलं बुद्धधर्म प्रचार, प्रसारया सन्दर्भय् अध्ययन अनुसन्धान निम्तिं औपचारिक तथा अनौपचारिक रुपं निम्न लिखित स्थानय् भ्रमण याना बिज्यागु दु -

श्रीलंका, बर्मा, थाइल्याण्ड, मलेसिया, लावस, मंगोलिया, चीन, रुस, जर्मनी, तथा भारत आदि ।

थुगु रुपं वसपोलयागु विद्वता चातुर्यता एवं प्रतिभायात कदरयासे सम्पूर्ण बौद्ध जनजातियागु प्रतिनिधिकथं सन्मान यासे नव निर्वाचित बहुदलीय सरकारं राष्ट्रिय सभाय् सांसद पदय् नियुक्त तक नं याना ब्यूगु दु ।

ध्वसपोलं बुद्धधर्म व नेपाल भाषाया विषययात कया विभिन्न प्रकारयागु न्यागू दर्जनं मयाक सफू च्वया बिज्याय् धुंकल ।

४३) भिक्षु ज्ञानपूर्णिक

ध्वसपोल सूर्यलाल शाक्यया श्रीमती चन्द्रमायाया सुपुत्र ख: । ध्वसपोलया गृहस्थी नां ख: हीरालाल । ध्वसपोलया चूडाकर्म नेवा: बौद्ध संस्कृति परम्परा अनुसार रुद्रवर्ण महाविहार उकुबाहालय् जूगु जुल । छसिंकथं मचाल्यायम्ह जुसेंलि भिक्षु बुद्धघोष भन्तेजुयागु छत्रछायाँलय् च्वना बौद्ध शिक्षा व पाली भाषायागु अध्ययन याना बिज्यात । सौभाग्यवश छुं वर्ष लिपा ध्वसपोल बर्माया च्याउँछाउँगभायनांगुन धैगु थासय् बिज्याना च्वंम्ह अग्र महापण्डित विद्यालंकार सयादो भदन्त ऊ विश्वधाभिवंश महास्थविरजुया उपाध्यायत्वय् उपसम्पदालाभि भिक्षु जुया बिज्यात । ध्वसपोलया उच्चस्तरीय बौद्धधर्म अध्ययन, अनुसन्धान याना बिज्यागु स्थान ख: स्वेवाविङ च्याउँम्यानाउँ ताईक् अनाउपिङ् मण्डल धैगु थासय् जुल । अथेहे हानं अधिधज महोरट्ठ गुरु अग्ग महापण्डित मस्व:पिङ्सयादो ऊ सुरियाभिवंशजुयापाखें नं दीक्षा प्राप्त याना बिज्यागु जुल । एवंरुपं बर्मा सरकारी पाली विश्वविद्यालयपाखें "शासनधज धम्माचरिय्" धैगु उपाधि प्राप्त याना बिज्यात ।

थुगुकथं शिक्षा दीक्षा प्राप्त याना थ:गु जन्मभूमि नेपा: बिज्यानालि थेरवादी बुद्धशासन उत्थान व विकासया निम्तिं आपालं सहयोग प्रदान याना बिज्याम्ह छम्ह तेजस्वी, निर्भीक, स्पष्टवक्ता जुया बिज्याम्ह लोकं व्हाम्ह भन्ते ख: ।

बुद्धधर्म प्रचार, प्रसारया निम्तिं थाय् थासय् बिज्याना नं संघ संस्थाय् भागकया सहयोग प्रदान याना बिज्यात । लिसेलिसें विभिन्न देश विदेश चाहुला बिज्यात -

उलान्बातोर, मंगोलिया, मस्को, अमेरिका, बर्मा, थाइल्याण्ड, मलेसिया, सिंगापुर, अष्ट्रेलिया, इङ्गल्याण्ड, जापान तथा भारत आदि ।

ध्वसपोलं इलय्बिलय् बुद्धधर्म व नेपालभाषा सम्बन्धि स्वंगू दर्जनं मयाक सफू च्वया बिज्यात ।

४४) अनागारिका धम्मावती

ध्वसपोल हर्षमान शाक्यजुया भार्या हेराथकुं थव मांया

सत्प्रेरणाद्वारा यल सुमंगल विहारया भन्तेपिन्त ल:ल्हाना ब्यूगु जुल । वसपोल भन्तेपिंगु मार्फतं थेरवादी शासनाकूल बुद्धधर्म अध्ययन याके निम्तिं बर्मा देशस छ्वया बिल । ध्वयूक: गणेशमाया उपासिका बर्मा देश थ्यंसेलि सौभाग्यवश अन च्वंपिं गण्यमान्य लब्ध प्रतिष्ठित श्रद्धेय भन्तेपिंगु निर्देशनकथं थेरवादी बुद्धधर्म अध्ययन, अनुसन्धान न्ह्याकल । ध्वयक: नं क्रमबद्धतरिकां अलसि व दिक्क मचासे वीर्य उत्साहपूर्वक पाली त्रिपितक ग्रन्थ अनवरत परिश्रम याना विद्या अध्ययन यात । फलस्वरुप गणेशमाया उपासिका बर्माया थेरवादी शासनाकूल अनागारिका जूगु जुल । लिसें छ्सिंकथं शिक्षा दीक्षाय् समुतीर्ण जुया "शासनधज्ज धम्मचरिया" तथा "अग्गमहागन्थ वाचक पण्डित" धैगु उपाधिं विभूषित जूगु जुल । थुगु किसिमं सुयोग्य जुसेंलि थेरवादी बुद्धधर्म उत्थान व विकासया निमित थ:गु जन्मभूमि नेपालय् वया थाय् थासय् बुद्धधर्म प्रचार प्रसार याय्गु ज्या न्ह्याकल । ध्वयक:यागु शील - सौन्दर्य गुण, व विद्यायागु चमत्कार खंसेलि आपालं श्रोतागण उपासक - उपासिकापिं बोध जुसेंलि ध्वसपोलप्रति श्रद्धा आस्था अभिवृद्धि जूगुया फलस्वरुप श्री शान्तिधट चैत्य महाविहार सिघलय् ध्वसपोलया निम्तिं छगू स्थायि रुपं आश्रम् दय्का ब्यूगु जुल । थुगु थाय्यात धर्मकीर्ति विहार धैगु नामं प्रसिद्ध जूगु जुल । ध्वहे धर्मकीर्ति विहारस च्वना ध्वसपोलयागु अनुभाव व प्रभावं यक्व यक्व थेरवादी बुद्धधर्म सम्बन्धि शिक्षा दीक्षा व बुद्धधर्म विषयक बौद्धसाहित्य आपालं प्रकाशित जूगु जुल । थुगु किसिमं उन्नति व विकास जूगुया श्रेय धम्मावती गुरुमांजुयागु देन ख: । ध्वसपोल छ्म्ह मिसाजात जुया नं विभिन्न देश - विदेश चाहुला बिज्यागु दु - श्रीलंका, बर्मा, थायल्याण्ड, सिंगापुर, मलेसिया, अमेरिका, ताइव्हान, कोरिया व भुटान एवं भारत । लिसें इलय्बिलय् बुद्धधर्म व नेपालभाषा सम्बन्धि ३१ गू सफू च्वया नं प्रकाश याय् धुंकूगु दु ।

४५) अनागारिका माधवी

ध्वसपोल भिक्षु अश्वघोष भन्तेजुया केहेँ मय्जु ख: । ध्वसपोलयात नं थव जन्मदात्री मांयागु कुतलं थेरवादी शासनकथं अनागीरिका जुइगु सौभाग्य प्राप्त जुल ।

छ्म्ह मिसा मचा जुया नं उत्साह वीर्य पूर्वक स्थविरपात्र महाविहारया ल्यूनेसं थैना टोलया यशोधरा निम्न माध्यामिक बौद्ध

विद्यालय नामं छगू स्कूल स्थापना याना बिल । थुगु स्कूल स्थापना व संचालनया निम्तिं श्रद्धेय भिक्षु अमृतानन्द भन्ते व ताजाफःया उपासक धर्मरत्न शाक्यजुपिंगु उल्लेखनीय सहयोग दुथ्याःगु जुल ।

शील, सौन्दर्य, गुणं युक्तम्ह अनागारिका माधवीजु थुगु स्कूलया संस्थापिका व व्यवस्थापिका जक मजूसे परन्तु स्थापनाकालंनिसें प्रमुख शिक्षिका व प्रधानाध्यापिका जुया थौं तक नं सुचारु रुपं संचालन याना वइच्वंगु दु ।

थुगु स्कूलया उन्नति व विकासया निम्तिं थ्वयूकःयागु अनुरोधकथं श्री ५ बडामहारानी ऐश्वर्य राज्यलक्ष्मी देवी शाह निगाहपूर्वक सवारी जुया आवश्यक व्यवस्थाया लागी सम्बन्धित निकाययात निर्देशन तक नं बक्से जूगु खः । थुगु स्कूल समुद्घाटन जूगु शुभ दिन खः - वि.सं. २०१३ ज्येष्ठ ३ गते ।

४६) लिपि विशेषज्ञ हेमराज शाक्य

थ्वयूकः पुण्यराज शाक्यया धर्मपत्नी अष्टमायाया सुपुत्र खः । बाल्यकाल जुसेंलि थ्वयूकः नं गुरु धर्मादित्यधर्माचार्य (जगतमान वैद्य) जुया निवास स्थानस वना संस्कृत, बुद्धधर्म व नेपाःया विविध प्राचीन लिपि सयूकूगु खः । सौभाग्यवश थव गुरुयापाखें वि.सं. २००८ सालं श्री ५ या सरकार वीर पुस्तकालय् भोटेफाँट बौद्ध पाठशालास पण्डित पदय् भर्ना नियुक्ति जूगु जुल । क्रमशः गुरु धर्मादित्यया ल्यू ल्यू जुयाः बौद्धधर्म, बौद्धसंस्कृति, बौद्धकला, बौद्धइतिहास व पुरातत्व सम्बन्धि अध्ययन अनुसन्धान यानावं यंकाच्वन । थनंलि २००८ सालं ललितपुर आदर्श कला प्रदर्शनीस लुँआखलं प्राचीन लिपिं च्वया प्रदर्शनी क्यंगु लसताय् श्री ५ त्रिभुवन सरकारं उद्घाटन याना बिज्यागु थुगु प्रदर्शनीस वयूकयात प्रथम श्रेणीयागु प्रशंसा पत्र प्राप्त जुल । अनंलि २००९ सालं युरोपया सुप्रसिद्ध विद्वान् जिसेप टुचियागु अनुरोधकथं यें, यल व ख्वपया लिच्छविकालंनिसें जुजु प्रतापमल्लतकयागु शिलालेख प्रतिलिपि काय्गु ज्या जुल । थ्वहे दँ भारतयागु सुप्रशिद्ध बौद्ध विद्वान महा पण्डित राहुल सांकृत्यायनजुयात स्वनिगःया बाहाः, बही केना, उगुबाहाः, बहीया बौद्ध तुतः निसलं मयाक लिप्यन्तर याना ब्यूगु दु । थनं लिपा २०१३ सालं लण्डनया प्रसिद्ध विद्वान डा. स्नेलग्रोबया अनुरोधकथं नेपाःया सुदूर

पश्चिम उत्तरापन्थ हिमालय पाखेया विभिन्न गुम्बा - गुम्बातय्गु अध्ययन व अनुसन्धान जुल । थनं लिहाँ वयालि सौभाग्यवश २०१३ साल माघ २३ गते सरुवा बढुवा जुया श्री ५ या सरकार पुरातत्व संस्कृत विभागस सर्वप्रथम लिपि विशेषज्ञ पदय् नियुक्ति जूगु जुल । २०१९ सालं सुदूर दक्षिण भारत मद्रासया उटकमण्ड धैगु थासय् च्वंगु प्राच्यविद्या केन्द्रस प्राच्यविद्या अधययन याना ट्रेनिङ सफल याना लिहाँ व:गु जुल । २०२२ सालं श्रावण पूर्णिमाकुन्हु श्री ५ युवराजाधिराज वीरेन्द्रयात यलया प्रसिद्ध बौद्ध विहारस बौद्धकला प्रदर्शनी बहीद्यो क्यनेगुलि नं सहयोग प्रदान यागु जुल । फलस्वरुप २०२४ साल ज्येष्ठ ३० गते श्री ५ महाराजाधिराज महेन्द्र जुजुया ल्हातिं गोरखा दक्षिणवाहु तक्मा प्राप्त जूगु जुल । श्री ५ महेन्द्र सरकारया आव्हानकथं जूगु गाउँफर्क राष्ट्रिय अभियानया सन्दर्भय् आदर्श बाडेगाउँस २०२५ सालं एकव्यक्ति पुरातत्व प्रदर्शनी क्यना बिल । लिसें थ्वहे गाउँफर्क राष्ट्रिय अभियानया भ्र्वलय् पद्मकन्या क्याम्पस प्रमुखया अनुरोधकथं प्राचीन लिपि स्येनेगु नं ज्या जुल । भ्ती जुजु श्री ५ वीरेन्द्रजुया शुभराज्याभिषेकया लसताय् पिदनेत्यंगु न्हूगु राष्ट्रिय मुद्रा डिजाइन कमिटी छलफल जूगु अनुसार वि.सं. २०३० सालं उगु कमिटिस मुद्रा विशेषज्ञया नातां भुपुरयन्त्र अंकित जुय्मा धका प्रस्ताव त:गु जुल । उगु प्रस्तावयात कमिटिं अनुमोदन यात । तद्नुसार प्रकाशनय् नं वल । २०३० सालं भ्ती मांभाय् प्रकाशन समिति व लिपिगुथिया अनुरोधकथं यल नागबाहालय् प्राचीन लिपिया शिक्षक नं जुल । अथेहे गुथि जिर्णोद्धार एवं निर्माण समितिया अनुरोधकथं २०३५ सालं ऐतिहासिक मन्दिरतय्गु विवरण च्वय्गु नं ज्या यानाबिल । एवंक्रमं श्री ५ या सरकार आवास तथा भौतिक परियोजनाया सल्लाहकार डा. कार्लप्रुसाया अनुरोधकथं नं यें, यल व ख्वपया सम्पूर्ण बाहा:बही व देग:देग:या परिचयात्मक विवरण स्थलगत निरीक्षण याना च्वयाबिल । २०३५ सालं भारतया प्रसिद्ध बौद्ध तीर्थस्थल दर्शन व पूजन याना व:गु जुल - लच्छि व प्यन्हुतक । अनंलि २०४० सालं श्री ५ या सरकार पुरातत्व विभागपाखें स्वेच्छिक अवकाश कया ३२ दँ तक जागीर नया: तोता ब्यूगु जुल । जागीर तोते धुनेवं नेपाल राजकीय प्रज्ञाप्रतिष्ठानपाखे विद्वद्वृत्ति प्राप्त याना उपत्यकाया पाद्पीठ अभिलेख अंकित प्रस्तरकलाया विभिन्न मूर्तिया विवरणात्मक तथ्याङ्क कायूगु ज्या जूगु ख: । थ्वहे भ्र्वलय् राष्ट्रनायक श्री ५ वीरेन्द्र वीर विक्रम शाहजुया ल्हातं महेन्द्र प्रज्ञा पुरस्कार प्राप्त जूगु ख: । अनंलि नेपाल जर्मन अनुसन्धान केन्द्रया डा. वर्नहार्ड कोल्भरजुया अनुरोधकथं उगु कार्यालयस ज्या याना च्वंगु

जुल । ख:तु विभिन्न इलय् वय्क:यागु कार्यप्रगति व कुशलता खना विभिन्न पुरस्कार अभिनन्दन एवं मानार्थ उपाधि सुवर्ण पदक तक नं प्राप्त जूगु दु । थुकि या विवरण थथे ख: -

१) "नेपाल संस्कृतिया मूलुखा" नामक सफू च्वयाब्यूगु विषययात कया च्वसापासा संस्थायापाखें ने.सं. १०८९ सालं श्रेष्ठ सिरपा: नामक सुवर्ण पदक प्राप्त जूगु दु ।

२) मयूरवर्ण महाविहार इतिहास च्वयाब्यूगुयात कया भिंच्छेबाहा: बुद्धजयन्ति समारोह समितिपाखें सुवर्ण पदक प्रदान या:गु दु ।

३) माणिगल राजपासाद (मंग:लायकू) या परिचय नामक सफू च्वया ब्यूगुयात कया ने.सं. १०९४ सालं मंगलबजार बुद्ध जयन्ती समारोह समितिपाखें सुवर्ण पदक प्रदान या:गु दु ।

४) "श्री स्वयम्भूमहाचैत्य" नामक ग्रन्थ च्वया ब्यूगु विषययात कया च्वसापासा संस्थायापाखें हानं निक्व:गूपति सुवर्ण पदक प्रदान याना श्रेष्ठ सिरपा: ब्यूगु दु ।

५) बोधिपरिषद नामक संस्थापाखें सम्मानार्थ "स्वयम्भूरत्न" उपाधि देछाया लिसें सुवर्णपत्र अभिनन्दन व सुवर्णपदक समेत देछाया ने.सं. १११३ वैशाख शुक्ल दशमीकुन्हु सम्मान या:गु जुल ।

६) श्री स्वयम्भू महाचैत्य नामक ग्रन्थ च्वयाब्यूगु उपलक्ष्ययात कया वि.सं. २०४७ माघ २७ गते कुन्हु स्वयम्भू विकासमण्डलपाखें अभिनन्दनपत्र देछाया भव्य रुपय् स्वयम्भूचैत्य उपहार बिया सम्मान या:गु जुल ।

७) यशोधर महाविहार स्थित मंजुश्रीया छगू इतिहास नामक सफू च्वया ब्यूगु लसताय् वि.सं. २०५० सालं बुबाहा:या बुद्धजयन्ति समारोह समितिपाखें हनापौ देछागु दु । थुगु हनापौ श्री ५ युवराजाधिराज दीपेन्द्र वीर विक्रम शाहजुया ल्हातिं ल:ल्हाना ब्यूगु ख: ।

८) "चैत्यया थ:गु आत्मा कथा" नामक सफू च्वया ब्यूगु लसताय् ने.सं. १११३ श्रावणकृष्ण पंचदशिकुन्हु बुबाहा: वनगत त:ज:पाखें सुवर्ण पदक सहित अभिनन्दन देछागु दु ।

९) ने.सं. ११११ कवलागा एकादशिकुन्हु नेपाल भाषा परिषदपाखें "भाषाथुवा" धैगु मानार्थ उपाधि ल:ल्हागु दु ।

१०) नेपाल संस्कृति एवं प्राकृतिक सम्पदा संघपाखें विश्वसम्पदा दिवसया उपलक्ष्यय् वि.सं. २०४९ वैशाख ६ गते कुन्हु मानार्थ सदस्य पद मनोनयन या:गु जुल ।

हेमराज शाक्यजुयापाखें ने.सं. १०७३ सालंनिसें थौं तकया दुने पिदने धुंकूगु त:धंगु व चिधंगु फुकंयाना ५० न्येगू सफू थ्यंगु दु । थुगु कृतियात विषय विभाजन याये बलय् थथे खने दया च्वनी -

(क) लिपि विषयक सफू ४ गू ।
(ख) अभिलेख विषयक सफू ८ गू ।
(ग) बाहा:, बही, चैत्य, स्तुप, देग:, लायकू विषयक ऐतिहासिक विवरणं जायाच्वंगु सफू १५ गू ।
(घ) बाहा:बही ग्रन्थ मूर्ति आदिया धल: सफू ४ गू ।
(ङ) साँस्कृतिक समारोह व गुथिसम्बन्धि सफू ५ गू ।
(च) सामाजिक रीतिथिति व संस्कृति विषयक सफू ६ गू ।
(छ) बौद्ध शिक्षा परम्पराया सफू २ गू ।
(ज) बास्तुकला व मूर्तिकला सम्बन्धि सफू २ गू ।
(झ) स्तोत्र सम्बन्धि सफू ३ गु ।
(ञ) पुलांगु नाटक सम्पादन जुया पिदंगु सफू १ गू ।

थुगु प्रकारं विभिन्न विषय सफू च्वया नं वि.सं. २०४५ सालं जापान थ्यंक वनालि नेवा: बौद्ध संस्कृति उत्थान व विकास निम्तिं थ:गु मातृभाषां हे निम्न लिखित स्वंगू महत्वपूर्ण भाषण बियाव:गु जुल । व छु छु धा:सा -

१) टोकियो जापान नेपाल सोसाइटिया भवनस सेक्रेटरी मयूजु तामुरा व आजुमासाङ्जुपिंगु अनुरोधकथं नेपा:या बुद्ध धर्मय् श्री स्वयम्भू महाचैत्यया ऐतिहासिक परम्परा व थ्वया महत्व विषययात कया प्रवचन ब्यूगु जुल ।

२) अथेहे टोकियोया सिसिंकाई संस्थाया विहारस संघनायक सोजोइजिमासाङ्जुया अनुरोधकथं सद्धर्मपुन्दरीकयागु अर्थ व विशुद्धियात कया प्रवचन जुल ।

३) जापान् टोकियोया पूर्वीय शास्त्र अध्ययन संस्थानया सुप्रसिद्ध विद्वान् डा. हाजिमेनाकामुराजुयागु अनुरोध कथं नं नेपा:या बुद्ध धर्मय् शाक्यमुनि बुद्धयागु महत्व व लिसें सप्तबुद्धपिंगु परम्परा दनि धैगु विषययात कया नं प्रवचन जूगु जुल । खतु थुगु प्रवचनस भाषान्तर याय्गु ज्याय् काय् भाजु सुरेन्द्र नं सहयोग प्रदान या:गु जुल ।

४७) भिक्षु सुबोधानन्द

ध्वसपोल वर्तमान नेपाःया थेरवाद भिक्षुमहासंघया संघमहानायक श्रद्धेय भिक्षु शाक्यानन्दजुया चीधिम्ह किजा कुलराज शाक्यजु खः ।

सौभाग्यवश ध्वसपोल थःदाजु शाक्यानन्द भिक्षु जूगु खनालि वहे आदर्श अनुशरण याना थःनं मां - अबुयाके विदा कया बुद्ध महापरिनिर्वाण जूगु स्थान कुशिनगरय् वना भिक्षु चन्द्रमणि महास्थविरया पाखें सुबोधानन्द धैगु नामं श्रामणेर जुया बिज्यात । छुं दिन लिपा अमृतानन्द भन्ते नं श्रीलंकाय् बिज्याहुँ धका पत्र वसेंलि हर्ष पूर्वक श्रीलंकाय् बिज्यात । अन थ्यंका श्रद्धेय श्री वजिरञान महास्थविरजुपाखें उपसम्पदालाभि भिक्षु जूगु जुल । थन प्यदँ तक च्वना पालि त्रिपिटक बुद्धधर्म अध्ययन याना च्वंच्वं थन विश्वयुद्धयागु कारणं श्रीलंकाय् नं फौज थ्यंसेलि ईब्यः बांमलागुलिं याना लंका तोता थःगु जन्मभूमि नेपाः वया किण्डोल विहारस च्वना बिज्यात । थन च्वना क्रमशः धर्म प्रचार कार्य न्ह्याकूगु जुल ।

थुथास छता खँ लुमंके बहःगु छु धाःसा सुबोधानन्द भन्तेजुया थः सहोदर स्वम्ह दाजुकिजापि नं थेरवादी शासनकथं भन्ते जूपिं जुल । ध्व नेपाःया थेरवादी शासनय् छगू विशेषता खः ,गौरव खः । ध्वसपोलं बुद्धधर्म सम्बन्धि निगू दर्जनं मयाक सफू च्वया बिज्यागु दु ।

४८) भिक्षु मंजुशासनधर

ध्वसपोल हर्षराज शाक्यया श्रीमती लानिथकुंया सुपुत्र खः । ध्वसपोलया थःगु युवावस्थानिसें थःगु समाजय् बौद्ध संस्कृत, साहित्य प्रचार प्रसार याय्गु आवश्यक खः धैगु मनंतुना थःगु त्वाःबाहाःया विद्यार्थी मस्तय्त आचारविचार सुधार याय्गु विचारं थःगु निवास स्थानस प्राइभेट स्कूल खोलेयाना, शिक्षा प्रचार याना, निःशुल्क विद्या दान याना वइच्वंगु खः । लिपा ध्वसपोलया चिन्तन मनन सद्धर्म बोधिज्ञान सियूके सय्केगु व लिसें धर्मचर्यास अभ्यास याय्मा धैगु दृढ निश्चय जुया तिब्बती बौद्ध धर्मया परम्परास अनुगमन जुया बिज्यापिं लामागुरु तुल्कु ध्येशे रिम्पोछेपिंगु अनुशरण जुया गृहस्थि तोता भिक्षु जीवन हना बिज्यात

तथापि थ:गु नेवा: बौद्ध संस्कृति परम्पराकथं वयाच्वंगु उकुबाहा:या अमोघपाश धर्मागार गुम्बास प्रत्येक शुक्ल अष्टमिकुन्हु उपोषध व्रत, अष्टमि व्रत धलं दंकेगु व पुन्हि पुन्हि पतिकं धारणी पाठ चर्या अनुरुप धर्मपासापिं मुंका धारणी ब्वंकेगु याना बिज्याना च्वनी । थुलि जक मखु बुद्धजयन्तिया लसताय् थ:गु विहारय् स्वांया पुन्हिकुन्हु नवसूत्र पाठ याकेगु, दशस्थविर छत्रंकु आजुपिन्त पंजराँ फय्केगु ज्या खँ थौं तकं वसपोलया निर्देशनकथं न्ह्याना च्वंगु दु ।

स्वंगू दशक न्ह्यो श्री स्वयम्भू पर्वत् स्थानय् च्वना थ:याकचां हे सम्पूर्ण कंग्युर सफू पाठ याना बिज्याय् धुंकूगु जुल ।

थुगुकथं सँदेशया गण्यमान्य लामागुरुपिंगु लुङ्वाङ् (ब्याकरण अभिषेक) थ:त लाभ जूगु धर्म चर्या पूवंकेगु निम्तिं अघिष्ठान अनुक्रमानुसार इलय्बिलय् पुण्यतिथिस यल पद्मवर्णविहारस नवनिर्मित गुम्बास च्वना उखेथुखे गनं बिमज्यासे उगु थासय् च्वना धर्मचर्या न्ह्याका वइच्वंगु जुल -

१) गुरुपिंके कयात:गु शिक्षादीक्षा पूवंके निम्तिं पूर्वगत ओङदु चर्या या ।

२) छ्याम च्वनेगु साधन चर्यास कोशिश ।

३) प्रत्येक शुक्लपक्षया दशमिकुन्हु गुरु पद्मसम्भवया परम्पराकथं छोपुजा याय्गु ।

४) दच्छिया प्यक: ध्वीछेन्या पूजाया रुपय् न्यूने व्रत च्वनेगु ।

५) प्रत्येक औंसीकुन्हु झ्योवोथुझेया परम्पराकथं करुणामयया पूजा ।

६) सुं श्रद्धालु भक्तजनपिंगु अनुरोधकथं नं परित्राण पाठया रुपय् आर्यताराया पूजा ।

७) सुं मृतक व्यक्तिपिंगु दिवंगत आत्मा शान्तिया निम्तिं गुरुपिं निमन्त्रणा याना शिथोपूजा (शान्तक्रोधया गणावर्त पूजा) स सरिक जुया च्वनी ।

८) गुबलें गुबलें धर्मपासापिंसं अनुरोध यात धा:सा थ:गु अनुकुल इलय् ध्यान, ज्ञान, चर्याया उपदेश नं याना बिज्याना च्वनी । अथेहे उपोषघशील प्रदान याय्गु तक नं जुया च्वनिगु जुल ।

उकुबाहा:या पाखें पिदंगु सफूत

नेवा: बौद्ध संस्कृति परम्पराकथं उकुबाहालय् चूडाकर्म जुइधुंकूपिं शाक्यभिक्षु शाक्यवंशपिंसं बुद्ध धर्म व नेपाल भाषाप्रति श्रद्धा आस्था तया इलय् बिलय् च्वया थकूगु विभिन्न विषयया च्वसु तयूगु प्रकाशन कृतिया (सफूया) धल: थन प्रस्तुत याना च्वना -

हेमराज शाक्यया कृति -

१) नेपाल लिपि संग्रह
२) बौद्ध विहार व ग्रन्थसूची
३) बौद्ध शिक्षा प्रथम भाग
४) आर्यावलोकितेश्वर परिचय
५) बौद्धकला अनुसन्धान सूची
६) नेवारी वर्ण परिचय
७) कुम्भेश्वर इतिहास
८) लिपि विकास तालिका
९) नेपाल संस्कृतिया मूलुखा
१०) लिच्छवि अभिलेख प्रकाश
११) कोलोफोन्स एण्ड इन्स्क्रीप्सन्स, तुल्सिराम सहित
१२) रुदवर्ण महाविहार परिचय
१३) भूपतीन्द्र मल्ल विरचित "विक्रम चरित" नाटकयागु सम्पादन सत्यमोहन जोशी सहित
१४) स्थिरोभव वाक्य
१५) बौद्धनाथस्तूप इतिहास
१६) त्रिभाषायुक्त आर्यभद्रचरी
१७) मयूरवर्ण महाविहार इतिहास
१८) नेपाल लिपि प्रकाश
१९) माणिगल राजप्रासाद
२०) पूचो छगू अध्ययन
२१) इल्हने सम्यक
२२) बुद्धमूर्ति छगू अध्ययन
२३) आर्यनामसंगीति परिचय

२४) श्री स्वयम्भू महाचैत्य
२५) विद्याधरी विजयेश्वरी परिचय
२६) भास्करकीर्ति महाविहार यतखा:
२७) रुद्रवर्ण महाविहार तालपत्र अभिलेख
२८) डकुमेन्ट फ्रम दि रुद्र वर्ण महाविहार - सम्पादन डा. कोल्भर सहित
२९) हिरण्यवर्ण महाविहारया पिण्ड पात्र अभिलेख
३०) सम्यक महादान गुथि
३१) वैश्रवर्ण महाविहारया संक्षिप्त परिचय
३२) श्री ५ महेन्द्र स्मृति अभिलेख, ईश्वरमान श्रेष्ठ सहित
३३) आर्यनाम संगीति ताराशतनाम स्तोत्र भद्रचरी
३४) महाबुद्ध मन्दिर इतिहास
३५) यलया विहार चैत्य व धर्म धातुया सूची
३६) न्हूदँया लसताय् भिंतुना
३७) रुद्रवर्ण विहारया विभिन्न अभिलेखया सारांश
३८) बौद्ध विधिकथं मचा जंकु
३९) बुङ्गमलोकेश्वर सांस्कृतिक पृष्ठभूमि
४०) न्हूदँया लसताय् भिंतुना
४१) इल्हने सम्यक इतिहास व थ्वया ज्याभ्वः
४२) बुंगमलोकेश्वर छ्गू शिलापत्र अनुवाद
४३) पूजार्पणया पुण्य प्रशंसा
४४) त्रिशरण गमन शिक्षा व धारणी पाठ चर्या
४५) महायानी बौद्ध देवता नाम सूची
४६) धर्म संस्कृतिया बसुजा ज्वलं (सचित्र)
४७) यशोधर महाविहारस्थित मञ्जुश्रीया छ्गू इतिहास
४८) चैत्यया थ:गु आत्मकथा संक्षिप्त इतिहास
४९) श्री वसुन्धरादेवीया सांस्कृतिक पृष्ठभूमि
५०) शान्तिपुर छ्गू अध्ययन
५१) रुद्रवर्ण महाविहार छ्गू अध्ययन

जोगमान शाक्यया कृति -

१) जगत्लोकोद्धार शान्ति अभिवोधन धर्मपत्र

भिक्षु शाक्यानन्दया कृति -

१) लंकावतार सूत्र
२) व्रम्हचर्या
३) मणिरत्न माला
४) मानव कर्तव्य
५) त्रिगुण
६) मिथ्या दृष्टि र अन्धविश्वास सहित जीवन
७) समथ भावना
८) पोट्टिल भिक्षुको कथा
९) कपिल राजा
१०) छ्छक्क सूत्र
११) सुमेधाः सूत्र
१२) देवदूत सूत्र
१३) गौतम बुद्ध
१४) रुक्मावती
१५) मासु किन खानु हुदैन
१६) अहिंसा व्रत पालन
१७) विदर्शना ज्ञान

भिक्षु सुबोधानन्दया कृति -

१) नामाष्ट शतकम्
२) तेलकटाह गाथा
३) गिरिमानन्द सूत्र
४) बुद्धोपदेश मध्यम मार्ग
५) सुमेधा जीवनी
६) बुद्धधर्म - ज्योतिप्रकाश
७) पटाचारा जीवनी
८) मेण्डक महाजन
९) जोतिय महाजन
१९) महाकप्पिन स्थविर कथा
११) कुम्भासपिण्ड जातक

१२) बिलारकोसिय जातक
१३) सप्तबोध्यङ्ग धर्मभावना
१४) अनित्य भावना
१५) सुधाभोजन जातक
१६) हत्थिपाल जातक
१७) महाबोधि जातक
१८) आदित्त जातक
१९) साधिन जातक
२०) कण्ह जातक
२१) गङ्गमाल जातक
२२) सोननन्द जातक
२३) काम जातक
२४) सरभंग जातक

भिक्षु सुदर्शनया कृति -

नेपाल भाषाय् -

१) अमृतमय मौन
२,३) महामंगल भाग १,२
४) आयुष्मान् आनन्द
५) महासत्व जातक
६) माँ बौया सेवा
७) बुद्ध व बुद्धधर्म
८) दशपारमिता (भिक्षु कुमार काश्यपलिसे)
९) बौद्धतीर्थ यात्रा सचित्र रिपोर्ट
१०) महापरित्राण
११) बौद्ध ब्मखं
१२) पद्मपाणि बोधिसत्व
१३) लुम्बिनी
१४) चैत्यपूजा
१५) महाबुद्ध
१६) बुद्ध धर्म संघ
१७) नेपालय् बुद्ध धर्म, भाग १
१८) भगवान् बुद्धया जन्मस्थान लुम्बिनी
१९) बुद्धया पुत्रप्रति उपदेशया छगू प्रतिवाद (भिक्षु धमालोक लिसे)

२०) लुम्बिनी स्थित अशोक स्तम्भ
२१) निर्वाण (रचनातसंग्रह)

सम्पादित

१) आर्य अष्टांगिक मार्ग
२) सप्तसत्पुरुष धन
३) विश्वय् बुद्ध धर्म (भाग, १,२,३,४, ५)
८) सिंहसार्थवाहु व कवीर कुमारया बाखं
९) गण महाविहारया दैनिक प्रार्थना
१०) शीलप्रार्थना व त्रिरत्न वन्दना
११) बुद्ध जीवनी
१२) बुद्ध धर्म सामान्य ज्ञान (भाग - २,३)
१४) श्रद्धाञ्जलि
१५) महापरित्राण (पालिजक)
१६) नेपालय् राहुल
१७) नगरमण्डप श्रीकीर्ति विहारया दैनिक प्रार्थना

अनुदित

१) भारते बुद्ध धर्मया उत्थान व पतन
२) बौद्धधर्म हे मानव धर्म
३) बुद्ध धर्मया मूलसिद्धान्त
४) स्वपु सूत्र
५) बुद्धधर्मया प्यंगू मूल सिद्धान्त (ले. राहुल)
६) कठिनोत्सव (ले. भि. ज्ञानेश्वर)
७) कपिलवस्तुया खुम्ह श्राविका व मयजुपिं
८) महापरित्राण

चिचीधंगु सफू

१) लाय्कुली सिद्धार्थ
२) लाय्कुलिं पिने सिद्धार्थ
३) सिद्धार्थया बुद्धत्व प्राप्ति

४)	बहुजन हिताय बहुजन सुखाय
५)	स्वाँया पुन्हि
६)	धात्थेगु मंगल
७)	चैत्य-पूजा (भाग-१,२)
९)	आषाढ पुन्ही
१०)	पालि त्रिपिटक परिचय
११)	बुद्धकालीन जम्बुद्वीप (भाग - १,२)
१३)	महाबुद्ध
१४)	श्रद्धाञ्जलि
१५)	बुद्ध धर्मया विशेषता

प्याखंसफू

१)	अम्बपाली
२)	राष्ट्रपाल
३)	जुजु जयप्रकाश
४)	बिम्बिसार
५)	दबू (एकाङ्की नाटक)
६)	आशंका
७)	सुप्रिया
८)	प्रतिशोध

विविध

१)	लुमंके बहपिं
२)	नेपा:या थेरवादी बुद्धशासनय् लुमंकेबहपिं (दबलकाजि नापं)
३)	महासत्व (चित्रमय क्रमिक)
४)	कथिजूम्ह मनू (जापानी प्याखं)

नेपाली भाषाय् -

१)	बुद्ध र बौद्ध संस्कृति
२)	बुद्ध र बुद्ध धर्म (भि. कुमारकाश्यप संयुक्त)
३)	सप्तसम्बोध्यङ्ग
४)	लुम्बिनी
५)	पद्मपाणि बोधिसत्व

६) बुद्ध र उहाँको सन्देश
७) नेपाली विहारका विशेषताहरु
८) बुद्ध धर्मप्रति शासकहरुको असहिष्णुता (भि. अश्वघोषको बुद्ध र बुद्ध धर्मको संक्षिप्त परिचयसंग)
९) बुद्धको जन्मभूमि नेपालमा धार्मिक असहिष्णुता (भि. अश्वघोष संगै)

भिक्षु अश्वघोषया कृति

नेपाल भाषा -

१) गौतमबुद्ध
२) बुद्धया अर्थनीति (संयुक्त)
३) तथागत हृदय
४) त्याग
५) दश संयोजन
६) भिक्षुया पत्र भाग -१,२
७) पेकिङ्ग स्वास्थ्य निवास
९) बौद्ध शिक्षा
१०) न्हापांयाम्ह गुरु सु ?
११) माँ-बौ लुमन
१२) हृदय परिवर्तन
१३) बौद्ध ध्यान भाग - १,२
१५) बाखं भाग - १,२,३,४,५,६,
२१) भिक्षु जीवन
२२) भिंम्ह मचा
२३) बाखंया फल भाग - १,२
२५) धम्मचक्क पवतन सुत्त
२६) क्षान्ति व मैत्रि
२७) बोधिसत्व
२८) मूर्खम्ह पासा मज्यू
२९) श्रमण नारद
३०) ईर्ष्या व शंका
३१) चरित्र पुचः भाग -१,२
३३) योगिया चिठ्ठि
३४) पालि प्रवेश भाग - १,२

३६) धर्म मसीनि
३७) सर्वज्ञ भाग - १,२
३९) दु:ख मदैगु लँपु
४०) शिक्षा भाग - १,२,३,४
४४) दान
४५) चमत्कार
४६) बुद्धया व्यावहारिक पक्ष
४७) व्यवहारिक प्रज्ञा
४८) दीर्घायु जुइमा
४९) ज्ञानमार्ग
५०) बौद्धनैतिक शिक्षा
५१) भिगू वन्धन
५२) धम्मपदया बाखं
५३) मनू म्हंसीकेगु संस्कृति

नेपाली भाषा -

१) नेपाल चीन मैत्रि
२) बुद्धवाद
३) बौद्ध दर्शन
४) नारी हृदय
५) बुद्धको व्यावहारिक धर्म
६) पञ्चशील
७) शान्ति
८) बौद्ध ध्यान
९) पेकिङ्ग स्वास्थ्य निवास
१०) बौद्ध संस्कार
११) मैले बुझेको बुद्ध धर्म
१२) बुद्धको विचार धारा
१३) बौद्ध जगत्मा स्वास्थ्य सेवा
१४) निरोगी
१५) बौद्ध नैतिक शिक्षा
१६) बुद्ध र बुद्धधर्म
१७) बौद्धज्ञान

भिक्षु ज्ञानपूर्णिकया कृति -

१) पायासि सुत्त
२) तथागतया न्हापांगु उपदेश धर्मचक्र प्रवर्तन सूत्र
३) य:म्ह म्ह्याय् (उपन्यास)
४) अभिधम्मत्थ संगहो
५) नेपा:मि व बर्मी लिसे स्वापु
६) केही बौद्ध गीतहरु
७) अहिंसा विजय
८) त्रिरत्न गुणानुस्मरण
९) राहुलयात तथागतया उपदेश
१०) गुपु जातक मुना
११) पञ्चशीलया महत्व
१२) विश्वधर्म प्रचार देशना भाग १
१३) विश्वधर्म प्रचार देशना भाग २
१४) लुम्बिनी विपश्यना
१५) पुष्यपुष्प भिफव:स्वां
१६) उत्पलवर्णा
१७) बम्भिकसुत्त
१८) संक्षिप्त भावना विधि
१९) संक्षिप्त विपश्यना निर्देशिका
२०) दृष्टि व तृष्णा लेहैं थनेगु उपदेश
२१) पट्ठानपालि
२२) उभयपाति मोक्खव
२३) महास्मृति प्रस्थान सूत्र
२४) तथागतया अमूल्य उपदेश
२५) दुश्चरित्र अपराध भय विमुक्ति उपदेश
२६) सचित्र गार्हस्थ्य प्रतिपति उपदेश
२७) जीवनया समस्या
२८) साँचो प्रेम गर
२९) महान्सलेख सूत्रोपदेश भाग १
३०) महान्सल्लेख सूत्रोपदेश भाग २
३१) बुद्ध र बुद्धवाद भाग १
३२) कर्म र मनुष्य
३३) श्रेष्ठ पवित्र श्रोतापन्न

३४)   मरण ! दोंतय् व भी
३५)   दुदंगु जीवनया मू
३६)   परित्राण सूत्रोपदेश व्याख्या सह
३७)   धर्मचक्र सूत्रोपदेश व्याख्या सह

भिक्षु मञ्जु शासनया कृति -

१)   कुन्साङ्लामिया संपादन
२)   आर्य अमोघपाश हृदय मूल गर्भया प्रशंसा अनुदित
३)   सद्धर्मचर्या धारणीपाठ अनुक्रम सम्पादन
४)   धारणीपाठ विधिक्रम सम्पादन

भिक्षु मुनिशासनया कृति -

१०   आर्य मञ्जुश्री पंचतथागन ज्ञान स्तुति (सम्पादित)

भिक्षु मेधंकरया कृति -

१)   आर्य सिद्धान्त
२)   अमृतमय मौन

भिक्षु वागेन्द्रवज्रया कृति -

१)   सप्तलोचनी तारा स्तुति पाठ सम्पादित

भिक्षु गुणघोषया कृति -

१)   बुद्धया उपदेशय् स्वास्थ्य व शान्तिया त्वाथ:
२)   त्रिरत्न वन्दना व पूजाविधि

अनागारिका धम्मावतीया कृति -

१)   अभिधर्म भाग १
२)   मैत्री भावना
३)   ऋद्धि प्रातिहार्य
४)   त्रिरत्न वन्दना
५)   भावना
६)   एकताया ता:चा
७)   प्रेमं छु जुई

८) पञ्च निवरण
९) कर्त्तव्य
१०) परित्राण
११) कर्म
१२) बुद्धया अन्तिम यात्रा भाग १
१३) बुद्धया अन्तिम यात्रा भाग २
१४) मति भिंसा गति भिनी
१५) शाक्यमुनि बुद्ध
१६) लक्ष्मी द्यो
१७) जातक बाखं
१८) अभिधर्म भाग २
१९) उखानया बाखं पुच:
२०) प्रौढ बौद्ध कथा
२१) प्रार्थना संग्रह
२२) महाजनक जातक
२३) बुद्ध धर्म
२४) त्रिरत्नगुण लुमंक्येगु
२५) भिंम्ह म्ह्याय व काय्
२६) स्वास्थ्य लाभ
२७) सतिपट्ठान भावना
२८) त्रिरत्नवन्दना व सूत्र पुच:
२९) बौद्ध प्रश्नोत्तर
३०) विशेष बौद्ध
३१) संसारया स्वापू
३२) मनूतय्‌गु पह:

अनागारिका माधवीया

१) आदर्श बौद्ध महिला (अनुदित)

महेन्द्ररत्न शाक्यया कृति -

१) मंगलसूत्र
२) अभिधर्म चित्तकाण्डया संक्षिप्त परिचय
३) अभिधर्म चैतसिक काण्डया संक्षिप्त परिचय
४) बौद्ध न्ह्यस: लिस:

५) परियति शिक्षा, भिक्षु शीलभद्र लिसे भाग - १,२,३
८) वसुन्धरादेवी छगू अध्ययन

पं. अमृतानन्द वन्देजुया प्रकाशित व अप्रकाशित कृति

१) बुद्धचरित महाकाव्यया प्यंगू सर्ग १४,१५,१६,१७ - (हिन्दी)
२) धर्मकोश संग्रह: (नेपाली अनुदित)
३) पञ्च विंशति कल्याण कारिका
४) अमृतानन्द वंशावली (संस्कृत)
५) छन्दोअमृतलता (संस्कृत)
६) वन्देजु अमृतानन्दया नेपाल भाषा व्याकरण
७) हनुमान्नाटक नेपाल भाषा
८) अमृत अनारिया दाफा भजन में मुना (ने.भा.अ.)
९) पद्यात्मक संस्कृत ललितविस्तर

पं. सुन्दरानन्द शाक्यया कृति

१) त्रिरत्न सौन्दर्य गाथा (राजवर्णन काव्यात्मक संग्रह) (नेपाली अनु.)

पं. गुणानन्द शाक्यया कृति -

१) नेपा:या बौद्ध बंशावली (अंग्रेजी भाषाय् अनुदित)

उकुबाहा:या भिक्षुपिं

गुकुन्हु श्री स्वयम्भू महाचैत्य दर्शन व प्रदक्षिणा निम्तिं सुदूर उत्तरापन्थ सँदेशपाखें श्रद्धेय गुरु क्यान्छ्या लामाजु नेपा: बिज्यात । उगु इलंनिसें तिब्बती बौद्ध संस्कृति व थेरवादी बौद्ध संस्कृतिकथं गृहस्थि तोता त्यागमय जीवन हना भिक्षु जुय्गु छगू न्हूगु बौद्ध परम्परा अभियान शुरु जुल । न्हूगु जागर्तन वल । सद्धर्मया चेतना अभिवृद्धि जुजुं वया च्वन । थ्वहे भ्रूवलय् उपत्यकाया दुने इलय् बिलय् थाय् थासं लामा भिक्षुत व थेरवादी भन्तेपिं खने दयावल ।

थ्वहे परम्पराय् आष्ठा - प्रतिष्ठा तया थ:थ:गु श्रद्धाभक्ति अनुसारं उकुबाहालयापाखें नं निगू पक्षय् नं भिक्षु जुपिं खने दत । प्रशगवश अमिगु तथ्याङ्क थन न्ह्यब्वया च्वना -

लामा भिक्षुपिं -

१)	पं. बुद्धिराज शाक्य	-	बागेन्द्रदत्त
२)	हर्षदेव शाक्य	-	त्रिरत्न वज्र
३)	सन्तराज शाक्य	-	शुभसागर
४)	महन्तराज शाक्य	-	वागेन्द्र धर्मवर्द्धक
५)	शुभराज शाक्य	-	मञ्जुशासनधर
६)	न्हुछेबहादुर शाक्य	-	मुनिशासन
७)	मानबहादुर शाक्य	-	बुद्धबज्र
८)	आनन्द शाक्य	-	कर्मशील
९)	देवजोति शाक्य	-	बागेन्द्रबज्र
१०)	भिमवहादुर शाक्य	-	मञ्जुशासननेत्र
११)	ज्ञानकाजि शाक्य	-	सुमति मैत्रि
१२)	गजेन्द्रानन्द शाक्य	-	वागेन्द्रबज्र

१)	कान्छी शाक्य	-	तेन्‌जिन्‌साल्मेमो
२)	नानि शाक्य	-	लोव्‌सांल्हामो
३)	सानुमाया शाक्य	-	थुवतें धोल्मा
४)	धनमाया शाक्य	-	पाल्मोल्हामो
५)	दुर्गामाया शाक्य	-	उर्ग्येन्‌थारल्हाम्साङ्मो

थेरवाद भिक्षुपिं -

१)	चक्रधन शाक्य	-	शाक्यानन्द
२)	चैत्यधन शाक्य	-	सुगतानन्द
३)	कुलराज शाक्य	-	सुबोधानन्द
४)	लुम्बिनीराज शाक्य	-	सुदर्शन
५)	बुद्धरन्त शाक्य	-	अश्वघोष
६)	बुद्धिराज शाक्य	-	मेधंकर
७)	हीरालाल शाक्य	-	ज्ञानपूर्णिक
८)	भिमबहादुर शाक्य	-	तिखेन्द्र
९)	प्रेमबहादुर शाक्य	-	गुणघोष

थेरवाद अनागारिका

१)	गणेशमाया शाक्य	-	धम्मावती
२)	शुभलक्ष्मी शाक्य	-	माधवी
३)	मनोहरा देवी शाक्य	-	मागधी
४)	कुलशोभा शाक्य	-	ज्ञानशीला
५)	मानशोभा शाक्य	-	अनुपमा
६)	मंगलशोभा शाक्य	-	जयवती

यलया तनाच्वंगु विहार

उकुबाहाःया मूआगमं पितब्यूगु प्राचीन तालपत्र तमसुक अध्ययनया झ्वलय् महत्वपूर्ण विहारया नां लुया वोगु दु । तर उगु विहार गन गुगु थासय् च्वंगु खः, थौंया बौद्ध समाज व पुरातत्वाविद् एवं इतिहासकार विद्वान्पिंस ंनं थन अन दु धका धाय् मफूगु उगु विहारया नां प्रसंगवश थन प्रस्तुत याना च्वना -

१)	परिनिर्वाण विहार	ने.सं. १०३
२)	जयाभिमान विहार	ने.सं. १२१
३)	विजयगुप्त विहार	ने.सं. १२१
४)	यंग्वलमहाविहार	ने.सं. १५८
५)	तेजमती विहार	ने.सं. १८६
६)	महाराज विहार	ने.सं. १९२
७)	मध्यम महाविहार	ने.सं. १९२
८)	हर्षाकर गुप्त महाविहार	ने.स. १९४
९)	उदयलक्ष्मी हर्षाकर गुप्त महाविहार	ने.सं. २२४
१०)	मणिपुर जैव महाविहार	ने.सं. २३५
११)	वन्धुबु विहार	ने.सं. २३५
१२)	वकु विहार	ने.सं. २३५
१३)	रुद्रवर्म महाविहार	ने.सं. २३९
१४)	दक्षिण विहार	ने.सं. २४०
१५)	तनिग्वल विहार	ने.सं. २४५
१६)	माहेन्द्र वर्म विहार	ने.सं. २४९
१७)	कल्याणगुप्त विहार	ने.सं. २५२
१८)	बुसिंछें विहार	ने.सं. २६१

१९)	मानीकृजैव महाविहार	ने.सं. २६२
उत्तर विहार
सालको विहार
हटको विहार
मातिगलचा विहार
२०)	मानीजीव महाविहार	ने.सं. २७२
यंगल विहार
२१)	मानीधरजीव महाविहार	ने.सं. २७३
२२)	पिन्छबु विहार	ने.सं. २८२
२३)	यिथौ विहार	ने.स. ३०६
दथौ विहार
दक्षण विहार
२४)	तालिङ्गेश्वर विहार	ने.सं. ३०९
२५)	लिबी विहार	ने.सं. ३०९
२६)	मानसिंह महाविहार	ने.सं. ३३०
उत्तर विहार
२७)	ग्वछैं विहार	ने.सं. ३३१
२८)	यैपि विहार	ने.सं. ३४०

यलदेया बौद्ध विहारया सूची -

इलय् बिलय् पर्वकाल पुण्यतिथिया शुभ दिनस श्रद्धालु भक्तजनपिंसं न्याय्का वइच्वंगु अहोरात्र ओंला:, मतया:, बाहा:पूजा एवं चीबाहा:पूजा ब्वगिया उपलक्ष्यस चाहुले मा:गु यलया बाहा:, बही व कचा बाहा:या धल: थन न्ह्य:ब्वया च्वना -

१)	श्री शिवदेव संस्कारित -
ओंकुलि श्री रुद्रवर्ण महाविहार	उकुबाहा:
२)	खण्डचुक विहार	उबाहा: गथिचा
३)	जशश्री महाविहार	उबाहा:बही
४)	तधंलिबि विहार	तधंलिबिबाहा:चा
५)	पूर्णचन्द्र विहार	दुनेबाहा:
६)	जयतिवर्ण विहार	जतिबाहा:
७)	न्होल विहार	न्हूबाहा:

८)	बोधिमण्डप विहार	महाबुद्ध
९)	श्री धनवज्र विहार	महाबुबाहा:चा
१०)	हिरण्यलाभ विहार	भाजु धनबाहा:चा
११)	रत्नलाभ विहार	भिमराजबाहा:चा
१२)	रुपवर्ण विहार	नगुबाहा:
१४)	धनपंच विहार	धनबाहा:चा
१५)	वसुवर्ण विहार	बसुबाहा:चा
१६)	पद्मवर्ण विहार	ज्याथाबाहा:
१७)	दिनवर्ण विहार	हितिफुसबाहा:
१८)	चन्द्रज्योति विहार	चन्द्रजोतिबाहा:चा
१९)	अमृतवर्ण विहार	टकबाहा:
२०)	दिब्यदिवाकर संस्कारित - वैश्रवर्ण महाविहार	गुजिबाहा:
२१)	सिद्धिवर्ण विहार	सिद्धिबाहा:चा
२२)	स्थविरपात्र महाविहार	थपाबही
२३)	समन्तभद्र विहार	पालुबाहा:
२४)	शान्तिगल विहार	सौग: बाहा:चा
२५)	सिक्वछेँ विहार	सिकुचाबाहा:
२६)	कूटसिंह विहार	क्वथुबाहा:
२७)	जयश्री विहार	जोथाबाहा:
२८)	शाक्यसिंह विहार	भन्तेबाहा:
२९)	कुलकृत चैत्य विहार	कुलदेवबाहा:चा
३०)	देवदत्त विहार	नौद्वं बाहा:
३१)	ज्येष्ठवर्ण महाविहार	ज्याबाहा:बही
३२)	चक्रवर्ति विहार	ख्वाख: न:बाहा:
३३)	धर्मकीर्ति विहार	हर्षबाहा:चा
३४)	भाजुमनकीर्ति विहार	भाजुमनबाहा:
३५)	त्रिरत्नसिंह विहार	त्रिरत्नसिंहबाहा:
३६)	धनवीरकूटागार विहार	धनदेवबाहा:
३७)	हातिगल विहार	हौग:बाहा:
३८)	भाजुधन विहार	इबाहा:बही ल्यूने
३९)	राजश्री महाविहार	इबाहा:बही
४०)	बालार्चन देव संस्कारित - ज्येष्ठवर्ण महाविहार	तंग:बाहा:

४१)	मानदेव संस्कारित -	
	चक्रवर्ण महाविहार	चुक:बाहा:
४२)	रत्नगर्भचैत्य विहार	लगंख्य:बाहा:चा
४३)	थइतिनाम विहार	थतिबाहा:चा
४४)	भुवनाकरवर्म संस्कारित -	
	धर्मकीर्ति महाविहार	त:बाहा:
४५)	लोककीर्ति महाविहार	किनूबही
४६)	इकनाम विहार	इबाहा:
४७)	सुरश्वचन्द्र महाविहार	न्हाय्कंबही
४८)	जगतकल्याण विहार	जोम्बाहा:
४९)	जगतमंगल विहार	जोम्बाहा:
५०)	धर्मकीर्ति विहार	भिलकूबाहा:
५१)	रुद्रदेवगर्गगोत्रवर्म संस्कारित -	
	दत्त नाम महाविहार	दौबाहा:
५२)	योकुली विहार	योकुबाहा:
५३)	वृषराज विहार	बेखाराजबाहा:चा
५४)	जगज्योति विहार	जोगधूस:बाहा:चा
५५)	त्रिरत्नयोग विहार	
५६)	योकुली विहार	केकुबाहा:
५७)	जेननाम विहार	जेनबाहा:चा
५८)	हर्षवीर विहार	वलाबाहा:चा
५९)	लक्ष्मी कल्याण वर्म संस्कारित -	
	रत्नाकर महाविहार	हखबाहा:
६०)	उदयदेव विहार	वनबाहा:
६१)	यन्ताविहार	वलगतबाहा:
६२)	नवविहार	न्हूबाहा:
६३)	भैरवसिंह विहार	वलगतबाहा:
६४)	मुनिरत्न विहार	बेखाराजबाहा
६५)	विश्वशान्ति विहार	गा:बाहा:
६६)	विद्याधरवर्म संस्कारित -	
	यशोधर महाविहार	बूबाहा:
६७)	रत्नराजवर्ण विहार	भगवान्चुक
६८)	सुखावति विहार	भाजुपतिबाहा:
६९)	देवजोति विहार	देवराजबाहा:

७०)	योकुली विहार	यिकुबाहा:
७१)	वाचश्पति विहार	किसिचुकबाहा:चा
७२)	पद्मावति विहार	न:बाहा:
७३)	येकुली विहार	न:बाहाकुलाँ
७४)	कामुकनाम महाविहार	ख्वाय्‌बही
७५)	कामुक विहार	चीधंगु ख्वाय्‌बही
७६)	कनकदत्त विहार	न:त्वा: पांबाहा:
७७)	रक्षेश्वर महाविहार	पूचो क्वथुबही
७८)	अक्षेश्वर महाविहार	पूचो थथुबही
७९)	कोट्ट विहार	क्वाथबाहा:
८०)	धर्मकीर्ति विहार	याक:बाहा:
८१)	चांगल विहार	चांगलबाहा:चा
८२)	श्रीवत्स महाविहार	सिबाहा:
८३)	दुन्दुभि विहार	सिबाहा:या ल्यूने
८४)	वत्सदुन्दुभि विहार	सिज:बाहा:
८५)	कनकवर्ण विहार	कनकबाहा:
८६)	रत्नमुनि विहार	छाय्‌बाहा:
८७)	धर्मज्योति विहार	चीधंगु छाय्‌बाहा:
८८)	चक्रमुक्त विहार	गणेशया बाहा:चा
८९)	गवर्मपिन्थ विहार	मूबाहा:
९०)	चूखाविहार	दुन्दुबाहा:
९१)	सुप्रक्षण विहार	मिखाबाहा:
९२)	हेमापुर विहार	यत्खाबाहा:
९३)	अतस्कीर्ति विहार	अकिबाहा:
९४)	भास्करवर्ण विहार	न्याचुक
९५)	श्रीवत्स विहार	अथ:बाहा:
९६)	लोकाकीर्ति महाविहार	न:बही
९७)	गोविन्द कृति विहार	मतिबाहा:
९८)	श्रीमति विहार	मतिबाहा:चा
९९)	ज्योतिवर्ण विहार	खार्छें
१००)	रत्नज्योति विहार	थ्याका
१०१)	वसुवर्द्धन विहार	दिलक्वइल्हने
१०२)		धलाय्‌चा ननि
१०३)	न्होल विहार	न्हूबाहा:

१०४)	योखाछेँ विहार	योखाछेँबाहा:
१०५)	गोवर्द्धनमिश्र संस्कारित - नापिचन्द्र महाविहार	दुन्तुबही
१०६)	गोपिचन्द्रमिश्र संस्कारित - गोपिचन्द्र महाविहार	पिन्तुबही
१०७)	आनन्द विहार	आनबाहा:
१०९)	सुनन्द विहार	सुनन्दबाहा:चा
११०)	काश्यपमिश्र संस्कारित - ललितवन महाविहार	कोन्तिबही
१११)	ललितवन विहार	चीधंगु कोन्तिबही
११२)	वागीश्वर विहार	ससुननि
११३)	भिच्छु विहार	भिच्छुबाहा:
११४)	दारिका विहार	इलानन्हेबाहा:
११५)	भास्करदेव संस्कारित - हिरण्यवर्ण महाविहार	क्वा:बाहा:
११६)	मणिमण्डप महाविहार	धपगा:बही
११७)	माणिगल प्रासाद विहार	मंग: लुँध्वाखा
११८)	विश्वमैत्री विहार	मंग:न्हूबाहा:चा
११९)	शंखधरकृत विहार	शंखधरबाहा:
१२०)	क्वनियम विहार	कुलिमबाहा:
१२१)	ग्वाछेँ विहार	ग्वाछेँबाहा:
१२२)	इतुंविहार	क्वबाहा:
१२३)	गुणलक्ष्मी संस्कारित - गुणलक्ष्मी महाविहार	धुंबाहा:
१२४)	कामुक विहार	काम्बाहा:
१२५)	सोंथ विहार	सोंथबाहा:चा
१२६)	सुनयश्रीमिश्र संस्कारित - यम्पि महाविहार	ईबही
१२७)	यम्पियन्ता विहार	यम्पिबही
१२८)	यम्पियन्ता विहार	यम्पिबही
१२९)	यम्पियन्ता विहार	यम्पिबही
१३०)	करुणाचुक विहार	करुणाचुक
१३१)	त्रिरत्नवर्ण विहार	चोछेँबाहा:चा
१३२)	सिकुविहार	सिकुबही

१३३)	गौत्तमश्री संस्कारित -	
	सप्तपुर महाविहार	चिकंबही
१३४)	मणिकूट विहार	बुरमाँवैद्यबाहा:
१३५)	त्रिरत्नवीर विहार	चिकंवहीचा
१३६)	भैषज्यराज विहार	भैषज्य बाहा:
१३७)	कृष्णवीर विहार	होद्दलबाहा:चा
१३८)	कुलरन्त विहार	थनसं
१३९)	यन्ताविहार	यंताबाहा:
१४०)	लक्ष्यधन विहार	लखेधंबाहा:
१४१)	सूर्य धर्म संस्कारित -	
	बज्रकीर्ति महाविहार	ओम्बाहा:
१४२)	सूर्यवन्त विहार	ओम्बाहा:चा जगत्मुनिया
१४३)	धर्मकीर्ति विहार	लख्यधँबाहा:चा
१४४)	पारावर्त विहार	बखुँबाहा:
१४५)	रुद्रदेवानंगपाल संस्कारित -	
	ज्योतिवर्ण महाविहार	ज्योबाहा:
१४६)	सुवर्णाख्य विहार	सुम्बाहा:
१४७)	यङ्गउग्रनाम विहार	यन्मूबाहा:चा
१४८)	बलाधरगुप्त संस्कारित -	
	बलाधरगुप्त महाविहार	यच्छुबाहा:
१४९)	अमृतवर्ण विहार	यच्छु न्हूबाहा:
१५०)	अमृत वर्ण विहार	दथुबाहा:
१५१)	मित्रवर्ण विहार	त्वाय्बाहा:
१५२)	हेन्दुपति विहार	भिंन्द्योबाहा:
१५३)	लयन्चैत्य विहार	हेनुबाहा:
१५४)	तन्नमामि विहार	तनबाहा:चा
१५५)	रत्नजय विहार	सग:बाहा:चा
१५६)	इन्द्रदेव संस्कारित -	
	जयमनोहर महाविहार	सुबाहा:
१५७)	रत्नजय विहार	थकूँबाहा:
१५८)	पुण्यचन्द्र विहार	पुण्यबाहा:चा
१५९)	ज्ञानचन्द्र विहार	पिन्छेँबाहा:
१६०)	भीमचन्द्र विहार	पिलाछेँ बाहा:
१६१)	ज्ञानकीति विहार	अनस च्वंगु

१६२)	गोपिकीर्ति विहार	गोपिलाल बाहा:चा
१६३)	पद्मोच्च श्री महाविहार	गुईत:बही
१६४)	वसूच्चशील महाविहार -	दथु गुईत बही
१६५)	गुस्तल महाविहार	चीधंगु गुईत बही
१६६)	कृष्णकृत लक्ष्मीवर्ण विहार	लुखुसिपाण्ड बाहा:चा
१६७)	इतिराज महाविहार	इलायबही
१६८)	न्होल विहार	न्हूबाहा:
१६९)	यङ्गल विहार	यंग:बाहा:
१७०)	कनकवर्ण विहार	कनिबाहा
१७१)	यतालिवि विहार	यतालिवि ननि
१७२)	अमृतप्रभ विहार	यतलिवि बाहा:चा
१७३)	पूर्णगणेश विहार	पूर्णबाहा:चा प्रियागपुखू
१७४)	सत्य युगीय प्रमाणस्तूप	पूचोथूर
१७५)	त्रेता युगीय प्रमाण स्तूप	तेताथूर
१७६)	द्वापर युगीय प्रमाण स्तूप	ईबहीथूर
१७७)	कलि युगीय प्रमाण स्तूप	लगंथूर

चोबाहा:पाखे च्वंगु

१७८)	कच्छपालगिरी महाविहार	चोबाहा:
१७९)	सूर्यासन महाविहार	क्वइनाया
१८०)	कूर्मगिरी वज्रधातु चैत्य विहार	मोहनबाहा:चा
१८१		चोबाहायाबही (भूमिगत)

कीर्तिपुरपाखे च्वंगु

१८२)	जगत्पाल महाविहार	क्यपूबाहा:
१८३)	काभीकान्तिपुर महाविहार	क्यपूबही
१८४)	जीववदन विहारया	
१८५)	चैत्यरङ्ग विहार	चिलँचुबाहा:
१८६)	मयन्कीर्ति विहार	कुशिबाहा:
१८७)	करुणाकर विहार	क्कयूबाहा:
१८८)	हर्षकीर्ति विहार	च्वयूबाहा:
१८९)	देवकीर्ति विहार	देवबाहा:

बुँग:पाखे च्वंगु

१९०)	अमरावतिपुर महाविहार	बुंग:बही
१९१)	अमरावति प्रासाद विहार	बुंग:बाहा:
१९२)	रुताविहार	मूननी
१९३)	सिंहवर्ण विहार	सिंगदुवा: बाहा:

फंपिपाखे च्वंगु

१९४)	गगनाक्षर महाविहार	जोगिनीबाहा:
१९५)	धर्मधातु विहार	भूमिगत जूगु
१९६)	प्रज्ञोपाय विनिश्चय विहार	आगँच्व दक्षिणकाली (भूमिगत)

वादेपाखें च्वंगु

१९७)	जनकल्याण महाविहार	वा बही
१९८)	हेमवर्ण विहार	दुदुख्य:बाहा:
१९९)	कल्याण विहार	इखाबाहा:

सियावजिगांपाखे च्वंगु

२००)	सुभद्रापुर विहार	ओपिबाहा:चा

थसिपाखे च्वंगु

२०१)	धर्मचक्र विहार	चिबाहा:ननि

बलम्बु पाखे च्वंगु

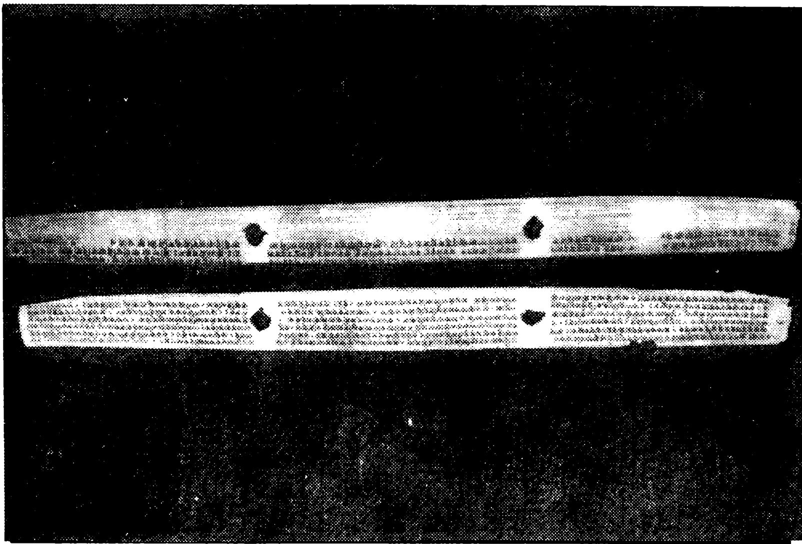
२०२)	प्रणिधिपूर्ण विहार	बलम्बुबाहा:

बदेगांपाखे च्वंगु

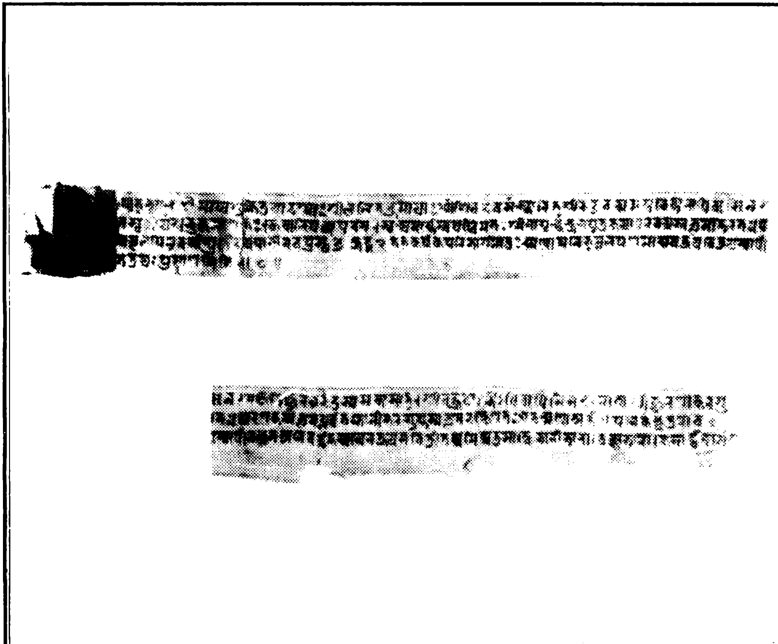
२०३)	बौद्धपुर महाविहार	बदेगांबाहा:
२०४)	विजयन्त विहार	बैजुबाहा:
२०५)		बदेगांबही (भूमिगत)

गुणागूपाखे च्वंगु

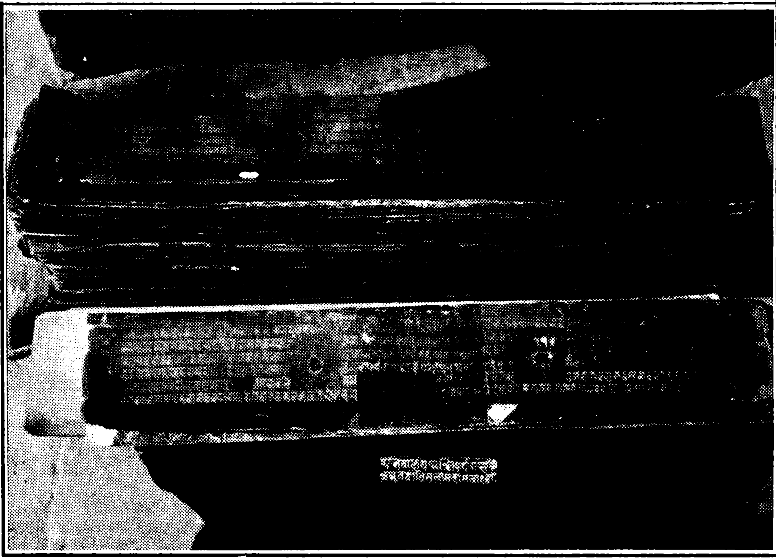
२०६)		त:ख्योबाहा: (भूमिगत)

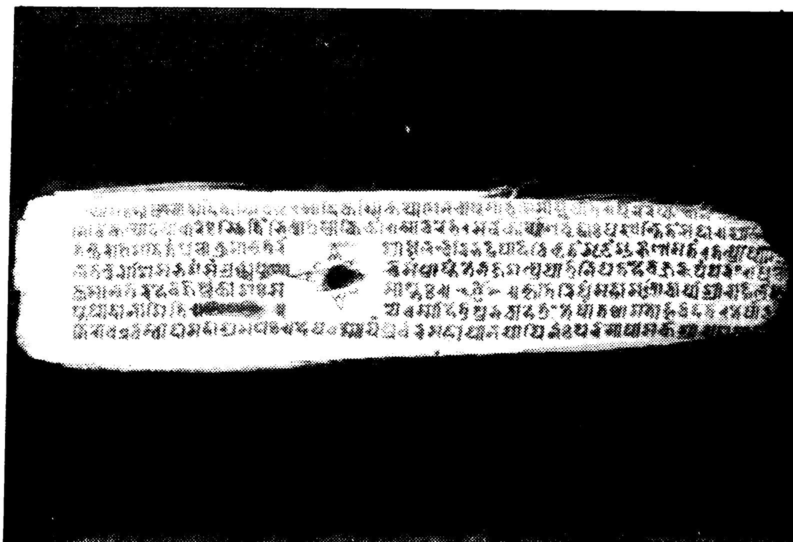
जुजु शंकरदेवया पयार्य ने.सं. ४० साल अंकित प्रज्ञापारमिता सफू,
(नरेन्द्रनरसिंहया संग्रह ।)

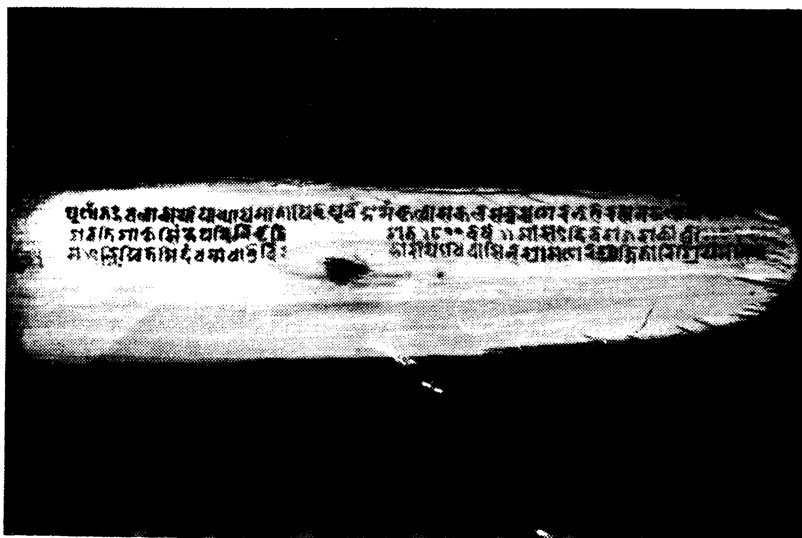

शिवदेव संस्कारित रुद्रवर्ण महाविहार अंकित ने.सं. २३९ साया तालपत्र तमसुक, उकुबाहा:भूआगँया संग्रह ।

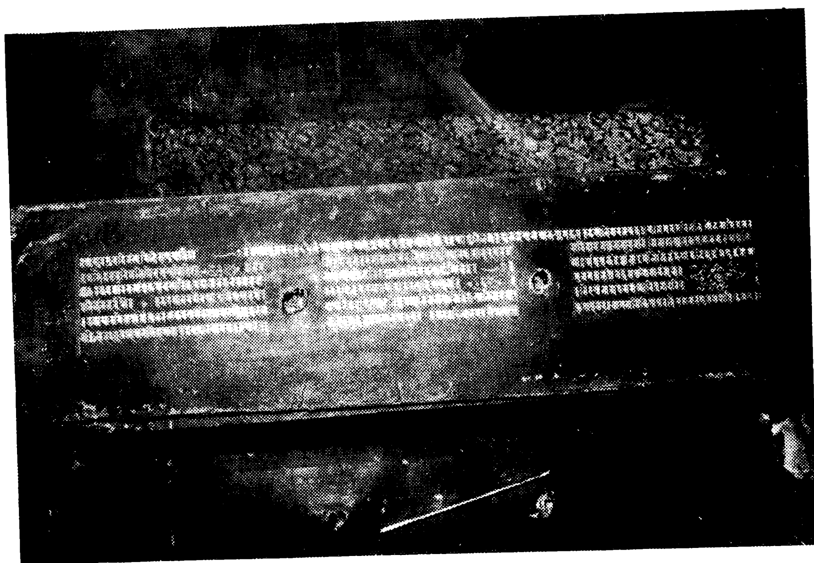
जुजु गुणकामदेवया पर्याय ने.सं. ३०५ साल अंकित सुवर्णाक्षर प्रज्ञापारमितासफू, उकुबाहा: क्वा:पा:जुया संग्रह ।

भगवान शाक्यमुनि बुद्ध परिनिर्वाण संवत् १८११ अंकित तालपत्रया
(हेवज्र प्रकाश तन्त्र, हेमराजशाक्यया संग्रह ।)

जुजु भूपालेन्द्र मल्लया पर्याय ने.सं. ८१७ साल अंकित सुवर्ण रुप्य अक्षर प्रज्ञापारमिता सफू, महाबुद्ध विद्याधरीया संग्रहः ।

सहायक ग्रन्थ - सूची

१)	स्वयम्भू महाचैत्य	हेमराज शाक्य
२)	सम्यक महादानगुथि	हेमराज शाक्य
३)	बुद्धमूर्ति छगू अध्ययन	हेमराज शाक्य
४)	रुद्रवर्ण महाविहार संक्षिप्त परिचय	हेमराज शाक्य
५)	रुद्रवर्ण महाविहार तालपत्र अभिलेख	हेमराज शाक्य
६)	रुद्रवर्ण महाविहार स्थित अभिलेखया सारांश अर्थ	हेमराज शाक्य
७)	नेपाल बौद्ध विहार व ग्रन्थसूची	हेमराज शाक्य
८)	महाबुद्ध मन्दिर इतिहास	हेमराज शाक्य
९)	मेडिभल नेपाल कोलोफोण्ड इनुस्क्रिप्सन,	हेमराज शाक्य, टि. आर. वैद्य
१०)	लिच्छविकालका अभिलेख	प्रो. धनवज्र बज्राचार्य
११)	डकुमेन्ट फ्रम डि रुद्रवर्ण महाविहार	हेमराज शाक्य, डा. कोल्भर सहित
१२)	त्रिरत्न सौन्दर्य गाथा	पं. सुन्दरानन्दद्वारा लिखित सं. धनवज्र वज्राचार्य, महेशराज पन्त
१३)	बौद्ध दर्शन	आचार्य नरेन्द्र देव
१४)	क्यान्छ्रया लामाजु ब ङोन्दु लुमन्ति मुनां	सं. सत्यमोहन जोशी
१५)	सितुपत्रिका अङ्क ३	सं. प्रेमवहादुर कसा:
१६)	अशोकके धर्मलेख	प्रो. जनार्दन भट्ट
१७)	अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता	ने.सं. ४०, ३०५, ८१७
१८)	पञ्चक्रमानुत्तर हेवज्रप्रकाश	बुद्ध मिर्वृत्ति सं. १८११
१९)	उकुबाहा:या पुलांगु दाफा भजन सफू	
२०)	महाबुद्धया तूत: सफू	
२१)	हेमराज भिंतुना - देछ्या अभिनन्दन ग्रन्थ	सं. सत्यमोहन जोशी
२२)	गोपाल राज वंशावलि	
२३)	बौद्ध वंशावलि	

पं. हेमराज शाक्य

जन्म : ने.सं. १०४६ जेष्ठ शुक्ल, चतुर्थी, सोमबार ।

स्थान : यल, महाबुद्ध, थैना, जयश्री विहार (जोथाबाहा:) ।

अबु : पुण्यराज शाक्य / मां : अष्टमाया शाक्य

शिक्षा : गुरु धर्मादित्य धर्माचार्यया शिष्य जुया: बौद्ध संस्कृत, संस्कृति, इतिहास व विविध प्राचीन लिपि शास्त्र अध्ययन - अनुसन्धान

तालीम : भारतीय सुदूरदक्षिण उटाकमण्डस्थित गभर्मेण्ट एपिग्राफी अफिस प्राच्य विद्या केन्द्रस एपिग्राफी तालीम समुतीर्ण ।

सरकारी सेवा : २००८ सालं वीर पुस्तकालय, भोटेफांट, बौद्ध पाठशालाया पण्डित पदय् नियुक्ति । २०१३ सालं पुरातत्व व संस्कृति विभागया लिपि विशेषज्ञ पदय् सरुवा बढुवा । ३२ दँ तक अबछिन्न सरकारी सेवा ।

भ्रमण : भारत, हङकङ, जापान - टोक्यो, नागोया, क्योटो, ओसाका, निको ।

सिरपा : श्रेष्ठ सिरपा : (नेपाल संस्कृतिया मूलुखा - ने.सं. १०८९ स)
श्रेष्ठ सिरपा : (स्वयम्भू महाचैत्य - ने.सं. ११०१ स)

विभूषण : "गोरखा दक्षिण बाहु" बि.सं. २०२४ सालस ।

प्रज्ञा पुरस्कार : महेन्द्र प्रज्ञा पुरस्कार - वि.सं. २०४३ सालस । (नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान पाखें) ।

उपाधि : भाषा थुवा - ने.सं. ११११ स नेपाल भाषा परिषद् पाखें ।

मानार्थ सदस्य : नेपाल सांस्कृतिक तथा प्राकृतिक संरक्षण समिति पाखें सम्मान (वि.सं. २०४९ सालस ।

सदस्य : नेपाल भाषा एकेदमी

संस्थापक : हेमराज सिरपा:, हेमराज ह:पा: ।

व्यस्तता : नेपाल - जर्मन रिसर्च प्रोग्रामय् व अनुसन्धानात्मक सफू च्वयेगु ज्याय् ।

थाकू : सुभाष प्रिन्टिङ्ग प्रेस, नकबंही, यल, फोन नं. ५२११९१